magazin istoric

SERIE NOUĂ — IANUARIE 1991

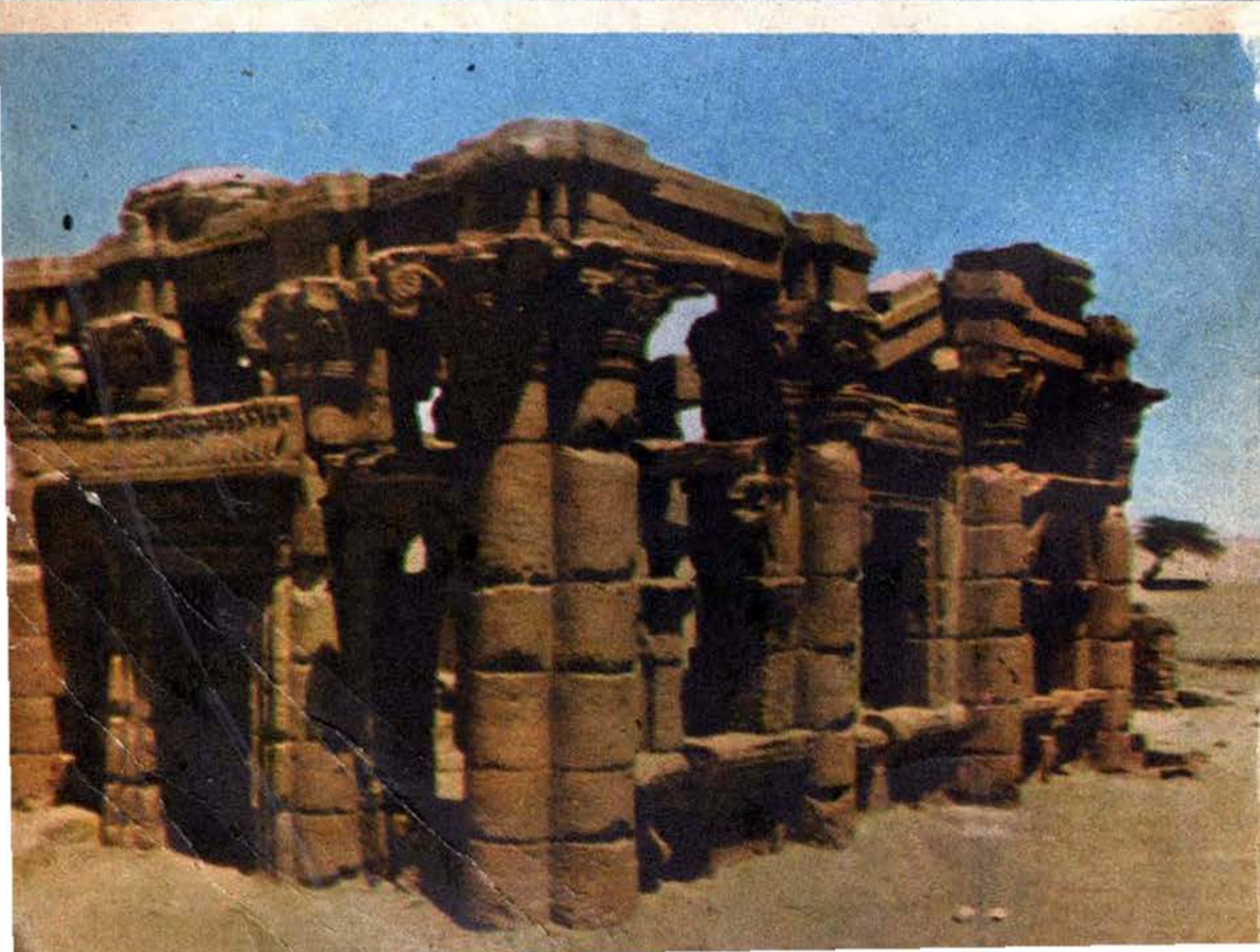

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică

Anul XXV — nr. 1 (286)

ianuarie 1991

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00, interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei (responsabil de număr), Marian Ştefan
Tehnoredactor: Anton Tănase
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Macheta artistică: Radu Ion Popescu
Editura Presa Liberă, director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la Combinatul Poligrafic Bucureşti în secţiile fotocule-gere, offset şi legătorie

SUMAR

5-22 iunie 1864. Vodă Cuza la Istanbul: Armand Goşu 2
Din vremea cînd se pregătea Marea Unire (IV): G. T. Kirileanu 8
1915. Misiune specială la Braşov: Ilie Şteflea 13
August 1940. Din culisele marii nedreptăţi istorice: Cristian Troncotă 18
În Bucureşti, acum 50 ani 23
21-23 ianuarie 1941: rebeliunea legionară — documente inedite româneşti şi străine: Aurică Simion, Constantin Antip, Anton Alexandrescu, Victor Popescu, Eugen Preda, Radu Rosetti 28
1941-1944. Ministrul Elveţiei la Bucureşti transmite... (X): Andrei Şiperco 47
Constantin Stere — în pragul unui deceniu infernal (IV): Z. Ornea 53
Convorbiri secrete Stalin-Hitler: D. Nadjafov 58
Istoria îşi recapătă drepturile: Hélène Ahrweiler, E. De La Torre Villar, E. Benito Ruano, M. Espada Burgos, François Bédarida, T.C. Baker, Cristian Popişteanu 60
1930-1940. Întîmplări şi oameni din serviciul secret: N.D. Stănescu 63
Istoria creştinismului primar: Rus Remus 69
Scufundarea monitorului austro-ungar INN: Cristian Crăciunoiu 76
În culisele Palatului Bourbon: Dumitru Hîncu 78
Mahatma Gandhi — în căutarea destinului: Gheorghe Magheru 82
Regatul Kuş: A.A. Hakem 89
• **Rebus istoric... 75** • **Dialog cu cititorii** 94

În ziua de 14 mai 1864 (toate datele din acest articol sînt pe stil nou), Alexandru Ioan Cuza a decretat dizolvarea Adunării Elective, care se opunea legiferării reformei agrare, reformei electorale şi celorlalte măsuri preconizate de domnitor şi guvern (evenimentul a rămas în istorie sub denumirea de „lovitura de stat de la 2 mai"). Proclamaţia lansată de domnitor cu acest prilej avea în anexă textul unei „constituţii" intitulată Statutul dezvoltător al Convenţiei de la Paris **sau, cum i s-a mai spus,** Actul adiţional la Convenţia din 7/19 august 1858, **precum şi textul unei noi legi electorale, care fracţiona corpul electoral în două categorii şi fixa vîrsta minimă a alegătorilor la 25 ani.**

În zilele de 22-26 mai s-a desfăşurat un plebiscist privind Statutul dezvoltător... **— care, în realitate, nu dezvolta, ci modifica dispoziţiile Convenţiei de la Paris, în sensul sporirii drepturilor puterii executive în dauna celei legislative — şi noua lege electorală; rezultatul plebiscitului a fost următorul: 682 621 voturi** da, **1 307** nu **şi 70 220** abţineri. **Rezultatele plebiscitului au fost comunicate oficial joi, 3 iunie 1864, de ziua onomastică (21 mai, stil vechi) a Doamnei Elena, într-un cadru sărbătoresc. În discursul rostit cu acest prilej, domnitorul a afirmat: „Nici nu mă îndoiam de rezultatul votului naţional".**

Reuşita depindea însă de atitudinea Porţii şi a celorlalte mari puteri. Acest lucru îl înţelegea bine Cuza. Tocmai de aceea momentul nu fusese ales întîmplător. Avalanşa de evenimente cu care se confruntau puterile europene şi care în final au dus la constituirea a două puternice state — Imperiul german şi Regatul italian — au făcut ca desfăşurările din Principate „să cadă pe al doilea plan". Vizita domnitorului român la Istanbul a fost încununată de succes: la 19 iunie a fost semnat protocolul prin care Actul adiţional..., **şi noua lege electorală căpătau aprobarea puterilor garante. Totodată, se specifica dreptul ca în viitor Principatele Unite să modifice şi să schimbe legile care priveau conducerea lor internă fără o prealabilă aprobare din partea marilor puteri, ceea ce, atunci, echivala cu recunoaşterea internaţională a deplinei autonomii a Principatelor Unite.**

VODĂ CUZA LA ISTANBUL

ARMAND GOŞU

Gestul marchizului de Moustier

Acesta a fost substratul politico-diplomatic al vizitei lui Cuza la Istanbul, în iunie 1864. În cele ce urmează ne-am propus să facem o reconstituire a acestui eveniment, bizuindu-ne în principal pe periodicul *Le Courrier d'Orient*, precum şi pe notele informative, rapoartele şi corespondenţa diplomaţilor europeni acreditaţi în capitala otomană. Trebuie precizat că periodicul amintit apărea la Istanbul şi era considerat un fel de semioficios al guvernului otoman, dar era subvenţionat de... cabinetul din Bucureşti, care-i oferea 1 000 galbeni anual pentru a crea un curent de opinie favorabil domnitorului român în mediile diplomatice occidentale. Faptul era de notorietate de vreme ce *La Perseverenza* din Milano vorbea despre *Le Courrier...* ca fiind o publicaţie a lui Cuza în capitala otomană. Acest fapt ne-ar impune anumite rezerve faţă de obiectivitatea publicaţiei amintite. Am fost însă obligaţi să-i acordăm credit constatînd că datele şi amănuntele publicate în paginile sale concordă pe deplin cu acelea aflate în rapoartele şi corespondenţa diplomaţilor străini.

Aşadar, luînd drept călăuza reportajele şi relatările apărute în *Le Courrier d'Orient* (au fost adunate în broşură şi tipărite la Bucureşti în 1864, în limba franceză; unele extrase din periodicul stambuliot au fost reluate de *Buciumul, Dîmboviţa, Monitorul Oficial, Gazeta Transilvaniei* etc.), să pornim spre capitala

otomană împreună cu domnitorul român și suita sa.

Duminică, 5 iunie 1864, la ora 6 dimineața, domnitorul (lista completă a persoanelor ce-l însoțeau a fost dată în *Le Courrier...*, din 11 iunie) a părăsit Bucureștii, îndreptîndu-se spre Giurgiu. La Călugăreni au făcut un popas de o jumătate de oră, la un han nou, timp în care au servit masa. La Giurgiu au sosit la ora 11 și pentru foarte scurt timp au fost găzduiți la Hotelul Concordia. Știrea despre plecarea domnitorului la Istanbul a fost publicată de *Monitorul Oficial* cu o zi mai tîrziu, încît prefectul județului, nefiind informat, n-a putut pregăti ceremonia intrării lui Cuza în Giurgiu.

Traseul Giurgiu-Cernavoda a fost parcurs pe vaporul „Arhiducesa Sofia" aparținînd unei companii austriece. La ora 8 seara a sosit la Cernavoda, fiind întîmpinat de Salih pașa — trimis al guvernului otoman, ca atașat pe lîngă persoana domnitorului; acesta sosise împreună cu Nicolae Bordeanu, girantul agenției românești de la Istanbul. Petrecînd seara în preajma lui Cuza, Salih pașa i-a prezentat domnului român pe Nusret pașa, șeful emigrației circasiene (cercheze). Dintr-o scrisoare a doctorului Davila (membru al suitei princiare) către soția sa Anica aflăm unele amănunte despre circasieni și situația lor atunci. De aproape un an acești oameni, refugiați aici în urma represiunilor organizate de trupele ruse, se hrăneau cu ierburi, vitele și avutul fiindu-le luate de opresorii lor. „N-au mai rămas decît femeile, bătrînii și copiii; oamenii valizi au pierit toți cu arma în mînă". La Cernavoda, unde se afla centrul emigrației lor, bieții oameni locuiau în barăci. „Fiecare baracă conținea 40-60 indivizi, culcați pe pămînt; dimineața se trezesc cu greu pentru a număra morții, care sînt atunci scoși afară și acoperiți adeseori cu singura pătură a întregii familii".

După o noapte petrecută la Cernavoda pe nava „Arhiducesa Sofia", în dimineața zilei de luni, 6 iunie, Cuza a ordonat telegrafic ministrului român de interne să asigure accesul emigranților circasieni la lemnele din pădurea aflată pe o insulă în fața Cernavodei. A trecut apoi în revistă un detașament de luptători circasieni și, la ora 10, cu un tren special pregătit de către directorul administrației drumului de fier, Barkley, domnitorul și suita sa au pornit spre Constanța, unde au ajuns o oră și jumătate mai tîrziu, fiind întîmpinați de autoritățile civile și militare ale orașului. Referindu-se la primirea făcută, dr. Davila vorbea despre „onoruri suverane". Suirea domnitorului și a însoțitorilor săi pe puntea corvetei „Beyruth", care arborase tricolorul românesc, a fost salutată cu o salvă de artilerie. La ora 14, nava a ridicat ancora, îndreptîndu-se spre Istanbul. „Beyruth" era o navă mică, dar de o eleganță cu totul neobișnuită.

Marți dimineața, la Cavala, cu puțin înaintea intrării în Bosfor, aștepta un alt vapor ce arborase și el tricolorul și care avea la bord o parte dintre membrii comunității românești din Istanbul. „Beyruth" și-a încetinit viteza și o deputație de pe cealaltă navă s-a urcat la bord, pentru a-i înmîna principelui o adresă de felicitare. La ora 9, corveta pe care călătorea Cuza, urmată de vaporul ce transporta pe membrii comunității românești din Istanbul, și-a făcut intrarea în Bosfor. În dreptul Therapiei, „Beyruth" a fost salutată de vasul francez „Ajaccio", care ridicase, în semn de cinstire, steagul românesc pe catarg. E neîndoielnic faptul că acest moment fusese regizat de ambasadorul Franței, marchizul de Moustier. „Beyruth" a ancorat în fața Chioșcului imperial de la Apele Dulci. De îndată, Kiamil bei, marele maestru de ceremonii al palatului a urcat la bordul navei, salutîndu-l pe înaltul oaspete român în numele sultanului Abdul Aziz. El s-a scuzat că nu se putuse deplasa la Cernavoda, fiind reținut de alte probleme în Capitală. Salih pașa, care îl însoțise pe Cuza în timpul călătoriei pe mare, i-a prezentat domnitorului român o întreagă suita

Sultanul primindu-l pe Cuza la Palatul Dolma Bahçe (desen după un crochiu de Carol Pop de Szathmári, publicat de revista L'Illustration, *vol. XLIV, nr. 1 118, din 30 iulie 1864)*

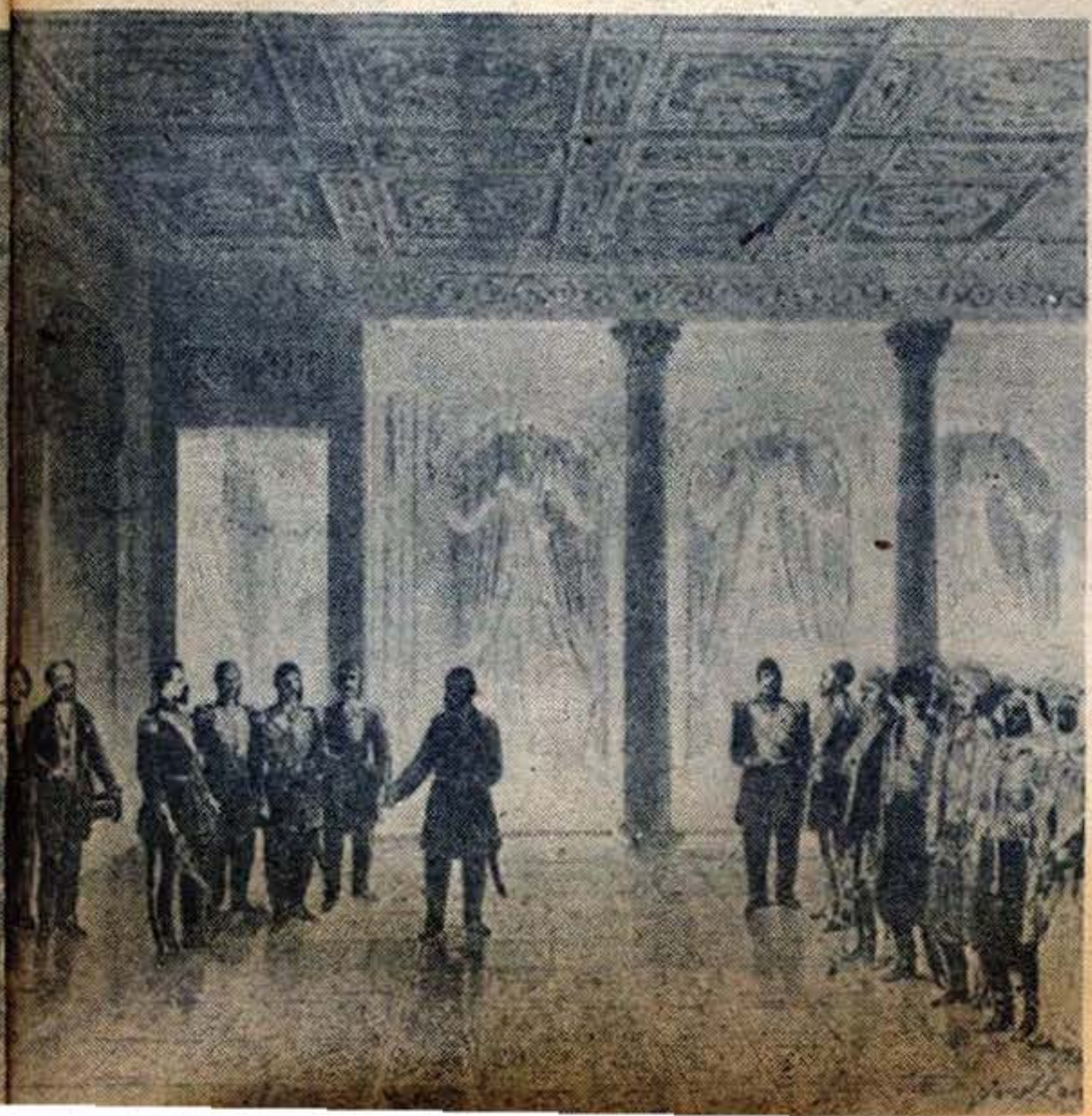

de ofițeri otomani, urcați între timp și ei la bord și care aveau misiunea de a se pune la dispoziția oaspetelui, pe tot timpul ședерii acestuia în capitala otomană.

La coborîrea pe țărm, două companii de zuavi au prezentat onorul. Cîteva ore mai tîrziu, Emin bei, primul secretar al sultanului, s-a prezentat la Chioșcul imperial de la Apele Dulci, pentru a-l saluta pe oaspetele român în numele sultanului. Au sosit apoi reprezentanți ai marelui vizir și ai Ministerului de externe pentru a-i ura bun sosit înaltului oaspete.

Deși se căzuse de acord ca funcționarii ambasadelor străine să vină a doua zi spre a-l saluta pe principele român, același marchiz de Moustier l-a trimis pe primul dragoman al Ambasadei franceze să ureze bun sosit principelui chiar în ziua ajungerii acestuia la Istanbul. Exemplul său a fost urmat de ambasadorul Prusiei, contele Brassier, și de însărcinatul cu afaceri al Sardiniei, contele Greppi.

Pe poarta padișahilor

Miercuri, 8 iunie, domnitorul și suita sa au fost primiți de sultanul Abdul Aziz. Un vas special, pus la dispoziție de padișah și avînd tricolorul arborat la catargul cel mare, l-a transportat pe Cuza de la Apele Dulci la Palatul Dolma Bahçe. Din ordinul sultanului, Cuza nu a coborît pe scara de la Mabein, după cum se obișnuia, ci, în semn de mare cinstire, a fost introdus în palat pe poarta rezervată padișahilor. Două companii imperiale au dat onorul. De-a lungul scărilor și saloanelor palatului erau înșiruiți sute de ofițeri de gardă aduși din toate provinciile imperiului. Principele Cuza a fost poftit într-o încăpere mai mică purtînd o convorbire de trei sferturi de oră cu sultanul, fiind asistați de marele vizir Fuad pașa. După părerea doctorului Davila, întrevederea ar fi durat numai 2 minute, dar atît telegrama expediată pe adresa guvernului din București, două zile mai tîrziu, cît și relatarea publicată de *Le Courrier*... vorbesc despre 45 minute. Sultanul, care era preocupat de învățarea limbii franceze, a răspuns direct lui Cuza, fără a mai apela la serviciile marelui vizir, cum o cerea protocolul.

Dovedind maleabilitate și o deosebită abilitate, domnitorul român a creat o atmosferă de destindere și bună dispoziție, împărtind cu dărnicie laudele sale la adresa sultanului și a înaltelor oficialități otomane. L-a felicitat pe sultan pentru schimbările introduse în uniforma armatei. „Sultanul — observa *Le Courrier*... — s-a arătat încîntat de acest omagiu făcut sforțărilor sale de a moderniza armata". La invitația marelui vizir, sultanului i-au fost prezentate persoanele din suita domnitorului. Ca de obicei, s-au servit ciubuce și cafea, după care oaspeții s-au retras.

A doua zi, joi, 9 iunie, Cuza a primit la Apele Dulci vizita marelui vizir și a ministrului de externe, iar la amiază, împreună cu o parte a suitei sale, s-a deplasat din nou la Dolma Bahçe, unde îi așteptau trăsuri și cai puși la dispoziție de sultan pentru călătoriile pe uscat. Calea ca domnitorului, însoțită de ofițeri români și otomani călare, a parcurs drumul pînă în cartierul Pera, înaltul oaspete român vizitîndu-i pe reprezentanții Angliei, Franței, Prusiei și Austriei. O scrisoare a reprezentantului Austriei, Prokesch-Osten, către ministrul de externe din Viena ne dă unele informații despre modul cum a decurs vizita la Ambasada Austriei. Încălcînd cu aroganță protocolul și dorind să-l umilească pe Cuza, Prokesch-Osten l-a primit pe oaspetele român în capul scărilor, îmbrăcat în uniforma obișnuită. Cuza a sesizat, dar, abil, nu și-a manifestat în nici un fel nemulțumirea. Mai mult, în cursul convorbirii nu a încetat să aducă laude armatei austriece, împăratului și guvernului de la Viena și totul a luat sfîrșit prin a cîștiga simpatia nepoliticosului ambasador.

În aceeași zi, însoțit de N. Bordeanu și de un ofițer din suită, domnitorul român a făcut o vizită patriarhilor de Țarigrad, Ierusalim, Antiohia și Alexandria, iar seara, la Chioșcul imperial de la Apele Dulci, a avut loc o mică petrecere, la care au fost invitați să cînte muzicanții orchestrei imperiale.

În prima parte a zilei de vineri, 10 iunie, Cuza a primit la Apele Dulci vizita lui Prokesch-Osten, cu care a discutat despre ultimele evenimente de la București. Întrevederea le-a fost întreruptă de sosirea marchizului de Moustier, urmat la scurt timp de Sir Henry Bulwer, ambasadorul Marii Britanii și de colegul acestuia prusian, Brassier de Saint-Simon. *Le Courrier*... oferă un amănunt interesant: Lady Bulwer — despre care D. Bolintineanu afirma că la 1860 „și-a făcut o reputație de filo-română" — plimbîndu-se prin parcul de la Apele Dulci, a fost întîmpinată de Cuza, care i-a oferit brațul și a condus-o în saloanele palatului, oferindu-i băuturi răcoritoare.

Un protest fără efect

În seara aceleiași zile, ambasadorul Franței a oferit o masă în onoarea înaltului oaspete român. Protocolul, care cerea ca prima recepție să fie oferită de oficialitățile otomane, a fost din nou încălcat și reprezentanții Marii Britanii și Austriei au refuzat invitațiile. Sir Henry Bulwer, decanul corpului diplomatic din Istanbul, a înaintat chiar un protest marchizului de

Moustier. Dar în ciuda acestui protest, recepția a fost o adevărată reușită. Pentru deplasarea la Ambasada franceză, însuși sultanul i-a trimis lui Cuza vaporul fiului mai mare al fostului sultan Abdul Medjid. La sosire, nava franceză „Ajaccio" a salutat suita princiară, înălțînd tricolorul românesc, iar o gardă formată din membri ai echipajului a dat onorul. Îmbrăcat în haine civile, Cuza și-a afișat Ordinul Medjidie, cu care fusese onorat în timpul vizitei din 1860. În fața porții Ambasadei franceze, o altă gardă de marinari francezi a prezentat onorul. La această recepție au mai participat ministrul de externe otoman, Ali pașa, maestrul de ceremonii, Kiamil pașa, alți înalți funcționari otomani. De asemenea, au răspuns invitațiilor contele Brassier, reprezentantul Prusiei, contele Greppi, șeful Legației Sardiniei.

În dimineața zilei de sîmbătă, 11 iunie, patriarhul Constantinopolului, însoțit de alte înalte fețe bisericești, i-a făcut o vizită principelui român la Chioșcul de la Apele Dulci. După plecarea înalților prelați, restul zilei a fost consacrat vizitării diferitelor obiective militare din capitala otomană. Între altele, Cuza a inspectat cazarma Gărzii imperiale și pe aceea de la Galata Sarai. De aici, suita s-a deplasat la Școala militară, unde domnitorul român a fost întîmpinat de ministrul de război otoman și a primit onorul unei gărzi compuse din șase batalioane. După ce a examinat echipamentul trupelor adunate pe platou, Cuza a rugat pe ministrul de război să ordone efectuarea cîtorva manevre. După felicitările de rigoare, s-a intrat în localul școlii, unde, la cererea domnitorului, cursurile n-au fost întrerupte pe timpul vizitei. Cuza a asistat cîteva minute la una dintre lecțiile despre fortificații. Într-o altă sală de curs, printre elevi se aflau și un fiu al fostului sultan Abdul Medjid și băiatul mai mare al sultanului Abdul Aziz. Cuza s-a întreținut cîteva minute cu cele două odrasle imperiale. La sfîrșitul vizitei, din balconul școlii, înaltul oaspete român a asistat la defilarea trupelor.

Întors la Dolma Bahçe, domnitorul român a vizitat vaporul particular al sultanului, iar apoi arsenalul de la Tophâne. Carol Davila nota: „Această armată [otomană] e splendidă, admirabil echipată și înzestrată cu tot ce trebuie. Ofițeri instruiți, în mare parte vorbind franțuzește, vor egala în curînd ofițerii Europei". În această privință, era de părere că Imperiul otoman realizase importante progrese, că „vechiul edificiu turc se reface din nou".

Duminică dimineața, 12 iunie, la 8.30, domnitorul Cuza, însoțit de o numeroasă suită, a sosit în cartierul Fanar, pentru a asista la liturghia oficiată de patriarh. Încordarea existentă în raporturile dintre guvernul român și Patriarhia din Constantinopol datorită secularizării, în decembrie 1863, a averii mănăstirilor închinate, nu a micșorat simpatia cu care populația creștină din cartier l-a primit pe domnitorul român. Direct din Fanar, Cuza s-a deplasat apoi la Legația italiană, pentru a înapoia vizita făcută de contele Greppi încă la primele ore ale dimineții. Seara, principele a participat la recepția oferită în cinstea sa de Ali pașa, ministrul de externe al Înaltei Porți, întreținîndu-se cu ministrul de război și ministrul marinei pe chestiuni privitoare la modernizarea forțelor militare otomane.

Luni, 13 iunie. În primele ore ale dimineții, un trimis al patriarhului s-a prezentat lui Cuza, la Chioșcul imperial de la Apele Dulci, mulțumindu-i pentru vizita făcută în ajun în cartierul Fanar. Seara, a avut loc o recepție dată de sir

Chioșcul imperial de la Apele Dulci ale Asiei pus la dispoziția lui Cuza pe timpul ședерii primului domnitor al României în capitala otomană

Henry Bulwer. Observațiile critice făcute cu acest prilej de ambasadorul britanic l-au pus la grele încercări pe Cuza, dar acesta a reușit să pareze totul printr-o atitudine calmă și măsurată. Toate remarcile lui Bulwer au fost primite de principele român, cum aprecia ambasadorul însuși, „cu desăvîrșită bună dispoziție". În acea seară, nota dr. Davila, „principele a avut tot timpul un spirit perfect, a fost demn și mîndru. Sir Henry Bulwer a rămas zăpăcit de felul limpede și franc cu care principele tranșa toate chestiunile, unde naționalitatea română se găsea în joc".

Următoarele șase zile ale șederii domnitorului Cuza la Istanbul au fost dominate de discuții aprinse între Costache Negri, marele vizir, și ministrul de externe otoman, ultimii avînd și sprijinul ambasadorilor britanic și austriac. Dar, anticipînd, *Le Courrier*... era de părere că „actele de la 14 mai" vor fi „pe deplin primite de guvernul imperial", deoarece „bărbați de stat ca Fuad pașa și Ali pașa nu pot ezita de a recunoaște serviciile eminente ce principele domnitor al Principatelor Unite a făcut imperiului și Europei... mîntuind România de anarhia în care se afla cufundată și alungînd primejdiile care amenințau liniștea Orientului".

Marți, 14 iunie, Cuza a făcut mai multe vizite de protocol în cartierele Pera și Bosfor. Pentru a nu-l lăsa pe principele român „să plece sub impresia unei ostilități personale", Prokesch-Osten a organizat și el în seara zilei de 15 iunie o recepție în cinstea înaltului oaspete român. *Monitorul Oficial* aprecia recepția ca pe o „sărbătoare picantă". În urma discuțiilor purtate în cursul serii Prokesch-Osten a ajuns la concluzia că nu se mai îndoia de rezultatul politic al vizitei lui Cuza. Și, într-adevăr, plecarea anunțată pentru dimineața de 16 a fost contramandată. „Ne-am isprăvit bagajele — scria dr. Davila soției sale — cînd marele vizir a rugat să rămînem pînă luni".

Și-și continua scrisoarea: „Afacerile par a se îndrepta ș ne devin favorabile".

În dimineața zilei de 16 iunie, Cuza însuși, asistat de C Negri, a purtat discuții cu Al

Elena Doamna — ultima dorință

Despre viața, nu lipsită de zbucium și neîmpliniri, dar, în același timp, trăită cu deplină demnitate de soția domnitorului Unirii Alexandru Ioan Cuza - rămasă în conștiința poporului cu apelativul simplu Elena Doamna - s-a mai scris în paginile acestei reviste (vezi Magazin istoric, *nr. 10/1968).*

Ceea ce doresc să aduc acum în fața cititorilor este o scrisoare pe care fratele ei, Theodor Rosetti (1837-1925), o adresa președintelui Consiliului de Miniștri Ion I.C. Brătianu, în legătură cu ultimele dorințe ale Elenei Cuza exprimate cu cîteva zile înaintea morții acesteia. O fac pentru a sublinia și cu acest prilej decsebita ținută și marea modestie pe care a dovedit-o pînă în ultimele ei clipe, distinsa femeie.

Dar iată conținutul acestei scrisori:

„Peatra Neamtz, 17/3'909

Domnule Ministru,
aflu că guvernu a dat ordin prefecturei de aici, ca în caz de deces a surorei mele Doamnei Elena Cuza, să se ieie toate dispozițiunile pentru o înmormîntare oficială.

Sunt foarte mișcat de această intențiune a guvernului și recunoscător pentru onorurile ce voiți a face fostei domnitoare a României, vă rog însă totuși ca să revocați aceste dispozițiuni după Expresa voință *[subl. în scrisoare] a surorii mele, care dorește să fie înmormîntată în modul cel mai simplu, fără nici un fel de paradă sau ceremonie, la moșia noastră părintească din județul Vaslui. Ca depositar al ultimelor ei voinți pe care cred că suntem cu toții datori a le respecta, vă adresez această rugăminte pe care sper că veți binevoi a o îndeplini.*

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, o dată cu mulțumirile mele, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Th. Rosetti"

Urma un Post-scriptum, tăiat pe scrisoare:

„P.S. Starea bolnavei face a prevedea în curînd deznodămîntul fatal a suferințelor ei".

Într-adevăr, numai peste două săptămîni, la 2 aprilie 1909, Elena Doamna se stingea din viață, autoritățile guvernamentale dînd curs ultimei ei dorințe (de altfel, pe plic destinatarul, pusese următoarea rezoluție: „să se publice cînd va muri"). Înmormîntarea a avut loc la Solești, în județul Vaslui, unde familia Rosetti, din care descindea Elena Doamna, avea o moșie.

Barbu BREZIANU

pașa. Ceilalți membri ai suitei princiare și-au găsit și ei ocupații. Ministrul de externe D.N. Roset-Bălănescu a efectuat în zilele care au mai rămas pînă la plecare mai multe vizite protocolare, în timp ce pictorul Szathmari a căpătat permisiunea expresă a sultanului să deseneze sala în care a fost primită suita prințului Cuza la palatul Dolma Bahçe, precum și uniformele gărzilor imperiale.

Vineri, 17 iunie, Cuza a primit în audiență pe eforii Școlii grecești și pe directorul Băncii imperiale otomane, pentru ca a doua zi, sîmbătă, 18 iunie, să se desfășoare intense convorbiri politice la care au participat reprezentanții Marii Britanii, Franței, Austriei, Prusiei și Italiei, urmate de o nouă întrevedere de mai lungă durată între Cuza, Fuad pașa și Ali pașa.

În aceeași zi, Cuza a trimis o scrisoare sultanului, în care își menținea punctul său de vedere în legătură cu necesitatea noii legi electorale.

„Sultanul din propria sa inițiativă"

Duminică, 19 iunie, la ora 13, în cadrul unei conferințe desfășurate la sediul Ambasadei britanice, după două ore și jumătate de dezbateri, în timpul cărora C. Negri „a dat toate explicațiile cerute și a susținut cu energie" punctul de vedere românesc, s-a semnat protocolul prin care marile puteri își dădeau acordul pentru măsurile inițiate de Cuza și colaboratorii săi.

În aceeași zi, patriarhul, însoțit de mai mulți episcopi, a venit să-l salute pe domnitorul român înaintea întoarcerii acestuia în țară. Vizite de rămas bun i-au făcut, mai apoi Neriman, însărcinatul cu afaceri al Persiei, și șeful Legației grecești din Istanbul.

Luni, 20 iunie, Alexandru Ioan Cuza a fost primit de sultan. Cu această ocazie, luînd o cutie din catifea bogat ornamentată, sultanul s-a adresat lui Cuza: „Este Ordinul meu Osmanye. Voiesc, principe, să știi bine că sultanul este cel care conferă acest ordin din propria sa inițiativă principelui românilor". Principele român îl impresionase atît de mult pe Abdul Aziz, încît acesta, cum nota înciudat Prokesch-Osten, i-a oferit „din propria inițiativă, și fără ca miniștrii să-i fi propus, marea decorație Osmanye".

După-amiază, reprezentanții marilor puteri s-au prezentat lui Cuza spre a-și lua rămas bun. A urmat o scurtă întrevedere de adio cu marele vizir Fuad pașa și ministrul de externe Ali pașa. La ora 19.30, corveta „Beyruth" s-a desprins de țărmul de la Apele Dulci și a doua zi, la orele 14 intra în portul Constanța. Cuza și suita sa au fost întîmpinați de directorul administrației drumurilor de fier, Barkley, și de către primul secretar al pașei de Rusciuk, acesta fiind însărcinat să-l însoțească pe domnitor pînă la Giurgiu. La ora 15, trenul destinat lui Cuza și suitei sale a plecat în direcția Cernavoda. În stația Medgidia, garnizoana militară locală otomană a dat onorul principelui român și tot aici, Nusret pașa, șeful emigrației circasiene, a fost invitat în vagonul princiar. La Cernavoda aștepta vasul de război „Kilidj Ali", pus la dispoziția domnitorului român, printr-un ordin special al sultanului. La urcarea lui Cuza pe vas, puternice ovații au răsunat de pe malul românesc, unde se aflau cîteva mii de țărani din satele apropiate, veniți în frunte cu preoții lor și purtînd steaguri tricolore. La ora 10, vasul „Kilidj Ali" a pornit spre Giurgiu, unde a ajuns miercuri, 22 iunie. Îndată ce nava a ancorat, miniștrii D. Bolintineanu și P. Orbescu au urcat la bord pentru a-l felicita pe domnitor. O mare mulțime se afla pe chei și de-a lungul drumului ce ducea spre prefectura județului. Cuza și-a luat rămas bun de la Salih pașa și Nusret pașa, mulțumindu-le pentru companie.

Spre a înțelege mai bine atmosfera momentului, trebuie să amintim că în timpul vizitei prelungite a domnitorului la Istanbul, în țara au circulat numeroase zvonuri lansate de opoziție, zvonuri ce stîrniseră îngrijorare și datorită lipsei informațiilor despre ceea ce se întîmpla cu adevărat în capitala otomană. La un moment dat, s-a vorbit chiar despre o arestare a lui Cuza! Poate și sub presiunea unor astfel de zvonuri, Kogălniceanu îi scria din București domnitorului la Istanbul: „Ridicați puțin un colț al vălului și spuneți-mi confidențial ce faceți și ce e pe acolo. Nu știți cît de mult tăcerea Voastră descurajează pe prietenii noștri și-i face îndrăzneți pe adversarii noștri".

S-ar putea face unele considerații și comentarii și în legătură cu suma cheltuită cu ocazia acestei vizite. Vechiul proverb „carul uns umblă mai bine și Poarta numai un plocon o înduplecă" era încă valabil, chiar dacă la proporții mult mai reduse. Dincolo de orice însă, succesul acestei călătorii era mai mult decît evident. O lună mai tîrziu, ambasadorul Marii Britanii la Istanbul îi reproșa lui Cuza că se joacă între Imperiul otoman și independență. Da, dar și Cuza știa acest lucru și nu vedea în acest fapt o simplă joacă. Nu îl asigurase el pe Al. Candiano-Popescu, în 1859, că „va veni vremea, și în curînd, să scutur jugul turcesc"? În fond, acordul obținut de domnitorul român din partea marilor puteri pentru măsurile plănuite nu a pregătit acea stare de fapt ce a dat posibilitate transformării autonomiei mult întărite într-o deplină independență de stat pe care întreaga societate românească o năzuia cu ardoare? ■

DIN VREMEA CÎND SE PREGĂTEA MAREA UNIRE (IV)

G.T. KIRILEANU

Prezentăm noi pagini din însemnările inedite ale lui G.T. Kirileanu (1872-1960), păstrate la Biblioteca Academiei Române, notații din ultimele luni ale anului 1914. La fel ca și în episoadele precedente, pentru cursivitatea lecturii nu am mai marcat cu trei puncte întreruperile din text. Am păstrat unele particularități stilistice ale autorului, transcrierea făcînd-o însă conform normelor ortografice actuale. Datele sînt pe ambele stiluri, intervențiile explicative din parantezele drepte ne aparțin.

1914.

21 noiembrie/4 decembrie. Azi dimineață vreme rece, închisă, cu promoroacă. Dl. Basset[1] nu vede nici un rău în căderea Belgradului și a podului de la Ghergheli. Numai dacă ne mișcăm e rău, dar dacă stăm liniștiți nu vom suferi decît lipsa unora din mărfuri (orez, bumbac, untdelemn). Col. Baranga îmi șoptește: ne strîng de gît, trebuie să ne mișcăm. Îi spun ce-a zis dl. Basset. Răspunde: „Apoi el cu Seculici și Știrbei sînt una cu von dem Busch și Czernin. Regelui îi vin mereu scrisori prin ei. Și, într-adevăr, că alaltăieri regele a fost la Buftea cîteva ceasuri, ieri a fost Știrbei la rege, iar azi a venit o scrisoare de la Știrbei pentru rege".

[1] Pentru persoanele prezente în acest episod, precum și pentru alte precizări, vezi fragmentele anterioare, publicate în nr. 10-12/1990.

Artileriști români în acțiune, pe frontul din Moldova

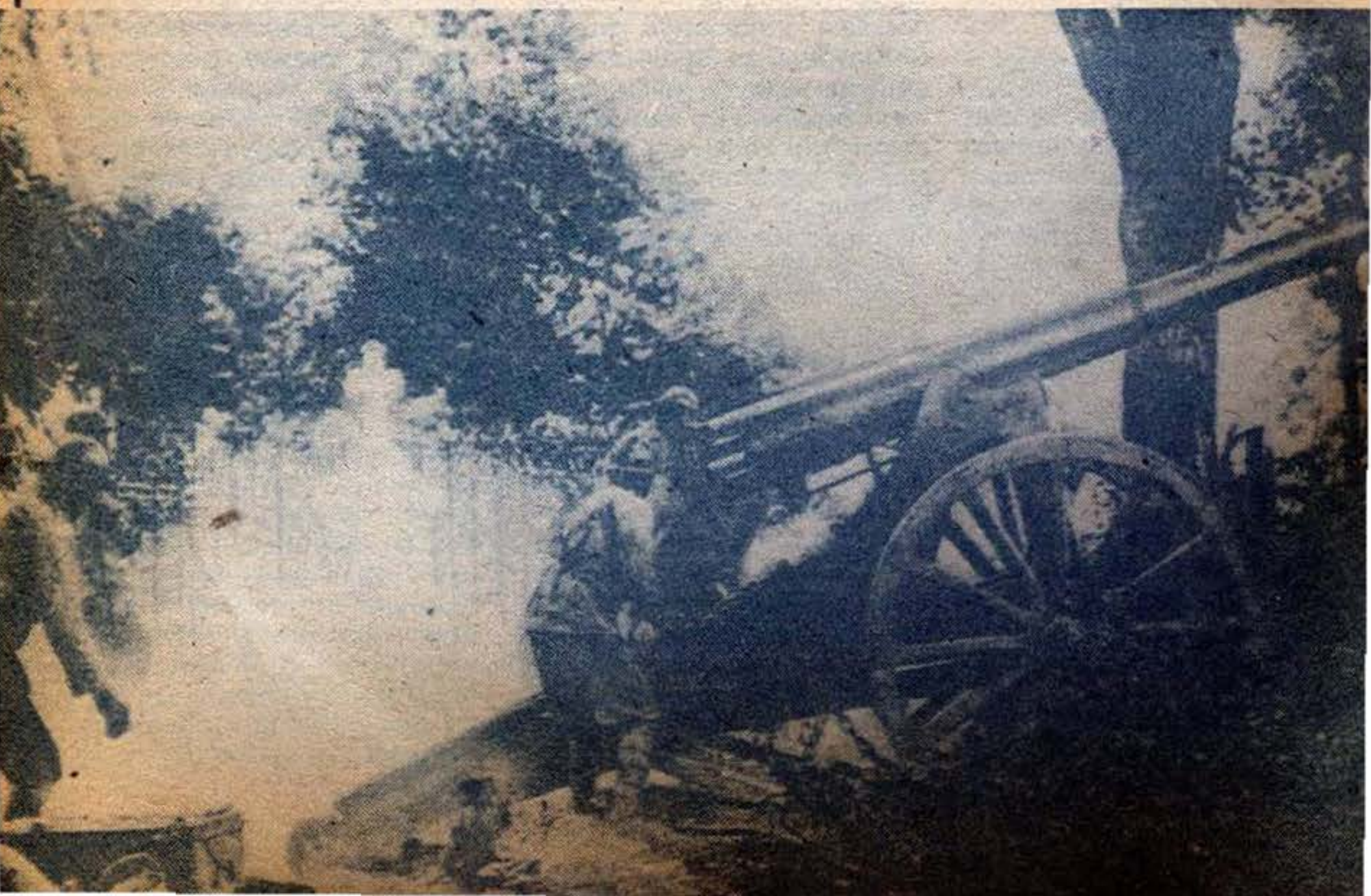

Maior Balif mă întreabă ce zice Iorga asupra situației. Îi spun teama lui că ne vom face de rîs, nefiind pregătiți. Maior Balif răspunde enervat: „Știu, știu. Las că s-or găsi ei și românii cei voinici". Îl întreb de austrofilismul lui Știrbei. Mă lămurește că el se teme de confiscarea banilor ce-i are depuși în Germania.

Sara găsesc pe Iorga la restaurantul Dumitriu. Mergem la sala „Transilvania" pentru ședința solemnă în cinstea Serbiei. Pe drum aduc vorba de Știrbei și de germanismul lui interesat. Îmi spune că l-a întrebat odată de averea lui și l-a sfătuit să-și dea fetele după băieți săraci cu suflet ales, iar nu după prinți străini. „Dă, cum s-a întîmpla" a fost răspunsul lui, iar Iorga se gîndea ce potrivită ar fi pentru Mircea al său fetița cea mai mică a lui Știrbei. D-na Știrbei poetă distinsă face poezii frumoase în limba germană, din care i-a tradus cîteva în fugă, căci altfel n-are chip. I-a făgăduit toate caietele, dar i se pare că Barbu Știrbei a oprit-o de a se afișa prea mult în publicitate.

Iorga se gîndește la un număr festiv al *Neamului Românesc*, cînd va împlini 10 ani. Apropiindu-se de sală zice: „Ghiță (Bogdan-Duică) vorbește la Ateneu despre cele 3 panuri (panslavism, pangermanism, panromânism).

Mă tem că sala mea va fi goală". Dar sala era plină, însă cu prea multă școlărime. Murgoci a fost plicticos ca de obicei, Iorga a fost foarte bine.

23 noiembrie/6 decembrie. Ieri a sosit Dall'Orso și spre uimirea tuturor a tras la Palatul regal. Colonel Brociner spunîndu-i că locul său e ocupat de A. Romalo, Dall'Orso răspunde foarte liniștit: „Regina acum e mai bogată și poate avea cinci secretari". Cînd îi spun colonelului Graçoski, care venise la mine cu niște jalbe ale reginei, despre sosirea lui Dall' Orso și convorbirea cu colonel Brociner, a rămas cu gura căscată, neputînd crede unele ca acestea. El zice că mai e cu putință să rămîie la Curte, iar eu îl asigur că lucrurile vor urma ca și mai înainte după placul lui Dall' Orso. Va să zică vom avea iar anarhia...

Asară Dall'Orso a fost primit în audiență la regina Elisabeta. D-rul Mamulea îmi spune că d-na Mavrogeny a scris lui Dall'Orso după moartea regelui Carol că nu mai este nevoie de serviciile lui, dar că oricînd poate fi oaspetele M.S. Regina. El ar fi răspuns că-i pare rău deoarece tocmai acuma sfîrșise cu succes examenul său și era liber pentru serviciul său pe lîngă M.S. Regina Elisabeta.

Azi la dejun am avut o rară scenă de teatru modern. Prezida col. Baranga. Era și dr. Mamulea pe lîngă col. Brociner, A. Popescu, eu, Vasilescu, Filip Ionescu, Copaitici telegrafistul și cei 2 ofițeri. Lacheul spune că Dall'Orso a ieșit în oraș, dar că vine în curînd la masă. Uimirea col. Baranga n-are margini. Și prinde a-l judeca. Ce obraz mai are să vie la masa noastră un om care, după ce ani de-a rîndul a mîncat pîinea regelui, nu găsește cu cale a veni la înmormîntarea soțului aceleia pe lîngă care a servit ca secretar. Și ne povestește că s-au găsit țărani de la Pietroșița care venise la București numai pentru a vedea pe regele și neputînd intra pe din fața Palatului i se rugau la grajduri să se îndure de ei a nu le fi drumul în zadar. Ce inimă la acești țărani și ce suflet la un fost secretar al reginei!

Col. Brociner sare de colo. Dacă-i așa, pentru ce nu dai ordin să nu fie primit la masa aceasta. Col. Baranga răspunde: „Asemenea ordin nu pot da eu, dar considerație-nu mai pot avea pentru asemenea om". Col. Brociner: „Ba ai să vezi cum o să facem haz de el cu toți și-ai să-i întinzi mîna". Și nu mult trecu și iată-l și pe Dall'Orso. E întîmpinat cu un A!... plin de prefăcătorie. Dar col. Baranga îl ia îndată în primire cu lipsa lui la înmormîntarea

Regina Maria, cu prinții Carol (stînga) și Nicolae (dreapta)

regelui. Dall'Orso începe sa se scuze că poșta a fost întreruptă luni întregi. „Dar în ziare vei fi citit că regele Carol a murit". „Da, am citit, pe cînd luam cafeaua duminica dimineață și am zis că nu poate fi adevărată asemenea știre. Am cercat în toate părțile s-o iau spre România, însă ce folos, trebuiau săptămîni ca să ajung la granița". „Cum asta, sînt atîția care au venit mult mai degrabă. Acum o lună a venit un profesor de la Londra în 5 zile prin Olanda, Germania și Austria". Dall'Orso se înourcase. Începu să-și arate admirația lui pentru poporul englez care a răspuns cu atîta calm și fermitate la provocarea hoțească germană. Zice că englezii sînt hotărîți a ține războiul aici întreg pînă vor răpune militarismul prusac, împiedicînd pe viitor alte atacuri hoțești asemănătoare. Francezii sînt însuflețiți de aceeași hotărîre. Urmează apoi persiflările asupra examenelor lui la Paris. El se laudă că noi nu știm ce înseamnă a interpreta un scriitor sau o operă literara. Col. Brociner îl roagă să ne facă nouă un caz de asemenea interpretare. Apoi Dall'

Orso ne spune ca la anul va urma cursuri asupra teatrului englez, pregătind un studiu în această privință. Atîta i-a trebuit colonelului Brociner spre a-l întreba mereu: „Va sa zică ții să urmezi înainte la Paris, luînd [cuvînt indescifrabil] de la Palatul regal; uiți că locul tău e ocupat de Romalo". Dall'Orso: „Locul meu nu-l poate ocupa nime. Un om ca mine nu poate fi înlocuit".

Col. Brociner îndeamnă pe Dall'Orso ca mîne să se prezinte la mareșal. „Mîne mă duc la Galați". „Să-ți trimit acolo și bagajul?" Și toate acestea Dall'Orso le înghițea ca și cum n-ar fi fost cele mai penibile palme.

24 noiembrie/7 decembrie. De cîteva zile austrofilii sînt voioși, mai ales de la cucerirea din nou a Lodzului. Se pare că încercările de a ne împinge în acțiune peste Dunăre n-au izbutit, din cauză că rușii ne împing pe noi, dar se feresc a strîmtora de aproape pe bulgari. Dl. Meissner îmi spune cu bucurie că Marghiloman ar fi înfundînd pe Poklewski, ministrul rus, care de curînd îi ceruse ca să admită un ajutor Serbiei din partea României. Marghiloman l-a întrebat de ce Rusia n-a admis de la început hotărîrea lui Pasici de a se supune la nota austriacă și de ce ni se cere ajutor tocmai acum cînd Serbia este aproape cu totul înfrîntă. De concesiile lui Tisza, Marghiloman nu-i mulțămit și i-a trimis vorbă prin Mihaly.

Mme Meissner ne povestește de o d-ră (institutoare?), fostă elevă a sa la Azilul „Elena Doamna", care a trecut dincolo peste munți bani (ascunși în sîn) și scrisori cusute în talpa colțunului. A fost urmărită de aproape de agenți ai poliției ungare și cu greu și-a îndeplinit misiunea, căci toată lumea se ferea de ea. A adus scrisori disperate de peste munți: la fiecare întrunire a acțiunii naționale de la noi cad acolo capete de bănuiți români. Se roagă ca noi să alegem una din două: ori să intrăm imediat în acțiune, ori să păstrăm tăcere și să-i cruțăm. Una din scrisori s-a arătat și lui Nicu Filipescu, care a rămas adînc impresionat.

Eu îi spun d-lui Meissner că și fără asta, amicii austrieci ucid în dreapta și în stînga și-i povestesc cazul de la Bosancea, de lîngă Folticeni: niște femei cărora li se făcea a 3-a rechiziție au zis: „Pe bărbați ni i-ați luat, caii ni i-ați luat, acum ne luați și vacile? Cu ce vom hrăni copiii?" pe dată jandarmii le-au înșirat la șanț și le-au împușcat, iar copiii rămași fără părinți îi trimit înăuntrul țării, pentru ca după moda turcească să-i facă eniceri austro-ungari.

D-nul Meissner crede că din excesul răului va ieși un bine, după acest război. Considerațiile de drept și nedrept vor fi mai mult luate în samă. Nouă sisteme filosofice vor ieși la iveală în locul doctrinei lui Nietzsche, care a adus germanii la închipuirea de sine care-i făcea să se creadă singurul popor ales.

Dr. Antipa a spus lui Meissner una frumoasă despre A.D. Xenopol. Cînd i-a prezentat regelui Carol cartea lui despre Cuza Vodă, i-a cerut să-i cumpere mai multe exemplare. Regele a zis: „Da, să trimiteți 60 exemplare". Xenopol însă cere să trimeată 100 ex. Regele zice: „Da, da..." Iar d-lui Basset îi spune să trimeată lui Xenopol prețul a 100 de ex., însă să-i ceară numai 60 ex!...

25 noiembrie. Pînă și lt. col. Angelescu declară că după multă gîndire se încredințează tot mai mult că bine am făcut de nu ne-am lăsat împinși peste Dunăre spre a istovi forțele și a nu putea să ne apărăm la timpul lor *interesele noastre.* Rusia poate prea bine să apere ea pe bulgari mai bine decît noi.

Von der Goltz a fost primit la 3 d.a. de rege și de prințul Carol. Regele arătase ieri dorința de a-l primi, dar tot atunci a venit înștiințarea că Brătianu se înțelesese cu von dem Busche asupra unei cereri de audiență a lui von der Goltz. Mai către sară, tot eri, adjutantul lt. col. Costescu a fost rugat să întrebe pe rege în ce ținută să vina von der Goltz, *civil* sau *militar.* Regele foarte bucuros de această întrebare a repetat de mai multe ori: „Civil, da civil..." parcă scăpase de o mare greutate.

Prințul Carol l-ar fi primit pe von der Goltz din cauză că el a fost organizatorul cercetașilor în Germania și prințul Carol vrea să-i ceară lămuriri.

27 noiembrie/10 decembrie. Contele Czernin a trimis pe secretarul său la mareșal să-l roage a arăta regelui dorința lui Czernin de a fi primit chiar *azi* în audiență, avînd de făcut comunicări grabnice. Ce să fie?

Mai pe sară lt. col. Angelescu îmi spune că se poate să se încurce iar lucrurile la noi. Venise să mai vadă ce se aude de audiența lui Czernin, despre care desigur că a comunicat unde trebuia.

Dr. Mamulea: „Armata germană admirabilă, dar acțiunea diplomatică proastă. Calcarea și disprețul tratatelor se va plăti cu vîrf, mai ales în caz de înfrîngere. De-ar fi fost numai încălcări de fapt, calea-valea, s-ar fi uitat, dar așa sînt și declarații precise ale împăratului și ale cancelarului care ar fi făcut mult mai bine dacă își păzeau gura".

D-rul Mamulea a fost ca și regele Carol (și ca și Iorga) de părere să nu luăm nimic de la bulgari. Crede că Constantinopolul va fi oraș internațional, cu trecere liberă ca și Gurile Dunării.

29 noiembrie/12 decembrie. Azi-dimineață, cînd veneam la cancelarie, pe un timp închis, rece și cu promoroacă, văd pe rege și pe prințul Carol plimbîndu-se în tunică și cu capul gol prin grădină. Pe biroul meu găsesc petițiile deschise ieri de rege. Deasupra era a Anetei I. Sidor din Tg. Ocna, al cărei soț a murit la mobilizarea din 1913 în Bulgaria, lăsînd-o cu 2 copii și o fabricuță de lemnărie, pe care acuma creditorii vor să i-o vîndă pe preț de nimic; cere a fi luată de stat

pentru școlile de meserii.

Regele a scris pe ea: „Cazul merită interes". O arăt d-lui Basset. El zice: „Va să zică tot deschide regele singur petițiile? Asta-i bun leac pentru durerile de cap de care sufere de cînd și-a schimbat felul de viață și stă închis în odaie mai tot timpul. Deunăzi, pe cînd îi prezentam bugetul, s-a dus de-a deschis fereastră din cauza nesuferitelor dureri de cap".

P.P. Carp a venit la dl. Basset și pe urmă a fost primit îndată de rege.

Lt. col. Angelescu îmi șoptește că toți miniștrii sînt contra Austriei, cînd îi spun că se poate să avem și noi legăminte scrise cu austro-germanii ca și bulgarii. Adaogă: „Toate pregătirile militare sînt contra Austriei"..„Acum, zic eu, iar la început eram contra Rusiei". A tăcut. Eu zic: „Între doi rîtani, unul rus și altul german, prefer pe acest din urmă". „Da, da, răspunde el, dar trebuie să știi că și germanii au întrecut măsura. Din proiectilele și materialul comandat acum doi ani, ne-au trimis acum 20 milioane proiectile fără capac (informația *Epocii* era adevărată). De-abia peste 2 luni de le-om putea face capace. Plăteam la Krupp 64 lei proiectilul și cînd am voit să ne facem fabrică la noi, a scăzut prețul la 30 lei.

Spiru Lalu a întrebat pe dl. Basset despre convorbirea cu P.P. Carp. Dl. Basset i-a spus radios că P. Carp este ferm convins de biruința finală a germanilor, că P. Carp are un dispreț profund pentru așa-zisa opinie publică. Și-apoi dl. Basset i-a dat înainte cu frica lui nelecuită: ar fi un cataclism dacă s-ar ceda curentului opiniei publice, ne-ar aștepta soarta Belgiei prin intrarea la noi a rușilor, a austro-ungarilor și a bulgarilor.

Spiru Lalu e încîntat de război și se minunează de vitejia lor. Îi spun și lui, ca și d-rului Mamulea, care de data asta l-am văzut în aceeași părere cu mine, că sîrbii sînt un popor de țărani liberi și de aceea se luptă ca leii pentru moșia lor. Noi avem două slăbiciuni: sus o pătură de venetici moleșiți prin bun trai și sete de parvenire cu orice preț, iar jos o țărănime împilată pe care n-o trage inima să se mai lupte pentru niște împilatori trîndavi și lipsiți de milă. Îi mai spun că dacă toate pămînturile s-ar fi dat țăranilor, n-am avea nici o grijă despre cucerire, căci cuceritorii n-ar mai găsi nimic de luat.

1/14 decembrie. Emil Panaitescu îmi spune asară că Czernin a fost la Brătianu, dar n-a fost primit, zicînd că nu poate vorbi din cauza răcelii, care-l ține în pat.

2 decembrie [stil vechi]. Ofițerul de gardă din Buzău: „S-a descoperit păcură pe Valea Buzăului ca și în Prahova. Toate pămînturile petrolifere din valea Beciului a fost acaparate și consolidate fără știrea sătenilor proprietari de marele patriot liberal dr. Gh. Angelescu, ministru de lucrări publice. S-a găsit un preot care să-l deie în judecată. E chemat de episcop care-l amenință că-l rade dacă nu cade la învoială. Refuză și cîștigă procesul. Dar ceilalți săteni ca vai de ei au intrat în mrejele advocaților, care pentru puncte și jumătăți de puncte fac și desfac actele și procesele. Este un avocat rădicat din țărani, secretar al lui Gh. Angelescu. Acesta-i coada de topor.

3 decembrie. Prefectul de Suceava, Albu, venit pentru audiență, ne spune că rușii ar fi bătut stîlpi de stejar de la Storojinet spre Cîrlibaba cu semne de hotar, scriind de-o parte Rossia-Basarabia, iar de alta Romania!...

Col. Graçoski vede la mine noua broșură a lui Radu [R.] Rosetti: *Acțiunea politicii ruseşti în țările române,* pe care am dat-o și d-lui Basset, care a citit-o fără întîrziere și-mi cere să-i cumpăr și lui un exemplar. Îmi spune că tot germanii îs mai tari, dar recunoaște că dacă Tripla Înțelegere va fi victorioasă trebuie să mergem cu ea. Lui însă i-ar părea bine să bată germanii. Pe sîrbi îi admiră, deși sînt în cîmpul opus celui la care trebuie să ținem noi. Dar se poate ca interesele viitoare să ne apropie de sîrbi.

Dl. Basset caută cu mare interes pe harta Galiției și a Poloniei locul unde austriecii au avut fericirea (reală?) de a face 30 000 prizonieri ruși. „Dar în Serbia s-au făcut cu totul de rîs austriecii", zic eu.

14/27 decembrie. Trei apucături frumoase ale prințului Nicolae. Inginer Nicolescu de la Sinaia îmi spune că de cînd cu cercetașii a avut prilejul să cunoască mai de aproape pe prințul Nicolae și să se încredințeze că deși-i foarte neastîmpărat, dar un om bun poate face cu el ori ce-o vrea. A fost lăsat însă pînă acum prea numai pe mîna lacheilor fără inimă și fără suflet mai subțire iar guvernorii lui de pînă acum erau oameni mediocri, care se țineau de trebile lor personale. Alegerea lui Denise e fericită și prințul Nicolae ține la el foarte mult.

Iată cele 3 gesturi ale prințului Nicolae. Într-o excursie a cercetașilor era și un băet de țigan care ducea ceaunașul. Dar toarta fiind de sîrma îi curma mîna și s-a rugat de ceilalți să ieie și ei ceaunul. Toți l-au răspins. Atunci prințul Nicolae i-a ocărît zicînd că cercetașii trebuie să se ajute unul pe altul și a luat el ceaunașul. Toți se îngrămădeau acuma după ceaunaș, dar prințul Nicolae a zis: „Acum e prea tîrziu — îl voi duce eu".

La Ploiești, fiind în vagon, ing. Nicolescu a zis băieților să-l lase pe prințul Nicolae singur la o fereastră ca să-l vadă mai bine lumea și să-l salute. Dar prințul Nicolae a răspuns: „Cercetașii sînt frați" și prinzînd pe doi tovarăși pe după gît s-a așezat la fereastră.

La Pitești, cercetașii după obiceiul lor, își dădeau carnetele spre iscălire unii de la alții. Unul a cerut prințului Nicolae ca pe lîngă iscălitură să-i scrie ceva. „Nu, nu scriu". Stăruind mereu, prințul Nicolae a declarat: „Ce să scriu, eu nu sînt poet". Atunci ing. Nicolescu i-a zis: „Scrie acesté cuvinte, *eu nu sînt poet*". Și așa a și făcut.

Prințul Nicolae știe strașnic de frica prințului Carol. Cît îi el de față nu face nici o poznă, fiind foarte ascultător.

16/29 decembrie. Col. Baranga îmi spune că plecînd un automobil regal fără înștiințarea șefului grajdurilor, a aflat mai pe urmă că se dusese la Copăceni regina Maria cu Steinbach. Col. Baranga a trimis cuvînt lui Steinbach că trebuie să facă înștiințare cînd are nevoie de automobile spre a se putea ști sama lor. Steinbach s-a plîns reginei, care a chemat pe Baranga. Acesta i-a spus că asemenea măsură de control e necesară deoarece altfel în numele ei se pot face abuzuri cu automobilele. Regina a tăcut.

Pe cît vede col. Baranga, ce vrea regina, aceea se face. Regele are toate calitățile, numai voința îi lipsește și asta-i un cusur pentru comandant.

Regele Carol știa ce vrea. El avea numai o slăbiciune. Cînd era vorba de nemți îi sclipeau ochii, mișcîndu-i cu o repeziciune uimitoare.

Prințul Carol e foarte închipuit și înfumurat.

24 decembrie. Mergem la pomul de Crăciun la Cotroceni, unde n-am mai fost de trei ani. La plecare vreau sa citesc aghiotanților înduioșătorul articol al lui Iorga *An nou* din *Neamul Românesc pentru popor*, cu data 28 decembrie [stil nou]. Cînd vin cu numărul, sosise col. Gracovski. Am pus articolul în buzunar pe tăcute și toți cei de față m-au înțeles și n-a trecut mult că am și început nesfîrșita discuție cu Bucovina, Transilvania și Basarabia. Col. Graçovski zice că vom lua Bucovina de la austrieci și apoi cu dînșii împreună vom lua Basarabia de la ruși, căci ar fi o felonie să uităm județele luate la 1877. Și-apoi, dă Doamne bine. A început lt. col. Angelescu să-i arate că numai cine nu-i român poate să uite Transilvania.

Pe drum în trăsură dr. Mamulea zice că slăbiciunea noastră cea mare este lipsa de voință și de hotărîre. Butculescu zice că sîntem ca pe vremea fanarioților. D-rul răspunde că am înaintat mult, dar voința hotărîtă lipsește. Butculescu: „Stăm mai rău decît bulgarii". D-rul răspunde: „Bulgarii stau mai bine ca noi, numai ca fizic și stare materială, dar încolo au lipsuri mari. Cît s-au bătut cu turcii și au avut pe ruși la spate, a mers, că-i speriase destul și știau că nu pot trage cu tunul, dar cînd au venit a se măsura cu sîrbii și grecii n-a mai mers. Iar cînd a fost vorba de măsură și cumințenie în acțiunea diplomatică, au ajuns la tratatul de la București. Acum în loc să se înțeleagă cu noi se lasă robiți de ura oarbă și rancuna nepotolită. Noi, românii, tot o s-o scoatem la un capăt, mai cu noroc, mai cu forța împrejurărilor.

Damele de onoare ale reginei Maria mai distinse decît ale reginei Elisabeta, afară de d-na Mavrodi, care mi se pare cu totul deșeartă la cap. D-na Procopiu, d-na Simca Lahovari (fiica lui Al. Lahovari, fosta soție a lui P.C. Ferechide) foarte simpatică, cu o șuviță de păr alb în frunte. Se zice că e preferata reginei. D-na Cella Delavrancea îmbrăcată fără gust, decolteu neplăcut, pentru că prea i se văd oasele. Regina o primește cu multă dragoste și-i întinde obrazul să-l sărute. Regina ca întotdeauna e cea mai încîntătoare în alb, cu o broboadă înconjurată cu perle. Mersul, mișcările, corpul, pielița, părul — toate o arată de 25 nu de 39 de ani. Principesa Elisabeta nu mai e disproporționată — e fină și la cap și la trup. Principesa Mărioara a ajuns prea groasă la trup, părul i-i mai bogat ca al Elisabetei. Principesa Ileana e drăgălășia întrupată. Se joacă cu fiica generalului Petricari. Vorbesc numai românește. E știrbă și nu-i place să-i vorbești de lipsa dinților. Prințul Mircea, numit de maică-sa Mircea Vodă cel iubit, este în cărucior, căci deși este de doi ani, dar nu poate merge în picioare. Dl. Basset zice că are ochi negri, dar eu i-am văzut căprui deschiși. E foarte drăgălaș, altfel. M-am jucat cu căruțul lui.

Prințul Nicolae e tuns și neastîmpărat ca totdeauna. Denize îmi spune că s-a definit el singur: „Mauvaise tête, mais bon coeur" [cap urît, dar inimă bună]. Îi povesteam de cei trei Crai de la Răsărit și el îmi arată trei pinguini de porțelan: „Și ăștia sînt trei crai!"

Se împart cadourile. Cîte un vas sau o statuietă, amintire de la regele Carol (după testament) și cîte o bijuterie. Dl. Butculescu zice că am căzut mai jos decît sub regele Carol, deoarece lui i-a dat o statuie de vreo 100-150 lei și un ac de cravată tot cam pe atîta, pe cînd sub regele Carol căpăta mobile de peste 500 lei. Eu am primit un pocal de ou de struț și un ac de cravată.

Regina Elisabeta a dat regelui Ferdinand tabloul din camera de dormit a regelui Carol de la Castel Peleș: Carol cel Mare făcut la cîrmă pe vreme de furtună. Acest tablou i-l dăruise regina Elisabeta regelui Carol pentru că se potrivea cu firea lui.

D-rul Mamulea a căpătat statuieta în bronz a regelui Carol din campania 1913. Îi spun: „Statuieta d-tale e cea mai grea". Răspunde: „Mai greu era în viață".

Barbu Știrbei n-a rămas la masă. Regina i-a vorbit în mai multe rînduri în chip deosebit. Am observat pe Barbu Știrbei stînd singur cu priviri în gol și cu un zîmbet inspirat, transportat. Am văzut și o icoană împărătească a d-lui H[ristos] cu inscripția „Nicolae zugravul, 1708, Faur 1." La masă col. Brociner îmi spune că l-a impresionat plecarea lui Dall'Orso la Galați, tocmai în ziua asta cînd poate ar fi fost potrivit să fie poftit și el la pom. Dall'Orso era schimbat; nu s-a așteptat la o plecare ca asta. El se bizuia pe faptul că regina Elisabeta apăra totdeauna pe cei persecutați.

(Continuare în p. 17)

1915: MISIUNE SPECIALĂ LA BRAŞOV

ILIE ŞTEFLEA

Generalul de corp de armată Ilie Ştefiea (1888-1946), şef al Marelui Stat Major de la 20 ianuarie 1942 pînă la 23 august 1944, despre ale cărui fapte patriotice revista Magazin istoric **a publicat un articol în nr. 8/1979, a fost unul dintre militarii cu funcţii înalte ce a întreprins o serie de acţiuni pentru a salva armata română de la dezastrul spre care era împinsă de regimul antonescian, reuşind să sustragă cîteva sute de mii de ostaşi de la trimiterea lor pe front şi veghind, în acelaşi timp, la întărirea marilor unităţi din interior în vederea momentului eliberării părţii de nord-vest a României cotropită de Ungaria horthystă prin dictatul de la Viena.**

Dintr-o biografie a generalului, redactată de fiica sa şi aflată în posesia noastră, am desprins cîteva date care credem că merită interes. S-a născut la Sălişte (Sibiu), într-o familie de oieri, atestată documentar încă la începutul sec. XVII. Bunicul, Nicolae, şi tatăl, Dumitru Ştefiea, au făcut de multe ori drumul obişnuit al oierilor care mergeau cu turmele la păscut în Dobrogea. În 1890, Dumitru Ştefiea s-a stabilit, împreună cu familia sa, la Medgidia. Aici, fiul său Ilie a urmat clasele primare; liceul l-a făcut la Constanţa şi Bucureşti. În timpul primului război mondial a participat la luptele de la Turtucaia, în cursul cărora a şi fost rănit. După ieşirea din spital, a fost numit comandant al Şcolii de infanterie din Botoşani, iar în 1918 a fost transferat la instituţia similară din Bucureşti. În 1925 a urmat un curs de specializare în Franţa, bucurîndu-se de frumoase aprecieri din partea camarazilor şi superiorilor săi. A fost autorul mai multor lucrări de specialitate consacrate armei infanteriei, ca şi al unora de istorie militară. În 1930 era profesor la Şcoala Superioară de Război, al cărei director a şi devenit în 1937.

În timpul rebeliunii legionare din zilele de 21-23 ianuarie 1941, a participat activ la restabilirea ordinii, fapt pentru care, cum se precizează în biografia amintită, mult timp a fost ameninţat de răzbunarea legionarilor. Din aceeaşi biografie am desprins şi acest pasaj: „Profesorul universitar de fizică Theodor Ionescu, academician, care face parte din familia noastră, împreună cu profesorii [Horia] Hulubei şi [Ion] Hudiţă, i-au propus tatei, cunoscîndu-i sentimentele, să prezinte Conducătorului statului [Ion Antonescu] o întîmpinare semnată de intelectuali români, în care se arăta că evreii sînt persecutaţi pe nedrept şi se cerea renunţarea la măsurile represive ce fuseseră luate împotriva lor. Tata, de acord cu conţinutul documentului, l-a prezentat a doua zi şi l-a convins pe Conducătorul statului de tot ceea ce se cerea în întîmpinare".

Dar să facem loc în continuare unui text inedit, **prin care generalul Ilie Ştefiea relatează despre o misiune specială de culegere de informaţii ce i-a fost încredinţată de Marele Stat Major în 1915, pe vremea cînd era tînăr locotenent. Titlul aparţine redacţiei.**

Lidia ŞTEFLEA

Pămîntul sfînt al Ardealului

3 octombrie 1915. M-am prezentat la Marele Stat Major. Colonelul Radu R. Rosetti[1] m-a primit în cabinetul său imediat. Îmi strînse mîna şi, deschizînd pupitrul biroului, scoase un plic pe care mi-l întinse:

— Iată, domnule locotenent, paşaportul cu vizele necesare. Te numeşti deci Ştefănescu Alexandru, de meserie învăţător, stai la Predeal, în căutarea sănătăţii, fiind bolnav de piept, şi călătoreşti la Braşov, ca să-ţi cumperi un pardesiu. Misiunea ţi-o cunoşti. Am toată încrederea în devotamentul ce-l ai pentru ţară, în curajul şi priceperea d-tale...

[1] *Magazin istoric*, nr. 7, 8/1979, 10-12/1989 şi 1/1990.

I-am mulțumit colonelului, nu fără emoție, pentru încrederea ce și-o punea în mine, asigurîndu-l că-mi voi face datoria. Am pornit apoi la locuința mea din [București] str. Izvor, unde mi-am pregătit valiza, m-am travestit în civil, așa cum figuram în pașaport, și, privindu-mă în oglindă, am constatat că în haina civilă păream mai slab și mai palid și că astfel puteam să afirm, cu șansa de a fi crezut, că sînt bolnav de tuberculoză. De altfel, la înălțimea mea de 1,80 m nu cîntăream decît 64 kg.

O oră mai tîrziu mă găseam în trenul de Predeal, unde aveam să sosesc la orele 5 după-masă. Era o zi frumoasă de toamnă. Priveam pe fereastra compartimentului miriștile, pe care trenul le spinteca grăbit, aurite de soarele care mai avea încă putere. Dar gîndul, mai grăbit decît trenul, o luase mult înainte, departe, dincolo de munții care începuseră să se profileze în zare. A doua zi trebuia să străbat Valea Timișului pînă la Brașov. *Aveam misiunea de a observa din tren dacă se găsesc trupe austro-ungare de-a lungul căii ferate sau prin văile laterale, dispozitivul de pază la cele două tuneluri, drumul cel mai scurt și cel mai potrivit de acces la tuneluri dinspre Cioplea, precum și culegerea de informații la Brașov asupra unităților din garnizoană, a armamentului ce-l au, a moralului acestor trupe etc.* O santinelă de la unul dintre tuneluri, ceangău, care dezertase de curînd [trecînd] la noi, ne dăduse o serie de informații care trebuiau verificate. Între altele, ne informase că tunelurile respective fuseseră minate de trupe de geniu austriece și că dispozitivul de declanșare a exploziei s-ar găsi într-o gheretă ocupată de finanții[1] unguri în imediata apropiere a frontierei.

[1] Finanții formau un corp înarmat subordonat administrației financiare, avînd misiunea să descopere și să împiedice contrabanda, precum și contravențiile la legea financiară din Austro-Ungaria.

Treptele devenirii

Semnificative și cu totul relevante pentru biografia celui care a fost generalul Ilie Șteflea ni se par aprecierile cuprinse în foile calificative pe care i le-au întocmit, de-a lungul carierei sale, diferiții șefi ierarhici sub a căror comandă s-a aflat. Spre exemplificare, am reținut cîteva extrase ce vin să-i întregească biografia profesională.

Din Foaia calificativă a comandantului Regimentului 34 Constanța, 1913: „Se prezintă foarte bine. Ținută foarte bună. Sănătos și rezistent. A făcut campania [din 1913] în bune condițiuni și poate face din nou campanie. Clărește bine. Înțelege și judecă foarte bine și profund. Are foarte mult bun simț, spirit de ordine și metodă în toate lucrările sale. Are o frumoasă cultură generală și citește continuu pentru a o mări. Instrucția armatei completă. Cunoaște și aplică foarte bine regulamentele pe hartă și teren... E foarte prevăzător, hotărît, are foarte multă voință și destulă energie. Temperament vioi. Îndeplinește funcția de adjutant al regimentului și ofițer cu mobilizarea. De la 13 decembrie 1912 a fost numit ofițer instructor la Școala normală din localitate (Constanța)... De la 12 mai 1913 a fost însărcinat și cu conducerea Companiei a 2-a, în lipsa titularului. A făcut campania ca adjutant de regiment cu care ocazie a dat dovadă, prin munca și inteligența sa, că e un ofițer de viitor și pe care se poate conta mult, în situațiuni grele și de încredere. E foarte disciplinat și adînc pătruns de simțul datoriei. Bun camarad. Simțul onoarei, devotamentul, demnitatea și moralitatea le are foarte dezvoltate. Conduită exemplară... Merită a înainta excepțional și să fie primit la examenul Școlii de Război. Merită Coroana României cl. V-a pentru care îl propun..."

Din Foaia calificativă a comandantului Regimentului 34 Constanța, 1915: „...mențin și anul acesta bunele note ce i-am dat anul trecut, cu următoarele adăugiri: a fost însărcinat a preda cursul de mitraliere și regulamentul tragerii în țintă la elevii plutonieri din anul al II-lea al școalei pregătitoare de ofițeri de infanterie și s-a achitat în mod elogios... Consider pe acest ofițer ca superior din toate punctele de vedere, unitatea sa o consider ca cea mai bine pregătită și condusă din toate unitățile de mitraliere din țară... Ofițer de toată încrederea și de mare viitor, sînt sigur că va merge repede în carieră, căci se distinge mult de toți camarazii săi din toate punctele de vedere. În luna iunie a fost detașat la Școala de subofițeri; am regretat mult plecarea sa din regiment, un astfel de ofițer, fiind greu de înlocuit..."

Din Nota comandantului Școlii de subofițeri de infanterie, maiorul Radu R. Rosetti, 1915: „De la data detașării sale la Școala de subofițeri continuă a merita notele ce i s-au dat. Este un ofițer excelent care trebuie împins repede înainte, în interesul armatei. Propun a fi admis la examenul pentru Școala de Război".

Din Foaia calificativă a directorului Infanteriei, colonel Rădulescu, 1918/1919: „... Ofițer superior foarte capabil, cu prea bună cultură generală și dotat cu sentimente patriotice și naționale alese... Maiorul Șteflea Ilie are bune aptitudini militare. Se exprimă foarte bine cînd vorbește, are curajul răspunderii personale. Comandă bine... În timpul războiului s-a distins în timpul luptelor de la Daidîr, cînd a fost rănit... La Inspectoratul tehnic al Infanteriei este șeful Biroului organizării și se achită foarte bine de toate însărcinările... Este ofițer de încredere și se poate conta pe el în orice împrejurare... Maiorul Șteflea Ilie este ofițer de viitor, dotat cu toate însușirile fizice și morale care-l fac a se distinge printre camarazii săi, de aceea-l caracterizez că merită a înainta în mod excepțional la gradul de lt. colonel".

Din Foaia calificativă a șefului Secției IX a Marelui Stat Major, 1922: „Prezentat la stagiu la 15 octombrie 1921, ca absolvent al Ș[colii] S[uperioare] de R[ăzboi]... Inteligență vioaie și rațională. A primit însărcinări personale și variate atît la cursul de informații pe M.St.M., cît și în birourile prin care a trecut în legătură cu funcția de ofițer de stat major. S-a achitat lăudabil de însărcinările date, mai toate lucrările sale fiind printre cele mai bune... *Aceste calități mă determină să sper că va deveni un eminent ofițer de stat major și deci merită cu prisosință să fie clasat printre ei la sfîrșitul anului de încercare...* Caracterizez pe maiorul Șteflea Ilie ca *eminent* și *consider* o datorie spre a-l *propune la avansare excepțională pentru gradul de lt. colonel...*".

Îmi treceau prin minte fel de fel de planuri. O curiozitate abia stăpînita ma cuprinsese și așteptam cu încredere trecerea timpului. Mi se părea că trenul înaintează prea încet, că timpul se împotmolise.

Iată-mă ajuns, în fine, la Predeal [pe atunci zonă de graniță]. M-am îndreptat cu pași repezi spre locuința mea, care nu era departe de gară. Ocupam această locuință de mai bine de două luni, cu scurte intermitențe, cînd mă duceam la București sau Constanța. Locuiam singur. Renunțasem la ordonanță, pentru a nu fi identificat. La Predeal forfotea în vremea aceea o mulțime de agenți, spioni, oameni de afaceri. Războiul declanșat de mai bine de un an era în toi. Se aștepta din zi în zi decizia României.

4 octombrie 1915. Formalitățile de la frontieră n-au durat mult. Într-o oră toți pasagerii primirăm pașapoartele înapoi. M-am instalat într-un compartiment izolat și m-am așezat la geam. Din compartimentul vecin răzbăteau voci agitate. Niște negustori își discutau afacerile în limba germană.

Era ora nouă. Trenul începuse să coboare, șerpuind într-un ritm vioi, spre Valea Timișului. Arboret în dreapta și în stînga liniei ferate, care se despărți repede de șosea, luînd-o la dreapta. Creasta stîncoasă a Postăvarului strălucea în stînga, iar în dreapta se înălța semeață Piatra Mare. Cioplea rămase în urmă și la o cotitură dispăru. Un fluierat ascuțit al locomotivei îmi atrase atenția. Ca din pămînt răsări o baracă. Cîțiva soldați austrieci salutară trenul, care cu un bubuit înecat intră în „Tunelul Mic". Două sîrme trase în tunel dispărură în întuneric. Trenul se smulse repede din tunel, făcu o cotitură la dreapta și pătrunse în „Tunelul Mare". La intrare o altă baracă. Alți militari salutară trenul. La ieșire, trenul mai făcu o cotitură și, coborînd în viteză, reîntîlni șoseaua la Timișul de Sus, mergînd apoi paralel

Vedere aeriană a orașului Brașov

În p 13: *Ilie Șteflea (fotografie din 1939)*

pînă la Dîrste, de-a lungul unei văi minunate, care despărțea Postăvarul de Piatra Mare, masive împădurite pînă aproape de creastă, peste care toamna își turnase toată paleta de culori.

Intram pentru prima dată în Transilvania prin această trecătoare. Mai trecusem frontiera de două ori, în 1905 și 1906, însă pe la Turnu Roșu, pe Valea Oltului, ducîndu-mă să-mi petrec vacanța la o soră de a mea, măritată cu Dumitru Banciu, farmacistul din Sălișteа Sibiului. Itinerariul de acum îl studiasem în cele mai mici amănunte: îl știam pe dinafară, îl visam. Îndoielile care mă frămîntau în preajma plecării se destrămau. Un calm desăvîrșit punea stăpînire pe mine. Nu mă mai gîndeam la plutonul de execuție pe care îl visasem într-o noapte. Misiunea ce o aveam trebuia îndeplinită la rece, cu mult tact, cu multă stăpînire de sine, cu curaj. Cea mai mică greșeală putea să-mi fie fatală.

Una dintre primele subunități ale armatei române care în dimineața zilei de 14/27 august 1916 a trecut munții în vederea eliberării Transilvaniei de sub dominația austro-ungară

Ajuns în gara Brașovului, am coborît repede din tren și traversînd clădirea gării, am ieșit în piața din dosul stației. M-am oprit brusc și am privit înapoi dacă nu sînt urmărit. N-am observat nimic suspect, dar am sărit în tramvai (așa-i spuneau brașovenii unui tren de trei vagoane trase de o mică locomotivă, care circula de la gară în centrul orașului), numai după ce acesta se puse în mișcare. După mine nu mai urcase nimenea. Deci nu eram urmărit.

Am coborît aproape de centrul orașului și am luat-o pe jos, prin Piața Sfatului, pe lîngă Biserica Neagră, urcînd pe sub Poarta Șcheilor, spre Liceul greco-oriental român. Liceul îl văzusem pe o carte poștală ilustrată, primită cu ani în urmă de la Axente Banciu, fratele cumnatului meu și profesor la acel liceu. Mă dusesem să-l întîlnesc, să-i fac o surpriză...

Am urcat treptele cam roase ale bătrînului liceu, cînd aud în spatele meu un strigăt ascuțit: Ștefle a! Am tresărit, eram pierdut, fusesem descoperit! Dar întorcînd capul, m-am liniștit: un elev își striga colegul care purta același nume ca și mine, originar tot din Sălișteț ca și mine, și despre care am aflat ulterior că era fiul preotului din acea comună...

Am trimis un elev să-l cheme din cancelaria profesorilor pe Axente Banciu, pe care îl cunoscusem încă în 1905 la Sălișteț unde își petrecea vacanța la fratele său, Dumitru. Ne revăzurerăm după aceea, la Constanța, unde venise în vacanța din 1912.

Cînd dădu cu ochii de mine, profesorul înlemni. I-am comunicat în grabă noua mea identitate.

— Stai să-mi iau bastonul, îmi zise pe un ton agitat.

Intră în cancelarie și ieși cu bastonul:

— Să mergem pe aleea de sub Tîmpa, îmi șopti speriat și o luă înainte.

L-am ajuns din urmă la poarta liceului și de acolo ne îndreptarăm, pe o frumoasă alee care pornea din apropierea liceului și tăia poala Tîmpei, mergînd paralel cu orașul, care își etala sutele de clădiri cu acoperișuri țuguiate, în mijlocul carora trona Biserica Neagră.

După cîteva minute, calmul ne lua din nou în stăpînire și conversația intră pe făgașul normal. Vorbirăm astfel despre război, despre poziția românilor din Transilvania, care erau siliți să lupte într-un război nefiresc. Am aflat că liceul pierduse deja pe cîmpurile de luptă ale monarhiei austro-ungare trei profesori, între care și Alexandru Bogdan, distins pedagog și publicist, pasionat cercetător în istoria literară și lingvistică[1]. În privința felului și efectivelor armatei care s-ar găsi în garnizoana Brașov, Axente îmi propune să mergem împreună la masa de prînz la restaurantul „Împăratul romanilor", unde, de altfel, ca dîrz celibatar, dînsul lua masa în mod curent și unde se întîlneau zilnic diverși intelectuali români, între care, în ultimul timp, și militari din garnizoana Brașov sau veniți în concediu de pe front.

— Pe tine am să te prezint ca vechi cunoscut de pe plaja de la Mamaia, dascăl ca și mine, venit de la Predeal, unde îți petreci un concediu de boală, ca să-ți cumperi un pardesiu, zise Axente.

— Și dacă o să mă recunoască vreunul dintre ei, care m-a cunoscut tocmai pe plaja de la Mamaia și o să mă denunțe?

— O să ne spînzure, zise profesorul cu cunoscutul său humor.

Restaurantul „Împăratul romanilor" își împrumutase firma probabil de la un împărat detronat, căci aspectul lui din afară, ca și pe dinlăuntru, era cît se poate de modest. În strada Orfanilor, la parterul unei case vechi, două camere obișnuite de apartament erau aranjate ca restaurant. Cîte 4-5 mese în fiecare dintre ele, cu scaunele respective. Pe pereți, cîteva litografii afumate. Mirosul de bucătărie te izbea de afară. Vreo 12-15 „Stammgäste" [în sensul de oaspeți de vază], precum și alți oaspeți, se găseau zilnic aici, în timpul mesei.

Axente Banciu mă prezintă, conform consemnului. Atmosfera era plăcută și în scurt timp ajunsei obiectul unei atenții deosebite. Printre comeseni se găseau cîțiva avocați, care se prezentară după stilul german, ca doctori. Am reținut figura simpatică a lui Glajaru, fire combativă și entuziastă, ca și a lui Ioanes, care îmbrăcase uniforma de locotenent de rezervă în armata austriacă. Dintre profesori se remarca, prin statura-i masivă, Bunea, prin discreție și modestie, Negruț. Un profesor venit, pare-se, de la Lugoj, Valeriu Braniște[2], se bucura de un prestigiu aparte. Cunoscut ca luptător politic și gazetar, suferise temnița pentru convingerile sale naționaliste. Un sublocotenent tînăr, sosit de pe cîmpul de luptă, Ion Meșotă, îmi furniză informații prețioase referitoare la unitățile care se aflau în garnizoana Brașovului. Locotenentul Bogdan (Emil?) îmi comunică date importante referitoare la mișcarea de trupe din Valea Timișului. M-a surprins în mod plăcut faptul că nici unul dintre comeseni nu se îndoia că România va ataca Austro-Ungaria. Întrebarea care îi obseda se referea doar la data cînd se va efectua acest lucru.

Deși conversația era destul de animată, ea se desfășura oarecum organizat. Ardelenii știau să asculte și nu întrerupeau pe vorbitor, lăsîndu-l să-și dezvolte punctul de vedere pînă la sfîrșit.

Spre orele 3 d.m. își făcu intrarea Virgil Onițiu, directorul liceului, o persoană plină

[1] Născut în 1881 la Brașov, își luase doctoratul la Lipsca cu o teză consacrată creației lui M. Eminescu; a murit în toamna anului 1914, în luptele din Galiția.

Magazin istoric, nr. 10/1971

de autoritate, afișînd un aer solemn, avînd niște ochi mari, pătrunzători, care venise să-l ia cu el pe Valeriu Braniște, cu care se înrudea. Două săptămîni mai tîrziu, fiind la București, am aflat trista veste că Oniţiu murise străfulgerat de o boală de cord[1].

Ne ridicarăm cu toţii de la masă și ne despărţirăm cu strîngeri apăsate de mîini, urîndu-ne „la revedere pe curînd"...

Am plecat cu Axente să-mi cumpăr pardesiul într-o prăvălie pe strada Porţii. Ne îndreptarăm apoi, pe jos, spre gară. În dreptul fabricii Schiel, la vreo 200 m de gară, ne despărţirăm. O să ne revedem în curînd, tot la Braşov? Oare ce ne rezerva soarta?

Peste o oră eram în tren. Începuse să se întunece. Valea Timișului se scufunda încet în întuneric, dar cerul lucea încă. Locomotiva gîfîia greu, trăgînd trenul la deal, aruncînd nori întunecoși de fum, care luau forme de balauri. Desluşeam în ei pajura cu două capete a monarhiei. Se va destrăma și ea ca fumul locomotivei?

Iată-ne deasupra văii, ieşiţi din tuneluri. Cîteva felinare licăreau în preajma lor. Predarea paşapoartelor, după care trenul intra pe pămîntul României.

M-am îndreptat cu paşi grăbiţi spre locuinţa mea din Predeal. M-am încuiat în cameră, ca să-mi întocmesc raportul. Mi-am scos din picioare pantofii și i-am privit: ei călcaseră pămîntul sfînt al Ardealului...

M-am aşezat la mescioară și, la lampa de petrol, începui să scriu cu litere apăsate:

Locotenent Ştefiea Ilie către

Marele Stat Major, secţia informaţii... ■

[1] Într-adevăr, V. Oniţiu a decedat la 21 octombrie 1915.

DIN VREMEA CÎND SE PREGĂTEA MAREA UNIRE

(Urmare din p. 12)

25 decembrie. Regina Elisabeta adresează o scrisoare primului ministru prin care dăruieşte 300 000 lei pentru aducerea apei la Curtea de Argeş, potrivit vechii datini de a se face fîntîni pentru pomenirea celor morţi. Ideea este foarte bună și de folos. Se pare însă că dăruirea întregii sume votată de Camere pentru regina Elisabeta s-a făcut ca să astupe gurile rele.

Col. Graçovski mă felicitează de sărbători zicînd: „Dea domnul să ne vedem ţara mărită spre nord și răsărit". Eu răspund: „Acum cred că va trebui să ne întindem spre apus".

Sara la pomul de Crăciun al d-lui Basset. Numai col. Brociner, Butculescu, familia Keller, copiii Boxall. Bronsat a stat puţin și după ce a comunicat ceva d-lui Basset a plecat. Dl. Basset îmi spune că s-a întîlnit azi cu P.P. Carp care i-a repetat convingerea lui asupra biruinţei germanilor. Eu din nou zic: „Atîta că dl. Carp totdeauna a ieşit rău proroc și n-a fost în stare să recunoască acest fapt". Dl. Basset e silit să recunoască acest fapt, dar zice că are un bun cap critic și-mi povestește conversaţia lor despre reforma administrativă. Dl. Basset propune o administraţie după modelul armatei, unde ofiţerii îs proprietari pe postul lor. Despre chestia ocupării Ardealului, Carp a zis către dl. Basset că producătorilor de acolo n-are să le convie unirea cu noi, pentru că atunci toate mărfurile lor se vor vinde cu 1/2 preţ de cum le vînd acum în Austria. ■

(Va urma)

Prezentare și selecţie
Ioan LĂCUSTĂ

CITITORILOR NOŞTRI

Credincios programului său de revistă de cultură istorică, Magazin istoric **s-a dovedit — mărturie sînt zecile de mii de scrisori sosite la redacţie de-a lungul anilor — un prieten statornic al tuturor iubitorilor de istorie. Un prieten statornic, în pofida tuturor presiunilor și opreliștilor din anii dictaturii. Revista noastră s-a străduit timp de aproape două decenii și jumătate să se menţină, după cum Dumneavoastră înșivă o apreciaţi, „în sfera bucuriilor", avînd în acelaşi timp un preţ extrem de scăzut — 6 lei. Pe plan spiritual, cîștigul era însă enorm, revista devenind, încă de la începuturile sale, în primul rînd un bun al Dumneavoastră, ca și al culturii române. Reamintim toate aceste adevăruri ale existenţei noastre, adevăruri ce reprezintă nu numai suportul moral, ci însăși raţiunea noastră de a fi, pentru a vă spune că realităţile și exigenţele lumii în care trăim nu ne-au ocolit nici pe noi. Sporirea simţitoare a costului hîrtiei, după 1 noiembrie 1990, a cheltuielilor tipografice și difuzării ne-a obligat să majorăm preţul revistei la 18 lei pe număr. În stabilirea lui, după cum veţi constata și Dumneavoastră, hotărîtoare au fost criteriile de natură economică, din** dorinţa de a asigura existenţa revistei **la numărul de pagini iniţial (96), cerut de Dumneavoastră cu insistenţă. Ca și în alte împrejurări, aşa cum, ne-aţi asigurat existenţa în anii dictaturii, sîntem siguri că acum, în anii libertăţii, vom avea deplina Dumneavoastră înţelegere,** Magazinului istoric **revenindu-i îndatorirea de a răspunde pe măsura ataşamentului cititorilor și prietenilor săi, printr-un conţinut inedit, atrăgător, substanţial.**

Sîntem ai Dumneavoastra — Fiţi ai noştri!

AUGUST 1940:

DIN CULISELE

MARII NEDREPTĂȚI

ISTORICE

CRISTIAN TRONCOTĂ

„În mod special țin să subliniez că, prin contrast cu atîtea legende absurde și interesate, libertatea de a decide asupra destinelor noastre ne rămîne întreagă". Declarația, reprodusă în *Universul* din 1 august 1940 (reamintim că ziarul era antedatat cu o zi), aparținea lui Mihai Manoilescu, ministru de externe al Regatului român. El tocmai se întorsese dintr-o vizită întreprinsă, împreună cu primul ministru Ion Gigurtu, în Germania și Italia *(Magazin istoric*, nr. 8-10/1985). Cei doi fuseseră convocați de Hitler, care dorea să cunoască exact punctul de vedere - și mai ales capacitatea de rezistență - al guvernului român față de pretențiile revizioniste ale Ungariei și Bulgariei. După întrevederea cu Hitler de la Berchtesgaden (26-27 iulie), Gigurtu și Manoilescu au plecat la Roma, unde s-au întîlnit cu Mussolini (27-28 iulie). După cum știm astăzi, din documentele publicate și din desfășurarea ulterioară a evenimentelor, nimic nu îndreptățea declarația făcută de ministrul de externe, la sosirea în București, care ni se pare la fel de naivă ca aceea făcută de premierul britanic N. Chamberlain, la înapoierea din Germania, în octombrie 1938, cînd, coborînd din avion la Londra și fluturînd acordul de la München, declara: „V-am adus pacea pentru generația noastră". Mai mult chiar, cei doi demnitari români, prin modul în care i-au raportat lui Carol II desfășurarea întrevederilor avute, l-au influențat, desigur, în luarea deciziei de a începe convorbiri cu Ungaria și Bulgaria, convorbiri sugerate cu insistență de Hitler, Ribbentrop, Mussolini și Ciano, care, după cum se vede, își prindeau alternativ interlocutorii în plasa minciunilor și asigurărilor liniștitoare.

La 16 august 1940 au început tratativele româno-ungare de la Turnu Severin, iar la 19 august cele cu Bulgaria, la Craiova. Inițial, tratativele cu ungurii fuseseră programate la Băile Herculane, dar a fost preferat pînă la urmă orașul de pe malul Dunării, pentru că dispunea de o legătură directă cu Craiova prin cale ferată. Cele două delegații române puteau deci menține mult mai ușor contactul pentru a adopta o atitudine unitară în cursul negocierilor.

Delegația română pentru tratativele de la Turnu Severin era condusă de Valer Pop, înalt consilier regal, și avea în componență, printre alții, pe generalul Corneliu Dragalina, expert militar, Sabin Mănoilă Duca, expert statistician, alți funcționari superiori ai Ministerului de externe. Delegația ungară era condusă de Andras Hory și număra între membrii ei pe Laszlo Bardossy, ministrul Ungariei la București, colonelul Uyszaszy, șeful Biroului II informații din Marele Stat Major ungar, Szilagy Sebeș, subdirector în Ministerul propagandei ungare, alți înalți funcționari ai Ministerului de externe ungar. Andras Hory nu fusese desemnat întîmplător în fruntea delegației ungare. El era originar din Transilvania, din comuna Vlăhița, județul Odorhei, unde avea numeroase rude. În același județ deținea o moșie, iar în stațiunea balneară Homorod avea o vilă.

De la Salzburg (foto a), delegația română din care făceau parte ministrul de externe Mihail Manoilescu (b) și primul ministru Ion Gigurtu a plecat spre capitala Italiei (foto c - la Roma, alături de contele Ciano). În vremea aceasta, armata aștepta (d); ordinul pe care l-a primit după dictatul de la Viena, a îndurerat însă inimile milioanelor de români

Trandafilo sună la Berlin și Roma

Delegația ungară a sosit la Turnu Severin cu vaporul „Zsófia", sub pavilion ungar. A fost invitată de autoritățile românești la Palatul Cultural, sala Bibliotecii „Bibescu", unde imediat a început prima ședință a tratativelor. Inițiativa primei runde de negocieri a aparținut delegației ungare. Andras Hory a dat citire unui memoriu, prin care Ungaria horthystă revendica importante teritorii românești: circa 69 000 km², cu o populație de 3 900 000 locuitori, din care peste 2 200 000 erau români și numai 1 200 000 unguri. Problema cheie a propunerii maghiare era teritoriul locuit de secui. Memoriul cerea în mod necondiționat cedarea lui, deoarece, așa cum avea să recunoască mai tîrziu primul ministru Teleki, „aceasta readucea Ungariei și alte teritorii importante". Mai mult, „frontiera propusă de Ungaria — se arăta într-un memoriu din aceeași zi al generalului Corneliu Dragalina — este extrem de avantajoasă pentru ea din punct de vedere militar, asigurînd forțelor ei armate posibilitatea de a cuceri și Banatul și Țara Făgărașului. Ea a avut grijă să nu respecte o frontieră geografică (a apelor), ci și-a creat anumite capete de pod (Arad și Teiuș), favorabile unor acțiuni militare ofensive". Pînă la urmă, lucrările conferinței au fost amînate pentru ziua de 19 august. Referindu-se la prima rundă a tratativelor, corespondentul Agenției *Havas* din Berna transmitea: „Cercurile politice române nu așteaptă rezultate favorabile din contactul celor două delegații. Acest contact, care a fost sfătuit, sau mai bine zis dictat de cele două puteri [Germania și Italia], va preceda un arbitraj germano-italian, care va hotărî soarta României". Tot pe marginea cererilor Ungariei comentă și ziarul francez *Le Petit Journal*, care, constatînd că din partea României se observă „multă bunăvoință în cadrul tratativelor", arăta că pretențiile horthyștilor ca România să cedeze două treimi din Transilvania, împreună cu orașul Cluj, „adică importante teritorii incontestabil românești, par în afara oricărui bun simț".

La reluarea celei de a doua runde a tratativelor, la 19 august 1940, guvernul român a respins prin Valer Pop cererile ungare. El a propus efectuarea unui schimb de populație între românii din Ungaria și maghiarii din România, însoțit de unele rectificări de frontieră în favoarea Ungariei, care să asigure spațiul necesar surplusului de populație strămutată. Ministrul A. Hory a răspuns cu glas scăzut respectivelor propuneri, iar delegația ungară a părăsit sala de ședințe imediat după terminarea cuvîntării reprezentantului român. Într-un raport întocmit de Serviciul Secret de Informații român (S.S.I.) se arăta că membrii delegației ungare „recunoșteau, în cerc intim, că pretențiile lor sînt exagerate", dar la masa tratativelor și-au păstrat poziția[1]. La ora 18, cînd s-a deschis runda de după-amiază, șeful delegației ungare, A. Hory, a spus că „fiind două teze contrarii în discuție, întrucît Ungaria pretinde cedare de teritorii, iar România propune schimb de populație, delegația ungară nu are plenipotența de a lua hotărîri definitive".

În acel moment, ei erau hotărîți să declare tratativele întrerupte și să se întoarcă la Budapesta. Obținuseră deja vizele necesare de la căpitănia portului Turnu Severin, iar vasul „Zsófia" era gata de drum. În ultimul moment totuși, s-a cerut delegației române să se fixeze o nouă ședință pentru ora 20.30, cînd partea ungară avea să dea citire unei note. Ce se întîmplase? Informate prin intermediul lui Franco Trandafilo, corespondentul agenției de presă italiene Stefani, despre intențiile delegației ungare de a întrerupe tratativele, Berlinul și Roma intervenisera la Budapesta, cerînd guvernului ungar să nu-și retragă delegația. Ca urmare, ordinul a fost revocat și negocierile au continuat. La ora 20.30, A. Hory a dat citire notei anunțate. La ora 20.45, delegația română s-a retras pentru deliberări. Din informațiile culese în rîndul ziariștilor străini, aflați la Turnu Severin, S.S.I. a dedus că delegația ungară a solicitat guvernului de la Budapesta plenipotența pentru a lua hotărîri definitive[2]. La ora 24, Budapesta a cerut să se mențină poziția inițială. Cum nici una dintre părți nu voia să renunțe la punctul său de vedere, A. Hory și Valer Pop au hotărît, de comun acord, să se întoarcă la Budapesta, respectiv, București, pentru noi instrucțiuni.

Două zile mai tîrziu, la 21 august, un corespondent de presă elvețian transmitea următorul comentariu: „Harta prezentată de delegația ungară, cu noua frontieră la Mureș, este de neacceptat. Dacă România ar accepta-o, n-ar putea să fie stăpînă nici pe ceea ce îi mai rămîne din Transilvania, pentru că foate podurile principale ar fi în mîna ungurilor. Pare că Ungaria s-a gîndit mai mult din punct de vedere strategic". Iar într-o altă notă întocmită de S.S.I. la 23 august se arăta: „Corespondenții de presă americani din România, aflați la Turnu Severin pentru urmărirea tratativelor româno-ungare, au impresia că, după cîte a lăsat să se înțeleagă consilierul maghiar, Ungaria este nevoită să accepte în parte oferta României, deoarece chiar aproape jumătate din maghiarii aflați în România refuză să treacă sub stăpînirea Ungariei". O altă notă, din 25 august, completa: „Ziariștii americani din Capitală [București] cred că negocierile româno-maghiare s-au întrerupt din cauza pretențiilor exagerate ale Budapestei"[3].

[1] Arhiva M.I., dosar nr. 5 533, fila 330.

[2] *Ibidem*, fila 329.

[3] Arhiva M.I., dosar nr. 5 533, fila 469.

Plutoane de educație fizică

Refuzul guvernului român de a accepta cererile revizioniste ungare a provocat nervozitate la Budapesta. Cum premierul Teleki nu putea recurge deocamdată la arme, din cauza opoziției Germaniei interesată în menținerea păcii în zonă, s-a hotărît ca Hory să se reîntoarcă la Turnu Severin, cu instrucțiunea de a se menține o „atitudine fermă".

La București, regele a convocat Consiliul de Coroană, la 23 august, ora 17. S-a hotărît păstrarea poziției avute și pînă atunci. Tratativele au fost reluate la Turnu Severin, la 24 august. Întrucît pozițiile erau ireconciliabile, s-a hotărît, după scurt timp, redactarea unui comunicat în care se arăta că, la cererea delegației ungare, lucrările au fost încheiate.

Temîndu-se de eventualitatea unui război pe care Ungaria, sprijinită și de U.R.S.S., l-ar fi putut totuși declanșa, punînd în pericol zona petroliferă românească, de care avea atîta nevoie, Hitler a hotărît să rezolve el problema, printr-un arbitraj.

Între timp, voind să speculeze la maximum conjunctura internațională favorabilă satisfacerii pretențiilor sale revizioniste, Ungaria horthystă și-a activat rețeaua de spionaj din partea de nord-vest a României, care avea sarcina să organizeze acțiuni de diversiune și terorism și să mobilizeze populația de naționalitate maghiară din Transilvania la acte ostile contra statului român. Într-un raport informativ al organelor de Siguranță române se menționa: „Primul gest de refuz din partea României de a accepta pretențiile integrale ale Ungariei va fi considerat de aceasta ca un motiv de război. Imediat după ce s-ar produce refuzul, ar intra în țară 700 de membri din «Garda zdrențăroșilor» care, în grupuri mici, vor executa acte de sabotaj și instigații la revoltă pentru a oferi armatei maghiare pretextul unei intervenții în România. Aceste grupuri vor mai avea misiunea să întrerupă comunicațiile între Ardeal și Vechiul Regat prin aruncarea în aer a drumurilor și căilor ferate din trecătorile din munți. Acești 700 de teroriști sînt toți originari din Ardeal, cunoscători ai regiunilor afectate lor pentru actele de sabotaj"[1].

Pregătirea unor acțiuni teroriste, menite a intimida guvernul român, este prezentată și într-un alt raport informativ: „Grupuri de teroriști, camuflați sub denumirea «Testuevelesi Szakaszok» (Plutoane de educație fizică), sînt plasate în diferite puncte ale frontierei române. Sînt îmbrăcați în haine civile și instruiți să pătrundă pe teritoriul român pentru terorism și sabotaj. Cei mai mulți sînt subofițeri, aleși dintre oameni voinici și de condiție robustă. Aceste grupuri nu poartă uniforme speciale, însă au ca semn distinctiv cîte un inel de argint, cu literele T și S, iar între ele un cap de mort. Asemenea teroriști au fost întrebuințați pentru provocarea incidentelor la frontiera cehoslovacă și se poate ca, la momentul oportun, să joace un rol asemănător pe frontiera română"[2].

La graniță s-au produs și numeroase incidente, iar în zilele de 27 și 28 august avioane horthyste au violat spațiul aerian al României, zburînd pînă deasupra localităților Brașov, Vințu de Jos și Someșeni, unde au aruncat manifeste cu conținut ostil statului român. Aeroportul de la Satu Mare a fost mitraliat și bombardat. Iată cum prezenta episodul și impactul lui asupra populației civile o notă a Siguranței din 29 august 1940: „Comunicatul oficial al guvernului prin care s-a adus la cunoștința publică acțiunea agresivă ungară prin violarea spațiului aerian național și bombardarea directă a aeroportului Satu Mare este viu comentată de întreaga populație creș-

[1] *Ibidem*, fila 341.
[2] *Ibidem*, fila 342.

tină din localitate. Se evidențiaza în special faptul că guvernul ungar se pretează la acte de violență tocmai în momentul cînd se duc pertractări cu guvernul român pentru rezolvarea problemei transilvănene. Unii consideră această acțiune de violență o mîrșavă încercare de intimidare spre a forța pe români să le facă concesii teritoriale"[3]. Iar comisariatul de poliție Salonta raporta: „la 27 august 1940, la ora 4.30, grănicerii unguri au deschis foc asupra pichetului românesc Poslogea. De asemenea — se menționa în raport — trenul care face legătura între Salonta și Nategyane a fost primit în apropierea graniței cu focuri de armă și obligat să se înapoieze, întrerupîndu-se astfel, prin acest punct, trecerea în Ungaria"[4].

Armata ungară a primit ordin să fie gata de atac pentru ziua de 28 august, dacă România nu satisfăcea pînă atunci pretențiile guvernului ungar[5]. „Impresia mea, pe care o împărtășește și colegul italian, este că foarte probabil Ungaria va începe operațiuni militare pe la mijlocul săptămînii viitoare, dacă puterile Axei nu intervin mai înainte" — raporta Otto von Erdmannsdorf, ministrul german la Budapesta, încă din 24 august.

Ospitalitate și... otravă

Puterile Axei însă au intervenit. Prin dictatul de la Viena, din 30 august 1940, s-au rupt din teritoriul României 42 243 km², cu o populație de 2 607 007 locuitori, dintre care 50,2% români, 37,1% maghiari, 2,76% germani și 3,7% evrei. Punctul șase din „Arbitrajul" de la Viena preciza: „Reglementarea tuturor celorlalte chestiuni de detaliu rezultate din schimbarea de suveranitate va forma obiec-

[3] *Ibidem*, fila 462.
[4] *Ibidem*, fila 390.
[5] *D.G.F.P.*, Series D, 1937-1945, vol. X, doc. 384.

tul unor negocieri directe între guvernul regal român și guvernul regal ungar"[1]. În acest scop, la mijlocul lunii septembrie 1940 sosea la Budapesta o delegație română condusă de Valer Pop. Principalul obiectiv urmărit de autoritățile române era rezolvarea statutului românilor rămași în teritoriul anexat de Ungaria. Dar partea ungară a făcut tot posibilul pentru a împiedica buna desfășurare a tratativelor. După cum rezultă din *Memoriul comisiunii române de la Budapesta*, publicat și în presa vremii, începerea discuțiilor a fost amînată în mai multe rînduri, iar pînă la urmă ele au fost întrerupte.

Un document inedit, păstrat în arhiva S.S.I., ne va lămuri și mai bine asupra atmosferei în care s-au desfășurat discuțiile. Este un memoriu redactat de generalul C. Dragalina, la 20 octombrie, scurt timp după reîntoarcerea sa în țară, și înaintat Președinției Consiliului de Miniștri:

Participînd în delegațiunea română, de sub președinția d-lui ministru Valer Pop, în timpul funcționării ei la Budapesta, am făcut următoarele constatări asupra unor fenomene de intoxicație survenite membrilor delegației române:

1. - Întreg personalul delegației a locuit și a luat masa la hotel „Pallatinus" din Insula Margareta din Budapesta. Hotelul este de prim rang.

Micul dejun era servit în cameră, iar mesele à la carte în restaurantul hotelului, în care luau masa și alte persoane străine de comisiune și care nu erau cetățeni maghiari.

Cu unele din aceste persoane, comisia avea relațiuni, așa încît își puteau comunica impresiile.

În repetate rînduri, diferiți membri ai delegației române, individual și în grup, s-au plîns de o serie de curioase tulburări pe care le-au resimțit în special după mese sau noaptea.

De la început afirm că străinii de delegația română nu s-au plîns de asemenea fenomene.

Printre cei care au suferit asemenea consecințe, din delegațiunea noastră, citez următoarele:

- colonelul Casian, din comisia de delimitare a frontierei.

- dl. Zamfirescu, șef de secție, delegat de Ministerul de finanțe.

- dl. avocat Neguș, consilier juridic.

- maiorul Tilichi, delegat în comisia de delimitarea frontierei.

- dl. dr. Georgescu, de la Institutul central de statistică, membru în delegația de delimitarea frontierei și în delegația economică.

- Mircea Niculescu, director în Ministerul finanțelor, I. Tomaziu, secretar particular al d-lui ministru Valer Pop, Porumbielu de la Banca Națională.

- d-ra Eremia și

- d-ra Temenciuc, ambele de la Ministerul afacerilor străine.

- dl. I. Barbu, secretar al d-lui ministru Valer Pop, cum și subsemnatul...

Fenomenele de care se plîngeau toți cei intoxicați veneau pe neașteptate la cîteva ore după masă, sau în timpul somnului, cînd erau cuprinși de turburări de auz și vedere, de ameteli, de pierdere de echilibru, tendință de a vomita, transpirații reci, ameteli etc.

S-a putut observa la mulți fie o stare de apatie și somnolență, fie o iritabilitate nervoasă.

Astfel colonelul Casian, care deși era un temperament calm, devenise extrem de nervos.

- Subsemnatul, deși duc o viață foarte sobră, am suferit aceste turburări în mai multe rînduri, iar în noaptea de 12 octombrie, între orele 4 și 5 dimineața, aceste turburări au fost așa de pronunțate - pot afirma atît de grave - încît sărind din somn am avut impresia clară că am fost drogat. O sudoare abundentă și rece, dureri de cap și ameteli, vomitări și stare de verti giu. Am avut senzația că n mai pot rezista, avînd dificul tăți în respirație, iar inim funcționa cu greutate.

Am încercat atunci să scriu pe o hartă, ce o aveam pe măsuță, ultimele mele dorințe.

A doua zi am povestit camarazilor mei întîmplarea.

- Într-una din ședințele comisiei de delimitare, pe cînd se lucra noaptea tîrziu, fiecare din membrii prezenți s-au simțit rău, așa încît am fost nevoiți să ridicăm ședința.

- D-ra Temenciuc, de la Ministerul afacerilor străine, de o debilitate pronunțată, a fost evacuată în țară într-o stare destul de gravă, în urma turburărilor ce le prezenta.

- dl. Zamfirescu Ion, șef de secție la Ministerul de finanțe, declară de asemenea că în 4 rînduri s-a simțit foarte rău, a vomitat și i-a apărut pe buze erupții care durau 4-5 zile.

- de asemenea, d-nii Tomaziu (secretarul d-lui ministru Valer Pop), Mircea Niculescu (director în Ministerul de finanțe), Porumbielu, de la Banca Națională Română, s-au plîns în cîteva rînduri de aceleași fenomene.

- dl. Barbu I., secretar al d-lui Ministru Valer Pop, s-a sculat într-o dimineață disperat, plîngîndu-se că nu mai vede deloc, deși s-a dus să controleze acest lucru la lumina ferestrii. După 1/2 oră, vederea i-a revenit.

- Într-una din zile a fost cuprins de aceleași turburări grave un agent de siguranță ungur ce lua masa în același restaurant. Starea lui a fost foarte gravă, necesitînd intervenția medicilor și producînd panică în întregul hotel. De bună seamă că chelnerul i-a dus mîncarea destinată unui român.

Membrii delegației române nu s-au sesizat de aceste turburări pentru a le da interpretarea justă, decît după ce d-ra Eremia, întoarsă în țară, a primit o carte poștală reve-

(Continuare în p. 85)

[1] Arhiva M.I., F.D., dosar 5 399, filele 463-468.

IANUARIE 1941

ÎN BUCUREȘTI. ACUM 50 ANI

„În această noapte, cînd fiecare ascultați din străfunduri o sfîntă și grea poruncă lîngă vatra datinelor, înțelegeți că și Patria este o vatră de credință, care așteaptă flacăra voastră de iubire, din arderea jertfei noastre. Uniți-vă, români, în credință, în iubire, în muncă. Uniți-vă, din toate colțurile sfîșiate ale neamului, din toate casele, ca să ducem mai departe strădunița strămoșilor și viitorul copiilor noștri. Unitatea și forța neamului aduc plinătatea drepturilor. Anul care sfîrșește a fost an de prăbușire și de ispășire. Anul care începe este un an de răscruce și de reînviere"[1].

Cu aceste cuvinte-apel, generalul Ion Antonescu pășește pragul noului an 1941, cu speranța că va fi un an mai bun, mai senin și mai fericit. Dar, din nefericire, anul debutează cu sîngeroasele evenimente din 21-23 ianuarie. În aceste zile, mișcarea legionară dezlănțuie o sîngeroasă rebeliune armată, încercînd să devină singura deținătoare a puterii în stat, efectuînd jafuri și distrugeri, numeroase masacre.

Astăzi, la o depărtare de cinci decenii, răsfoind paginile presei, acele evenimente ne apar și mai zguduitoare. Vom căuta prin intermediul publicațiilor, documentelor și memoriilor să redăm cronologic desfășurarea rebeliunii legionare.

Luni, marți 13-14 ianuarie. Generalul Ion Antonescu efectuează a doua sa vizită în Germania, în cursul căreia are o întrevedere cu cancelarul A. Hitler.

Marți, 14 ianuarie. În cadrul unor ceremonii, la Biserica „Sf. Ilie"-Gorgani și la Casa Verde, are loc comemorarea lui Moța și Marin, cei doi gardiști căzuți cu patru ani în urmă pe fronturile războiului civil din Spania, unde luptaseră ca voluntari de partea forțelor naționaliste, și pe care mișcarea legionară îi proclamase martiri ai neamului.

Miercuri, 15 ianuarie. Abia întors din vizita făcută în Germania și în cursul căreia a avut o întrevedere cu Hitler, obținînd sprijinul acestuia în conflictul intern cu mișcarea legionară, Antonescu trimite o scrisoare lui Horia Sima, aducînd grave învinuiri Gărzii de fier pentru crimele, jafurile și tulburările săvîrșite după venirea la putere.

Joi, 16 ianuarie. Șefii cuiburilor legionare din Capitală au ținut o adunare în cadrul căreia s-a anunțat că ruptura cu Antonescu era inevitabilă și s-au dat instrucțiuni în vederea pregătirilor militare.

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Cronică măruntă

• Datini și obiceiuri de Anul Nou. Pentru toată lumea creștină, Anul Nou rămîne a doua mare sărbătoare după aceea a Crăciunului. De această sărbătoare, din negura vremurilor și pînă astăzi, sînt legate numeroase obiceiuri și datini. Vom consemna cîteva dintre cele mai cunoscute, așa cum le descrie presa acestei luni.

Plugușorul. În noaptea de 31 decembrie spre 1 ianuarie mai mulți copii sau tineri, adunați în grup, colindă pe la casele oamenilor, unde unul dintre ei recită poezia Plugușorul. Aceștia însoțesc un plug închipuit din lemn sau un plug adevărat, frumos împodobit cu hîrtie colorată și panglici. Vasilca este un obicei care constă din împodobirea unui cap de porc cu mărgele, panglici, flori și așezat pe o tipsie pe care este sprijinită o oglindă. Cu acestea grupul umblă din casă în casă, rostind colindul Vasilcăi. Un alt obicei este Capra denumit în Muntenia Brezaia, în Banat — Cerbulețul, în Transilvania — Turca. Semănatul. Copii și oameni mari umblă din casă în casă pentru a face urări în dimineața Anului Nou, în timp ce aruncă asupra celor „urați" boabe de ovăz sau grîu. Un băț împodobit cu hîrtie colorată alcătuiește Sorcova.

• La Castelul Peleș, cu prilejul Anului Nou, Andrea Cassulo, Nunțiul Apostolic, decanul corpului diplomatic, după ce prezintă regelui Mihai I omagiile și urările corpului diplomatic, oferă suveranului o splendidă icoană — citim în Timpul din 6 ianuarie —, reproducere a „Maicii Domnului din România". „Acest chip sfînt — scrie ziarul amintit — e slăvit sub titlul acesta de multe veacuri, în catedrala din Tropea, oraș din sudul Italiei. Locuitorii din Tropea și

IANUARIE 1941

Cu prilejul Anului Nou 1941. Nunțiul Apostolic al Vaticanului, Andrea Cossulo, decanul corpului diplomatic, oferă suveranului o icoană

Cronică măruntă

din împrejurimi au un mare respect pentru acest chip".

● La Academia Română **își prezintă comunicările Liviu Rebreanu și Nichifor Crainic. Prima comunicare o face L. Rebreanu: „Anul 1840 a fost pentru literatura românească un an fericit. În acest an a apărut cea dintîi adevărată nuvelă românească:** Alexandru Lăpușneanu, **de Costache Negruzzi, și s-a născut cel dintîi mare critic literar, Titu Maiorescu. Apărută în** Dacia literară **a lui Kogălniceanu, nuvela aceasta, desăvîrșită ca stil, construcție și zugrăvire de oameni și mediu, este socotită prototipul nuvelei istorice românești".**

Nichifor Crainic, vorbind despre poezia Anul 1840, **spune: „În luna iunie anul 1940 s-au împlinit 100 ani de cînd apărea tot în** Dacia literară **celebra poezie a lui Gr. Alexandrescu intitulată** Anul 1840. **Centenarul acestei poezii nu e totdeodată și centenarul poeziei românești, pentru că Gr. Alexandrescu a avut înainte-mergători. Poezia** Anul 1840 **este o sublimă elevație morală în văzduhurile ideale ce constituie domeniul nădejdilor de mai bine pe seama omului".**

● Ce se întîmplă **într-o oră în lume? Aflăm de la Oficiul Central de statistică din Stockholm, care a procedat la cercetări amănunțite științifice ce au durat doi ani, ancheta trebuind să fie extinsă în** toate țările lumii: **în 60 minute mor 4 600 persoane și se nasc 5 400; se comit 198 000 delicte și crime de toate felurile, din care 177 000 sau 8/9 sînt pedepsite; oamenii consumă 30 milioane kg cartofi, 25 milioane kg pîine, 3 milioane și jumătate kg pește, 3 600 000 kg carne și 100 000 tone zahăr; se fumează 180 tone tutun, se ard 125 000 tone căr-**

Sîmbătă, 18 ianuarie. Generalul Antonescu hotărăște desființarea „comisarilor de românizare" legionari, decretul publicat a doua zi stîrnind furia gardiștilor ce se vedeau lipsiți de unul din mijloacele de legalizare a numeroaselor jafuri și abuzuri comise.

Duminică, 19 ianuarie. În țară au loc numeroase adunări și mitinguri prin care mișcarea legionară declară că dorește să lămurească opinia publică asupra faptului că lupta Germaniei național-socialiste și a Italiei fasciste are drept țel instaurarea unei noi ordini europene. Acțiunile sînt conduse de fruntașii legionari precum: Traian Brăileanu, V. Iasinschi, Alexandru Constant, Eugen Chirnoagă, Viorel Trifa ș.a. „Amploarea adunărilor — citim în *Timpul* din 22 ianuarie — a fost o nouă și elocventă dovadă că marșul politicii noastre pe făgașurile cele noi este în plină desfășurare; mișcarea legionară nu poate să se depărteze de testamentul politic al lui Corneliu Codreanu, care la 20 noiembrie 1937 a declarat: «Eu sînt contra marilor democrații ale Occidentului, eu sînt contra Înțelegerii Balcanice și n-am nici un atașament pentru Societatea Națiunilor, în care nu cred. Eu sînt pentru o politică externă a României alăturea de Roma și Berlin. Alături de statele revoluției naționale".

În noaptea de 19/20 ianuarie, un maior german în uniformă este împușcat de un individ, supus străin. Emisari legionari se răspîndesc în multe centre ale țării, transmițînd instrucțiuni secrete de ultimă oră. Ei iau cuvîntul în cadrul diverselor întruniri organizate, ațițînd spiritele împotriva guvernului. Seara, ministrul de interne C. Petrovicescu ține un discurs radiodifuzat, pe care generalul Antonescu îl apreciază ca o instigare la răscoală și un „semnal al tulburărilor care vor urma".

Luni, 20 ianuarie. Într-un comunicat al Președinției Consiliului de Miniștri, generalul Antonescu cere tuturor locuitorilor țării ordine și liniște, destituindu-l pe generalul Petrovicescu de la Ministerul de interne, care este înlocuit cu generalul Dumitru Popescu.

Marți, 21 ianuarie. În semn de protest împotriva asasinării ofițerului german dar, de fapt, ca un pretext, se desfășoară în Capitală o manifestație legionară. Grupurile de legionari se adună la ora 8.30 la statuia Mihai Viteazul. Aici se rostesc discursuri și se citește un manifest. Apoi se încolonează pornind pe Calea Victoriei, spre Palatul regal. Pe tot traseul, coloanele intonează cîntece legionare. Concomitent, în capitalele unor județe și în alte centre importante, legionarii concentrează forțe. Antonescu răspunde prin destituirea prefecților legionari și înlocuirea lor cu prefecți militari. Totodată, îl demite pe Al. Ghica, directorul gene-

Aspecte din timpul sîngeroaselor rebeliuni legionare din 21-23 ianuarie: Case și prăvălii devastate;

ral al Siguranței, care jucase un rol important în înarmarea legionarilor.

Despre derularea evenimentelor propriu-zise ale rebeliunii din *22-23 ianuarie,* redăm din *Ediția specială* a *Timpului* apelurile explicative ale generalului Antonescu către țară: „Români. Am străbătut din nou clipe de sbucium, de teroare și rușine. Copiii mei, pentru care îmi distrusesem cariera, pentru care suferisem, cărora le deschisesem drumul prin lovitura de stat de la 6 septembrie *[Magazin istoric,* nr. 9/1990], pe care i-am luat alături de mine la conducerea țării, le-am dat rosturi de viață de multe ori nemăsurate, i-am îndemnat să nu păteze memoria lui Codreanu și a luptătorilor generației, ci să-și merite prin muncă și respect destinul mare ce li-l făurisem, copiii mei dragi, ale căror greșeli le-am luat 5 luni în spatele meu, n-au găsit altă mărturie de recunoștință, pentru mine și pentru țara care crezuse în puterea idealurilor lor, decît să-mi trimită gloanțe și să vrea răsturnarea statului. Lîngă casa statului, lîngă Președinția Consiliului, organizează — cu sprijinul fostului ministru de interne Petrovicescu și al directorului Siguranței și Poliției, căruia îi încredințasem tóată siguranța statului — în clădirile înconjurătoare și în casa gardienilor publici, un centru de netrebnici: gardieni ai coaliției și vagabonzi, cu un tun, mitraliere și puști, să mă asasineze în timpul nopții.

Neizbutind, m-au atacat în plină zi. În același timp, în edificiile publice ale Capitalei, unde erau numiți de buna mea credință și plătiți de voi toți, și în instituțiile care trebuiau să vegheze tocmai la paza ordinei publice și la marile interese ale statului, acolo au instalat echipe de rebeli, tîrînd apoi pe străzi, pe lîngă instrumentele dușmanilor și cetele de netrebnici plătite, tineri idealiști, nevinovați și înșelați, pornind la o luptă de prăbușire a statului. Străzile Capitalei au fost oprite de vehiculele părăsite de muncitorii incitați la grevă, fabricile închise ori incendiate, case și cartiere devastate, oameni prădați și uciși. Am încercat zadarnic să opresc pe răsvrătiți. Valuri de ură și de asuprire năvăleau pe străzi. Am fost silit să scot armata. Și eu, care am făcut lovitură de stat de la 6 septembrie, fără o picătură de sînge, care am suferit ca nimeni altul chiar și pentru netrebnicii de la Jilava, pentru că nu înțelegeam să-mi umplu mîinile de sînge, ci să dau pedeapsa aspră, chiar și moartea, dar prin justiția statului, am fost silit să las trupele să tragă în frații noștri".

Și un alt apel al generalului Antonescu: „Trebuie să știți adevărul, adevărul întreg. În atacul de la Președinția de Consiliu, unde au fost uciși 2 ostași și rănit un ofițer, n-a fost rănit un singur re-

Cronică măruntă

buni și 160 000 tone ulei natural; se fabrică 7 300 auto și aproape 2 000 tone hîrtie, din care cea mai mare parte este consumată de rotativele marilor jurnale; în sfîrșit, se expediază un miliard două sute de milioane de scrisori și 115 000 telegrame. Ajunși în 1991 am putea exclama: ce vremuri!

● Este deschisă **Expoziția de fotografii documentare din Transilvania de nord și nord-est, organizată de Oficiul Național de Turism. Sînt expuse fotografii documentare și o serie de publicații în diferite limbi, precum și cîteva hărți explicative, care dau vizitatorilor o idee completă asupra covîrșitoarei majorități numerice a elementului românesc băștinaș din aceste ținuturi.**

● Se inaugurează **sediul Consiliului de patronaj al operelor sociale. Iau parte regina mamă Elena, d-na Maria general Antonescu, președinta Consiliului, doamna Veturia Goga ș.a. Sediul Consiliului este chiar casa lui Octavian Goga care astfel, după cum spune d-na Veturia Goga, „își găsește rostul năzuințel lui, de a ajuta și alina, casa în care sălășluiește moștenirea unei tradiții spirituale, în care își vor găsi generațiile viitoare un reazim și un îndemn de sacrificiu.**

● Senatorul american **H.T. Bone a făcut o serie de calcule migăloase și a stabilit cît a costat de-a lungul vremurilor uciderea unui soldat. Iată rezultatele la care a ajuns: pe timpul lui Iuliu Cezar costa 0,75 dolari exterminarea unui singur adversar; sub Napoleon, în urma perfecționării și multiplicării armatelor, prețul uciderii unui soldat s-a ridicat la 3 000 dolari. În sec. XIX, costul a crescut într-o mică proporție, astfel că în timpul războiului de secesiune din America să coste**

IANUARIE 1941

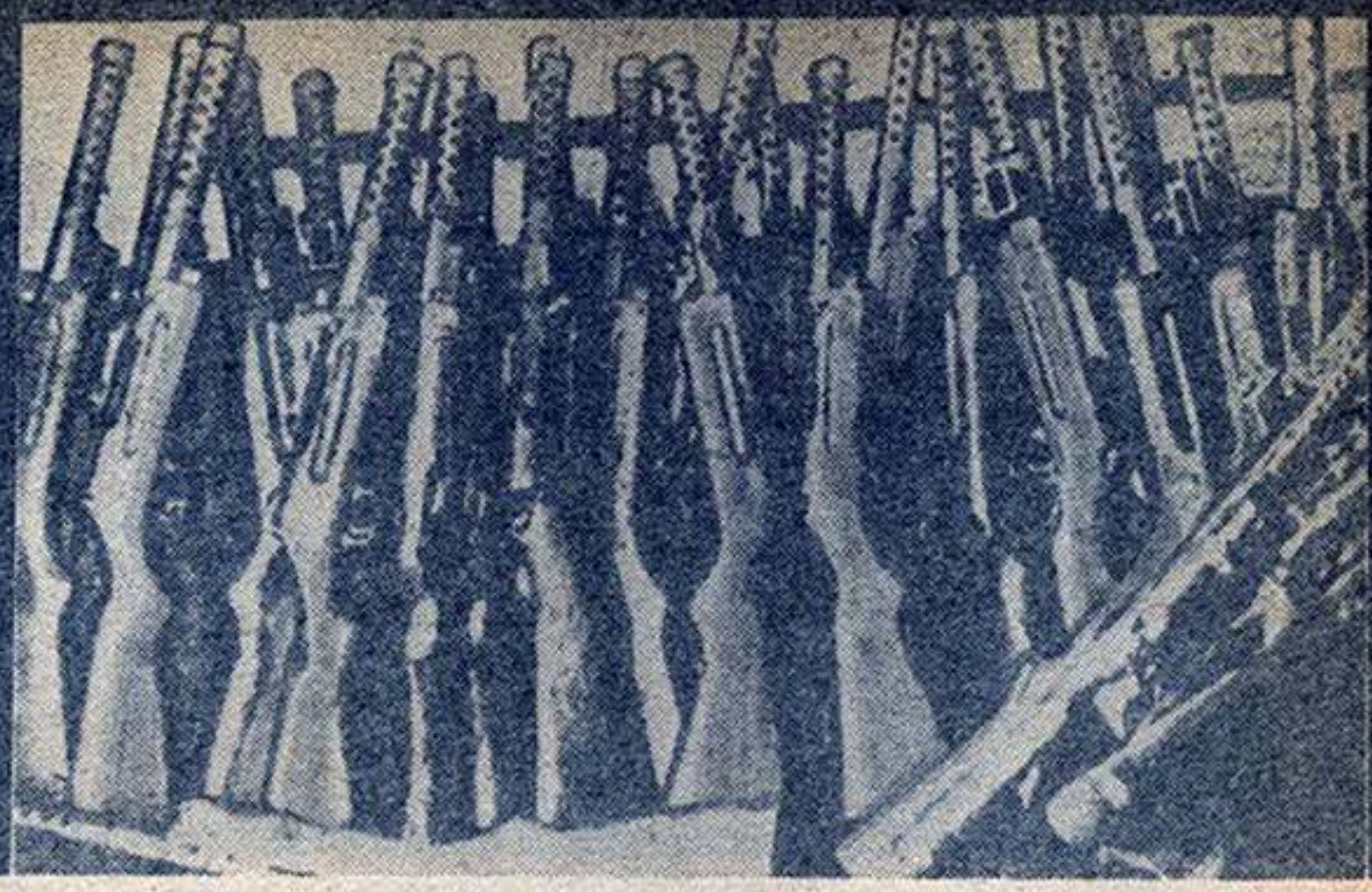

Arme ridicate din case ioculte de legionari

Cronică măruntă

5 000 dolari. Începînd din cel de-al XX-lea veac, „prețul morții", cum îl numește Bone, ajunge în primul război european la 20 000 dolari un soldat ucis. În războiul actual, cînd avioanele și armatele motorizate sînt extrem de costisitoare „prețul morții" a ajuns pînă la 50 000 dolari, ceea ce face de 66 600 ori mai mult ca pe vremea războiului galilor.

● De azi **înainte — scrie presa — bucureștenii vor rămîne fără... ghicitoare, care să le prezică viitorul după cum arată cărțile, ghiocul, pietrele căzute din cer, zodiile sau drojdia ceșcuței de cafea. Toate ghicitoarele prinse profesînd vor fi arestate.**

● O premieră **grandioasă pe 29 ianuarie, la Savoy:** Tănase tot... Tănase **a ansamblului companiei „Cărăbuș". Revista** Tănase tot... Tănase **constituie o adevărată revelație, scrie presa, prin melodiile lui Dendrino, Vasilache și Patrichi, cupletele inegalabilului comic C. Tănase, umorul d-nei Mia Apostolescu, grația d-nei Mia Sterlade etc.**

● Cu ocazia **Anului Nou, regele Mihai I decorează pe generalul Ion Antonescu, Conducătorul statului și președinte al Consiliului de Miniștri, cu Marea Cruce a Ordinului Carol I.**

● Marele **scriitor James Joyce, autorul romanului** Ulysse, **încetează din viață la Zürich, în vîrstă de 58 ani.**

● „Modest **și ignorat, sărac și umilit, frumos dar nelubit, entuziast și desgustat, trist dar nu pesimist, Mihail Eminescu și-a purtat povara vieții resemnat, fără să fi fost fatalist; smerit și gata să îndure totul fără să cricnească — scrie Petre Manoilu în articolul** Conștiința geniului lui Mihail Eminescu, **apărut în** Timpul **din 20 ianuarie. Și totuși, acest Eminescu**

bel. Banda de 600 netrebnici, alcătuită din bărbați și femei de cea mai joasă clasă și un copil de 12 ani, care a tras cu mitraliera în soldați, a ieșit neatinsă. Pe străzi, ostașii au încercat să liniștească pe răsvrătiți numai prin amenințări și somații. Pe Calea Dorobanți, un soldat a fost prins, răsvrătiții au turnat petrol și i-au dat foc în ochii încremeniți ai camarazilor. Au pornit cu mitraliere, cu puști și tancul Prefecturii ca să atace Palatul Telefoanelor, Statul Major și postul de radiodifuziune în care s-au instalat, dînd știri de netrebnică trădare și, pentru a induce în eroare trupele, s-au îmbrăcat în uniforme militare.

În multe orașe s-au petrecut lucruri asemănătoare. Armata a pus ordine și prin jertfa ei a salvat statul.

Știu că au căzut și dintre rebeli. Din ordinul meu, niciodată armata nu a atacat în primele zile ale rebeliunii, ci s-a apărat".

Sîmbătă, 25 ianuarie. Avînd în vedere interesul menținerii ordinei publice, siguranța statului și prevenirea dezordinelor, Comandamentul Militar al Capitalei dă o ordonanță: toate localurile și sălile de spectacole se închid la ora 21; tramvaiele, autobuzele și taxiurile se vor retrage la ora 22, iar circulația pietonilor nu este permisă decît pînă la ora 22.

Luni, 27 ianuarie. După înăbușirea rebeliunii, mișcarea legionară este înlăturată de la putere și interzisă, formîndu-se un nou guvern. Reproducem lista noului cabinet, după *Timpul* din 29 ianuarie: general Ion Antonescu, Conducătorul statului român și președintele Consiliului de Miniștri; general de corp de armată Iosif Iacobici, ministru secretar de stat la Departamentul apărării naționale; general de divizie Dumitru Popescu, ministru secretar de stat la Departamentul afacerilor interne; general de divizie Radu R. Rosetti, ministru secretar de stat la Departamentul educației naționale; prof. Mihai A. Antonescu, ministru secretar de stat; general de brigadă Nicolae Stoenescu, ministru secretar de stat la Departamentul finanțelor; general de brigadă Gheorghe Potopeanu, ministru secretar de stat la Departamentul economiei naționale; general de divizie Grigore Georgescu, ministru secretar de stat la Departamentul lucrărilor publice și comunicațiilor; general de corp de armată Ion Sichitiu, ministru secretar de stat la Departamentul agriculturii și domeniilor; prof. univ. Nichifor Crainic, ministru secretar de stat, însărcinat cu propaganda; Gh.P. Docan, consilier la Înalta curte de casație, ministru secretar de stat la Departamentul justiției; lt. col. N. Dragomir, ministru secretar de stat la Departamentul coordonării și Statului Major Economic; prof. univ. P. Tomescu, decanul Facultății de me-

Sicriele ostașilor uciși purtate pe brațe de camarazii lor de arme

dicină din București, ministru secretar de stat la Departamentul muncii, sănătății și ocrotirilor sociale.

Cu ocazia formării noului cabinet ministerial, generalul Antonescu declară: „Guvernul ce am constituit are scopul de a asigura ordinea și a restabili mersul normal al administrației. Țara are nevoie de liniște și de muncă. Un guvern de bază militară este expresia unității și a disciplinei pe care o impun împrejurările de azi pe întreg cuprinsul țării. În ce privește politica externă a actualului cabinet, în care păstrez personal Ministerul Afacerilor Străine, este aproape nefolositor să adaog că România merge fără nici o șovăire alături de Axă, de marele Führer și Ducele Mussolini. Fidelitatea acestor angajamente nu este o atitudine politică, ci o stare de conștiință pe care nu o vom părăsi niciodată".

În ziua de 27 ianuarie, ofițerii și ostașii căzuți la datorie sînt înmormîntați cu mari onoruri militare. Iată cum descrie în *Jurnalul* său Gala Galaction desfășurarea acestor procesiuni: „Azi după-amiază, patriarhul țării a prezidat slujba martirilor, la căpătîiul celor 17 soldați, căzuți pentru paza, pacea și cinstea noastră a tuturora.

În Piața Victoriei, unde s-a desfășurat zguduitoarea ceremonie sub cerul greu de omăt și în plesnetele vîntului înghețat, s-au întîlnit, în gînd și în auz — prin difuzoarele de radio — multe inimi cernite românești".

Încheiem rememorarea tragicelor evenimente de acum 50 ani tot cu un citat din *Jurnalul* lui Gala Galaction: „Aflăm, treptat, din ziare, aflăm din destăinuirile particulare cît de furioasă, cît de sălbatică, mai grozav, cît de bolnăvicioasă a fost explozia revoluționară a răzvrătiților înfrînți în zilele de 22 și 23 ianuarie. Ce pagină sîngeroasă și degradatoare în cronica acestei vremi! Unde mai este justificarea, unde este dîra de lumină, unde mai este lozinca acestor crime și acestor jafuri, prezidate de încercarea smintită a unei a doua lovituri de stat! Pomul trebuie judecat după roadele lui. Ce scuză și ce laudă mai poți găsi pentru ideologia acestor tineri reformatori, dacă, în ziua de examen, idealismul lor se destramă în tîlhării și în vandalisme!

Ce au voit capetele conducătoare? Ce-au urmărit acești vulgari ambițioși, îmbrăcați în talare apostolești? Au voit o cucerire ordinară! Au voit să dea la pămînt pe cei ce le îngustau ambițiile și apetiturile și să se instaleze ei — cu picioarele pe masă — la ospățul puterii dictatoriale". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

timid și intimidat, speculat și desconsiderat de către contemporani, a avut, cu o implacabilitate cutremurătoare, conștiința geniului său. Au sălășluit în ființa lui Eminescu două atitudini: una de smerenie în fața lumii contemporane care-l insulta și alta de mîndră conștiință a genialului său — două atitudini care nu s-au ciocnit niciodată și care dădeau celui ce le purta o înfățișare de neverosimil și irealitate".

● „Primele **bilete de bancă au fost puse în circulație în China în anul 2800 înainte de nașterea lui Isus Cristos, adică acum 4 740 de ani, scrie** Universul. **Asemănarea între biletele de atunci și cele de azi e foarte mare, căci ele purtau ca și cele moderne numele băncii, data emisiunii, un număr progresiv, iscălitura funcționarului care ordonase tipărirea și valoarea respectivă în cifre și litere. Pe marginea acestor bancnote se putea citi însă acest afat cu substrat filosofic „produ cît poți, cheltuiește cu economie".**

● La 17 decembrie **1894, a încetat din viață la București arhitectul și omul politic Alexandru Orăscu (1817-1894), evocat de** Universul. **După studii efectuate la București, Berlin, Paris și München, Al. Orăscu a fost numit profesor la Facultatea de științe din București, și cărei decan a fost între 1865-1870; între 1885-1882 a fost rectorul Universității bucureștene.**

Ca arhitect, a alcătuit planurile de construcție ale Universității din Capitală, gimnaziului și tribunalului din Iași, hotelului „Carol" din Constanța, precum și ale lucrărilor de restaurare a mitropoliei din Iași.

A fost, de asemenea, ministru al instrucției publice (1876) în cabinetul prezidat de generalul I. Em. Florescu.

ARMATA ROMÂNĂ CONTRA GĂRZII DE FIER

AURICĂ SIMION

Auricã Simion **(26 aprilie 1938-2 noiembrie 1984) a fost unul dintre cei mai cunoscuți și cei mai citiți istorici români din deceniile opt și nouă ale acestui veac. Cărțile sale** — Dictatul de la Viena **(1972)**, Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941 **(1976)**, Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944 **(1979)**, Agresiunile naziste din Europa în anii 1938-1939 **(1983) — au urmărit să recompună, pentru prima oară în anii postbelici, tabloul unei întregi perioade istorice a cărei cercetare era supusă unui riguros control de către cenzura dictaturii ceaușiste, dar care mai ales, era grav infestată de practicile deformatoare, falsificatoare ale propagandei de tristă amintire din acei ani.**

Ce i-a asigurat succesul la public?

Astăzi pare mai simplu de răspuns la întrebare. Serios, harnic și tenace, Auricã Simion a purtat un permanent și dur conflict cu cenzura, cărțile sale fiind întîrziate, punîndu-li-se piedici de tot felul, în sfîrșit publicate, apoi retrase din librării, iar asupra lui planînd amenințarea unor măsuri administrative și, poate, nu numai...

Munca și probitatea profesională, dragostea pasionată pentru istorie i-au impus și i-au atras un firesc sentiment de solidaritate. În conflictul cu cenzura, ce i-a măcinat și mai mult sănătatea în ultimii ani de viață, Auricã Simion a avut deseori alături redacția Magazinului istoric **(din care a și făcut un timp parte), pe unii dintre colegii noștri, care i-au apărat cu demnitate și curaj cărțile, asumîndu-și ei înșiși riscuri. Un semn al considerației față de fostul coleg de redacție și colaborator apreciat al revistei este și publicarea acestui articol** inedit, **oferit cu ani în urmă și rămas în afara paginilor din motive pe care simpla lui lectură le pune imediat în evidență.**

Marian ȘTEFAN

La 6 februarie 1941, șeful Gărzii de fier, Horia Sima, refugiat în Germania după înfrîngerea rebeliunii legionare, a adresat Reichsführerului S.S. Heinrich Himmler o lungă scrisoare în care, referindu-se la opțiunile politice ale corpului de comandă ale armatei române, arăta că „aproape toți ofițerii superiori sînt anglofili și sînt contra Germaniei. Dacă manifestă acum oarecare sentimente de camaraderie față de germani, acestea sînt numai de circumstanță". În sprijinul acestor afirmații șeful Gărzii de fier aducea ca argument faptul că deși după 6 septembrie 1940 situația politică din România înregistrase schimbarea cunoscută prin aducerea Gărzii de fier la cîrma statului, totuși „legionarii au fost persecutați în armată ca pe timpul regelui Carol II. Generalul Antonescu a dat ordin foarte sever ca ofițerii să refuze orice contact cu legionarii, iar cei care activează în organizațiile legionare să fie imediat îndepărtați din armată. Armata, spune generalul Antonescu, nu face politică. Ofițerii dovediți că simpatizează cu mișcarea legionară sînt ținuți sub supraveghere" (Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică, fond 13, dosar 1 735).

Documentul mai sus-amintit, menit, în concepția autorului său, să „denigreze" corpul de comandă al armatei române în fața căpeteniilor celui de al III-lea Reich, constituie o dovadă în plus privind ostilitatea armatei române față de partidul fascist Garda de fier.

Mișcarea legionară fusese tot timpul repudiată în rîndurile ofițerilor pentru spiritul ei de dezordine, anarhie și crimă și mai ales pentru faptul că se dovedise că ea acționa ca un element al coloanei a V-a naziste în România. În septembrie 1939, după ce legionarii l-au asasinat pe Armand Călinescu, a fost constituit un nou guvern, avînd în frunte un militar — generalul Gheorghe Argeșanu — care a luat aspre măsuri de reprimare a Gărzii de fier; asasinii lui Călinescu au fost

împuşcaţi şi expuşi la locul crimei şi, totodată, au fost executaţi cîteva sute de legionari care la data respectivă se aflau în închisori.

Consolidarea poziţiilor Germaniei naziste în Europa în primăvara şi vara anului 1940, după înfrîngerea puterilor occidentale, l-au determinat pe Carol II să încerce să stabilească o înţelegere cu Berlinul. În acest context, el a căutat să conlucreze şi cu Garda de fier, al cărei şef, Horia Sima, a fost inclus în guvern la 28 iunie 1940.

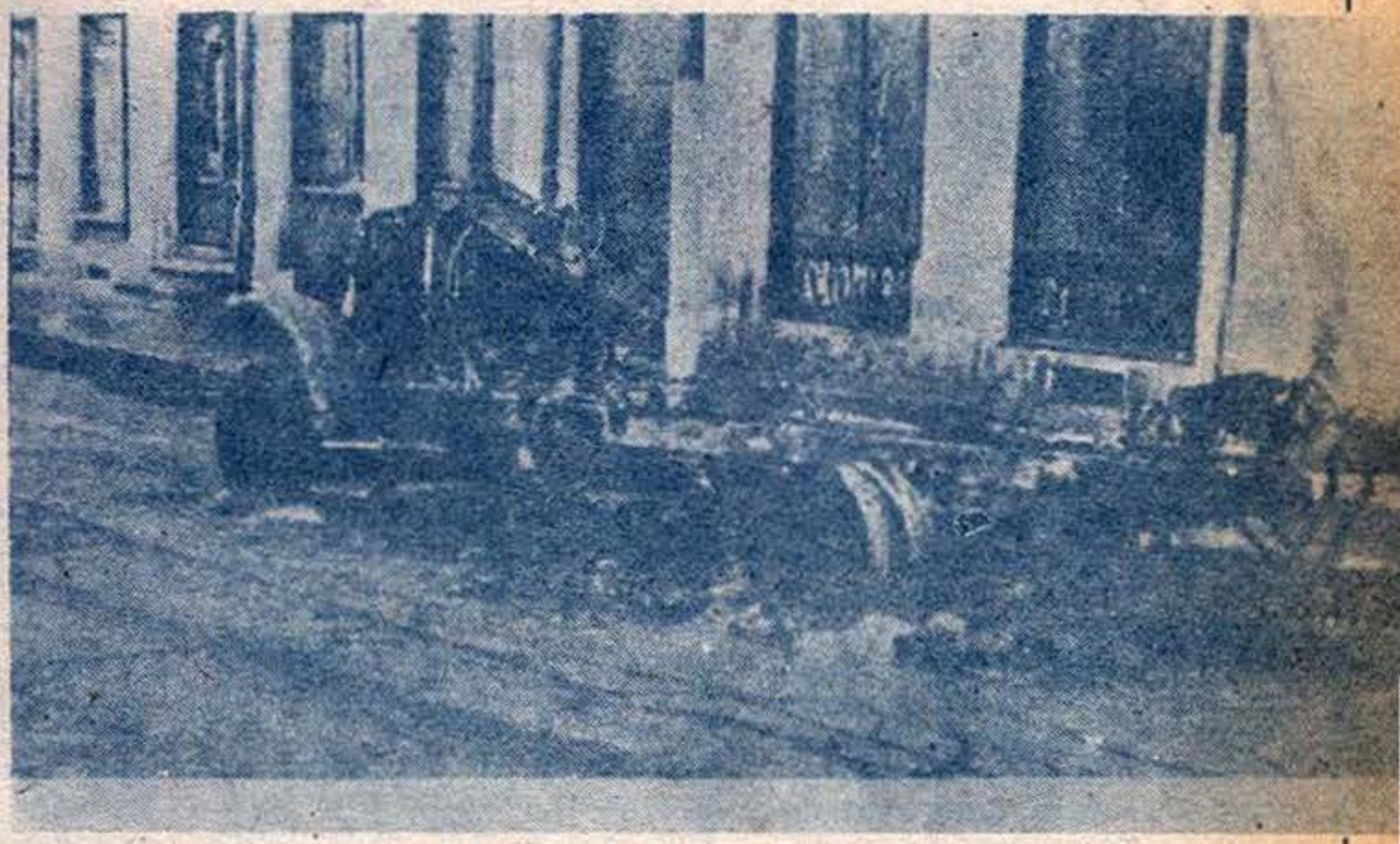

Camion militar care transporta pîine şi alimente pentru soldaţi, blocat şi incendiat de rebelii legionari pe Calea Victoriei

Această schimbare nu a adus însă îmbunătăţirea situaţiei politice externe a ţării — cum sperau Carol şi cercurile conducătoare care-l sprijineau —, ci dimpotrivă.

Exploatînd situaţia favorabilă pe care o avea ca partid de guvernămînt, Garda de fier a încercat să se infiltreze în toate straturile sociale şi în toate categoriile profesionale. Pentru a cuprinde organizatoric muncitorimea, „Corpul muncitoresc legionar" (înfiinţat la 25 octombrie 1936) a fost reorganizat pe garnizoane *(Muncitorul legionar,* 8 noiembrie 1940), mai importantă fiind cea din Bucureşti. Categoriile pe care Legiunea a căutat şi a reuşit să le înregimenteze în rîndurile sale erau proletariatul recent urbanizat, tineretul din şcolile de meserii, ucenicii şi, mai ales, lumpenproletariatul.

O deosebită atenţie a acordat Garda de fier atragerii studenţilor şi elevilor. Uniunea Naţională a Studenţilor Români Creştini — organizaţie care cuprindea întreaga studenţime română — a fost obligată, prin însuşi statutul său de funcţionare, să aibă ca preşedinte un comandant legionar *(Timpul,* 28 septembrie 1940; *Cuvîntul,* 18 octombrie 1940). Totodată, printr-un decret-lege, Gărzii de fier i-a fost încredinţată „sarcina organizării şi îndrumării tineretului în statul naţional-legionar" *(Timpul,* 20 septembrie şi 2 octombrie 1940).

Pentru cuprinderea femeilor în mişcarea legionară au fost organizate „Corpul doamnelor legionare" şi „Corpul legionarelor", în vreme ce corpurile „Răzleţii" şi „Vestitorii" erau destinate înregimentării intelectualilor, funcţionarilor de stat şi particulari şi altor categorii *(Timpul,* 2 octombrie 1940).

Eforturi deosebite au depus legionarii pentru acaparrarea aparatului de stat. După ce, la 14 septembrie, legionarii reuşiseră să ocupe cele mai importante posturi în guvern (vicepreşedinţia Consiliului de Miniştri, Ministerul afacerilor interne, Ministerul afacerilor străine, Ministerul lucrărilor publice şi comunicaţiilor, Ministerul educaţiei naţionale, cultelor şi artelor, Ministerul muncii, sănătăţii şi ocrotirilor sociale, subsecretariatele de stat de la Ministerul economiei naţionale şi de la Ministerul finanţelor şi Subsecretariatul de stat pentru presă şi propagandă de pe lîngă Preşedinţia Consiliului de Miniştri), precum şi numeroase posturi de secretari generali, directori generali şi directori în ministere, la 21 septembrie ei au preluat sub control aproape toate prefecturile de judeţ, iar scurt timp după aceea şi conducerea administrativă a comunelor, în fruntea cărora au fost instalaţi membri ai Gărzii. Poliţia şi Siguranţa au fost împînzite, la rîndul lor, cu elemente legionare. În acelaşi timp, la iniţiativa lui Horia Sima, Ministerul de interne a hotărît înfiinţarea unui corp auxiliar de poliţie — poliţia legionară —, care avea sediu separat faţă de poliţia de stat, precum şi o reţea proprie de agenţi. Subordonată direct lui Horia Sima, poliţia legionară şi-a organizat activitatea în mod strict conspirativ, chiar şi faţă de legionarii care lucrau în poliţia de stat şi şi-a asumat „puteri nemărginite, între care principala

era arestarea fără formă legală a ori și cui" *(Asasinatele de la Jilava... Snagov și Strejnicul, 26-27 noiembrie 1940,* București, 1941, pp. 166-167).

Singura instituție fundamentală a statului unde Garda de fier nu a făcut prozeliți și pe care nu a putut s-o preia sub control a fost ARMATA.

Pentru a lua legionarilor orice posibilitate de a recruta aderenți în armată, Antonescu a interzis militarilor să participe la acțiunile organizate de legionari. În acest sens, într-o ședință a Consiliului de Miniștri, el a făcut următoarea precizare: „În ceea ce privește politica în armată am spus: cine este în armată rămîne acolo și cine este în cuib, la fel. Armata trebuie să se mențină în spiritul ostășesc" *(Pe marginea prăpastiei,* vol. I, pp. 206-207). Totodată, Antonescu a luat măsuri drastice pentru a curma infiltrarea spiritului legionar în rîndurile militarilor și a se asigura împotriva oricărei încercări de nesubordonare. Astfel, printr-un decret-lege din 5 decembrie 1940, a fost modificat Codul justiției militare, introducîndu-se pedepse extrem de aspre pentru acțiunile de nesubordonare: „Instigatorii la rebeliune și conducătorii se pedepsesc cu moarte — preciza decretul. Participarea cu intențiune la rebeliune, în oricare din cazurile prevăzute în articolul de mai sus indicat, din Codul justiției militare, se pedepsește cu muncă silnică pe viață" *(Monitorul oficial,* partea I, nr. 288, din 6 decembrie 1940: Decretul-lege nr. 3 987).

La scurt timp după constituirea guvernului antonescian-legionar se dezvoltă un conflict ascuțit între Ion Antonescu și căpeteniile Gărzii de fier, care a luat forma unei lupte sîngeroase. Generalul Antonescu și cercurile burgheze nefasciste care-l sprijineau doreau organizarea unui regim totalitar, bazat pe o legislație adecvată, pe ordine, pe guvernarea și administrarea treburilor publice și a economiei prin legi, cu menținerea funcțiilor corespunzătoare ale aparatului de stat, ale organelor de justiție etc. Pe plan extern, urmăreau să păstreze, în cadrul general al politicii alături de Germania, anumite rezerve și să-și asigure o anumită independență, posibilități de a acționa în scopuri proprii prin aparatul diplomatic românesc. Această concepție era contracarată de legionari, care urmăreau atotputernicia lor, promovau o teroare nelimitată de legi, luau măsuri anarhice peste capul aparatului de stat, măsuri ce împingeau țara la faliment economic; pe plan extern, legionarii se pronunțau pentru o politică de subordonare totală și fanatică față de Germania hitleristă.

În întreaga țară, legionarii se înarmau febril, constituind numeroase formațiuni paramilitare. Armele au fost sustrase cu sprijinul lui Constantin Petrovicescu, ministrul de interne, și al lui Ștefan Zăvoianu, prefectul Poliției Capitalei, din patrimoniul Poliției și Jandarmeriei, precum și prin jefuirea fabricii de armament Cugir etc. O reală contribuție la înarmarea legionarilor au adus-o și serviciile S.S. și S.D. și Misiunea militară germană din România. Însuși Antonescu a fost nevoit să constate, la 3 decembrie 1940, că înarmarea acestei „mișcări ilegale" era făcută de instanțe germane (Generaloberst Halder, *Kriegstagebuch,* Band II, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1963, p. 205). Doi ani mai tîrziu, într-un moment de criză a relațiilor cu Reichul, într-o scrisoare adresată feldmareșalului Manstein, Antonescu reproșa: „Au fost și ofițeri și subofițeri de-ai dumneavoastră cărora le-am dat cea mai frățească ospitalitate în țară și care drept răsplată au înarmat pe legionari în contra mea..." (Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică, fond 10, dosar 7 G).

Conștienți de faptul că prin propriile lor forțe nu aveau sorți de izbîndă într-un impact cu armata („Nu vă puneți niciodată în conflict cu armata — îl sfătuise Joachim von Ribbentrop pe șeful gardist Mihail Sturdza, cu prilejul vizitei întreprinse la Berlin în noiembrie 1940. Ar fi o nebunie. Într-o astfel de ciocnire mișcarea ar fi distrusă" (Mihail Sturdza, *România și sfîrșitul Europei. Amintiri din țara pierdută,* Rio de Janeiro-Madrid, 1966, p. 215), legionarii au încercat să recruteze aderenți în rîndurile acesteia, mai ales printre cadrele inferioare. Presa legionară publica articole ce luau atitudine împotriva disciplinei militare impusă „prin ordine și regulamente" și cerea ca ofițerii să fie „aleși" de ostași de sub comanda lor *(Pe marginea prăpastiei,* vol. II, p. 40), încercînd, astfel, să trezească în rîndurile gradaților speranța că prin adeziunea la legiune se vor putea număra printre cei ce vor fi „aleși" ofițeri.

Încercările Gărzii de fier de a-și face prozeliți în cadrul oștirii s-au izbit însă, încă de la primii pași, de violentă opoziție a corpului ofițeresc. Condițiile în care Legiunea a venit la guvern, în septembrie 1940, impusă de baionetele trupelor germane victorioase, politica de subordonare a intereselor țării Reichului hitlerist, promovată de legionari, aducerea armatei germane în România, modul cum înțelegeau legionarii să guverneze, abuzurile de tot felul comise de ei, de la care nu erau scutiți nici ofițerii, asasinarea unor generali și ofițeri superiori, crearea de către Gardă a unor detașamente înarmate proprii, după modelul hitleriștilor, intențiile declarate ale Legiunii de a trece la restructurarea corpului ofițeresc au mărit și mai mult rezerva ofițerimii față de gardiști, rezervă ce s-a transformat, în cele dintîi luni de existență a regimului național-legionar, în dușmănie deschisă.

O expresie a opoziției corpului ofițeresc față de legionari o constituie faptul că primii comisari trimiși de

aceştia la regimente au fost arestaţi şi scoşi din cazărmi. În aceeaşi ordine de idei, consemnăm şi ştirea transmisă la Berlin de ministrul Germaniei, W. Fabricius, după care, la sfîrşitul lunii noiembrie 1940, într-un moment de încordare a relaţiilor dintre Antonescu şi legionari, determinată de asasinatele comise de aceştia din urmă la Jilava, Snagov şi Strejnic, „generalii de armată, chemaţi de către conducătorul statului, fac front în spatele său şi i-au arătat încrederea" (Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică, fond 10, dosar 9 G, filele 93-95). Aceasta însemna — cu alte cuvinte — că generalii respectivi se arătaseră potrivnici Gărzii de fier. Această atitudine a corpului de comandă al oştirii române, potrivnică Gărzii de fier, a fost cu pregnanţă reliefată cu ocazia rebeliunii legionare din ianuarie 1941. După cum avea să constate Manfred von Killinger, numit în ianuarie 1941 ministru al Reichului la Bucureşti, „în efortul lor de a-l elimina pe Antonescu, legionarii au fost sprijiniţi în alcătuirea planurilor de către S.D., de membrii Legaţiei [germane] care au legături cu S.S.-ul, de un anumit număr de ziarişti germani, cît şi de Auslandsorganization" (*Documents on German Foreign Policy*, Series D, vol. XII, doc. 94). Dintr-o serie de rapoarte ale Marelui Stat Major Român reieşea că „reprezentanţii Serviciului politic secret german în România, ofiterii SS. von Bloschwing, Geissler, Krăutle şi Koenen au luat parte direct la rebeliune".

În zilele rebeliunii, legionarii au încercat, prin răspîndirea de ştiri false, să provoace derută în rîndurile militarilor, pentru a atrage unele unităţi alături de Gardă. „Ofiţeri şi soldaţi români! ...Veniţi alături de legionari să scăpăm ţara de jidovi şi tîlhari" — se arăta într-un manifest tipărit de gardişti. Se făceau chiar îndemnuri la insubordonare: „În aceste clipe, *datoria fiecăruia e să tragă... în acel ce dă ordin să trageţi în fraţii voştri*" (*Pe marginea prăpastiei*, vol. II, pp. 314-315). În acelaşi scop au fost lansate zvonuri şi au fost tipărite ştiri potrivit cărora unele unităţi militare din Ardeal, Craiova, Iaşi trecuseră de partea rebelilor. Punînd stăpînire pe postul de radio de la Bod, legionarii au difuzat ştirea că generalul Dragalina pornise în marş în fruntea trupelor sale de la Braşov spre Capitală, în sprijinul rebelilor (*Biruitorii*, 23 ianuarie 1941).

Toate acestea s-au dovedit însă a fi doar simple minciuni, armata rămînînd fidelă tradiţiilor sale patriotice. Conştiente de faptul că o victorie a Gărzii de fier ar fi avut drept consecinţă pierderea totală a independenţei şi suveranităţii ţării, subordonarea ei necondiţionată Reichului hitlerist, precum şi subminarea propriilor poziţii, cercurile superioare ale armatei s-au situat de partea lui Ion Antonescu.

La 26 ianuarie *Universul* publica următoarea declaraţie a generalului Corneliu Dragalina: „Alaltăieri, 22 ianuarie, postul de radio Bod din judeţul Braşov, de unde vorbesc acum [25 ianuarie], a difuzat ştirea că în fruntea corpului meu de armată [Corpul 6 armată — *n.n.*] aş fi înaintat contra Capitalei în ajutorul rebelilor. Nu cred că în această ţară s-ar afla un om de bună credinţă, cu respect pentru numele meu, care să fi putut da crezare unei atari afirmaţiuni. Tocmai atunci cînd se difuza ştirea aceasta, deşi comandant de corp de armată, eram în fruntea trupelor care înaintau spre a restabili ordinea în municipiul Braşov. Este destul să spun că un caporal, Constantin Rădulescu, din escorta mea, a fost ucis, iar un soldat rănit. Activitatea şi devotamentul meu şi al corpului de armată pe care-l comand a fost şi este în întregime pentru rege, ţară şi conducătorul statului, general Antonescu".

Concomitent, Antonescu a fost asigurat de sprijin împotriva legionarilor, prin telegrame, care ulterior au fost publicate în presă, de generalii Petre Dumitrescu, comandantul Armatei I, Nicolae Ciupercă, comandantul Armatei IV, Th. Ionescu, comandantul Corpului 1, Nicolae Macici, comandantul Corpului 2, Victor Atanasiu, comandantul Corpului 3, Mihail Racoviţă, comandantul Corpului de cavalerie şi alţii (*Universul*, 26 şi 28 ianuarie 1941).

În după-amiaza zilei de 22 ianuarie, trupele din garnizoana Bucureşti, comandate de generalul Constantin Sănătescu, întărite cu unităţi aduse din provincie, au trecut la zdrobirea rebelilor gardişti. Rînd pe rînd au fost ocupate prin luptă principalele clădiri în care se baricadasera legionarii: Cazarma gardienilor publici, sediul legionar din strada Roma, Prefectura Poliţiei Capitalei, Siguranţa Generală, sediul legionar din Aleea Vulpache, Casa Malaxa şi altele. În cursul acestor operaţiuni şi-au pierdut viaţa un număr de 21 de militari, ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi, iar alţi 53 au fost răniţi (*Universul*, 12 februarie 1941).

După rebeliune, în pofida „sfaturilor" insistente ale Berlinului de a nu se sprijini „la reconstruirea noului stat român pe armată", ci „exclusiv pe mişcarea legionară", Antonescu a alcătuit un guvern format în majoritate din militari, precum şi din cîţiva tehnicieni civili. Garda de fier a fost înlăturată de la conducerea statului şi activitatea ei a fost interzisă, iar „statul naţional-legionar" a fost abrogat.

Faţă de insistenţele naziştilor de a relua colaborarea cu Garda de fier şi a-i readuce pe legionari în guvern şi în aparatul de stat, Antonescu a declarat, într-o convorbire cu Manfred von Killinger, că *„din consideraţie pentru armată, îi este imposibil ca legionarii să fie încadraţi imediat în aparatul de stat. Armata n-ar înţelege acest lucru"* (Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică, fond

10, dosar 9 G, filele 40-42).

Încă din primele zile ale lunii februarie, tribunalele militare au început judecarea legionarilor implicați în rebeliune și care fuseseră capturați de armată, jandarmerie și poliție. Potrivit datelor publicate în presă numai Tribunalul Militar al Capitalei a judecat în perioada 4 februarie-7 august 1941 un număr de 2 980 rebeli legionari, 1 842 dintre aceștia fiind condamnați la pedepse de la cîteva luni închisoare la muncă silnică pe viață.

În vara anului 1941, principalii conducători ai Gărzii de fier au fost trimiși în fața instanței de judecată a Tribunalului Militar al Comandamentului Militar al Capitalei, fiind condamnați în contumacie la muncă silnică pe viață.

CANALELE DE IRIGAȚII ALE INDIENILOR AMERICANI

Au știut să sape canale de irigații locuitorii indigeni ai Americii? La această întrebare savanții americani răspund în prezent afirmativ. Studiind malurile fluviului Colorado, geologii și geodezii au descoperit urmele unui canal de irigații, care data de peste un mileniu. Ceea ce i-a făcut să afirme că acea cale de apă, lungă de cca. 5,5 mile (aprox. 9 km), a fost construită de triburile de indieni, cu scopul irigării pămînturilor secetoase ale statului Arizona, din sud-vestul S.U.A.

Cum au reușit indienii să sape acest canal? Din păcate, multe întrebări nu și-au găsit încă răspunsurile. Un fapt poate fi însă stabilit cu certitudine: prin efortul comun al mai multor triburi. În Arizona locuiau pe atunci numeroase populații. De altfel și astăzi, după lunga perioadă de exterminare metodică a băștinașilor pe continentul american, Arizona deține circa 40 la sută din întreaga suprafață a rezervațiilor de indieni din S.U.A. Dacă pînă nu de mult se știa că, la apogeul înfloririi culturii lor, triburile indigene au fost măcinate de numeroase lupte interne, construcția acestui canal probează faptul că ele puteau acționa și solidar, în momente care necesitau un maxim efort.

COPERTELE

①Cel mai important suveran din perioada mogulă (1526-1857) a istoriei Indiei, Akbar (1556-1605), a poruncit, în 1571, construirea unui impozant oraș, Fatehpur-Sikri, pe care l-a abandonat 14 ani mai tîrziu. Una dintre construcțiile cele mai bine păstrate este și moscheea din imagine, numită Djami Masdjid, a cărei ridicare a durat mai bine de cinci ani **(Mahatma Gandhi,** p. 82)

②Din anticul regat Kuș nu ne-au mai rămas decît ruinele — pe care amenință să le îngroape nisipul deșertului — și cîteva obiecte de podoabă **(Regatul Kuș,** p. 89)

③Sfinții Petru și Pavel, pictură de El Greco (imposibil de reprodus în revista noastră pînă la 22 decembrie 1989) realizată între 1587-1592 și aflată în colecțiile Muzeului Ermitaj, din Leningrad. Tabloul este construit pe opoziția dintre fervoarea și intransigența Sf. Pavel și umilința Sf. Petru **(Istoria creștinismului primar,** p. 69)

④Cameea familiei Gonzaga — sculptată la Alexandria, în Egipt — îi reprezintă pe Ptolemeu II Filadelful și pe soția sa Arsinoe și, trecînd din stăpîn în stăpîn, a necesitat mari eforturi pentru a fi restaurată **(Cameea Gonzaga,** p. 62)

PLANȘELE

①②③④ **Souvenir de Constantinople** se intitulează albumul din care am desprins aceste imagini ale marelui oraș, la mijlocul secolului trecut. În ordinea publicării lor, ele înfățișează: moscheea Suleymanie; vedere panoramică a Istanbulului; moscheea Ahmed; Seraskieratul și Turnul din Istanbul; Obeliscul lui Theodosie; interior din Marele bazar; Apele Dulci ale Europei; Seraiul; portul orașului; pompieri gata pentru intervenție; cafenea turcească; imagine din insulele Prinkipo **(Vodă Cuza la Istambul,** p. 2)

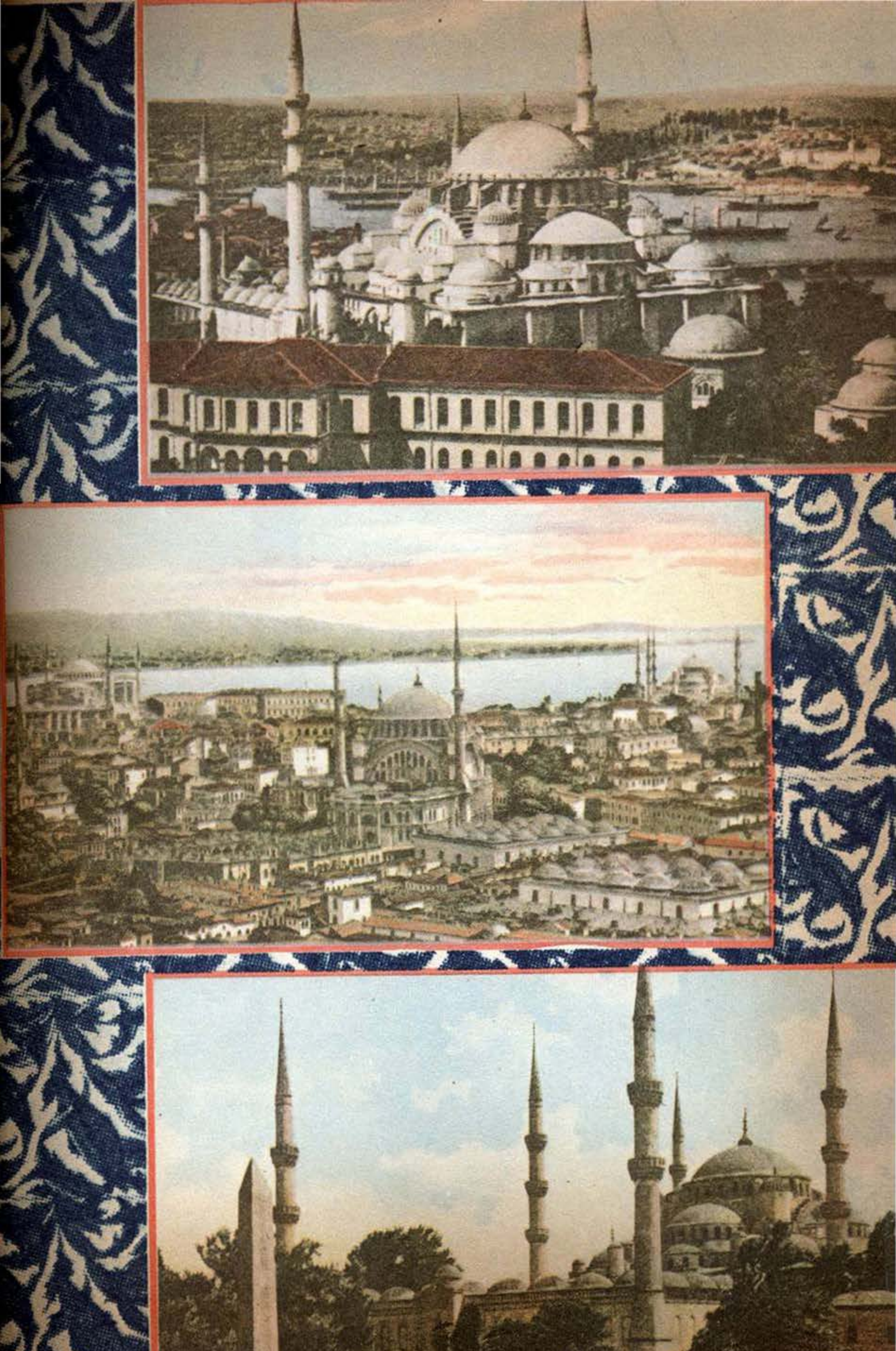

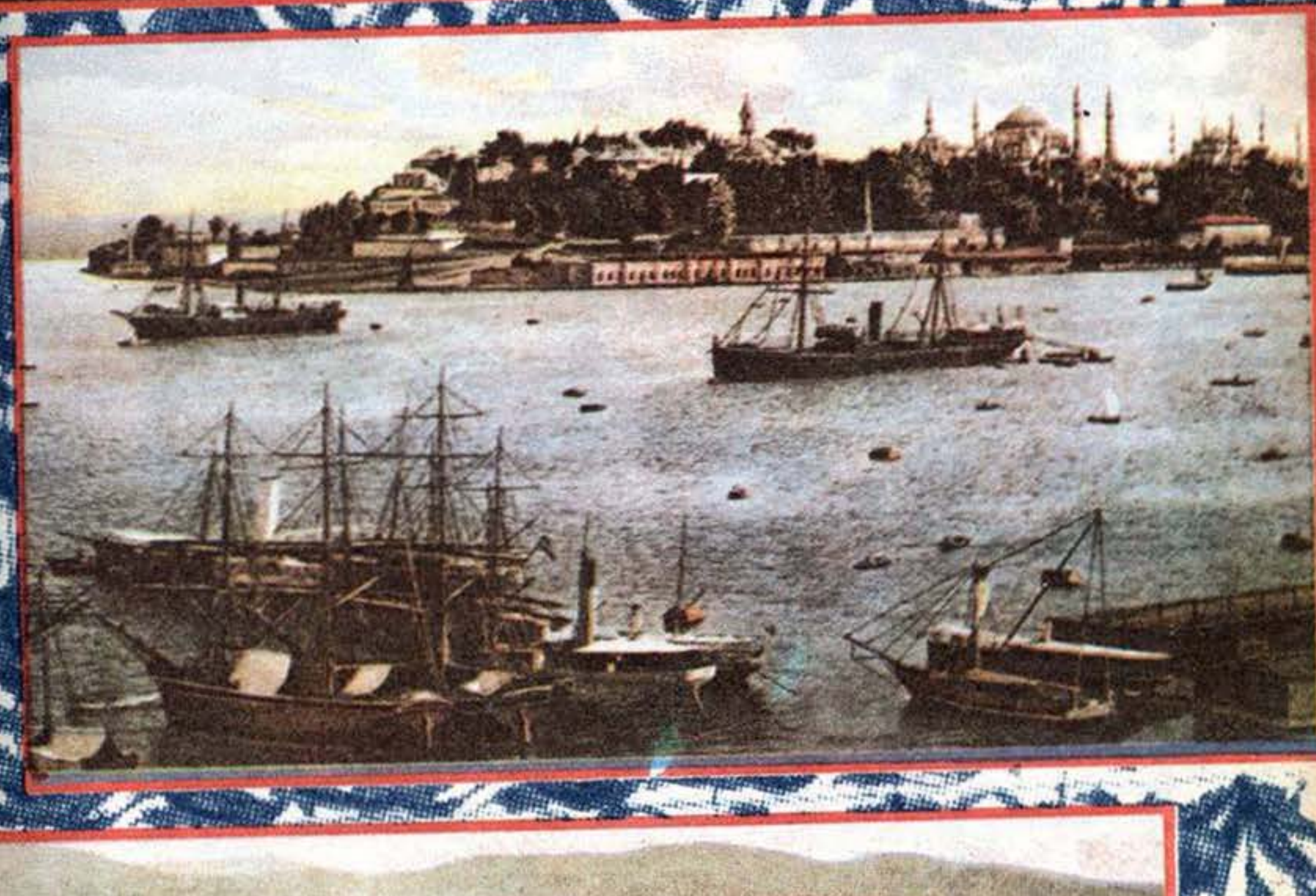

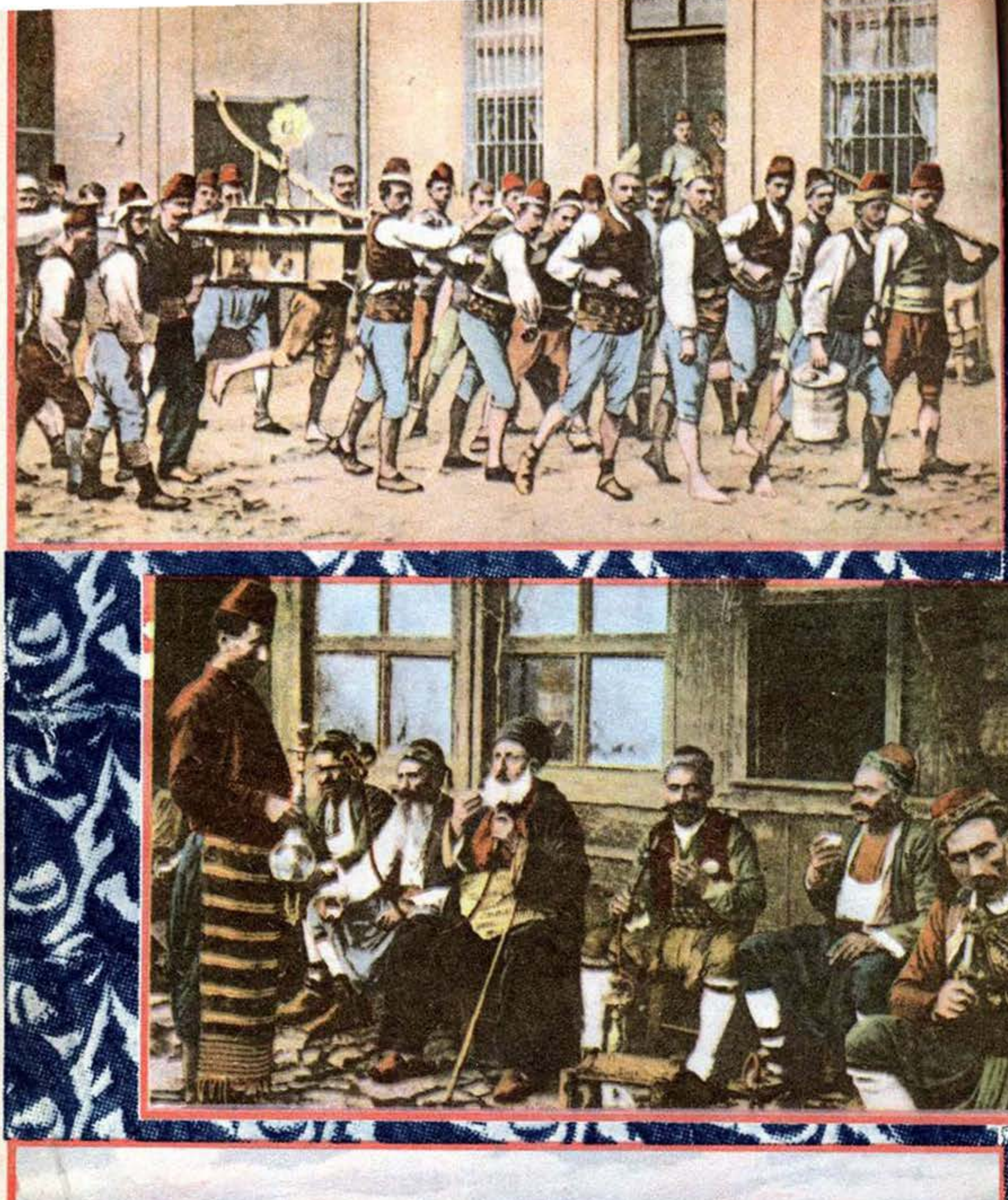

Documente germane revelatoare

Führerul: Antonescu singurul capabil să călăuzească destinele României

CONSTANTIN ANTIP

„Preiau întreaga răspundere. Sînt gata oricînd să guvernez cu Horia Sima și cu Legiunea. De asemenea, sînt gata să guvernez fără Horia Sima și cu Legiunea. Și sînt gata, de asemenea, să guvernez fără Horia Sima și fără Legiune".

General Ion Antonescu

„Părinte, o mie de ani nu cădem de la putere!", exclama comandantul Legiunii, Horia Sima, la 9 octombrie 1940. „Urle patru veacuri peste țară/ Răzbunarea noastră legionară" — striga corpul „Spărgătorii de fronturi" în marșul desfășurat prin centrul Capitalei pe data de 19 ianuarie 1941. Mia de ani de putere și cele patru veacuri de răzbunare vor fi reduse la numai patru zile prin zdrobirea de către armata română a rebeliunii cămășilor verzi — actul criminal care îndoliase țara acum 50 de ani.

Rebeliunea sîngeroasă din ianuarie 1941 a reprezentat punctul critic maxim al tensiunii existente între Horia Sima, „conducător al mișcării legionare", și generalul Ion Antonescu, „conducător al statului". În această luptă pentru putere, atît Antonescu cît și Sima erau interesați pe de o parte de forțele interne care i-ar fi putut sprijini, iar pe de altă parte de factorii externi ce i-ar fi putut favoriza, în speță opțiunea Germaniei hitleriste. Întrucît circumstanțele interne au fost pe larg tratate în multe numere ale revistei Magazin istoric, **— inclusiv în numărul de față —, considerăm profitabil pentru cititori de a înfățișa, prin glasul unor documente germane din lunile ianuarie și februarie 1941, poziția celui de-al treilea Reich față de evenimentele din România acelui timp.**

„Lucrurile așa cum sînt, fără înfrumusețări"

Lectura unor astfel de documente degajă concluzia că Berlinul și-a organizat un sistem de informare permanentă asupra evoluțiilor din România încă de la proclamarea „statului național legionar" (mijlocul lui septembrie 1940), sistem activizat la cele mai înalte cote în zilele rebeliunii, insistîndu-se asupra operativității și mai ales exactității înfățișării situației.

În privința operativității, de pildă, într-o notă transmisă Berlinului în dimineața de 23 ianuarie 1941, din ordinul ministrului plenipotențiar german la București, se specifica: „I-am atras din nou, în modul cel mai energic, atenția consilierului de legație Stelzer că domnul ministru de externe al Reichului dorește să fie informat în mod curent, cel mai tîrziu o dată la două ore, asupra situației din România".

Referitor la exactitate, revenirile sînt și mai dese. Ministerul de externe al Reichului cerea legației din România să „relateze lucrurile așa cum sînt, fără înfrumusețări". O asemenea cerință era însoțită și de măsuri de asigurare. Astfel, printr-o dispoziție telefonică din 22 ianuarie, ministrul de externe german, Joachim von Ribbentrop, ordona ministrului plenipotențiar de la București, Wilhelm Fabricius, să ia poziție față de o informare asupra situației politice de aici transmisă de corespondentul agenției de presă D.N.B. În răspunsul dat a doua zi, Fabricius arăta: „Raportul lui Schieckert [cores-

pondentul D.N.B. — *n.n.]* constituie o denaturare intenționată a unor evenimente politice... în unul dintre momentele cele mai critice pentru România, unde mari interese germane sînt în joc, el a transmis — împotriva dispozițiilor date doctorului Schieckert în mod repetat și expres de către ministrul de externe —, fără știrea mea și în spatele meu, un raport politic, lucru care mă obligă să cer ca amenințarea adresată lui Schieckert în baza dispozițiilor repetate de acolo, că va fi rechemat, să fie pusă în aplicare imediat". Este simptomatică telegrama lui Ribbentrop, din 25 ianuarie, prin care solicita noului ministru plenipotențiar în România, Manfred von Killinger, să ia măsuri ca Fabricius și Neuebacher, care au reprezentat interesele politice și economice ale Germaniei în țara noastră, „să dea o declarație scrisă, bazată în mod expres pe jurămîntul lor de credință și semnată de ei personal, în ce privește observațiile și constatările lor precise și amănunțite în acest domeniu [împrejurările care au condus evoluția evenimentelor spre declanșarea rebeliunii de către mișcarea legionară — *n.n.]*. Aceste două declarații vă rog să le înaintați apoi cu un raport general cu considerațiile și observațiile dv. proprii".

Sugestia lui Hitler și avertismentul lui Antonescu

Imperativul exactității și sincerității informării era, așadar, considerat esențial pentru fixarea poziției Germaniei față de evoluțiile din România. Aceasta cu atît mai mult cu cît, în decursul timpului, nu puține au fost informațiile contradictorii, avînd în vedere diversitatea surselor emițătoare. Așa se explică, cel puțin parțial, faptul că Hitler și-a precizat clar poziția numai în ianuarie 1941, anume în favoarea generalului Antonescu, ceea ce pecetluia soarta legiunii.

Momentul cheie, l-a constituit întîlnirea Hitler-Antonescu, întîlnire la care fusese invitat și Horia Sima, dar a refuzat să vină. După cum se consemnează în „Înregistrarea convorbirii dintre Führer și ministrul prezident al României, generalul Antonescu, în prezența ministrului de externe al Reichului, a feldmareșalului Keitel, a miniștrilor Fabricius și von Killinger și a generalului Jodl, la Obersalzburg, 14 ianuarie 1941", înregistrare semnată de Schmidt — după ce a expus situația din țară și starea raporturilor sale cu Sima, cu încheierea că se impunea o departajare dintre guvern și Legiune, precum și organizarea acestui partid prin participarea sa personală, Ion Antonescu a menționat că „fără a fi lipsit de modestie, el se poate, prin urmare, considera că este singura persoană din România care poate face față oricărei situații. În acest sens, Führerul a remarcat că și el este pe deplin convins de aceasta". Spre finele întrevederii, remarcă documentul, „Antonescu a îndreptat încă o dată convorbirea spre situația politică internă din România și și-a exprimat dezamăgirea lui față de Horia Sima. Führerul a declarat că, după părerea sa, este imposibil de a guverna în România împotriva Gărzii de fier. Cu toate acestea, în cele din urmă, Antonescu va fi nevoit să devină, de asemenea, și conducătorul Gărzii de fier și lucrul cel mai bun ar fi dacă dorința aceasta ar fi prezentată lui Antonescu chiar din partea Gărzii de fier. Dar orice s-ar întîmpla, el [Führerul] este convins că Antonescu este singurul capabil de a călăuzi destinele României".

Chiar a doua zi, 15 ianuarie, generalul Antonescu îi trimite o scrisoare lui Sima în care citim: „Führerul mi-a spus, printre altele, următoarele: «Vecinii Dv. vă pîndesc. Orice dezordine internă, de orice natură și de oricine ar fi comisă, nu trebuie tolerată, fiindcă ea ar putea să-i îndreptățească să aibă și alte pretenții teritoriale în detrimentul Dv. O astfel de eventualitate ar putea duce, în circumstanțele actuale, chiar la prăbușirea Dv. totală și definitivă. Deci, vă trebuie ordine desăvîrșită și în toate»... Găsesc de datoria mea să vă comunic această observație a Führerului și vă rog a o transmite conducerii legionare pentru ca să-și dea seama de situație, fiindcă este neîndoios că Führerul nu ar fi putut să-mi facă o astfel de comunicare gravă și să-mi dea un astfel de avertisment, dacă ar fi fost informat că lucrurile merg, la noi, normal". Și după ce atrage atenția asupra numeroaselor procedee ilegale și acte sălbatice „de violență intolerabilă între frați", Ion Antonescu pune punctul pe i: „Vreți să mergeți astfel înainte, mergeți singuri, dar nu cu generalul Antonescu".

După cum se știe, Horia Sima și adepții lui au hotărît să meargă nu numai fără generalul Antonescu, ci împotriva lui, declanșînd, la 20 ianuarie, rebeliunea, cu scopul de a prelua în exclusivitate conducerea guvernului și a principalului său instrument de forță, armata.

Telegrama 165

Confruntarea dintre bandele legionare și armată va fi un nou prilej de punere în evidență a atitudinii Germaniei. La 22 ianuarie, ziua scăldată în sînge la București și în alte centre, ministrul de externe al Reichului trimitea ministrului Germaniei în România faimoasa telegramă nr. 165, pe care, dată fiind importanța ei, o redăm aproape în întregime:

„Recomandăm generalului Antonescu următorul mod de procedare:

1. Întrucît între generalul Antonescu și Legiune a curs sînge, nu mai este loc pentru jumătăți de măsură. Numai măsuri radicale pot duce la țintă.

2. Generalul Antonescu, ca şef al statului, va trebui să proclame pe legionarii rebeli ca rebeli şi să declare că nu tratează cu rebelii.

3. În afară de aceasta, generalul ar trebui să ceară retragerea imediată şi dizolvarea tuturor formaţiunilor legionare. În cazul cînd acest lucru nu se realizează, el trebuie să-şi asigure cu toate mijloacele de forţă, pe care le are la dispoziţie, dominaţia în Capitală şi în ţară.

4. Încă în această noapte, generalul ar trebui să proclame starea excepţională şi să ordone arestarea tuturor capilor participanţi la rebeliune.

5. Generalul Antonescu ar trebui să se proclame imediat conducător al Legiunii.

Într-o astfel de proclamaţie generalul Antonescu ar trebui să exprime aproximativ următoarele: că el a fost prietenul lui Codreanu şi cunoaşte testamentul său politic; că el este hotărît să execute acest testament, neţinînd seama de nici o opoziţie; că el a luptat pentru Legiune şi a fost închis din această cauză; că el a silit pe regele Carol să abdice şi i-a deschis Legiunii astfel calea spre putere sub conducerea sa; că el este hotărît să conducă România prin aceste timpuri grele pentru ţară spre un viitor mai bun; că el ştie că la aceasta rolul conducător îi aparţine Legiunii lui Codreanu. De la moartea lui Codreanu însă, Legiunea este în mod practic lipsită de conducător. Elemente lipsite de răspundere s-au servit de aceasta pentru ca, în parte din interese egoiste, în parte din solda Angliei să provoace în numele Legiunii o revoluţie împotriva statului român.

Pentru a readuce Legiunea pe calea dreaptă a conducătorului ei, Codreanu, el se pune acum personal în fruntea Legiunii. În acest ceas greu pentru România, el apelează, în calitate de conducător al Legiunii, la toţi legionarii veritabili şi loiali, ca să-l sprijine şi să participe la reconstrucţia României alături de puterile Axei, de Germania şi Italia. Trăiască România legionară!

După ce generalul Antonescu va fi stăpîn pe situaţie şi după ce va fi citit proclamaţia, el trebuie să formeze un cabinet, în care nu trebuie să admită decît legionari care îi sînt cu totul devotaţi.

Sfîrşitul discuţiilor.

Adaus:

Vă rog să păstraţi această instrucţiune pentru moment pentru dumneavoastră şi să o executaţi numai după ce veţi primi din partea mea o dispoziţie personală pe cale telefonică sau telegrafică.

Există şi un adaus verbal: Marxiştii vor fi împuşcaţi. Idealiştii — exil în Germania, astfel încît să se abţină de la orice activitate politică. Altfel — extrădare Ribbentrop"

Din telegrama nr. 125 din 23 ianuarie, trimisă de Fabricius lui Ribbentrop, aflăm reacţia lui Antonescu la conţinutul documentului reprodus mai înainte:

„Generalul Antonescu mulţumeşte călduros ministrului de externe pentru propunerile făcute şi pentru interesul pe care ele îl reflectă. Propunerile concordă în întregime cu vederile sale şi parţial erau chiar cuprinse în manifestul de astăzi care a fost difuzat prin radio. El va emite o proclamaţie potrivit punctului 2 în legătură cu formarea cabinetului, care va avea loc probabil mîine.

În ceea ce priveşte pedepsirea, el intenţionează să ia măsuri foarte drastice, întrucît au avut loc acţiuni nemaipomenit de brutale, nedemne de legionari. Astfel, 693 de evrei au fost internaţi la Jilava şi asasinaţi în torturile cele mai îngrozitoare, soldaţi au fost stropiţi cu benzină şi arşi etc. În afară de aceasta, persoane ca Sima, dacă ar fi puse în libertate, ar constitui o primejdie permanentă; cu toate acestea, el intenţionează să-l cruţe. El primeşte cu mulţumiri propunerea ca exilaţii să fie admişi pe teritoriul Reichului".

Informaţia documentară din timpul rebeliunii şi încă un interval după aceea are o paletă largă, de la descrierea desfăşurării evenimentelor din Capitală şi din provincie (Timişoara, Iaşi, Galaţi, Constanţa, Brăila ş.a.) la încercările unor lideri legionari de a găsi o punte de legătură cu Antonescu sau la eforturile depuse de Legaţia Reichului şi Misiunea militară germană pentru mediere şi conciliere între părţi.

Cine i-a încurajat pe rebeli?

Un aspect prezent în mai multe documente îl constituie acela dacă şi în ce măsură la iniţierea şi desfăşurarea concretă a rebeliunii au participat şi instanţe politice sau de stat germane. Mi se pare concludentă în acest sens telegrama adresată de Ribbentrop lui Killinger, la 15 ianuarie, din care citäm: „Luîndu-se în considerare toate împrejurările care au dus la evoluţia din ultimul timp a evenimentelor din România, se naşte întrebarea: cum a fost posibil că mişcarea legionară s-a putut hotărî să acţioneze tocmai într-un moment de concentrare maximă în ţară a trupelor germane [efectivul lor se cifra la peste 650 000 de militari — *n.n.*]. Întrucît conducătorii legionari ştiau foarte bine că succesul mişcării, cît şi soarta României în general, depind întru totul de Germania; dacă ei şi-ar fi dat seama sau măcar ar fi bănuit că acţiunea lor contravine intenţiilor şi concepţiilor guvernului Reichului, atunci procedeul lor este de neînţeles. De aceea se pune întrebarea dacă nu cumva, în ciuda directivelor clare date de Führer, alte foruri germane, fie din România, fie din Germania, au dat de înţeles legionarilor că, pînă la urmă, vor putea conta pe sprijinul forurilor germane competente în ce priveşte puciul lor...

În interesul liniei ferme a politicii noastre faţă de România, cît şi pentru a se evita ca jertfele suferite acum de mişcarea legionară să fie imputate, pînă la urmă, Germaniei sau NSDAP-ului [Par-

tidul Național-Socialist — *n.n.]*, este nevoie de o urgentă lămurire a acestei probleme. De aceea, vă rog să examinați în modul cel mai atent chestiunile în legătură cu aceasta".

Răspunsul cel mai cuprinzător a fost dat peste o lună. În *Raportul adresat ministrului de externe privind participarea germanilor la încercarea de revoluție organizată de legionari*, din 26 februarie 1941, semnat de von Killinger, se afirmă că nu se poate vorbi de o implicare germană directă în acțiunile rebelilor, ci numai de una de ordin moral. „Am raportat pe scurt prin teletype — scrie Killinger — că eu nu bănuiesc pe nici un german ca fiind implicat în tentativa de revoluție, însă unele cercuri germane au contribuit prin comportarea lor la realizarea acestei tentative... În efortul lor de a-l elimina pe Antonescu, legionarii au fost sprijiniți, din punct de vedere moral, de SD [Sicherheitsdienst — serviciul de siguranță german — *n.n.]*, de membrii legației, care au legături cu SD-ul, de un anumit număr de ziariști germani, cît și de AO [Auslandesorganisation — Organizația național-socialistă a germanilor de peste hotare — *n.n.]*". Autorul raportului insistă în special asupra SD, care a avut relații strînse cu Legiunea și care ar fi trebuit să cunoască contradicțiile dintre Sima și Antonescu, și să oprească încercările disperate ale legionarilor de a răsturna pe general. Totodată, consideră că AO a contribuit la tentativa de a-i face pe legionari să creadă că Germania îi sprijină pe ei și nu pe Antonescu. „Legionarii — se arată mai departe — erau convinși că vor fi sprijiniți de germani în efortul lor de instaurare a unui stat legionar. Dezamăgirea lor a fost imensă atunci cînd au aflat că Führerul a anunțat că armata germană îl susține pe Antonescu... O parte dintre legionarii turbați, nevoind să știe de nimic, i-au numit pe germani trădători, adică (spun ei) au fost trădați de oameni care gîndesc ca ei, care le cunoșteau, le-au aprobat planurile și i-au asigurat că în cazul unei operații le vor acorda tot ajutorul necesar".

Sprijin moral, dar și... livrări de arme

Mai tranșant decît ministrul Killinger este generalul Erich Hansen, șeful Misiunii militare germane, care, într-un raport trimis la Berlin imediat după înăbușirea rebeliunii, preciza că legionarii „radicali" (cei numiți de Killinger „turbați"), adică adepții statului legionar integral „au fost sprijiniți de cercuri din Reich și din grupul etnic german atît moralmente, cît și prin livrări de arme", ca pistoale, pistoale automate, motociclete prevăzute cu mitraliere, aduse, pe sub mînă, din Germania încă înainte de 6 septembrie 1940 și după aceea. Deoarece „înarmarea legionarilor nu se putea efectua decît împotriva armatei române, a cărei întărire și instruire ne era încredințată nouă" (Misiunii militare germane), generalul Hansen a intervenit pentru interzicerea livrărilor ilegale de arme din Germania.

Mai multe documente conțin evaluări generalizatoare asupra evenimentelor. Astfel, generalul Hansen, în raportul din care am citat și mai înainte, spune:

„În concluzie se poate aprecia că, prin felul în care a fost executat puciul, nechibzuit, rău condus — aproape copilăresc — Legiunea este deocamdată zdrobită...

În lumina intereselor generale germane, această consecință este regretabilă. Ea era însă inevitabilă după o asemenea comportare față de conducătorul statului, care și-a cîștigat încrederea Führerului și ministrului de externe al Reichului cu ocazia vizitelor sale, în timp ce Horia Sima a refuzat o invitație de curînd făcută, motivînd «că nu este pregătit spiritual și sufletește».

După părerea mea, în aceste împrejurări o conducere exclusiv legionară ar fi dus, în scurt timp, la un haos general".

La rîndul lui, ministrul Killinger aprecia, la 11 februarie: „Legionarii au fost cu totul lipsiți de o conducere politică. Ei nu și-au dat seama că prin rebeliunea lor ar fi putut împinge România în prăpastie, dar și că au periclitat în modul cel mai grav desfășurarea armatei germane"

Killinger mai spera, ca și Hansen, într-o înțelegere între Antonescu și cadrele legionare necompromise. „Eu personal, nota plenipotențiarul german în documentul menționat, încerc mereu să arbitrez între general și elementele cinstite din rîndurile legionarilor. Presupun că voi reuși în scurt timp să obțin o înțelegere".

Presupunerea ministrului plenipotențiar german nu s-a realizat. Generalul Ion Antonescu s-a decis să guverneze nu numai fără Horia Sima, ci și fără Legiune. Unul din liderii gardiști, Ștefan Pelaghița, într-o carte publicată la Buenos Aires în 1951, opina că nu numai de Sima și anturajul lui se dezicea Antonescu, ci, prin publicarea corpului de documente „Pe marginea prăpastiei", și de „Căpitan și esența Mișcării legionare".

Sprijinindu-se pe aversiunea armatei față de Garda de fier, mizînd pe atitudinea de fermă condamnare din partea opiniei publice a bestialităților comise de rebeli, luînd în calcul interesele Reichului german ca în țara noastră să existe o situație stabilă, garantată de o conducere unică, care să nu împiedice realizarea scopurilor urmărite de Hitler în Balcani și Răsăritul Europei, generalul Ion Antonescu a instaurat o dictatură personală sui-generis, cu urmările cunoscute pe plan național și internațional.

„Asemenea nopţii Sfîntului Bartolomeu“

Anton Alexandrescu (1905-1984) a fost secretarul general al tineretului naţional-ţărănesc în decenile trei-patru, iar în perioada februarie 1945-ianuarie 1948 şeful Partidului Naţional-Ţărănesc Independent, formaţiune politică fondată de un grup de intelectuali şi liber-profesionişti din Bucureşti şi judeţul Ilfov desprinşi din Partidul Naţional-Ţărănesc. Ministru al cooperaţiei în guvernul impus de-a dreptul cu ajutor sovietic la 6 martie 1945, Anton Alexandrescu şi gruparea sa politică pot fi consideraţi prizonieri ai manevrelor de culise din acei ani în care se instaura regimul totalitar care a fost spulberat de Revoluţia din decembrie 1989.

Paginile pe care le reproducem mai jos au fost extrase din însemnările fostului om politic pe care fiica sa, Roxana Alexandrescu, **ni le-a pus la dispoziţie cu deosebită amabilitate. Ele aduc încă o mărturie despre dramaticul an 1941. Titlul fragmentului aparţine redacţiei; întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte, iar explicaţiile noastre prin paranteze drepte.**

M. ŞT.

La 23 noiembrie 1940 - două zile după Ungaria - guvernul român a aderat la Axa Berlin-Roma.

La 24 noiembrie s-a ordonat ca o zi pe săptămînă să se mănînce mămăligă. La 25, Horia Sima „a chemat la ordine pe legionari“. Urmarea: în noaptea de 26 spre 27 s-a săvîrşit îngrozitorul masacru de la Jilava şi nenumărate altele în oraş. Dacă n-ar fi intervenit rapid şi energic colonelul Rioşanu [subsecretar de stat la Ministerul de interne], mulţi alţi demnitari carlişti ar fi căzut victime măcelului din zilele următoare.

La 27 a fost asasinat în pădurea Snagov Virgil Madgearu, secretar general al P.N.Ţ. (adversar al subordonării de către Reich a economiei româneşti) şi Nicolae Iorga, universal recunoscut ca unul dintre cele mai strălucite genii ale lumii contemporane. Despre ilustrul nostru istoric s-a spus că, după ce i s-a interzis [de către legionari] să intre în Universitate *[Magazin istoric*, nr. 11/1990], a fost solicitat să ţină prelegeri la Salamanca (Spania), cel mai vechi aşezămînt universitar din Europa (1239) şi la celebrul Oxford din Anglia, aproape tot aşa de vechi ca şi primul (1249). Antonescu n-a admis, considerînd că plecarea proscrisului de Gestapo ar fi însemnat o ofensă pentru el. Cît despre Madgearu, la reproşurile unui coleg din Finanţe, [căpetenia legionară] Papanace a susţinut că nu a fost pe lista întocmită de legiune. Dacă ar fi ştiut ce-l aştepta [Papanace], l-ar fi ascuns la el acasă. Deci, altundeva trebuie căutat „architectus sceleris“ [autorul principal al crimei]. S-a divulgat atunci că numărul celor condamnaţi la moarte de legionari era de peste două mii - toţi, evident, intelectuali.

La 3 decembrie s-a desfăşurat cu tot fastul o paradă militară germană în Bucureşti.

La 4 decembrie s-a încheiat acordul de subordonare a economiei româneşti marelui Reich. Fabricius, reprezentantul Germaniei, putea fi mulţumit.

...Au urmat zilele de groază ale rebeliunii, cînd, în afară de nenumărate jafuri şi chiar omoruri săvîrşite în plină zi, mulţi au trecut prin emoţii aproape ucigătoare stîrnite de teama că bestialitatea legionarilor - asupra cărora se pierduse orice control - ar putea merge pînă la a înroşi oraşul în sînge omenesc, asemenea nopţii Sfîntului Bartolomeu.

În sfîrşit, după trei zile de haos, de ciocniri şi ameninţări reciproce, o unitate militară mecanizată a eliberat palatul Preşedinţiei şi pe Antoneşti din chingile asediului batalioanelor lui Horia Sima, după care Antonescu a pornit împotriva lor [a legionarilor] o neîndurată şi justificată represiune. Lipsiţi de speratul concurs al trupelor germane - generalul Hansen, comandant al Reichstruppen, a trecut de partea lui Antonescu - naziştii noştri au dat bir cu fugiţii, căutîndu-şi ascunzători cît mai sigure. Organele Siguranţei Generale nu s-au lăsat mai prejos. Asistate de armată, au împărţit oraşul în zone şi au început vînătoarea. Urmăream curios şi eu ca şi alţii cît de teribilă va fi răzbunarea „Conducătorului“, pînă unde va merge cu sancţiunile şi cum va reacţiona Berlinul.

În prima noapte după asaltul cămăşilor verzi asupra Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, şeful Comisariatului Băncii Naţionale, Jean Ionescu, a întreprins o minuţioasă cercetare prin birourile salariaţilor cunoscuţi ca legionari. Singura descoperire oarecum senzaţională a fost un tabel găsit în sertarul lui Grigore Pihu - fostul meu coleg şi prieten în studenţie - cu numele funcţionarilor care urmau să fie lichidaţi ca duşmani de moarte ai „noii credinţe“. Nu erau mulţi, 32!

Să fi fost întocmite astfel de „liste negre“ în toate instituţiile? Nimeni n-a dat atenţie nici proiectului, nici proporţiilor „purificării“ cum o denumise comandantul mişcării. Ulterior, s-a susţinut că numărul oamenilor politici şi intelectualilor s-ar fi ridicat la două mii. Evident că, dacă s-ar fi ajuns la măcel, ura, răzbunarea, setea de sînge care totdeauna, în asemenea împrejurări, a coborît şi va coborî oamenii sub specia celor mai feroce dintre fiare, ar fi înzecit numărul victimelor... ■

Anton ALEXANDRESCU

18 ianuarie 1941. Excese legionare în lumea satului: ţărani legaţi la „stîlpul infamiei“

„ÎN MIJLOCUL ACELOR EVENIMENTE TRISTE“

General-maior (r) VICTOR POPESCU

„Am combătut în mod ho tărît rebeliunea legionară di 1941 şi cunosc foarte bin care era atunci, în ţară, sta rea de spirit a poporului nos tru. M-am găsit atunci în mij locul acelor evenimente triste“.

Aceste cuvinte le-am extras din scrisoarea ce însoţea pa ginile pe care le reproducem mai jos, purtînd semnătura fostului comandant al Regimentului 1 infanterie uşoară, devenit mai apoi Regimentul 1 de gardă al mareşalului Ion Antonescu, iar din ziua de 23 august 1944 Regimentul 115 infanterie. Cu mari dificultăţi, redacţia noastră a reuşit să strecoare, în nr. 8/1980, o scurtă evocare despre faptele de arme ale ostaşilor acestei unităţi de elită a armatei noastre în dramaticele zile de 23-28 august 1944. Iată, acum, cîteva pagini despre acţiunile subunităţilor Regimentului 1 infanterie uşoară în zilele rebeliunii legionare din ianuarie 1941.

M. ŞT.

Comandam Regimentul 1 infanterie uşoară, unitate complet motorizată, adusă de la Cîmpina (unde îşi avea garnizoana de reşedinţă) încă din toamna anului 1940, pentru menţinerea ordinei în Bucureşti. Unitatea a fost instalată în cazarma Malmaison şi subordonată direct Comandamentului Militar al Capitalei. Eram mereu în alertă, evenimentele care tulburau liniştea ţinîndu-se lanţ: marşuri şi demonstraţii legionare, mai ales pe timp de noapte, îngropări, dezgropări şi alte procesiuni, abuzuri de putere etc. etc.

În cursul zilei de 21 ianuarie subunităţi de sub comanda mea au participat la dezarmarea personalului Prefecturii Poliţiei Capitalei, condusă de colonelul Zăvoianu, el însuşi un legionar notoriu. Ocuparea localului Prefecturii din Calea Victoriei şi dezarmarea „poliţiei legio-

Pădurea Băneasa, 21-24 ianuarie 1941: îngrozitoarele mărturii ale crimelor legionare

nare" a necesitat un adevărat asediu din partea armatei. Toți polițiștii legionari erau dotați cu armament nou german.

După dezarmarea acestora, am primit misiunea să ocup sediul Siguranței și să asigur instalarea noului director general numit de Antonescu. Și aici am găsit, ca și la Poliție, o mare cantitate de armament și muniție de proveniență germană. Am ținut sediul ocupat mai multe zile, pînă ce instituția a fost complet reorganizată, iar noul director general al acesteia — un general activ — și-a putut lua în primire postul.

În dimineața de 21 ianuarie, situația a devenit extrem de gravă, legionarii dedîndu-se la excese. Generalul Antonescu conducea lupta împotriva lor din localul Președinției Consiliului de Miniștri (Piața Victoriei), unde își instalase cabinetul său militar. Alături de președinția Consiliului de Miniștri se găsea cazarma gardienilor publici, ocupată de legionari, care s-au concentrat aici în număr de cîteva sute. În dimineața de 21, pentru intimidare, din cazarma gardienilor publici s-a deschis foc asupra Președinției Consiliului de Miniștri. S-a tras cu tot felul de armament automat, inclusiv cu acela de pe carele de luptă (posedau două care de luptă model vechi, aflate în dotarea gardienilor publici). Legionarii din cazarmă se pregăteau în vederea ieșirii lor în stradă, pentru a întări grupurile legionare care ocupau întregul cartier Bonaparte, precum și străzile Paris și Roma, unde gardiștii își aveau sediul lor central.

Ca urmare a situației extrem de grave, șeful Comandamentului Militar al Capitalei, generalul Constantin Sănătescu mi-a dat ordin să aduc întreg Batalionul 1 în Piața Victoriei și să trec la acțiunea de dezarmare și de curățire a cazarmei gardienilor publici, a cartierului Bonaparte și a străzilor Roma și Paris. Sosit în Piața Victoriei, am dispus batalionul în dispozitiv. Gorniștii au făcut somații regulamentare, cerînd rebelilor să depună armele. Același apel s-a făcut și prin megafon, atît de către generalul Sănătescu, cît și de mine. Apelul nostru, repetat de trei ori, a fost primit cu insulte și cu foc, un ofițer și cîțiva soldați care se găseau lîngă mine fiind răniți.

Compania de tancuri, comandată de căpitan Napoleon Popescu, a ocupat poziție de tragere pe str. Bonaparte, vizavi de ieșirea din cazarma gardienilor publici. Acțiunea acestei subunități blindate a fost, de altfel, hotărîtoare. În după-amiaza de 22 ianuarie, în clipa în care rebelii au deschis porțile pentru a forța ieșirea în stradă, precedați de cele două care de luptă pe care le aveau în dotare, tancurile căpitanului Napoleon Popescu, au lovit și distrus turela primului car al legionarilor, iar apoi au mutat focul pe cel de al doilea, scoțîndu-l și pe acesta din luptă. Focul puternic al tancurilor noastre i-a silit pe rebeli să depună armele. Concomitent, alte subunități ale batalionului au ocupat clădirile din parcul Bonaparte și intrarea pe str. Paris.

Luptele începute în cartierul Bonaparte și pe Str. Roma și Paris în ziua de 21 ianuarie au atins punctul culminant în după-amiaza de 22, cînd am ajuns în Piața Confederației Balcanice, asaltînd și curățind de legionari casă după casă. A fost un adevărat război de stradă. Luptele au fost extrem de grele pentru noi, asupra noastră trăgîndu-se de prin beciuri, pivnițe și din alte locuri bine ferite. La unele din clădiri, cum a fost cazul aceleia a lui Mihai Ralea, ocupată samavolnic de legionari, a trebuit să folosim tancurile pentru a-i scoate afară pe rebeli. Mulți dintre locatari își părăsiseră casele, lăsîndu-și tot avutul pradă legionarilor, care nu menajau și nu cruțau nimic. Am văzut atunci unele locuințe — adevărate muzee —, cu obiecte de mare valoare, cu mobilierul și bibliotecile complet distruse.

În după-amiaza zilei de 22 ianuarie, cînd subunitățile mele ajunseseră în Piața Confederației și își organizaseră un nou dispozitiv de luptă, un zgomot asurzitor ne-a atras atenția. În piață și-a făcut intrarea un batalion de motomitraliere german. Deîndată ce unitatea germană s-a oprit, comandantul ei, un colonel, s-a prezentat la mine spunîndu-mi:

— Am misiunea din partea comandamentului german să mă pun la dispoziția dvs. și să vă sprijin pentru restabilirea ordinei. Ce avem de făcut?

Am rămas de-a dreptul surprins de această ofertă neașteptată și după ce mi-am revenit în fire, i-am răspuns:

— Vă mulțumesc, dar nu am nevoie de nici un sprijin; batalionul meu a lichidat rezistențele răzvrătiților din acest cartier important, cele cîteva focare ce le mai avem în față, vor fi nimicite și ele. Este o problemă internă, pe care o rezolvăm singuri. Nu am primit ordin să colaborez cu dvs. Vă rog să vă adresați Comandamentului Militar al Capitalei, d-lui general Sănătescu...

Colonelul german m-a ascultat cu atenție, după care a salutat și-a plecat cum a venit, însoțit de huruitul motoarelor. Nu era nevoie de intervenția lor și nimeni n-ar fi dorit-o.

Lichidarea rebeliunii a fost o ușurare pentru întreaga țară, în special pentru Capitală, care a avut atît de mult de suferit în acele zile de coșmar. După înlăturarea tuturor elementelor de dezordine, locuitorii cartierului Bonaparte și de pe străzile din jur ne-au arătat toată dragostea și recunoștința lor. S-au adunat importante fonduri care au fost donate răniților și familiilor ostașilor căzuți în timpul luptelor. Batalionul 1 infanterie ușoară a suferit grele pierderi în acele zile: 4 soldați uciși de gloanțe, alți doi, prinși, stropiți cu benzină și arși de vii de către legionari, numeroși alți răniți grav. ■

CAZUL MAIMUCA

EUGEN PREDA

● Un personaj implicat multiplu în culisele regimului legionaro-antonescian — septembrie 1940-ianuarie 1941 ● Sub-directorul general „legionar" al Siguranţei Generale a Statului şi Poliţiilor, director al Siguranţei era agent al S.D. (Serviciul de spionaj şi contraspionaj al S.S.-ului german), al Secret Intelligence Service (Serviciul Secret de Informaţii britanic) ori agent sovietic? ● Practica un „joc dublu" (triplu ori cvadruplu) fiind în realitate agent al Secţiei II a Marelui Stat Major Român? ● Cînd se va afla răspunsul, va fi necesar să fie rescrise multe pagini ale istoriei tragicei toamne a anului 1940

„În România liniște, după cum se pretinde 5 000 morți". Consemnarea lapidară, datată 29 ianuarie 1941, aparţine Jurnalului de război al Înaltului Comandament al Wehrmachtului (O.K.W.). Rebeliunea legionară într-adevăr fusese zdrobită[1]. În ziua anterioară, misiunea Wehrmachtului german din România, sub semnătura şefului ei, general de corp de armată E. Hansen, încheiase *Raportul asupra situaţiei nr. 5, Puciul din ianuarie al legionarilor (19–24 ianuarie 1941).* Documentul, consemnînd şi aspecte referitoare la sprijinul dat de autorităţile germane şi ale partidului nazist legionarilor le ilustra, printre altele, şi cu următoarea situaţie: „S.S. Gruppenführerul [Reinhardt Tristan Eugen] Heydrich [1904-1942, şeful R.S.H.A. — Oficiul de securitate al Reichului, căruia îi era subordonat şi S.D.] a încercat să intervină în favoarea unui domn Maimuca. Acest domn Maimuca a fost şeful legionar al Siguranţei. El iniţiase să i se comunice prin postul de radio al poliţiei toate transporturile de trupe germane peste graniţă. Cu toate repetatele demersuri ale misiunii germane pe lîngă şeful Marelui Stat Major Român şi, pînă la urmă, chiar la Conducătorul statului, care a promis oprirea acestei practici, comunicările prin radio au continuat pînă în ultimul timp; probabil că domnul Maimuca trebuie să cunoască toate acestea în interesul serviciului. Toate instanţele oficiale neagă acest lucru. Totuşi, dă imediat de gîndit faptul că Maimuca a avut strînse contacte cu Legaţia Rusiei sovietice".

Episodul revine, după aproape o lună, la 26 februarie 1941, în *Raportul către ministrul de externe* [Joachim von Ribbentrop] *referitor la participarea germanilor din Reich la încercarea de revoluţie a legionarilor,* întocmit de ministrul Germaniei la Bucureşti, Manfred von Killinger, pe baza dispoziţiilor exprese primite de la Berlin, la 25 ianuarie (vezi *Magazin istoric,* nr. 2/1987). În *Raport* se dezvăluie şi faptul că reprezentantul Gestapoului în România, Kurt Geisler (vezi *Magazin istoric,* nr. 12/1985 şi nr. 2/1987) „l-a informat că Gruppenführerul Heydrich l-a chemat şi i-a cerut ca eu [Killinger] să fac eforturi pentru a obţine eliberarea lui [Alexandru] Ghika şi Maimuca, conducătorii poliţiei legionare arestaţi. Am făcut aceasta şi am aflat spre surprinderea mea că în posesia lor a fost găsit material reprezentînd spionaj evident, de către ei, în favoarea inamicilor Germaniei. În anexă, există fotocopii şi traduceri care dezvăluie că Maimuca observa constant sosirea trupelor germane şi [informaţiile] le comunica acestora [duşmanilor Reichului] prin radio, la început deschis şi apoi prin cod... Încă în timpul războiului mondial [1914-1918], Maimuca a lucrat pentru S.I.S." (Secret Intelligence Service).

[1] În Jurnalul de război al O.K.W. mai există şi aceste notaţii: „Uciderea maiorului Doering la Bucureşti" (20 ianuarie); „În România, rebeliunea legionarilor. Autoritatea poliţienească în mîinile armatei" (22 ianuarie); „În România, înăsprirea situaţiei. Antonescu a primit instrucţiuni de la Führer. În Bucureşti, jafuri. Misiunea militară [germană] nu este impresionată de aceasta" (23 ianuarie); „Führerul a vorbit cu Antonescu; i-a recomandat să procedeze ca la 30.06.34" („Noaptea cuţitelor lungi", arestarea lui Röhm şi a altor conducători S.A.).

Refuzul — o modalitate de „intoxicare"?

Aşadar, din rapoartele secrete germane reiese limpede că refuzul autorităţilor române era motivat în cazurile mai sus-menţionate de învinovăţirea respectivilor ca agenţi ai „inamicului". Solicitarea lui Heydrich, în ce priveşte aspectul pur formal, se întemeia probabil pe comunicarea transmisă de Killinger la Berlin, în 10 februarie 1941, prin care informa despre acordul de principiu al lui Ion Antonescu ca unii conducători legionari să fie preluaţi de militari germani din România şi transportaţi în Germania. Într-un alt raport, din 25 februarie, Killinger arăta că Antonescu i-a pus drept condiţii ca legionarii să aibă un loc obligatoriu de şedere, să fie puşi sub cea mai strictă supraveghere a autorităţilor germane, astfel încît ei să nu poată părăsi locul lor de internare. Din documentele germane capturate la încheierea celui de-al doilea război mondial, rezultă că „Hitler a aprobat forma de internare cerută de generalul Antonescu şi a instruit Ministerul de externe [german] să ia măsurile necesare în această problemă împreună cu autorităţile interne corespunzătoare".

De altfel, încă la 27 ianuarie 1941, după o convorbire îndelungată cu Ion Antonescu, Killinger raportase că şeful guvernului român intenţiona „în ce-l priveşte pe [Horia] Sima şi foştii miniştri secretari de stat [legionari], exceptîndu-l pe [generalul Constantin] Petrovicescu [ministrul afacerilor interne, 14 septembrie 1940-20 ianuarie 1941], să [capete] 5 ani închisoare. Sentinţa ar putea fi executată în Germania".

Alexandru Grigore Ghika, avocat, fusese numit, în 18 septembrie 1940, printr-un decret semnat de generalul Ion Antonescu, director general al Poliţiilor şi Siguranţei. Aparent, conform unei decizii a Ministerului afacerilor interne din 16 septembrie, în această funcţie el era subordonat locotenent-colonelului Alexandru Rioşeanu, care fusese desemnat, la 8 septembrie, subsecretar de stat la Ministerul de interne şi care, în conformitate cu decizia menţionată, răspundea de Direcţia generală a Poliţiilor, Inspectoratul general al Jandarmeriei şi Prefectura poliţiei Capitalei. Patru zile după ce preluase funcţia de director general al Poliţiilor şi Siguranţei, noul titular a emis un ordin către organele în subordine de a colabora cu conducătorii mişcării legionare din localităţile respective, iar la 28 septembrie le plasa sub autoritatea prefecţilor (legionari) şi indica faptul că „legionarii servesc ca auxiliari ai poliţiei de stat".

În urma asasinatelor de la Jilava, a uciderii profesorilor Nicolae Iorga şi Virgil Madgearu, a profundei crize care răscolea întreaga societate românească, datorită izbucnirii publice şi violente a conflictelor din interiorul sistemului puterii, la sfîrşitul lunii noiembrie 1940 este anunţată desfiinţarea poliţiei legionare. Un decret-lege din 19 decembrie 1940, înglobează Prefectura poliţiei Capitalei în Direcţia generală a Poliţiei, iar un alt decret-lege, din aceeaşi zi, plasează Jandarmeria rurală în subordinea Ministerului apărării naţionale. Cum constata însă documentul emis sub egida Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, *Pe marginea prăpastiei, 21–23 ianuarie 1941*, „Ministerul de interne aprobă ca întreg personalul component al acestei poliţii [legionare] să fie înregimentat în corpul poliţiei de stat". Deci, pedeapsa se transformă în recompensă; fiind pînă ieri un organ tolerat, acum personalul cu mentalitatea caracteristică intră într-un organism cu drepturi depline. Acelaşi volum indica şi faptul că „la 21 noiembrie 1940, directorul Siguranţei, Maimuca, predă 800 pistoale inginerului Ion Nicolau (ajutor de comandant al Corpului Răzleţi), care dă o dovadă". „Spre a aşeza un regim legionar integral", se arată în acelaşi loc citat, „în acest scop, într-un cerc restrîns se încep pregătirile: Horia Sima va executa propaganda în provincie; generalul Petrovicescu cu Alexandru Ghika şi Maimuca vor organiza înarmarea în Bucureşti". În legătură cu asasinarea maiorului Doering se relevă că faptul s-a produs „fără ca Siguranţa generală şi Prefectura poliţiei să aibă cel puţin un agent de supraveghere sau vreo informaţie despre venirea atentatului. Aceeaşi lipsă de informaţii şi măsuri de prevenire ca şi cu ocazia asasinatelor din noiembrie. Ministrul de interne Petrovicescu este înlocuit [20 ianuarie 1940]; mai sînt înlocuiţi directorul general al poliţiilor Al. Ghika şi directorul Maimuca". Volumul menţionat a devenit public în toamna anului 1941. Acum sîntem însă în măsură să prezentăm ceea ce chiar în miezul fierbinte al evenimentelor a fost înregistrat în rapoarte secrete.

Risipind colbul de pe documentele de arhivă

Ataşatul militar al Germaniei la Bucureşti îşi informa superiorii la 29 noiembrie 1940, pe baza datelor obţinute de la ofiţerul de legătură român de la Marele Stat Major în legătură cu evenimentele din zilele precedente: „Poliţia legionară este compusă din cele mai suspecte elemente. Numai dizolvarea acestei poliţii poate constitui un prim pas pentru îmbunătăţirea situaţiei. Lucrul cel mai neplăcut este însă că poliţia legionară este înarmată din surse germane. De pildă, carabine germane de ultimul tip au fost folosite de către ucigaşii de la Jilava". Un raport al aceluiaşi ataşat militar (30 noiembrie 1940) atribuie generalului Ion Antonescu opinia că „există anumite dovezi că

legionarii au fost înarmaţi de către partea germană" şi, conform unor „informaţii sigure... Legiunea acţionează la ordinele germanilor".

În şedinţa Consiliului de Miniştri din 29 noiembrie 1940, generalul Ion Antonescu, adresîndu-se ministrului afacerilor interne, îi spunea: „După cît văd, Siguranţa nu funcţionează. Admiţi d-ta să se pună la cale aceste mişcări, şi să se ridice atîţia oameni, fără cunoştinţa organelor de Poliţie şi Siguranţei? Este cineva care a organizat toate acestea. Dacă aveam cea mai mică informaţie asupra celor ce se petrec, puteam împiedica totul". De asemenea, generalul Ion Antonescu a mai spus: „Am auzit că şeful Siguranţei a scos din vamă 1 200 revolvere pe care le-a împărţit" şi a cerut subsecretarului de stat pentru Poliţie şi Siguranţă, A. Rioşeanu: „Să faci anchetă să vezi dacă este exact. Omul ordinei nu poate împărţi arme pentru dezordine". La aceasta, A. Rioşeanu i-a răspuns: „D-l Ghika nici nu mai tratează cu mine, d-l prefect cel nou de poliţie, pînă acum nici nu s-a prezentat la mine şi nici jurămîntul nu l-a depus". În aceeaşi şedinţă a Consiliului de Miniştri, generalul Ion Antonescu i-a cerut ministrului afacerilor interne: „Să-l chemaţi imediat pe d-l Ghika şi să-i spuneţi, că dacă nu intră în legalitate va fi imediat destituit". Dar lucrurile nu s-au schimbat. Informîndu-l la 9 ianuarie 1941 pe Ribbentrop că generalul Ion Antonescu şi-a exprimat dorinţa de a-l vedea pe Hitler cît mai curînd posibil „pentru a discuta personal" probleme militare, dar şi pentru a obţine „sfatul Führerului privind problemele interne", ministrul german la Bucureşti W. Fabricius, preciza: „Relaţiile dintre Sima şi Antonescu continuă să fie încordate, în special de cînd generalul a aflat că confidentul lui Sima, prefectul Poliţiei Ghika a ordonat oamenilor săi să-i urmeze propriile instrucţiuni nu pe cele ale generalului". Date fiind planurile de război ale lui Hitler (vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1990), el a făcut balanţa să se incline în favoarea generalului Ion Antonescu. În Jurnalul de război al Flotei VIII aeriene germane există, la data de 23 ianuarie 1941, menţiunea (consemnată cu întîrziere): „De la Berlin sosește din partea Führerului ordin «Antonescu să fie sprijinit». Situaţia seara: răscoala a încetat la ora 17. Legionarii au depus armele".

Cine era Maimuca?

„La 1 septembrie 1940, Secţia a II-a a Marelui Stat Major a obţinut informaţii că Horia Sima pregătea o lovitură de stat din care mişcarea legionară urma să preia conducerea ţării. Cel ce furnizase informaţia era comisarul Maimuca. În primul război mondial, acesta se înrolase în armata franceză şi debarcase la Salonic şi lucra la Biroul 2 al Comandamentului. A sosit în România cu trupele franceze, pe care le-a părăsit şi s-a angajat în Siguranţa română. A fost avansat chestor, inspector şi apoi subdirector general. Era legionar şi aceasta îi explică avansarea sa ca subdirector general la Siguranţa statului, unde avea ca şef pe legionarul Ghika. Maimuca a făcut însă un joc dublu, informînd conducerea Secţiei a II-a a Marelui Stat Major despre acţiunile legionarilor, de care se îndepărta în măsura apropierii acestora de hitlerişti, pe care îi ura. Aceste sumare date biografice sînt de natură să evidenţieze veridicitatea informaţiei, care a fost transmisă imediat regelui. Fără a pierde vremea, acesta a chemat pe Ion Antonescu de la mănăstirea Bistriţa, unde avea domiciliul forţat, şi i-a dat sarcina să formeze un nou guvern. E greu de spus dacă, atunci cînd a impus această măsură lui Carol al II-lea i-a trecut prin minte că Ion Antonescu ar putea să fie groparul carierei sale de şef de stat" (C. Neagu, D. Marinescu, *Fapte din umbră*, vol. III, Bucureşti, 1980, p. 176).

Aprofundarea cercetării, în măsura în care acest lucru este posibil pe bază de documente de arhivă, ar putea clarifica dacă Constantin Maimuca a continuat să furnizeze informaţii Secţiei a II-a a Marelui Stat Major şi în acest caz — evenimentele din noiembrie 1940-ianuarie 1941 ar putea apărea într-o altă lumină, decît cea atribuită în documentele publice din perioada respectivă sau ulterioară, cît şi acelor rezultate din cunoaşterea în prezent a unor documente de arhivă germane. Cert este că în presa bucureşteană datată 18 iunie 1941, sub titlul *De la Tribunalul Militar al Capitalei,* a apărut o amplă informaţie în care la începutul ei se spunea: „Curtea militară de casare şi justiţie, judecînd procesul capilor rebeliunii de la 21-23 ianuarie, a pronunţat 19 sentinţe de condamnare şi 6 achitări: au fost condamnaţi următorii rebeli: la muncă silnică pe viaţă, 12 ani închisoare corecţională, 2 ani interdicţie corecţională, cu pierderea drepturilor prevăzute la art. 58 Cod P [enal], punctul 2 şi 12 000 lei amendă penală: Horia Sima, Vasile Iasinski, Nicolae Pătraşcu, Constantin Papanace, Viorel Trifa, Dumitru Groza, Ilie Gîrneaţă, Gheorghe Sârbu, Traian Borubaru, Corneliu Georgescu...; la 15 ani muncă silnică, trei ani temniţă grea şi trei ani degradare civică: Alexandru Ghika...; la 7 ani temniţă grea: general de divizie în rezervă Constantin Petrovicescu; la 5 ani temniţă grea şi 5 ani degradare civică: Constantin Maimuca" *(Timpul* 18 iunie 1941, p. 5).

O nouă „apariţie" publică survine la 14 iulie 1941, în şedinţa de după-amiază a Curţii marţiale a Comandamentului Militar al Capitalei, care judeca asasinatele de la închisoa-

rea militară Jilava, a profesorului Nicolae Iorga și a lui Virgil Madgearu. Știm doar că a fost prezent ca martor al apărării: „Maimuca Constantin, în etate de 46 de ani, fost director al Siguranței, domiciliat în București, str. Vulturilor, nr. 47".

Deși au trecut 50 ani de la evenimentele la care ne-am referit din nou, nu putem să nu subliniem că din mozaicul epocii continuă să lipsească numeroase piese, a căror completare rămîne în actualitate. În ce privește perioada ca atare, credem că rămîne valabilă și astăzi următoarea concluzie formulată într-o analiză datată 17 decembrie 1943 a Oficiului Serviciilor Strategice din Statele Unite și a cărei copie poate fi consultată acum și în arhivele românești: „În timpul săptămînilor în care Garda de fier și-a condus domnia ei de teroare a arătat din nou că este o bandă barbară de asasini a căror brutalitate nu cunoaște limite". ■

DIN ARHIVE

Amt-IV **Berlin, 8 martie 1943**

IV.D 36-2437/43 g.

Către

Amt-II [Oficiul 2]

Grupa II-C

[Persoane aflate în custodie în Germania

Numele și prenumele	data nașterii	locul	unde se află]
1. *Horia Sima*	*3.7.06*	*Brașov*	*Sachsenhausen*
2. *Traian Borubaru*	*24.10.12*	*Banloc*	"
3. *Vasile Iasinski*	*17.12.92*	*Gurna*	*Dachau*
4. *Corneliu Georgescu*	*2.1.02*	*Poiana Sibiu*	"
5. *Constantin Papanace*	*15.9.04*	*Cella*	"
6. *Gh. Jilava Dragomir*	*3.3.03*	*Buzău*	"
7. *Dumitru Groza*[1]	*25.12.13*	*Cugir*	"
8. *Nicolae Horodniceanu*	*16.6.07*	*Roman*	"
9. *Viorel Trifa*	*28.6.14*	*Cîmpeni (Turda)*	"
10. *Ilie Gîrneață*	*26.7.98*	*Marmornica*	"
11. *Const. Stoicănescu*	*1.5.09*	*Arad*	"
12. *Virgil Mihăilescu*	*14.7.06*	*București*	"
13. *Ilie Sundtea*	*29.9.15*	*Teregova*	"

O altă notă a aceluiași organism din 25 august 1943 reproduce aceeași listă, adăugînd:

14. Nicolae Petrașcu *11.11.07* *Sîmbăta de Sus* *Buchenwald*

În sfîrșit, la 6 decembrie 1943, Amt-II reia întreaga listă și conchide: *„În perioada de la 1.9. - 30.11.1943 — lunar cîte 50 R.M. per persoană, în total 2 100 R.M. Cu rugămintea de a confirma prin semnătură documentele mai sus prezentate pentru descărcarea sumelor pe seama Contului special «R»"*

[Rezoluție a lui Ion Antonescu]

„29 martie 1941. Se va publica lista și se va comenta

General Antonescu"[1]

[1] A[rhivele] S[tatului] B[ucurești], fond M[inisterul] P[ropagandei] N[ațională], secția Presa internă, dosar 516, f. 79. „Conform unei note informative a Serviciului Special de Informații, Mihail Moruzov, fostul șef al Serviciului Special de Informații, subordonat înainte de 6 septembrie 1940 Marelui Stat Major, solicitase Ministerului Apărării Naționale detașarea în subordinea sa a următorilor legionari: Corneliu Georgescu, Mile Lefter, Radu Mironovici, Ilie Colhon, Constantin Stoicănescu, Horia Sima și Traian Seman. La 29 august, același Mihail Moruzov a decis încetarea detașării cerute anterior. La 19 septembrie 1940, cei șapte legionari au fost formal reintegrați în Serviciul Secret, cu toate că unii din ei au ocupat demnități importante în stat. Scriptic, și-au încetat toți colaborarea cu Serviciul Secret la 14 decembrie 1940, probabil din dispoziția lui Eugen Cristescu. Practic, nu se înțelege la ce ar fi servit acțiunea ordonată prin rezoluția conducătorului statului. Oricum, este vorba despre un document care atesta o strînsă colaborare între Horia Sima și Mihail Moruzov. Datele furnizate de S.S.I. au fost publicate în presă, dar nu au fost comentate". (*Antonescu mareșalul României și războaiele de reîntregire*, vol. III; mărturii și documente coordonate și îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, Nagard, Milano, 1989, p. 442)

Opinii ale generalului I. Antonescu despre M. Moruzov

„Nu am absolut nici o încredere în el" (dintr-un raport al șefului Marelui Stat Major către ministrul apărării naționale, 10 ianuarie 1934). Într-o scrisoare din iunie 1940, adresată regelui Carol II, îl consideră pe Moruzov printre cei vinovați de faptul că *„România a început să se prăbușească"*.

---

[1] În volumul oficial apărut în 1941 în care sînt redate deliberările privind *Asasinatele de la Jilava... Strejnicul și Snagov*, în legătură cu Dimitrie Grozea, apreciat drept „cunoscutul comunist" (p. 19) se făcea afirmația: „Sînt indicii că este refugiat în Rusia" (p. 8).

„PARCĂ VĂD CĂ-I DEZARMĂM ŞI PE ĂŞTIA“

Autorul acestui text este Radu Rosetti, fiul generalului academician Radu R. Rosetti. A existat în familie tradiţia ca primul bărbat născut al unei generaţii să primească numele de Radu. Autorul nostru este deci Radu V (cinci) Rosetti, nume adesea amintit în fragmentele din jurnalul părintelui său pe care revista noastră le-a publicat de-a lungul anilor. Însemnările din numărul acesta ne-au fost puse la dispoziţie, ca şi alte texte, de către sora autorului, doamna Safta Varlam, căreia îi mulţumim şi pe această cale.

Vara anului 1940 a fost una din cele mai întunecate din zbuciumata istorie a neamului nostru. Cele două mari puteri totalitare, Germania nazistă şi Rusia sovietică, înţelese între ele, ne-au răpit pe rînd Basarabia, nordul Bucovinei, parte din Ardeal şi Cadrilaterul. Prietena noastră de totdeauna Franţa precum şi acele ţări de care eram legaţi prin interese comune de apărare, au fost scoase din luptă, una cîte una. Singuri între cei doi coloşi, am tre-

În imagini: istoria şi cele două faţete ale ei. *Sus:* octombrie 1940 — intrarea trupelor misiunii militare germane în România; *jos:* august 1944 — prizonieri germani pe străzile Bucureştilor.

buit să ne aliem cu unul din ei, ca să nu pierim striviţi între amîndoi cînd vor ajunge la confruntarea care se întrezărea. Spre binele sau spre răul nostru, conducătorii ţării de atunci au ales alianţa cu Germania împotriva Rusiei.

În baza acestei alianţe, o misiune militară germană de instruire a venit în ţară, în octombrie 1940. Putea să-ţi placă sau să nu-ţi placă prezenţa acestor trupe în ţară, dar era imposibil să nu admiri ţinuta, disciplina şi dotarea lor. Cred că armata germană din anii '40, '41 era cel mai perfect instrument de război pe care-l văzuse Europa vreodată.

Curînd după intrarea lor în ţară, trupele germane au organizat o defilare pe Şoseaua Jianu din Bucureşti, o demonstraţie a potenţialului lor militar. A asistat foarte multă lume care, pe dreptate, a fost puternic impresionată de perfecţiunea tehnică şi militară desfăşurată. N-am asistat la defilare, dar mi s-a spus că un ţăran bătrîn din mulţime, auzind exclamaţiile de admiraţie ale publicului, ar fi spus cu voce tare: „Frumoşi! Frumoşi!, dar parcă văd că-i dezarmăm şi p-ăştia!"

Amuzat de cuvintele ţăranului, i le-am repetat tatei care, dînd dreptate ţăranului, mi-a repovestit un episod din viaţa sa care mă încîntase în mod deosebit încă din copilărie.

După pacea de la Bucureşti din mai 1918, sub cuvînt că trebuie să-şi îngrijească piciorul rănit la Mărăşeşti, tata a reuşit să plece din ţară cu trenul zis al lui „Take Ionescu". În străinătate s-a înrolat voluntar în armata franceză, fiind primit cu gradul de colonel pe care-l avusese în armata română şi repartizat în statul major al Armatei a V-a franceză de sub comanda generalului Berthelot. După cea de a doua bătălie de la Marna, generalul Berthelot, împreună cu statul său major, a fost trimis la Salonic, ca să preia comanda armatei aliate de Dunăre în fruntea căreia face, împreună cu regele Ferdinand şi regina Maria, triumfala intrare în Bucureşti la 28 noiembrie 1918.

Cît mai era încă în armata franceză, în ianuarie 1919, tata a fost trimis de generalul Berthelot să inspecteze o unitate franceză care, împreună cu trupele noastre, apăra sudul Basarabiei de atacurile şi incursiunile bandelor bolşevice care traversau Nistrul îngheţat. Ostaşii francezi aveau un moral din cele mai scăzute; era şi normal: după patru ani de război, în loc să fie demobilizaţi, erau trimişi acolo unde, socoteau ei, şi-a înţărcat dracul copiii, ca să lupte împotriva unor oameni cu care nu aveau nimic de împărţit. Starea lor de spirit a fost admirabil descrisă de un martor ocular, Roger Vercel, în romanul său *Capitaine Conan*.

„Les hommes ne parlent pas. Ils vivent dans une indignation amère qu'ils couvent comme une maladie. Parfois la pression est trop forte; l'un empoigne un fusil qu'il lance au sol en jurant, en déchiquetant le juron, la bouche tirée jusqu'aux oreilles, les dents à l'air; un autre crie, les poings Brandis:

— Mais qu'ils viennent, bon Dieu, qu'ils viennent! Qu'ils prennent tout le bled, et nous avec! On sera mieux de l'autre côté qu'ici"[1]...

Tata a inspectat unitatea franceză şi a găsit-o bine îmbrăcată, bine echipată, bine hrănită şi ostaşii primind, bine înţeles, sfertul lor de „pinard" la fiecare masă, fără de care francezul nu înţelegea să lupte, dar cu un moral care lăsa mult de dorit. De la francezi, tata a trecut alături, la o unitate românească. Pe cît erau de bine îmbrăcaţi francezii, pe atît erau de zdrenţăroşi ai noştri; uniformele lor văzuseră înaintările din Ardeal din 1916, dezastruoasa retragere din Moldova, luptele de la Mărăşeşti, Mărăşti, Oituz, intrarea în Basarabia. Singura pavăză contra gerului şi a crivăţului necruţător, în ianuarie, erau zdrenţele de pe ei. În picioare purtau opinci, căci bocancii se duseseră de mult în mărşăluiri forţate de la un capăt la altul al ţării, iar de mîncat nu mîncau decît fasolea şi pîinea neagră pe care le-o putea procura intendenţa noastră, pe o alocaţie de hrană care nu putea ţine pasul cu devalorizarea continuă a monedei.

Stînd de vorbă cu un sergent român, tata l-a întrebat dacă nu-l revolta faptul că francezii, străini la noi în ţară, sînt mai bine echipaţi şi hrăniţi ca ei, la care sergentul i-a răspuns: „Domnule colonel, şi ruşii au fost mai bine îmbrăcaţi ca noi şi mîncau mai bine şi pînă la sfîrşit i-am dezarmat, cum parcă văd că o să-i dezarmăm şi pe franţuzii ăştia". Şi foarte curînd s-a şi întîmplat aşa; unitatea franceză s-a răsculat şi a vrut să treacă la inamic „avec armes et bagages" [cu arme şi bagaje], zdrenţăroşii noştri au fost cei care au dezarmat-o. „Vezi, îmi spunea tata, sergentul român văzuse în 1917 trupele ruseşti mult mai bine echipate şi hrănite ca ale noastre, răsculîndu-se împotriva stăpînirii lor, ucigîndu-şi ofiţerii, îndemnîndu-ne să le urmăm pilda, ba mai mult chiar, îndreptîndu-se spre Iaşi ca să detroneze ele pe suveranii noştri. Cu toată adînca nemulţumire a ţărănimii noastre faţă de nedreapta împărţire a pămînturilor la noi, nu a fost nici un caz de răzvrătire în armata noastră, iar trupele ruseşti care se îndreptau spre Iaşi cu gîndul de a detrona pe suverani şi de a instala un guvern revoluţionar, au fost dezarmate de [Regimentul] al 9-lea vînători sub comanda lui Rasoviceanu.

Această statornicie a românului a fost subliniată şi de străini; astfel, în

[1] Oamenii tac. Trăiesc într-o indignare amară, care mocneşte în ei ca o boală. Uneori tensiunea este prea puternică; unul înşfacă o puşcă pe care o izbeşte de pămînt, scrîşnind o înjurătură cu gura înjită pînă la urechi; un altul strigă cu pumnii ridicaţi spre cer:

— Dumnezeule, dar să vină odată, să vină! Să ne ia toată pîrloaga asta de sub picioare şi pe noi odată cu ea! Dincolo va fi mai bine ca aici...

monumentala sa „*History of the Romanians from Roman Times to the Completion of Unity*, R. W. Seton-Watson (*Magazin istoric*, nr. 11-12/1989 și 12/1990), vorbind despre situația de pe frontul nostru în urma bolșevizării trupelor rusești, spune: „Descompunerea armatei ruse a avut efecte din cele mai alarmante, căci în numeroase puncte de pe frontul comun, regimentele ruse și române erau intercalate. Erau necontenit tentative de a săpa lealitatea trupelor române, de a înființa sistemul de soviete soldățești, de a predica răsturnarea ordinei existente. Se întîmpla ca rușii să predea tranșeele lor nemților fără nici un avertisment, lăsînd pe români în aer. Un complot pentru răpirea regelui și a reginei, pentru a-i asasina sau a-i deporta în Rusia, a fost descoperit tocmai la timp. Într-o astfel de situație, cu mase de trupe nedisciplinate în mișcare, refugiați lipsiți adeseori de orice act de identitate, cu foametea și suferința bătînd la ușă, este într-adevăr surprinzător că autoritățile s-au menținut la putere. Istoria completă a acestei epoci istovitoare și haotice, probabil că nu va fi scrisă niciodată, căci lipsesc documente asupra unor puncte importante. Ne este suficient să afirmăm că nici chiar suferințele îndurate de Serbia și Belgia nu se pot compara cu ale României, în care jumătate din populație era exilată în propria ei țară, în timp ce cealaltă jumătate era stoarsă la sînge de un cuceritor a cărui neomenie avea ca scuză foametea propriilor săi compatrioți.

Nu este nimic mai surprinzător, decît faptul că, în această criză supremă, masele țărănești s-au abținut de la orice acțiune revoluționară și au fost atît de puțin afectate de propaganda vecinilor lor ucrainieni și ruși".

Și așa s-a făcut că am dezarmat pe rînd trupe rusești în 1917 și trupe franceze în 1919, iar la 23 august 1944, așa cum prevestise țăranul care asistase cu patru ani înainte la defilarea semețelor unități germane, le-am dezarmat și pe ele atunci cînd, neputînd îngădui ieșirea noastră unilaterală din război, au vrut să pună mîna pe Capitală.

O altă manifestare a aceleași statornicii românești, a cărei amintire mă înduioșează și astăzi, după trecerea a 35 de ani, este următoarea:

La 23 august 1944 mă găseam la Cîmpulung, ca director al exploatării centralei electrice Schitu-Golești.

Cam pe la începutul lui septembrie, după cît îmi amintesc, au început să-și facă apariția primele elemente ale armatei eliberatoare (era precis înainte de 12 septembrie — dată cînd au recunoscut rușii armistițiul — pentru că îmi amintesc de comunicatul lor oficial anunțînd că au ocupat Cîmpulungul „după lupte grele" — contra cui? nu exista picior de neamț în toată regiunea).

Dar cred că m-am exprimat greșit spunînd primele elemente ale „armatei", căci cetele care apăreau nu aveau nimic comun cu concepția pe care o aveam despre armată. Beți (trecuseră prin regiunea podgoriilor și se găseau acum în regiunea țuicii), desmățați, cu vestoane descheiate, trîntiți de-a valma în căruțe de furat, soldați și soldate, cu ochii umblînd după jaf, împușcînd orătăniile și porcii de prin curțile oamenilor și strigînd în gura mare că ei merg la Berlin. Mi-am zis atunci că poate este o unitate de avangardă scăpată de sub mîna comandantului, dar a urmat curînd și puhoiul, o adevărată hoardă, după același tipic. Îți aminteau de năvălirile din trecutul nostru, era o continuare a poeziei pe care o învățaseși tu, Radule [fiul autorului, Radu VI], cam pe atunci și o repetai mereu: „Vin și hunii, vin și goții, vin potop, potop cu toții".

Zile întregi, cît a trecut puhoiul, am ținut autovehicolele întreprinderii ascunse [la] uzină, după cum aveam [in]strucțiuni de la direcția noa[stră], pentru ca să nu fie „[li]berate" de ruși. Mergeam [la] uzină zilnic (7 km) fie cu t[ra]nul, fie pe jos, îmbrăcat [în] mai prost și fără ceas [de] mînă, pentru a nu ispiti [pe] propovăduitorii davai-ceas[ului]. Am fost chemat, nu [o] dată, la comandamentul s[o]vietic din Cîmpulung și am[e]nințat cu împușcarea, ca s[a]botor, pentru că soldații ru[și] ca să se distreze, trăgeau [în] izolatorii liniilor de 60 000 [și] 110 000 volți prin care se a[li]menta Bucureștiul, provocîn[d] scurt circuite care scoteau temporar centrala din funcțiune. Echipele de intervenții pentru repararea rețelelor de mare tensiune împușcate, nu le puteam trimite nici cu autovehicole și nici cu căruțe pentru ca acestea să nu fie însușite de către armata eliberatoare.

Aveam sentimentul unei înfrîngeri totale, nu numai pe plan militar, ci și pe plan spiritual; nu mai exista ordine, bună credință sau dreptate, nu mai exista decît dreptul bunului plac și al pumnului. Eram transportați cu secole în urmă, în timpurile ce se chemau, pe vremea cînd eram în liceu, „năvălirea barbarilor" și care astăzi poartă denumirea mai distinsă de „migrația popoarelor".

Și a trecut puhoiul mare[le] goana lui către Berlin și am început să revenim încet, încet la o viață mai apropiată de cea normală. Autovehiculele au fost scoase din ascunzători și au început să circule cu patalamale de la comandamentul sovietic precum că erau scutite de rechiziție, dar ni s-a atras atenția de către același comandament, să nu circulăm unde mai sînt unități sovietice operative, căci riscăm ca ele să nu țină seama de scutirile de rechiziție.

Într-una din primele zile în care circulam din nou cu mașina spre uzină

(Continuare în p. 5[2])

iunie 1941-august 1944

MINISTRUL ELVEŢIEI LA BUCUREŞTI TRANSMITE...(X)

Ultimele luni ale anului 1942 au fost marcate de semne prevestitoare ale victoriei finale a Aliaţilor. Arsenalul tehnico-economic şi militar ai marii republici democratice nord-americane a ajuns treptat la randamentul maxim. Marea Britanie, în primul rînd, dar şi Uniunea Sovietică au primit cantităţi tot mai mari de arme şi materiale vitale pentru continuarea cu şanse de reuşită a războiului. U.R.S.S., care îşi pierduse majoritatea tehnicii de luptă şi armamentul în timpul bătăliilor din 1941, în cursul înfrîngerilor suferite de trupele sale la Harkov şi în vremea retragerii pînă la Moscova, Stalingrad şi în Caucaz, a primit, din partea S.U.A. şi Marii Britanii, în toamna lui 1942 (deci în momentele pregătitoare ale marii contraofensive de la Stalingrad), o importantă cantitate de tancuri (4 400) şi avioane (3 100), ce depăşea dotarea pe care o avusese Germania în această privinţă la începutul agresiunii împotriva Uniunii Sovietice. Tancurilor şi avioanelor, ce se dovediseră a fi armele decisive ale războiului în curs, li s-au adăugat 20 000 camioane şi jeep-uri, 75 000 mitraliere, 4 500 000 perechi de încălţăminte şi alte importante cantităţi de materiale (Edward R. Stettinus, Arma victoriei, pp. 216-223).

În noiembrie 1942, trei lovituri succesive au zdruncinat puterea militară a Axei: înfrîngerea forţelor germane de la El Alamein, Operaţia „Torch" (Magazin istoric, nr. 2/1974) soldată cu debarcarea anglo-americană în Africa de Nord şi eşecul ofensivei germanilor în faţa Stalingradului.

Perspectiva, e drept încă îndepărtată dar care apărea a fi certă, a înfrîngerii Axei a dat naştere unor situaţii din cele mai ambigui pentru România. Astfel, pe plan politic intern, deşi partidele politice continuau să rămînă interzise, mareşalul Antonescu a manifestat semne clare de destindere politică faţă de opoziţie, menţinînd unele relaţii de colaborare şi informare reciprocă, văzînd în aceasta o alternativă pentru viitorul României. Profitînd de situaţie, partidele de opoziţie şi-au refăcut structurile şi cadrele, stabilind noi contacte cu ofiţeri din eşaloanele superioare ale armatei. În acelaşi timp, Antonescu a respins orice sugestie de înţelegere cu legionarii, iar atunci cînd a aflat despre evadarea lui Horia Sima şi fuga acestuia din Germania, a reacţionat prompt, internînd în lagăr numeroşi legionari cunoscuţi. În acest context, nu putem să nu remarcăm insistenţele cu care germanii, în speţă Gestapoul, caută să intervină în viaţa politică, după felul cum cer internarea liderilor opoziţiei.

Pe măsură ce în mintea factorilor responsabili ai puterii îşi făcea loc treptat neîncrederea în victoria finală a Axei, guvernul român a întreprins sporite încercări de contactare a guvernelor aliate, prin diferite canale diplomatice neutre, inclusiv acela oferit de Legaţia Elveţiei la Bucureşti, informîndu-le despre faptul că România, în fond, nu era ostilă acestora, că ea nu dorea decît recunoaşterea graniţelor sale de la sfîrşitul anului 1939, că angajarea ei mai departe în război alături de Germania se datora faptului că era lipsită de libertatea de acţiune (Elisabeth Barker, British Policy in South-East Europe in the Second World War, p. 125).

La rîndul său, opoziţia, prin intermediul lui I. Maniu şi C.I.C. Brătianu, în afara memoriilor adresate mareşalului Antonescu, şi-a intensificat unele demersuri de propagandă în ţările neutre şi anglo-saxone, căutînd mai ales noi căi de ieşire a României din război prin mijloace diplomatice. Astfel, la 13 noiembrie 1942, I. Maniu a expediat o notă prin Legaţia Turciei din Bucureşti, în care arăta aliaţilor occidentali: „Obiectivul nostru este recunoaşterea Ardealului. Poporul e contra Axei. O acţiune politică şi militară proaliată nu poate fi întreprinsă înainte de a lămuri chestiunea Basarabiei şi raporturile noastre cu U.R.S.S. România doreşte raporturi bune cu Rusia, dar Sovietele trebuie să recunoască drepturile noastre" (Antonescu, mareşalul României şi războaiele de reîntregire, vol. II, p. 327). Nota venea să întărească o comunicare din septembrie către serviciile de informaţii occidentale, în care Maniu precizase că opoziţia română era în imposibilitatea de a acţiona atîta vreme cît nu se cunoştea atitudinea aliaţilor occidentali în cazul unei eventuale invazii sovietice asupra României (Elisabeth Barker, Op. cit., p. 225). Era evidentă, prin urmare, atenţia pe care o acorda Maniu teritoriilor româneşti din est redobîndite prin luptă, poziţie ce va

împiedica mult timp intrarea opoziției în tratative directe cu reprezentanții U.R.S.S. Purtătorul de cuvînt cel mai important al opiniei publice din țară era pe deplin conștient că, în acele momente, cedarea în această chestiune în fața sovieticilor nu ar fi avut suport din partea populației, orice cedare putînd duce la compromiterea și chiar la dezmembrarea opoziției.

Urmărind același scop — scoaterea României din război —, la sfîrșitul anului 1942, Mihai Antonescu, în înțelegere cu ministrul italian în România, R. Bova Scoppa, a încercat și el să determine guvernul italian să ia inițiativa unei acțiuni prin care Italia, Bulgaria, România și Ungaria, în înțelegere cu aliații occidentali, să înceteze simultan ostilitățile. Acțiunea a rămas fără rezultat, dar a dat prilej Berlinului să reproșeze dur și repetat mareșalului Antonescu lipsa de loialitate a colaboratorului său, cerîndu-i-se chiar în mai multe rînduri înlăturarea lui.

Un singur factor politic a rămas în afara cercului de complicitate mai mult sau mai puțin deschisă a celor ce urmăreau ieșirea României din alianța cu Germania mizînd pe victoria aliaților occidentali: partidul comunist, care căuta la rîndul său să înjghebeze în clandestinitate eventuale combinații politice. Dacă el a încercat să stabilească, în cursul lui 1942, un dialog cu partidele istorice, s-a văzut nevoit să renunțe în fața intransigenței lui Maniu, care i-a pus drept condiție prealabilă a oricăror tratative recunoașterea Basarabiei și Bucovinei de Nord ca fiind părți integrante ale României.

Detalii și nuanțe semnificative privind situația din România în a doua jumătate a anului 1942, multe din ele imposibil de interceptat în alte surse de epocă, surprindem în rapoartele de atunci ale ministrului elvețian la București, din care reproducem extrasele ce urmează.

Andrei ȘIPERCO

1942

13 iunie

Raporturile româno-germane continuă să fie neprietenoase, chiar dacă ultimele evenimente de pe fronturi i-au îndemnat, atît pe mareșal, cît și pe vicepreședinte, să fie mai accesibili față de germani. Această poziție este, pentru moment, doar de natură sentimentală; nu au fost acordate concesii concrete.

În balanța saturației față de Reich atîrnă greu faptul că ministrul român la Berlin a reușit să afle conținutul raportului lui Clodius asupra ultimelor sale impresii [din călătoria sa de la București]. Însărcinatul cu afaceri economice atrage atenția că adversarul său principal a fost Mihai Antonescu, întrebîndu-se dacă acesta nu ar putea fi cumva eliminat. În continuare, Clodius critică dezorganizarea din România și dă vina pe aceasta pentru faptul că consumul nu este mai bine raționalizat și nu se poate mări surplusul la export și mareșalul este caracterizat drept puțin serviabil.

Așa cum aflu din cea mai bună sursă, într-o discuție între trimisul german și „Conducător", primul ar fi făcut aluzie față de mareșal că „la Berlin mai sînt oameni care s-ar întoarce cu plăcere la București". Aceasta este o aluzie la Horia Sima, conducătorul fostei Gărzi de fier care, după rebeliunea eșuată din ianuarie 1941, s-a refugiat în Reich. Mareșalul Antonescu ar fi răspuns că numai să se întoarcă Horia Sima în România și va vedea el pe cine urmează România.

Această discuție atestă, dacă într-adevăr a fost astfel purtată — și nu am nici un motiv să mă îndoiesc de aceasta —, o destul de adîncă iritare și neconcordanță între cele două tabere aflate față în față. Ea arată și cum Reichul vrea să trateze mereu și mereu pe români cu zăhărelul și cu biciul... *(Raport politic nr. 41,* semnat de însărcinatul cu afaceri)

25 iunie

... Tensiunea dintre cele două țări persistă totuși. Vicepreședintele Mihai Antonescu a călătorit acum cîteva zile la Turda pentru a vizita lagărul românilor refugiați din Transilvania. Turda este importantă simbolic, fiindcă acolo, încă în timpurile domnitorului Mihai Bravu s-au luptat români și unguri. Numai între 1 și 15 iunie, lagărul ar fi primit un efectiv de 2 900 persoane; este vorba de români care se plîng de tratamentul maghiar. După date neoficiale, numărul total al românilor fugiți din Ungaria, după transferul Transilvaniei de Nord, este de 250-28[0] de mii. Este interesant să comparăm această cifră cu aceea de 1 300 000 care, după opinia românească, reprezintă totalitatea românilor din Transilvania de Nord. În palatul Sturdza [sediul Ministerului de externe] ni s-a spus că guvernul român se gîndește să expulzeze ungurii din România, în cazul în care afluxul de refugiați nu încetează. Există conștiința pericolului unui astfel de tratament: aceste mișcări de populație ar putea, cu timpul, să modifice compoziția etnică a teritoriilor aflate astăzi în dispută, în defavoarea României... *(Raport politic nr. 44,* semnat de însărcinatul cu afaceri)

4 iulie

Desfășurarea nefastă pentru englezi a războiului din Egipt a trezit în Ministerul de externe cît și în oraș [București] sentimente de surprindere, uimire și descurajare. Se pune la îndoială capacitatea militară a Angliei și există temerile cele mai negre pentru Egipt...

Nici căderea Sevastopolului, îndelung cerută și cu multe jertfe plătite, nici victoriile anunțate de nemți pe frontul de răsărit nu au pu[tut]

împrăștia această descurajare, cu atît mai puțin cu cît veștile din răsărit sînt foarte contradictorii. România se bucură de fiecare slăbire a armatei roșii și salută bucuroasă fiecare lovitură germană. Aici se vede, încă o dată, cît de clar este dualismul politicii la români: din inimă sînt aproape toți de partea Aliaților, în timp ce rațiunea îi pune de partea dușmanilor Rusiei... *(Raport politic nr. 46,* semnat de însărcinatul cu afaceri)

29 iulie

... Domnul Maniu a adresat recent prietenului său politic, doctorul Lupu, o scrisoare, rugîndu-l fierbinte să-l informeze pe mareșalul Antonescu despre angoasa ce ia naștere în opinia publică în urma trimiterii de întăriri pe frontul rusesc.

Pe data de 23 iulie, doctorul Lupu — al cărui frate este unul din medicii personali ai „Conducătorului" și el însuși legat de acesta din urmă printr-o veche prietenie i-a remis scrisoarea, însoțită de un mesaj personal, colonelului Davidescu, șeful cabinetului militar [al lui Ion Antonescu]. El a primit promisiunea că o audiență îi va fi acordată de îndată ce mareșalul, a cărui sănătate pare restabilită, va termina cu consultațiile medicale actualmente în curs.

Maniu, în scrisoarea sa, declară că noile trimiteri de trupe către Rusia provoacă o emoție profundă, în special în Transilvania, unde se știe că ungurii masează trupe la frontieră, pregătesc manevre de mare anvergură și întrețin în țara lor o agitație permanentă pe tema unei cuceriri complete a teritoriilor pierdute în 1919... *(Raport politic nr. 51)*

18 august

...Conjunctura actuală concentrează atenția asupra domnului George Brătianu.

Acum cîteva luni, acceptînd misiunea de a înmîna „Conducătorului" memoriul domnilor Maniu și Dinu Brătianu, prin care se cerea oprirea participării române la campania din Rusia, fiul lui Ionel Brătianu a părut că se așază alături de șefii opoziției democratice.

De cînd sănătatea mareșalului inspiră neliniști, domnul George Brătianu și-a modificat atitudinea. În două articole publicate în ziarul *Curentul* el a încercat să justifice continuarea războiului românesc împotriva U.R.S.S.-ului. Între altele, a acționat printre liberali spre a-i determina să nu-i acorde sprijin domnului Maniu atunci cînd acesta căuta să împiedice trimiterea de întăriri pe front. În sfîrșit, el a cerut să se reîntoarcă pe front, unde, anul trecut, a fost decorat cu Crucea de fier.

Prin aceste manifestări diverse, el caută, se pare, nu atît să se apropie de guvern, cît să dea gajuri celui de-al III-lea Reich. Prietenii săi afirmă că refuză în continuare să colaboreze cu domnul Mihai Antonescu, dar lasă să se înțeleagă că, dacă mareșalul ar dispărea sau, din cauza sănătății, ar fi pus în situația să nu mai joace decît un rol pur decorativ, Germania va vedea fără neplăcere constituirea unui cabinet George Brătianu. Mulți se întreabă totuși dacă acest timid, acest etern ezitator, posedă stofa unui dictator pe care par să îl reclame circumstanțele. *(Raport politic nr. 56)*

15 septembrie

Demersurile cu care, din această primăvară, domnul Mihai Antonescu i-a însărcinat pe miniștrii săi din Elveția, Suedia și Portugalia să le întreprindă pe lîngă guvernele acestor țări, v-au arătat care era, deja atunci, una din preocupările sale majore (vedeți în această problemă, raportul meu nr. 39, din 4 iunie) [reprodus în *Magazin istoric,* nr. 12/1990].

Sîmbăta trecută, 12 septembrie, am dat curs invitației, pe care președintele interimar mi-a făcut-o, să vin să discut cu el.

El a abordat imediat subiectul la care am făcut aluzie:

„Deja acum cîteva luni, ministrul dumneavoastră de afaceri externe, spunea domnului Lahovary că momentul nu îi părea oportun pentru a încerca să «arunce poduri» sau chiar numai să pregătească, cu concursul nemților, situația de după război și restaurarea Europei. Dumneavoastră mi-ați ținut aproximativ același limbaj. Opinia dumneavoastră s-a modificat?

Nu, am răspuns eu. Cei doi adversari continuă să spună că sînt siguri de victorie. Aceasta este impresia pe care mi-a lăsat-o ultima convorbire cu mareșalul Antonescu. Pe de altă parte, nici anglosaxonii, nici rușii, nu par să ia în considerare o pace de compromis. Atît unii cît și alții se arată hotărîți să ducă războiul pînă la capăt".

Domnul Mihai Antonescu a reluat atunci una din temele sale preferate: suportînd în 1940 o triplă descompunere, morală, politică și, în sfîrșit, teritorială, România nu avea de ales. Ea nu putea să se sprijine decît pe Germania, singura capabilă să o ajute să se apere contra bolșevismului asiatic. Această necesitate a devenit cu timpul, cu atît mai imperioasă, cu cît Rusia multiplica provocările și incidentele de frontieră, căuta chiar să ocupe prin forță noi părți din teritoriul românesc. În 1941, atunci cînd Hitler a pornit războiul împotriva U.R.S.S.-ului, România nu putea să nu-l urmeze.

Totuși, astăzi, interlocutorul meu pare să creadă că nu va mai fi posibilă o strivire completă a Rusiei...

Domnul Maniu, pe care l-am văzut, de asemenea, sîmbăta trecută, este mai mult ca niciodată convins că germanii nu pot cîștiga războiul. Pe data de 23 august, el s-a întreținut timp de trei ore cu mareșalul. De ambele părți s-a hotărît ca această întîlnire să fie ținută secretă. Cu toate acestea, liderul transilvănean a dorit ca să fiu informat.

„N-am reușit, îmi spune el, să-l conving pe Antonescu că merge pe un drum greșit: el continuă să creadă în victoria Axei, cel puțin pe frontul ru-

sesc, și insistă asupra necesității distrugerii bolșevismului. I-am atras atenția că țăranul român, chiar îmbrăcat în soldat, nu rămîne insensibil mărturiei simțurilor sale. El constată că guvernul de la Moscova a făcut mult mai mult pentru populațiile sale rurale decît cel de la București pentru ale sale. Prelungirea războiului nu poate decît să fortifice acest sentiment și să facă dificilă sarcina conducătorilor români, cînd armata va fi demobilizată. În sfîrșit, pericolul rus nu trebuie să facă uitată primejdia ungară".

Asupra acestui punct, mareșalul a răspuns că și-a luat toate precauțiile și că păstrează în România forțe suficiente pentru a rezista unei eventuale agresiuni ungare. În sprijinul spuselor sale, el a produs tablouri de efective pe care domnul Maniu nu pare să le considere veridice.

Președintele Partidului Național-Țărănesc a căutat în special să-și convingă interlocutorul că România trebuia cu orice preț să evite să se găsească, la conferința de pace, alături de învinși... *(Raport politic nr. 65)*

28 septembrie

După un comunicat oficial publicat pe 24 septembrie, Mihai Antonescu s-a întîlnit, în cursul vizitei în Germania, desfășurată între 22 și 23 septembrie, atît cu Ribbentrop cît și cu Hitler...

Pentru moment, indicațiile culese despre ultimele sale întrevederi cu conducătorii Reichului, se pot rezuma astfel:

1. El ar fi obținut asigurarea că după război, problema transilvăneană va fi supusă unui nou examen, ținînd în mod deosebit cont de revendicările românești.

2. El ar fi reușit, în sfîrșit, să-și convingă interlocutorii că efortul militar al României a atins plafonul maxim, că aceasta nu putea să mai trimită noi trupe pe frontul rusesc, ci din contră, trebuia să se preocupe să aducă o parte din efectivele sale spre interior.

3. În schimbul concesiilor obținute pe plan militar, el s-ar fi angajat să reia imediat studierea cererilor de ordin economic deja formulate de către domnii Neubacher, Clodius și Funk; el ar fi promis că va face tot ce va depinde de el pentru ca Reichul să obțină satisfacție... *(Raport politic nr. 71)*

1 octombrie

Am aflat de la însuși domnul Mihai Antonescu că ultimele convorbiri cu conducătorii Reichului s-au desfășurat mai întîi la cartierul general al domnului Ribbentrop, apoi la cel al lui Hitler, aflat la o anumită distanță de primul...

Președintele interimar [M. Antonescu] mă asigură că a constatat că și unul și celălalt se inspiră din „vederi realiste și moderate".

...Pare să se confirme că, pentru a obține unele concesii de ordin militar, el a trebuit să consimtă la altele, importante, în domeniul economic. Care este întinderea lor? Domnul Mihai Antonescu s-a abținut să o precizeze. El nu mi-a spus nici dacă a reușit să-și convingă interlocutorii că concursul militar acordat Reichului a luat (după propria sa expresie din 12 septembrie, vedeți raportul meu nr. 65) „proporții excesive". În schimb, s-a declarat foarte satisfăcut că a obținut ca unitățile românești, actualmente împrăștiate pe toată întinderea frontului rusesc, să fie regrupate într-un singur sector și „într-o asemenea manieră încît să se înlăture riscul de a găsi în fața lor alți adversari în afara rușilor"... *(Raport politic nr. 73)*

11 noiembrie

Pe data de 7 noiembrie, domnul Maniu a comunicat prietenilor săi că, potrivit unor informații pe care le deține, cu cîteva zile înainte, mareșalul Antonescu ar fi dat ordin ca principalii militanți ai Partidului Național-Țărănesc să fie trimiși în lagăre de concentrare.

Dacă liderul transilvănean și colaboratorii săi sînt încă în libertate, aceasta se datorează, spun ei, evenimentelor care au schimbat, pe frontul Africii, cursul anterior al celui de-al doilea război mondial.

Arestarea domnului Maniu pare să fi fost reclamată deja de mai multe ori de către germani, care îl acuză, pe el și partidul său, că slăbește rezistența morală a națiunii și că organizează defetismul.

Recent, Gestapoul a trimis „Conducătorului" două documente în sprijinul acuzațiilor formulate împotriva domnului Maniu: un memoriu adresat mareșalului Antonescu și un exemplar al unui buletin oficial destinat cîtorva conducători de organizații țărăniste din provincie.

Domnul Maniu declară că prima dintre aceste piese este apocrifă. „Dacă aș fi vrut să trimit un nou memoriu mareșalului, observă el, m-aș fi aranjat să ia cunoștință de el înaintea Gestapoului".

În schimb, buletinul este autentic. El nu a fost făcut decît în douăsprezece exemplare, dar contrar ordinelor șefului său, unul din destinatari l-a reprodus în cîteva sute de copii pe care le-a distribuit în regiunea Buzău. Se citește, printre altele, un fel de decalog ce enumeră motivele care, după domnul Maniu, trebuie să asigure victoria finală a anglo-saxonilor.

Oricît de dornici ar fi germanii să strivească opoziția țărănistă este greu de crezut că guvernul va putea să le acorde, astăzi, această satisfacție. Făcînd-o, el ar risca să provoace tulburări grave în Transilvania, să ofenseze profund opinia publică din toate părțile regatului și să-și slăbească poziția față de unguri. Or, nu de mult, la Cluj s-au produs manifestații anti-românești, iar tensiunea româno-ungară nu slăbește...

Știrile din Africa sînt primite cu bucurie de majoritatea românilor. În aceasta nu este nimic neobișnuit: toți compatrioții noștri care locuiesc în provincie și pe care i-am întrebat, cu ocazia trecerii lor prin Capitală, despre starea de spirit din regiunile în care sînt stabiliți, îmi semnalează o ostilitate crescută față de Germania și de germani... *(Raport politic nr. 82)*

21 noiembrie

Trei evenimente domină, în Europa, situaţia internaţională a momentului: victoria celei de-a 8-a armate britanice asupra trupelor lui Rommel, debarcările americane şi britanice în Africa de Nord, ocuparea totală a Franţei metropolitane de către forţele germano-italiene şi, ca o consecinţă, întărirea „dizidenţei" în imperiul colonial francez.

Care este, în România, influenţa acestor evenimente asupra atitudinii şi stării de spirit a celor ce guvernează, asupra opiniei publice şi, în sfîrşit, asupra politicii cercurilor germane?

...La guvernanţi se constată o evoluţie, mai mult sau mai puţin pronunţată, în funcţie de persoane. Mai sensibilă, de exemplu, la preşedintele Consiliului, decît la „Conducător".

Acesta din urmă, a adresat domnului Dinu Brătianu, spre începutul acestei luni [corect, la 29 octombrie 1942] un lung răspuns la recentul memoriu prin care şeful partidului liberal încercase să obţină să se pună capăt supunerii militare a României faţă de Germania. Replica „Conducătorului" numără nu mai puţin de 125 de pagini. Concluziile ei se pot rezuma astfel:

În septembrie 1940, plecarea regelui Carol se impunea. Eu eram singurul în măsură să duc la bun sfîrşit această operaţie de salvare publică. Nu puteam să mă sprijin pe vechile partide sau pe conducătorii lor, care nu mai reprezentau nimic. Acţionînd singur, a trebuit să mă „aliniez lîngă Germania", nu mai exista o altă soluţie posibilă. Această politică ne-a redat Bucovina de Nord şi Basarabia. Eu mi-am angajat cuvîntul de soldat şi îl voi ţine. Continui să cred în victoria Axei. Domnul Maniu şi dumneavoastră sînteţi de o altă părere. Dacă evenimentele vă dau dreptate, sînt gata, cînd sosește momentul, să vă dau, în ordine şi calm, mijloacele de a vă lua responsabilităţile. Puterea este o greutate pentru mine. Eu v-aş ceda-o de astăzi, dacă aş fi sigur că nu o să expuneţi ţara unui dezastru...

După informaţiile culese din anturajul mareşalului, înfrîngerea lui Rommel şi intervenţia anglo-saxonă în Africa de Nord l-au afectat profund. Dar el nu a întîrziat să-şi vină în fire, ajutat, fără îndoială, de consideraţiile asigurătoare cu care consilierii săi germani au avut grijă să-l înveselească.

Recent, dr. N. Lupu, fratele medicului personal al mareşalului, s-a dus la el din partea domnului Maniu. El l-a găsit încăpăţînat în hotărîrea sa de a învinge sau de a muri alături de Hitler. Evenimentele din Africa, ar fi spus el, nu sînt decît un episod. Ceea ce contează, este frontul rusesc. Noi nu putem — şi eu nu vreau — să ne retragem trupele. În plus, chiar dacă aş vrea, germanii nu vor consimţi. Cum dr. Lupu argumenta cu pericolul ungar, „Conducătorul" ar fi făcut confesiunea că pregătirile militare ale maghiarilor erau destul de îngrijorătoare. El a adăugat însă că va şti să le facă faţă: pierderile româneşti fiind mai mici decît se spune, rămîn destui soldaţi pentru constituirea unei forţe capabile de a ţine la respect Ungaria.

Atitudinea domnului Mihai Antonescu este destul de diferită. Ştiu, prin unii din colaboratorii săi cei mai apropiaţi, că din luna octombrie, în intimitate, el rostea cuvinte ce relevau faptul că nu mai credea în posibilitatea unei victorii germane. Ultimele evenimente nu au contribuit, cu siguranţă, la reanimarea unei credinţe ce se clătina. Cel puţin aceasta este concluzia care mi se pare că reiese din unele cuvinte pronunţate de către primul ministru în cursul conversaţiei noastre din ziua de 10 a acestei luni. Ele indică preocupări noi. Domnul Mihai Antonescu mi-a mărturisit, între altele, că promisiunea germană de autorizare a regrupării forţelor româneşti de pe frontul rusesc nu a fost încă ţinută. El a adăugat că, în ciuda opoziţiei sigure a Reichului, va încerca să readucă în ţară, în grupuri mici un număr cît mai mare posibil de soldaţi români. A exprimat, de asemenea, intenţia de a constitui noi unităţi în ţară, care, sub nici un pretext, nu vor fi trimise peste Nistru. M-a întrebat chiar dacă, pentru aceste formaţii, Elveţia va putea să furnizeze arme şi echipamente...

Războiul împotriva U.R.S.S.-ului a încetat să fie popular în România odată ce a fost terminată eliberarea provinciilor pierdute în 1940. Se poate spune că, de la căderea Odessei (octombrie 1941), masele nu se mai interesează de campanie decît pentru a dori — fără a putea însă să o ceară — întoarcerea soldaţilor. Pe măsură ce ocupaţia germană se face mai grea, trezirea simpatiilor tradiţionale faţă de Franţa şi Anglia sporeşte... *(Raport politic nr. 83)*

7 decembrie

Rapoartele mele din aceste ultime luni conţineau destul de numeroase aluzii la eforturile făcute de către domnul Dinu Brătianu pentru a obţine de la „Conducător" o redresare a politicii româneşti în problemele economice şi militare şi, mai presus de orice, o rezistenţă mai fermă faţă de exigenţele Reichului.

Astăzi sînt în măsură să completez, prin informaţii scoase din texte autentice, ceea ce vă spuneam mai înainte despre controversa provocată de către şeful partidului liberal.

O perioadă destul de lungă mareşalul s-a mulţumit să opună o tăcere dispreţuitoare, orgolioasă sau cîteva butade şi vorbe de duh muşcătoare la intervenţiile domnului Dinu Brătianu. Niciodată nu a onorat memoriile lui cu un răspuns scris. Pe 24 septembrie, într-un ultim mesaj, bătrînul militant a reluat şi a rezumat criticile şi cererile sale anterioare. Antonescu, de această dată, a luat cea mai bună pană a sa şi a redactat, în 125 de pagini, o replică datată 29 octombrie...

În replica sa, un memoriu

de o pagină și jumătate, datat, 14 noiembrie, domnul Dinu Brătianu aduce la cunoștință mareșalului că a primit răspunsul în 125 pagini. El refuză să prelungească o polemică personală și se mulțumește să spună: „Dacă veți reuși să reîntregiți țara, să o emancipați de influențele străine și să restabiliți situația ei economică din trecut, voi fi cel dintîi care vă va felicita". El adaugă: „Propunerea dvs. de a vă lua locul la cîrma statului, cînd sub ocupație străină se declară că «România este mareșalul Antonescu» este desigur o glumă din partea dvs."

Situația militară de astăzi, pe care majoritatea românilor informați o socotește foarte gravă, dă controversei Dinu Brătianu — Antonescu rezonanțe tragice. Ce se va întîmpla atunci cînd poporul, deja foarte încercat, va cunoaște întregul adevăr? *(Raport politic nr. 86)*

16 decembrie

Acum cîtva timp, ca pentru a-mi mulțumi pentru informațiile pe care i le aduceam despre atitudinea cabinetului de la Washington față de fostul rege Carol al II-lea, domnul Mihai Antonescu mi-a citit o notă germană pe care tocmai o primise. Ea spunea în esență: Guvernul Reichului află că președintele Roosevelt își propune să marcheze printr-un discurs politic aniversarea zilei în care țara sa a intrat în război împotriva puterilor Axei. Führerul înțelege să primească această sfidare. În concepția sa, ar fi foarte de dorit ca, în toate țările aliate Germaniei, șeful statului, sau în locul acestuia un om politic responsabil, să ia cuvîntul pentru a stigmatiza inadmisibila intervenție a Americii în afacerile europene. Contează mai ales ca, prin voci autorizate, toți apărătorii „ordinei noi" să declare că Europa nu poate primi nici lecții, nici sfaturi de la oameni sau grupări considerate de către ea ca „raumfrend".

Ca unic comentariu, primul ministru s-a mulțumit să observe că el nu a luat încă nici o decizie, dar că, în orice caz, se va abține să înjurieze pe locatarul Casei Albe...

Chiar ieri, primul ministru mi-a spus: „Astăzi, mai mult ca niciodată, noi trebuie să fim atenți și să practicăm o politică de dozaje". *(Raport politic nr. 88)*

17 decembrie

România cea adevărată nu a fost niciodată foarte recunoscătoare stăpînilor ei pentru că au atașat-o la carul Germaniei. Cel puțin, ea spera că va fi un car de triumf și că Hitler va ști să înlăture spectrul Rusiei roșii. Cu fiecare zi, ea își dă seama că speranțele sale vor fi dezamăgite. Ea a ajuns astăzi să se dezintereseze de sfîrșitul războiului. Orice s-ar întîmpla de acum înainte, ceea ce se impune națiunii este bilanțul deja întocmit și care se rezumă prin arbitrajul de la Viena care a costat pe români jumătate din Transilvania, prin enormele pierderi în vieți umane, prin ruina economică, prăbușirea monedei naționale și prin amenințarea epidemiilor.

Resentimentul opiniei se exprimă astăzi cu destul de multă vigoare pentru ca înșiși guvernanții să trebuiască, de bună voie sau nu, să se facă uneori interpreții ei. Rapoturile oficiale între germani și români se resimt. Tensiunea se accentuează...

Germania continuă să ceară imperios întăriri, pe care România declară că nu este în stare să le furnizeze. Pentru a se apăra, cabinetul de la București trece chiar la ofensivă, reclamînd Reichului înlocuirea materialului de război pierdut în Rusia. După o afirmație recentă a primului ministru român, germanii sînt în mare întîrziere nu numai cu livrările de arme și de muniții pe care le-au promis aliaților lor, ci și în trimiterea de materii prime (oțel și alte metale) care sînt necesare uzinelor regatului dunărean... *(Raport politic nr. 89)* ■

(Va urma)

„PARCĂ VĂD CĂ-I DEZARMĂM ȘI PE ĂȘTIA"

(Urmare din p. 46)

zărim în depărtare pe șosea o coloană care, după aspect, nu putea fi decît militară. Am tras pe dreapta șoselei, gata să întorc pe loc și să gonesc înapoi spre Cîmpulung. Foarte curînd însă, ne-am dat amîndoi seama, șoferul și cu mine, că nu putea fi vorba de o coloană sovietică; prea venea într-o ordine desăvîrșită.

S-a apropiat și a trecut pe lîngă noi. A fost unul din cele mai impresionante spectacole pe care mi-a fost dat să le văd cîndva. Era un regiment de artilerie, retras din dezastrul luptelor de la Iași, refăcut la partea sedentară a regimentului și acum în drum spre frontul din Ardeal. Erau splendizi. În capul regimentului, colonelul călare urmat de statul său major și apoi de bateriile de artilerie hipomobile, iar la urmă furgoanele trenului regimentar. O ținută impecabilă, uniformele curate, cizme lustruite, caii țesălați, ostașii cu casca nițel înclinată pe o ureche, semeți, cu privirea înainte, șezînd drept pe caii lor sau pe chesoane, perfect aliniați ca la paradă. Un singur lucru neregulamentar: florile; tunurile, chesoanele, furgoanele, pînă și caii erau acoperiți de dalii, tufănele, gălbenele, trandafiri, tot ce-au găsit mai frumos prin grădinile lor locuitorii satelor prin care trecuse regimentul. Pesemene că pe tot drumul parcurs au răscolit aceleași sentimente: spaima repetării jafurilor și siluirilor din săptămînile trecute, ușurarea la văzul unui regiment românesc; nespusa mîndrie în ținuta acestor ostași, sînge din sîngele nostru. Nu erau două săptămîni între trecerea celorlalte unități și trecerea acesteia; era un mileniu. ■

Alegerea, la 12 februarie 1921, ca deputat de Soroca, cu o majoritate zdrobitoare de voturi, putea da impresia unei reintrări triumfale a lui C. Stere în arena politică. Cine ar fi gîndit astfel, se înşela sigur. Curînd, a fost nevoit să suporte atacurile îndîrjite ale adversarilor săi. Începută la 3 martie 1921, şedinţa de validare a alegerii sale a fost extrem de furtunoasă şi s-a desfăşurat pe durata mai multor zile. Răspunsese cu demnitate şi măiestrie tuturor acuzaţiilor, rostind poate, cel mai mare discurs al său.

Discursul impresionase, dar cum vom vedea şi din acest ultim episod, nu eliminase adversităţile şi urile care se vor năpusti asupra lui de-a lungul întregii sale activităţi politice.

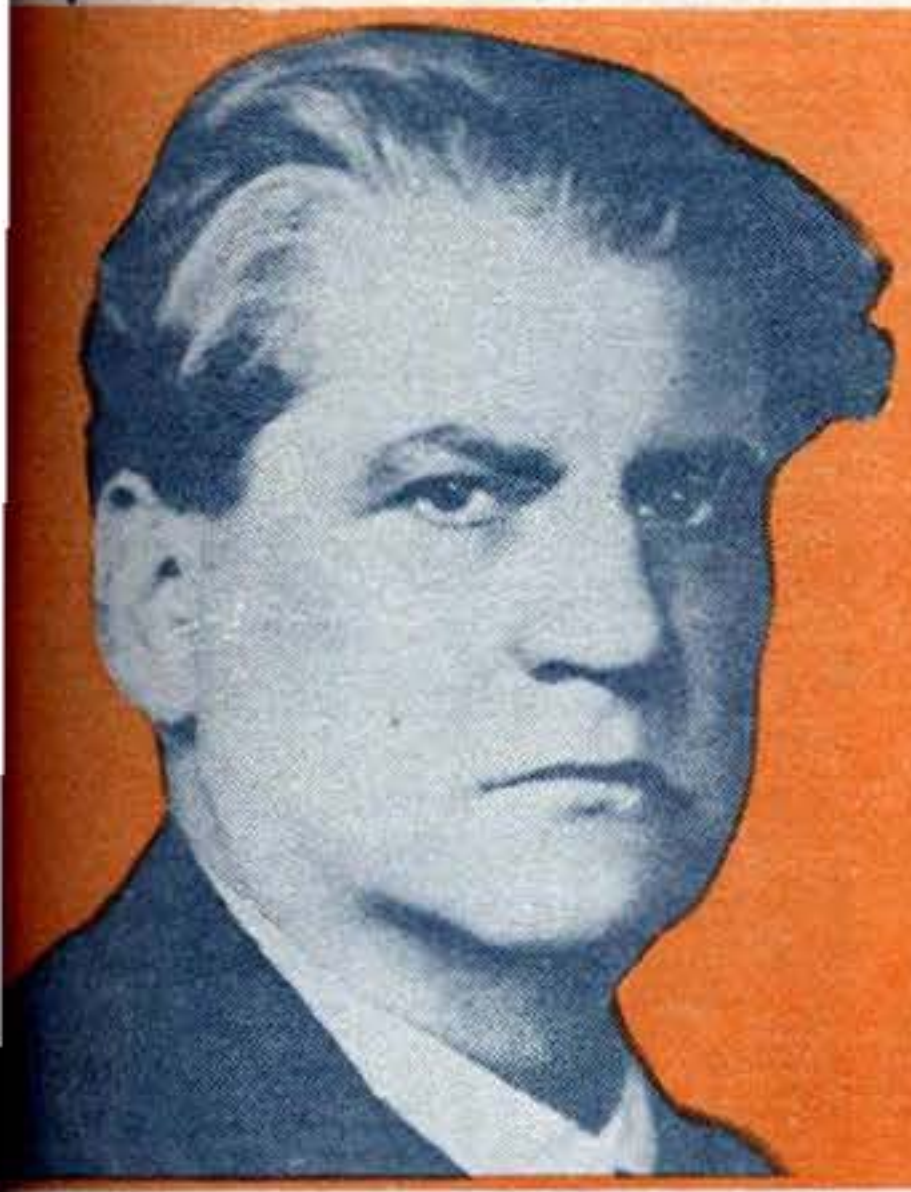

CONSTANTIN STERE ÎN PRAGUL UNUI DECENIU INFERNAL (IV)

Z. ORNEA

Dar de ce era atacat acum, în vara lui 1922, Stere cu atîta necontrolată violenţă, aruncîndu-l într-o neagră deznădejde? Faptul se datora tentativei unor distinşi profesori ai universităţii ieşene de a-l reintegra în învăţămînt. În mod normal, această iniţiativă trebuia să o ia Facultatea de drept care ceruse, în 1919, suspendarea lui Stere din învăţămînt. Se întîmpla însă ca decan să fie acolo A.C. Cuza. Şi acesta, reacţionar, şovin pînă la stupiditate, plagiator dovedit, era — cum se ştie — duşmanul feroce (încă de pe la începutul veacului) al lui Stere. Acest decan nu numai că nu ar fi cerut reintegrarea lui Stere, dar, de ar fi putut, l-ar fi ucis efectiv. Cum acum Cuza aţîţa tineretul studios ieşean (şi, prin reverberaţie, pe cel bucureştean şi clujean) pe calea funestă a naţionalismului extremist (celebra „generaţie de la 22"), organizînd bătăi şi interdicţii împotriva studenţilor evrei, mereu îndemnîndu-i pe studenţii români la greve şi nesupunere în faţa autorităţii universitare, rectoratul — după ce l-a chemat pe acest înrăit profesor la ordine — încetase practic orice colaborare cu decanatul Facultăţii de drept, unde se semnalaseră mari nereguli. De fapt, această situaţie îi convenea de minune lui Cuza care îşi făcea de cap, apărat cum era de regulamentele autonomiei universitare, organizînd politic mişcarea studenţească de extremă dreaptă, aceea care peste cîţiva ani va deveni gruparea Arhanghelului Mihail şi Gavril, apoi Garda de fier, Partidul „Totul pentru ţară", într-un cuvînt mişcarea legionară.

Iniţiativa profesorilor ieşeni a trecut, deci, peste capul Facultăţii de drept, adresîndu-se direct organismelor ce funcţionau pe lîngă rectorat. S-a spus că iniţiatorul acţiunii ar fi fost profesorul Matei B. Cantacuzino, adică tocmai cel care, în 1919, sprijinise şi ceruse suspendarea lui Stere din învăţămînt. De fapt, iniţiativa pare a fi fost a prietenilor lui Stere (Ibrăileanu, Petre Bogdan, dr. Slătineanu, I. Simionescu şi a ţărăniştilor N. Costăchescu, Paul Bujor, I. Borcea). Aceştia, împreună cu Matei B. Cantacuzino şi alţi doi profesori (dr. N. Hortolomei, Al. Popovici), potrivit unui articol din legea învăţămîntului, au cerut, la 6 iunie, convocarea de urgenţă a Marelui colegiu universitar, pentru a se discuta, „înainte de a ne împrăştia pentru timpul vacanţelor de vară,... unele chestiuni privitoare la organizarea ei [a Universităţii — *n.n.*] şi la situaţiunea unor profesori". Imediat, aproape, *Adevărul* anunţa: „Un grup de profesori au cerut convocarea Marelui colegiu universitar în scop de a se elabora o adresă prin care d. C. Stere să fie invitat a-şi relua catedra la Universitate. În fruntea

semnatarilor se află D. Matei Cantacuzino".

La 30 iunie are loc şedinţa Marelui colegiu. Rectorul Traian Bratu deschide şedinţa, dînd cuvîntul marelui profesor M.B. Cantacuzino. Acesta a declarat: „...Aş vrea, d-lor, să vă fac o propunere, pe care cred în asentimentul dv., cu privire la colegi cari în mod nelegal şi pe nedrept sunt împiedicaţi de a-şi îndeplini misiunea de profesori din cauza atitudinii pe care au avut-o în timpul războiului şi, gîndindu-mă la ei, mă gîndesc în special la colegul Stere care este propriu-zis mai al nostru, căci aici a produs ceea ce a produs mai bun, de aici a dus luptele sale cele mai însemnate. L-am combătut de multe ori cînd mi s-a părut că exclusivismul pătimaş al doctrinelor sale îl duce pe căi primejdioase şi îl voi mai combate poate... dacă voi avea vreme şi prilej. Am semnalat şi eu cu asprime ceea ce cu toţii am recunoscut ca o greşeală în atitudinea sa din timpul războiului, dar niciodată n-am admis să i se poată contesta, decît doar sub influenţa otrăvitoare a luptelor politice, puternicul său sentiment de iubire de ţară şi de neam; iar dacă sentimentul său l-a dus pe căi ce le-am socotit rătăcite, aceasta se datoreşte trecutului său şi durerii sale mai mari pentru suferinţele pămîntului moldovenesc din care se trage; şi socot că o greşeală pornită din suferinţă e totdeauna respectabilă şi moralmente interesantă. Acel care greşeşte luptînd şi suferă e mai interesant decît acel care nu greşeşte pentru că nu luptă. Cu calităţile şi defectele sale, Stere ne e trebuitor, căci prin necontestata sa putere intelectuală şi prin influenţa ce o poate exercita asupra tineretului basarabean spre o mai strînsă unire sufletească cu patria mumă, el e în situaţia de a aduce servicii însemnate Universităţii din Iaşi".

Şi apoi dă citire unei moţiuni redactată de el şi de dr. Mironescu. După ce relevă „competenţa necontestată a d-lui Const. Stere în materie de ştiinţă de stat", „mult încercata lui iubire de ţară şi de neam", şi „priceperea lui adîncă a prefacerilor sociale care preocupă gîndul lumii civilizate", se arată: „Conduşi de aceste consideraţiuni, adresăm prin aceasta un apel colegial şi călduros d-lui Const. Stere spre a-şi relua în mod efectiv locul ce-l are printre noi şi munca ce o datoreşte Universităţii din Iaşi, şi rugăm autorităţile şcolare competente ca să facă demersurile trebuitoare pentru ca apelul nostru să poată fi ascultat".

Profesorii Paul Bujor şi Al. Slătineanu se solidarizează, patetic, cu cuvîntul şi moţiunea lui M.B. Cantacuzino (ba chiar Bujor credea că „hotărîrea ce luăm azi în chestia rechemării colegului C. Stere va face cea mai bună impresie în întreaga ţară"). Alt profesor, C. Popovici, se pronunţă împotrivă. Iar rectorul, încheind dezbaterile, exprimă „fără nici o ezitare dorinţa îndeplinirii cît mai urgente a reîntoarcerii sale între zidurile Universităţii". Moţiunea a fost semnată de 26 profesori.

Presa a informat încă la 6-7 iunie despre iniţiativa acestor universitari ieşeni şi apoi despre şedinţa Marelui colegiu. Protestele adversarilor s-au făcut auzite pe dată (*Aurora* a publicat moţiunea în 5 iulie), după cum simpatizanţii lui Stere aplaudă demersurile favorabile lui. Şi opinia publică democratică a văzut (avea dreptate) în hotărîrea Marelui colegiu ieşean, acum, cînd se pregăteau agitaţiile „generaţiei de la '22", un act de mare curaj, înfruntîndu-i pe retrograzi prin rechemarea unei personalităţi de stînga, tolerantă şi progresistă în răscolitul mediu universitar.

N-au stat cu mîinile încrucişate nici adversarii profesorului Stere din universitatea ieşeană. Toate porneau, firește, de la decanul Facultăţii de drept, A.C. Cuza. La 2 iulie i s-a adresat, oficial, acestui înrăit decan, profesorul C. Popovici, de la Facultatea de ştiinţe (cel ce s-a pronunţat împotrivă în şedinţa Marelui colegiu), la 7 iulie, colegul de partid al lui Cuza, prof. C. Şumuleanu, de la Facultatea de medicină, iar la 12 iulie O. Tafrali, de la Facultatea de litere. Contestaţiile acestora,

adunate de Cuza, sînt trimise la 14 iulie ministrului instrucţiunii. Toate cele trei memorii-contestaţie utilizau aceleaşi argumente: că moţiunea Marelui colegiu e ilegală pentru că nu au fost prezenţi şi nu au semnat-o nici jumătate din numărul total al membrilor; cu excepţia lui Matei B. Cantacuzino, arătau ei, nu a fost prezent nici un profesor al Facultăţii de drept, cum nici decanatul nu a fost reprezentat, că nu e de competenţa Marelui colegiu să adopte astfel de moţiuni sau decizii, că mai întîi trebuie cercetat dosarul vinovăţiei lui Stere, chemat în faţa comisiei de judecată a corpului didactic, şi numai după pronunţa-

rea unui verdict s-ar putea, eventual, lua în considerare rechemarea la catedră.

În mod formal, aceste contestații erau valide. Numai că Marele colegiu nu hotărîse revenirea lui Stere în învățămînt, ci se adresase, legal, autorităților școlare, rugîndu-le să întreprindă demersurile necesare pentru ca apelul său să fie ascultat. Încît protestul celor trei-patru profesori era el ilegal, încercînd să înăbușe opinia a 26 dintre colegii lor. Și toate aceste moțiuni, memorii, contestații și adrese au fost trimise lui C. Angelescu, ministrul liberal al instrucțiunii, presa relatînd despre ele, comentîndu-le aprobator sau dezavuîndu-le. Scandalul căpătase proporții. Matei B. Cantacuzino, admirabil în civilitatea comportării, a publicat la sfîrșitul lui iulie o scrisoare în *Universul* favorabilă lui Stere, pledînd „împotriva urii". Iar Stere, lovit de această avalanșă de ură din nou dezlănțuită, era năucit, iritat ca întotdeauna cînd era victima unei campanii calomnioase, hotărîndu-se, cum îi mărturisise lui Gr. Coandă că, de va fi convocat la comisia de judecată a corpului didactic, să nu se prezinte, trimițînd, ca pledoarie a sa, discursul din martie 1921 ținut în Camera deputaților. Se socotea ofensat și refuza să se disculpe din nou, după ce o făcuse două zile de-a rîndul, înaintea deputaților țării, care și ei îl judecaseră (și pe ce ton!) pentru exact aceleași culpe.

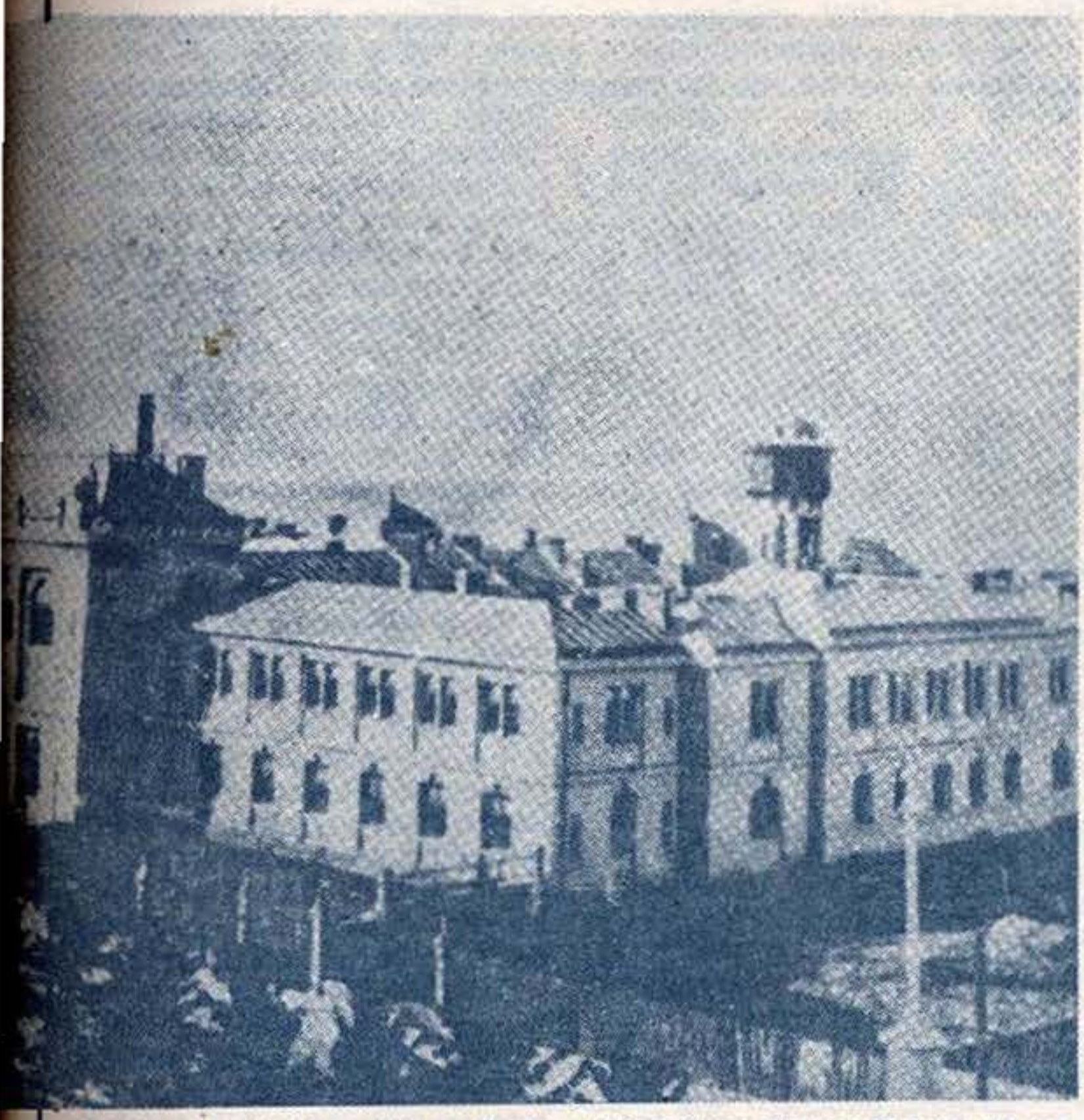

Tensiunea pasiunilor politice a făcut ca Universitatea din Iași să nu poată beneficia de serviciile pe care un cărturar de talia lui C. Stere i le-ar fi putut aduce cu prisosință

Deocamdată, ministrul Angelescu tergiversează lucrurile, nefiind însă deloc străin de contestațiile profesorilor amintiți, pe care, se spunea, le sugerase. La 3 august, *Aurora* reproduce, după *Opinia* ieșeană a lui Bădărău, această știre: „Cele ce se anunță în chestia Stere au provocat o vie agitațiune în rîndurile profesorilor universității ieșene. Este vorba de o nouă convocare a marelui colegiu universitar. O cerere în acest sens va fi înmînată mîine sau poimîine d-lui rector. Scopul acestei noi întruniri este a se răspunde, printr-o acțiune demnă, la tertipurile prin care ministrul Angelescu caută să evite reintrarea în legalitate". Nu avem știre despre o decizie, reluată, a Marelui colegiu. E probabil că nu s-a produs. Și aceasta pentru că ministrul a comunicat rectoratului decizia sa. Profesorul Stere nu a compărut în fața comisiei de disciplină. Va fi invitat, după ce ministrul va întreprinde o anchetă a cazului. La 10 august, *Aurora* publică, pe pagina întîia, articolul *„Cazul" Stere*, relatînd întreg acest episod, adăugînd că, pe lîngă acei 26 profesori, au cerut reintrarea lui Stere și studenții basarabeni: „Nu tot așa e judecat și d. ministru al instrucției publice. D-sa a căutat să scape printr-un tertip lamentabil, pentru inventarea căruia îl putem felicita. D. Angelescu spune: «Comisiunea de disciplină n-a judecat încă pe d. Stere». A! Există un proces Stere? Este încă? Dar atunci să ne fie permis a întreba: dacă este d. Stere vinovat, de ce e lăsat în libertate? Adevărul este, însă, altul. D.C. Stere nu are nici o vină, dar i se atribuie una ca să poată fi ținut sub o vecinică acuzare ca să se poată încerca, la momentul oportun, asupra d-sale un șantagiu... Contra acestui procedeu de a ține pe un om inocent sub o învinuire născocită... ne vom ridica hotărît".

Scandalizat de atitudinea autorității școlare în cazul catedrei lui Stere, Matei B. Cantacuzino publică, în aceeași zi de 10 august, o vibrantă luare de poziție: „Chestiunea nu e de a ști dacă dl. C. Stere trebuie să fie sau nu profesor, nici dacă suspendarea lui era sau nu

legală în împrejurările în care s-a produs. Chestiunea este de a ști dacă, fiind profesor inamovibil, d. Stere poate să mai rămînă împiedicat de a-și îndeplini funcțiunile pe baza unei urmăriri penale căreia nimeni nu și-a luat răspunderea de a-i da curs și care e închisă și, pentru o greșeală care, din punct de vedere politic și național, a fost în mod oficial acoperită prin faptul că de atunci serviciile sale au fost întrebuințate și prețuite de țară nu în raporturile statului român cu Puterile Centrale, ci într-o mare operă curat națională! Chestiunea mai este de a ști dacă în această operă națională basarabeană Stere nu are un rol util și necesar de îndeplinit în universitatea noastră. Și, mai presus de toate, chestiunea de a ști dacă dintr-un înalt sentiment românesc, dezbrăcat de ambiții personale și de partide, nu se cuvine să se încheie, cel puțin în actele guvernamentale și în domeniul cultural, capitolul urilor lăuntrice pe care războiul le-a dezlănțuit". Și Cantacuzino a revenit, cu aceleași argumente și tot atît de pilduitor, la 26 august.

Nimic de făcut. Pentru că ministrul Angelescu respinge, la 12 august, moțiunea profesorilor universitari ieșeni întruniți în ședința Marelui colegiu din 30 iunie. Iar Iorga, comentînd satisfăcut această decizie, adaugă cu regret: „Dar nici o dată nu se fixează pentru judecarea procesului". Mai tîrziu, spre sfîrșitul lui decembrie, producîndu-se și interpelări în Camera deputaților (unul dintre interpelatori a fost, firește, A.C. Cuza și altul N. Iorga, care l-a și apărat pe Cuza în ceea ce a numit „conflictul Cuza-Bratu"), ministrul Angelescu a răspuns, reconstituind întreaga istorie a suspendării lui Stere din învățămînt din 1919 pînă la zi. În legătură cu intervenția Marelui colegiu al Universității din Iași a ținut să precizeze: „Am numit, la 18 octombrie 1922, pe d. Pangratti ca să cerceteze cazul. La 3 decembrie anul curent a răspuns că d. Stere poate fi considerat demisionat. Ca ministru al instrucțiunii am făcut tot ce este posibil să fac. Voi numi altă anchetă. Și voi trimite în judecată pe d. Stere". Vorbe de clacă ale acestui ministru care înțelegea să amîne la nesfîrșit cazul catedrei lui Stere. De altfel, ministrul se făcea atunci vinovat și de încurajarea — prin refuzul măsurilor eficiente — a gravelor tulburări studențești pornite de la Iași de profesorii Corneliu Șumuleanu și A.C. Cuza care se extinseseră și la universitățile din Cluj și București.

Suspendarea lui Stere din învățămînt (de fapt ilegală, pentru că, după articolele legii de organizare a învățămîntului, suspendarea din 1919, și ea ilegală, era provizorie, pînă la judecarea unui eventual proces) a rămas definitivă. Nimeni nu a mai încercat, de atunci soluționarea chestiunii. Firește că dacă Stere ar fi ascultat, în 1921, de sfatul lui Ionel Brătianu de a reveni supus în P.N.L. situația lui în învățămînt s-ar fi rezolvat favorabil, în ciuda oricăror proteste. Nesupunerea basarabeanului insurgent îi aducea, deci, daune și în acest plan. Dar mai dorea Stere, din 1923 încolo, să revină la catedră, stabilindu-se la Iași sau să facă o obositoare navetă (București-Iași, sau Ploiești-Iași, unde ar fi avut de suportat permanentele șicane, la cursuri, ale cuziștilor deveniți legionari)? E îndoielnic.

Încercarea din 1922 — la inițierea căreia se afla, desigur, sugestia lui Stere — eșuînd, a rămas fără urmare. Dar nici să fie destituit definitiv nu o îngăduia legea învățămîntului, care asigura universitarilor inamovibilitate. Ambiguitatea generală a „cazului Stere" s-a răsfrînt și asupra catedrei sale, suplinită tocmai pînă în 1935, cînd, pentru limită de vîrstă, marele profesor a cerut pensionarea. Stere știa că Ionel Brătianu dăduse dispoziție în 1919, reiterată în 1922, ca, deși suspendarea rămasă definitivă, să i se achite, cu regularitate, salariul. În 15 iulie 1936, un articol din *Adevărul* aducea aminte: „Ionel Brătianu a fost acela care a regulat ca, în tot timpul suspendării lui C. Stere de la Universitatea din Iași, să i se plătească salariul de profesor — angajament ce s-a respectat ulterior de toate guvernele, lucru pe care îl poate confirma și d. senator Ion Botez (liberal ca apartenență politică — *n.n.*), executorul testamentar al lui C. Stere". Într-adevăr, tabloul de încasări și vărsăminte în contul salariului de universitar al lui Stere, întocmit de Ion Botez din 1919 pînă în 1936, la care am mai făcut referire, e o probă concludentă a respectării acestei dispoziții. Să se datoreze ea însă exclusiv voinței atotputernicului Ionel Brătianu sau fusese impusă (și ratificată de șeful P.N.L.) și de prescripțiile legii învățămîntului care interzicea destituirea, în consecință fiind obligatorie achitarea salariului? Cine ar putea răspunde? Fapt este că timp de 17 ani, universitatea ieșeană și învățămîntul universitar românesc au fost lipsite de aportul unui astfel de mare cărturar. (Este ceea ce au demonstrat prof. G. Zane și N. Dașcovici, în ședința consiliului Facultății de drept din 9 decembrie 1935, cînd s-a luat act de adresa ministerului privind pensionarea lui C. Stere, începînd cu data de 1 februarie 1936.) Alți profesori în situația sa au fost reîncadrați la catedrele lor. Lui Stere — nu se putea altfel — i s-a aplicat măsura cea mai severă.

În această sesiune parlamentară, care s-a deschis la 23 octombrie 1922, atacurile împotriva lui Stere, prilejuite de episodul tentativei de rechemare la catedră, au fost furibunde. N. Iorga, în interpelarea sa, din 20 decembrie, a adus noi acuzații. Deputații țărăniști au protestat, aruncîndu-i vorbitorului „injuriile cele mai spurcate". A vorbit și Stere, apărîndu-se

și explicîndu-se magistral, (Iorga a observat acru că „Stere joacă din nou rolul martirului, căruia «viața-i e o povară» și care așteaptă judecata istoriei nepărtinitoare)". Cum premierul Brătianu și prietenul lui Stere, V.V. Sasu, nu se aflau pe banca ministerială, deputatul de la Soroca nu a spus tot ce avea de spus. Voia, o aștepta de patru ani, înfruntarea directă (necesară pentru confirmare sau retractare) cu Ionel Brătianu. Și nu o putea dobîndi. De aceea, discursul lui a fost scurt și, cum aprecia *Aurora*, „doborîtor". În timpul rostirii interpelării lui Iorga și a răspunsului lui Stere s-a produs un scandal îngrozitor, Camera transformîndu-se într-o efectivă arenă de luptă. Presa știa bine că guvernul (și Iorga era reprezentantul acelei opoziții care sprijinea guvernul) a îngăduit — ba chiar stimulat — această nouă campanie potrivnică lui Stere, pentru că profesorul de drept constituțional rămas fără catedră opunea proiectului liberal de Constituție pe al său, combătîndu-l cu competență de specialist și relevîndu-i carențele. „Greșeala d-lui C. Stere este aceea de a-și fi pus puternica personalitate și competență în serviciul unui partid democrat, la dispoziția Partidului Țărănesc. Aportul său a fost simțit și pentru acest lucru este atacat. Orice altă cale ar fi apucat prof. Stere nimeni nu s-ar fi ridicat contra lui".

Dar nu acuzațiile în sine, ci cauzele producerii lor interesează aici. Le-am menționat numai pentru că, și de data asta, s-a cerut darea în judecată a lui Stere și s-a întrebat ce s-a făcut cu „dosarul Stere" de la Curtea marțială. Îl mai reclamase, în martie 1921, Gr. N. Filipescu. Va mai fi invocat și cu alte prilejuri, în anii viitori (pînă în 1934), în Camera deputaților sau în presă. Și, lucru ciudat, dosarul nu era de aflat și nimeni dintre factorii autorizați nu putea da știri despre soarta misteriosului dosar, neputîndu-l aduce, spre consultare, diverșilor interpelatori. Faptul a trezit multe comentarii suspicioase, destui dintre adversarii lui Stere insinuînd că el a aranjat volatilizarea dosarului, pentru a împiedica deschiderea procesului. Nimic mai fals și răuvoitor, pentru că, în fapt, Stere și prietenii lui au cerut, mereu și imperios, să se judece cazul. Dar nu a avut parte, cum se știe, de o astfel de dezlegare, prin proces, a cazului său.

Unde se afla, însă, dosarul Stere? Informații despre aceasta oferă Gh. T. Kirileanu, în însemnări intime, rămase în manuscris. El îl cunoștea pe Stere de pe vremea societății studențești „Datoria", ascultînd conferințele din cartierul Tătărași. Apoi, cum Kirileanu era un apropiat al lui Maiorescu și al cercului Convorbirilor literare, ar fi refuzat invitația de a colabora la *Viața Românească*. În ciuda unor neînțelegeri mai vechi — trecătoare — Kirileanu, fiu de țărani din Holda, a apreciat la Stere lupta lui pentru apărarea intereselor țărănești, continuată și după război. S-a întîmplat că Gh. T. Kirileanu continua să ocupe, și după război, numai aparent neînsemnata funcție de bibliotecar al Casei regale. Fapt este că Gh. T. Kirileanu a intrat în posesia dosarului Stere, dosindu-l. Iată însă mărturisirea lui: „Cînd Curtea regală a plecat la Iași, prințul Știrbei a lăsat ca apărători ai Casei regale pe germanofilii Tzigara Samurcaș și C. Stere. Cînd vechiul prieten [al lui C. Stere — *n.n.]* Ionel Brătianu a cerut arestarea lui C. Stere, cu aprobarea regelui Ferdinand, s-a făcut un *dosar Stere* pe care l-a cerut regele Ferdinand să-l cerceteze și l-a pus în biblioteca din cabinetul său de lucru. Cînd Ionel Brătianu l-a cerut, eu l-am ascuns într-un dulap cu cărți vechi din biblioteca regală. Într-o zi, prințul Știrbei îmi spune că Brătianu s-a plîns că regele nu vrea să-i restituie dosarul Stere, căci nu-l găsește unde l-a pus. Dar B. Știrbei adaugă întrebător: «Stere a venit la mine mărturisindu-mi că d-ta l-ai liniștit pe dr. Cazacu în privința dosarului Stere, deoarece este bine păstrat în loc ascuns». Atunci am îndrăznit a lua apărarea lui Stere și a critica pe cei care îl nedreptățesc. Și așa dosarul Stere n-a putut ieși la iveală. După ce s-au potolit lucrurile, prințul Știrbei mi-a cerut să-i aduc dosarul ca să-l citească și el. I l-am adus și a zis să-l las la el".

Această mărturisire (probabilă de prin 1937, pentru că urmează copierii articolelor lui Sadoveanu și Halippa din nr. 1-3/1937 al *Vieții românești* dedicat morții lui Stere) nu oferă nici o indicație de datare. Nu se precizează, deci, nici data cînd regele a cerut dosarul Stere, nici aceea cînd l-a ascuns Kirileanu, nici cînd l-a cerut Ionel Brătianu, nici cînd i l-a dat lui Barbu Știrbei. Îndrăznesc ipoteza că Brătianu a voit să reintre în posesia acelui dosar în august-decembrie 1922; atunci, în preajma dezbaterilor pentru votarea Constituției, era interesat să-l șantajeze pe Stere pentru a-l neutraliza și a-l face să tacă, scoțîndu-l din joc. În acest fel administra și o puternică lovitură moral-politică Partidului Țărănesc, aproape-aproape decapitîndu-l prin eliminarea lui Stere. Nu se poate ști, din relatarea lui Kirileanu, nici cînd i-a predat dosarul prințului Știrbei. E probabil că acest „transfer" s-a petrecut cîndva prin 1923. Atunci — vorba lui Kirileanu — „s-au mai liniștit lucrurile". Pentru că, în 1924, în preajma și după eșuata fuziune dintre Partidul Național și Partidul Țărănesc, Stere a fost, din nou, victima unei campanii de presă de o violență extraordinară. Știrbei — o știe toată lumea informată — era bun prieten cu Stere, încercînd să-l protejeze. De aceea tocmai i-a încredințat Kirileanu dosarul în chestiune. L-a păstrat principele Știrbei (cumnat al lui Ionel

(Continuare în p. 74)

ENIGME ALE ISTORIEI

CONVORBIRI SECRETE STALIN-HITLER?

Dr. D. NADJAFOV

„Biroul Federal de Investigaţii. Ministerul de justiţie al Statelor Unite. Washington, districtul Columbia. 19 iulie 1940. Personal şi confidenţial[1].

Stimatului Adolf A. Berle-jr., asistent al secretarului de stat.

Dragă Mister Berle,

Conform unei informaţii sosite recent dintr-o sursă confidenţială, după invazia germană şi rusească în Polonia şi după împărţirea acesteia, Hitler şi Stalin s-au întîlnit în secret la Lvov, la 17 octombrie 1939. Presupun că guvernele altor ţări nu cunosc încă nimic referitor la această întîlnire. În timpul convorbirilor secrete, Hitler şi Stalin — se comunică — au semnat un acord militar în schimbul pactului de neagresiune, care a fost încheiat. Se comunică, de asemenea, că, la 28 octombrie 1939, Stalin a prezentat un raport în faţa membrilor Biroului Politic al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, dîndu-le celor şapte membri ai amintitului Birou amănunte privind convorbirile lui cu Hitler.

Am presupus că aceste informaţii prezintă interes pentru Dumneavoastră.

Al Dumneavoastră sincer J. Edgar Hoover"

M-am întors recent dintr-o delegaţie ştiinţifică la Washington, al cărui scop a fost căutarea şi strîngerea unor materiale de arhivă privind relaţiile sovieto-americane în perioada 1939-1941. Firește, înainte de toate, m-a interesat fondul Departamentului de Stat al S.U.A., care se păstrează la Arhiva Naţională.

În mod cu totul neaşteptat, în timp ce lucram, am descoperit un document care m-a şocat. Documentul vorbea despre o întîlnire secretă a lui Stalin cu Hitler. Studiez de mulţi ani istoria relaţiilor internaţionale în anii '30 şi în perioada celui de-al doilea război mondial (anul acesta [în 1990] în editura „Nauka" îmi apare cartea *Neutralitatea S.U.A. 1935–1941)* şi n-am întîlnit nici în istoriografia noastră, nici în cea străină măcar o aluzie la o întîlnire a celor doi dictatori.

Dar să ne întoarcem la documentul descoperit.

Scrisoarea este imprimată pe o hîrtie oficială cu antet a directorului FBI şi este trimisă prin curier special.

Peste cîteva zile, la 23 iulie 1940, a urmat răspunsul: „Departamentul de Stat confirmă cu recunoştinţă primirea scrisorii trimise de Biroul Federal de Investigaţii la 19 iulie 1940, referitoare la convorbirile secrete dintre Hitler şi Stalin".

Pe primul document sînt două ştampile: a asistentului secretarului de stat[2], cu data de 23 august 1940, şi a Secţiei Europa a Departamentului de Stat — cu data de 25 august 1940. Mai există şi alte însemnări, care dovedesc că în decembrie 1979-ianuarie 1980 acest document şi-a pierdut caracterul secret [putînd fi consultat de cercetători].

După cum vedem, Departamentul de Stat a acordat atenţia cuvenită documentului primit. El este semnat de E. Hoover, de mulţi ani director al FBI-ului [din 1924], care se bucura de renumele de „primul poliţist al Americii". E greu de presupus că el ar fi semnat acest document, dacă ar fi pus la îndoială siguranţa sursei şi, în consecinţă, veridicitatea informaţiei confidenţiale primite de FBI. Dar chiar şi acest serviciu atît de bine pus la punct a aflat abia după aproape un an despre întîlnirea lui Stalin şi Hitler. Ceea ce înseamnă că secretul a fost păstrat cu străşnicie de ambele părţi...

[1] Reproducem acest articol din ziarul *Komsomolskaia Pravda* (11 noiembrie 1990), apărut sub titlul *Al dumneavoastră sincer J. Edgar Hoover...*

[2] Juristul Adolf Augustus Berle, atunci, în 1940, în vîrsta de 45 ani, a fost asistent al secretarului de stat între anii 1938-1944. Ulterior a semnat numeroase lucrări de drept şi economie politică, iar în 1961-1962 a fost consilier al secretarului de stat.

Sîntem încă departe de momentul descifrării tainelor proiectelor și afacerilor conducerii staliniste. Este suficient, de pildă, să amintim doar despre unul dintre secretele politicii lui Stalin — protocolul secret al Tratatului de neagresiune sovieto-german[1] din 23 august 1939, în care este menționată înțelegerea privind împărțirea sferelor de influență în Europa de răsărit între Germania și Uniunea Sovietică stalinistă. Existența protocolului secret a fost negată în U.R.S.S. o jumătate de secol. Recunoașterea acestei tranzacții criminale a celor doi dictatori a survenit abia la sfîrșitul anului 1989, în legătură cu lucrările celui de-al II-lea Congres al deputaților poporului din U.R.S.S. Mai mult, și în Germania hitleristă existența protocolului secret a fost ascunsă chiar și după începerea războiului sovieto-german.

Revenind la documentul recent descoperit, să mai aducem cîteva argumente în sprijinul faptului că întîlnirea lui Stalin cu Hitler a putut avea loc. În document se arată că întîlnirea a avut loc la 17 octombrie 1939. Adică *după* războiul comun [al Germaniei și Uniunii Sovietice] împotriva Poloniei, acțiune criminală pe care, în telegrama trimisă lui Ribbentrop, la 25 decembrie 1939, Stalin o numea „prietenie întărită cu sînge". *După* încheierea, la 28 septembrie 1939, a Tratatului de prietenie și de graniță între U.R.S.S. și Germania, într-unul din articolele căruia se vorbea despre preocuparea guvernelor acestor țări de a „dezvolta pe mai departe relațiile de prietenie dintre popoarele lor".

Un alt considerent care nu ne lasă să trecem nepăsători pe lîngă documentul descoperit este legat de raportul lui Molotov (la vremea aceea șef al guvernului sovietic și, în același timp, comisar al poporului pentru afaceri externe) la sesiunea Sovietului Suprem al U.R.S.S., din 31 octombrie 1939.

Molotov a subliniat de mai multe ori trăinicia „noilor" relații dintre U.R.S.S. și Germania. El a spus chiar că „locul dușmăniei... a fost luat de apropierea și stabilirea unor relații de prietenie între U.R.S.S. și Germania" și a vorbit despre „ultima cotitură hotărîtoare în relațiile politice între Uniunea Sovietică și Germania"... Iar în alt loc a spus că „noile relații sovieto-germane sînt clădite pe baza trainică a intereselor reciproce".

Anticipînd și, într-un fel, pregătind definirea de către Stalin a noilor relații sovieto-germane ca „o prietenie întărită cu sînge", Molotov a proslăvit victoria „comună" [a Germaniei și a U.R.S.S.] asupra Poloniei, pentru care, după expresia lui, „a fost de ajuns o lovitură scurtă asupra Poloniei, din partea armatei germane, apoi din cea a armatei roșii, ca să nu mai rămînă nimic din acest vlăstar denaturat al Tratatului de la Versailles..."

Scoțînd din culpă Germania nazistă, care dezlănțuise războiul în Europa, Molotov a spus: „...Germania se află în situația unui stat preocupat de sfîrșitul cît mai grabnic al războiului, dar Anglia și Franța, cele care ieri încă luptau împotriva agresiunii, susțin continuarea războiului și sînt împotriva încheierii păcii".

Și, în sfîrșit: „...nu este doar fără sens, dar și o crimă să porți război pentru «nimicirea hitlerismului», sub drapelul fals al luptei pentru «democrație»..."

În lumina versiunii despre existența unei înțelegeri secrete între Hitler și Stalin, altfel pot fi interpretate comportarea și acțiunile lui Stalin din preajma agresiunii hitleriste din iunie 1941 asupra Uniunii Sovietice. Nu este deloc întîmplător faptul că, în analiza făcută de istorici problemei pregătirii militare a U.R.S.S., accentul se deplasează tot mai mult de pe aspectul de ce agresiunea hitleristă s-a dovedit neașteptată pentru conducerea stalinistă, pe acela de ce această conducere, știind că agresiunea se va produce din clipă în clipă, a așteptat totuși ceva, sperînd pînă în ultimul moment să zădărnicească războiul. Mareșalul Uniunii Sovietice G.K. Jukov, care a putut să-l observe îndeaproape pe Stalin în zilele ce au premers agresiunii, a ajuns la „concluzia fermă" — cum avea să scrie mai tîrziu în memoriile sale — că „gîndurile și dorințele lui Stalin erau pătrunse de o singură dorință — evitarea războiului — și de *certitudinea că asta o să-i reușească*" (subliniat de mine, *D.N.*).

Certitudinea lui Stalin, în logica lucrurilor, putea porni, de la ceva necunoscut lumii, dar cunoscut lui — înțelegerea secretă cu Hitler. Exact aceea despre care se vorbește în documentul de arhivă găsit. Este de înțeles atunci și insistența cu care Stalin a repetat că Germania „a încălcat în mod grosolan pactul de neagresiune" și a comis o agresiune „neașteptată". Cuvintele citate au fost introduse de Stalin personal în timp ce își corecta „scurta biografie", în 1947. Multe lucruri sînt stranii și misterioase și în preocuparea lui de a ascunde lumii înhumarea cadavrului lui Hitler...

A avut loc, într-adevăr, o întîlnire secretă între Stalin și Hitler la Lvov, în octombrie 1939? Un răspuns definitiv va fi dat, probabil, numai după ce se vor deschide cele mai secrete arhive sovietice. Dar oricare ar fi acest răspuns, un lucru este clar: multe aspecte sînt încă nelămurite în politica externă a lui Stalin din perioada premergătoare războiului. De aceea, orice nouă descoperire, avînd o legătură — apropiată sau îndepărtată — cu dezvăluirea tainelor stalinismului, ne stimulează să continuăm investigațiile. ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1989.

Hélène Ahrweiler — fost secretar general al Comitetului internațional de științe istorice (1980-1990); președintele Centrului Georges Pompidou din Paris;

E. De La Torre Villar — fost președinte al Comitetului internațional de științe istorice; consilier al C.I.S.I.;

E.Benito Ruano — președintele Comitetului spaniol de științe istorice;

M.Espada Burgos — secretar general al Comitetului spaniol de științe istorice;

François Bédarida — directorul Institutului de istorie contemporană (Institut du Temps Present) din Paris, secretar general al Comitetului internațional de științe istorice;

T.C.Baker — președintele Comitetului internațional de științe istorice; profesor la London School of Economics.

ISTORIA ÎȘI RECAPĂTĂ DREPTURILE

Începînd din 3 septembrie 1990, timp de 1 826 de zile atenția istoricilor lumii se va concentra spre pregătirile pentru Montreal, unde, la invitația colegilor canadieni, își va ține lucrările cel de-al XVIII-lea Congres internațional de științe istorice.

Dar pînă atunci este cazul să răspundem la întrebarea: ce a însemnat Congresul de la Madrid, desfășurat în vara 1990 sub președinția de onoare a regelui Juan Carlos? Schițez aici un succint răspuns, urmînd ca pe parcursul anilor ce vin revista Magazin istoric **să includă în paginile ei interviuri și articole ce mi-au fost date la cel de-al XVII-lea Congres internațional de științe istorice. Iată un raport ce exprimă sintetic activitatea forumului mondial al istoricilor la care au participat 2 143 de specialiști (România—42) din 60 de state.**

Într-o apreciere generală, președintele și secretarul general al Comitetului spaniol de științe istorice, Benito Ruano și Espada Burgos, remarcau faptul că dintre toate congresele mondiale de istorie acesta a fost cel care a bătut toate recordurile prin legăturile sale cu actualitatea. **Într-adevăr, s-a stabilit incidența dintre tematica istorică a congresului și tematica zilelor noastre. Desigur, fără a intra în amănunte, amintesc: Strategia menținerii puterii (35 de comunicări științifice); Modernizarea lumii arabe (12 comunicări, inclusiv una din Emiratul Bahrein despre perspectiva istorică a cooperării statelor din Golful Persic); Relațiile dintre iudei, creștini și musulmani (31 de comunicări, iar responsabilii acestei teme au venit din fosta R.D.G., Israel, Arabia Saudită, Vatican și Liban); Progresul păcii, regresul războiului — un model de interpretare în secolul XX (28 comunicări); Cele mai recente cercetări în istoria serviciilor secrete (12 comunicări); Influența revoluțiilor și reformelor asupra istoriei (25 de comunicări — între care și a celui ce scrie); Istoria și televiziunea; Megalopolis în istorie (30 de comunicări); Centrul și periferia — metropole și colonii (25 de comunicări).**

Desigur, pe lîngă aceste opt teme, a căror actualitate este vizibilă din plin în evoluțiile la zi, atenția istoricilor s-a concentrat și asupra celorlalte subiecte majore înscrise în agenda de lucru a congresului. La cele 312 ședințe de lucru în paralel, cu o durată însumată de 2 496 ore, ceea ce ar însemna 104 zile de vorbire neîntreruptă, au luat cuvîntul peste 1 000 de istorici.

Delegațiile cele mai numeroase au fost cele din S.U.A., Japonia, U.R.S.S., Germania, Italia, Franța și, bineînțeles, Spania. În cadrul congresului și-au ținut activitatea cele 33 comisii și organisme internaționale și au avut loc 10 mese rotunde.

Istoricii români din țară, precum și istorici de origine română ce trăiesc în alte state, au fost prezenți prin referate, corapoarte, comunicări. Istoricii români au avut aproximativ 100 de intervenții în dezbaterile congresului. Nume cunoscute ale istoriografiei românești: Dan Berindei, Virgil Cândea, Paul Cernovodeanu, Pompiliu Teodor, Eugen Denize, Zoe Petre, Andrei Pippidi, Alexandru Gh. Savu, Ștefan Ștefănescu, Alexandru Zub, Răzvan Theodorescu. Au fost la Madrid dr. Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei, precum și generalul Costache Codrescu. Comitetul național spaniol a oferit participanților la congres o lucrare de sinteză tipărită în condiții grafice excelente, chiar în august 1990, despre istoricul congreselor internaționale de istorie, în care mai multe fotografii fixează momentul celui de-al XV-lea Congres **internațional ținut la București acum zece ani. S-au aflat la Madrid, trimiși de Ministerul învățămîntului și științei, studenții Mihai Rădulescu, Armand Goșu, Daniel Solcan, Daniela Zaharia de la Facultatea de istorie din București, Mihai Ungureanu și Daniel Botezatu de la Facultatea de istorie din Iași, Adrian Ursuțiu, Ligia Băeșan, Mihaela Cosma și Stelian Oliziuc de la cea din Cluj.**

Pentru acești tineri colegi, Congresul de la Madrid va rămîne desigur o primă școală a confruntărilor de opinii științifice la scară

internațională, cu tot ceea ce această experiență va insemna pentru mersul lor în viață și în profesiune.

Dintre istoricii de origine română amintesc pe doamna profesoară Bianca Valota-Cavalotti, pe profesorul Stephen Fischer-Galați și Doicenko Marko (S.U.A.), pe dr. Viorei Roman (Germania). S-a aflat la Congresul de la Madrid domnul prof. dr. Iosif Constantin Drăgan.

Au fost aleși sau reconfirmați în organismele internaționale de istorie domnii: Virgil Cândea (în calitatea sa de secretar general-trezorier al Asociației internaționale de studii sud-est europene, ca reprezentant al AIESEE în Comitetul internațional de științe istorice), Dan Berindei (vicepreședinte al Asociației internaționale de studii istorice slave, membru în Biroul Asociației internaționale de istorie contemporană a Europei), Emilian Popescu (în Biroul Comisiei internaționale de istorie ecleziastică comparată), Dumitru Preda (în Comisia de bibliografie a Comisiei internaționale de istorie militară comparată), Ștefan Ștefănescu (membru al Academiei europene de istorie și reprezentant român în Comitetul internațional de științe istorice).

Am solicitat pentru revista Magazin istoric celor șase personalități implicate cel mai mult în lucrările congresului să definească foarte pe scurt semnificația sa.

E. De La Torre Villar: Congresul de la Madrid a reflectat pulsul lumii contemporane și a demonstrat vitalitatea științelor istorice, care trebuie să condamne orice violență, inclusiv antisemitismul.

H. Ahrweiler: Faptul că în ciuda dificultăților de tot felul, noi am putut ține ultimele două congrese (Stuttgart și Madrid) arată că ideea congreselor mondiale ale istoricilor va rezista mai departe tuturor vicisitudinilor istoriei.

E. Benito Ruano: Sîntem recunoscători părintelui Valori pentru ideea sa ca acest congres să se țină la Madrid. Ne putem întreba: la ce servește istoria cînd avem atîtea alte componente ale spiritului omenesc? Și totuși, a învăța (sau a încerca să înveți) din experiența trecutului este esențial pentru om. Istoria fiind memoria comună a națiunilor, evoluția omenirii trebuie înregistrată fără încetare.

M.Espada Burgos: Congresul de la Madrid deschide suita marilor manifestări ale jumătății de mileniu de la întîlnirea dintre două lumi, două civilizații, petrecută în 1492 odată cu acostarea navelor lui Cristofor Columb în America. Asistăm, ca istorici, la schimbări de o mare profunzime în societățile omenești. La Madrid, istoria s-a îndepărtat de ideologie și de politică pentru a se apropia de instrumentele ei: faptele și numai faptele, corect și obiectiv expuse, fără nici o ură și părtinire. Din acest punct de vedere, strict istoric, pentru dumneavoastră românii, tranziția spaniolă de la franchism la democrație, de la dictatură la societatea civilă, poate prezenta, cred, un mare interes.

François Bédarida: Este cazul ca instituția noastră să treacă la inițiative. Mă gîndesc la propunerea de a organiza un deceniu al patrimoniului cultural al omenirii. Venind din partea istoricilor, o asemenea inițiativă ar corespunde cu propriile intenții ale Consiliului Europei. La Madrid a fost un congres al reunificării spirituale între vest și est. Și sub acest raport să nu uităm că la Madrid s-a aflat cel mai mare număr de istorici americani și japonezi.

T.C. Baker: Vremurile din 1990 sînt o adevărată provocare pentru C.I.S.I. Noi trebuie să onorăm popularitatea istoriei, noi trebuie să asigurăm regenerarea ei, noi trebuie să punem bazele istoriografiei sec. XXI. Trebuie să nu ne ferim să afirmăm responsabilitatea istoricului acum la hotarul dintre secole. Uitați-vă numai ce distanță istorică între excelentul congres de la București din 1980 și cel de la Madrid din 1990. Acum avem o comunitate stiințifică nouă datorită libertății dobîndită de toți istoricii. Congresul nostru a fost foarte rodnic, întrucît noi am putut vorbi liber, unul cu celălalt mai degrabă decît să citim texte. Datorită schimbărilor din România, ca și din celelalte țări din centrul și estul continentului, a fost mult mai puțină ideologie. Noi și voi am redevenit pur și simplu istorici, fără a mai fi obligați față de o ideologie anume.

Și acum o informație colaterală Congresului mondial de istorie. La Palatul Escorial, din apropierea capitalei spaniole, a avut loc în a doua jumătate a lunii august un simpozion despre instituția monarhiei. În acest cadru, fostul rege Mihai a prezentat un foarte amplu expozeu asupra istoriei monarhiei constituționale în România, ocupîndu-se pe larg de domnia regilor Carol I și Ferdinand I, lăsînd însă de-o parte aproape cu totul tragicele evenimente din vara '40 ce au încheiat cei zece ani de domnie ai lui Carol II, care prin actul din februarie 1938 a deschis era dictaturilor în istoria poporului nostru. Fostul rege a apreciat alegerile din 20 mai 1990 ca un pas spre Democrație și a afirmat că soarta poporului român stă acum în mîinile sale. ■

Cristian POPIȘTEANU

CAMEEA GONZAGA

„Socotesc că între gemele cu portrete perechi aceasta este cea mai frumoasă din Europa". Astfel aprecia Rubens celebra camee a familiei princiare italiene Gonzaga, care datează din vremea Ptolemeilor (305-30 î.e.n.) și care se păstrează acum în colecțiile Muzeului Ermitaj din Leningrad.

Cunoscutul pictor flamand văzuse această camee pe la începutul secolului XVII, în Italia, unde lucra pe atunci. Esteticienii au găsit-o menționată pentru prima oară în opisul obiectelor de artă ale Isabellei d'Este, soția unuia dintre prinții Gonzaga, aflați la conducerea Mantovei. Opisul data din anul 1542. Aproape 90 de ani mai tîrziu cameea și-a început un lung drum prin Europa.

... 1630. Europa este mistuită de flăcările Războiului de 30 de ani (1618-1648). Mantova cade sub stăpînirea trupelor austriece. Cameea poposește la Praga, în tezaurul învingătorului, împăratul habsburg Ferdinand II. Rămîne acolo pînă în 1648, cînd orașul este ocupat de armata suedeză. Alături de alte trofee de război, obiecte de artă, cameea casei Gonzaga este trimisă la Stockholm reginei Christina *(Magazin istoric*, nr. 3/1976).

...August 1653. De la Stockholm ridică ancora corabia „Fortuna", cu destinația Peninsula apenină. La bordul ei se află tezaurul Christinei. Cameea ajunge astfel din nou în Italia. După moartea Christinei, colecția reginei intră în posesia unui cardinal, care hotărăște să o vîndă, dar nu mai apucă, pentru că la o lună și jumătate după decesul Christinei moare și el. Peste alți doi ani, întreaga colecție este cumpărată de prințul Livio Odescalchi. În 1794, prinții Odescalchi vînd Vaticanului întreaga lor colecție de monede și, odată cu ea, și cameea Gonzaga.

Cîțiva ani mai tîrziu, piatra ajunge în Franța, în colecția Joséphinei, soția lui Napoleon: în ianuarie 1799, francezii părăsesc Italia, retrăgîndu-se în Franța și astfel cameea Gonzaga intră în posesia soției generalului Bonaparte.

...Martie 1814. La Paris se află trupele aliate. Țarul Rusiei Alexandru I merge des la Malmaison, lîngă Paris, unde se află reședința Joséphinei. El dă dispoziție ca soția împăratului înfrînt și copiii ei să-și mențină averea și poziția în societate. În semn de gratitudine, Joséphina îi dăruie autocratului rus... cameea Gonzaga. În toamna anului 1814, celebra piatră își încheie lungul drum prin Europa la Petersburg.

...Astăzi vizitatorul Muzeului Ermitaj din Leningrad poate vedea expusă cameea prinților Gonzaga (11,8 cm lățime pe 15,7 cm înălțime): două busturi în profil, sculptate pe o bucată de agată, sardonix arab, cum îi spuneau cei vechi.

Pentru esteticieni, locul unde a fost sculptată cameea nu mai prezintă nici o necunoscută: orașul Alexandria din Egiptul antic. În ce privește portretele de pe ea, discuțiile continuă. Cea mai mare parte a cercetătorilor opinează că ele reprezintă pe suveranii Egiptului Ptolemeu II și pe soția sa Arsinoe II.

Încheiem această incursiune în istorie prin mărturia recentă a unei cercetătoare din orașul de pe Neva, Ludmila A. Krupițkaia. Presa sovietică anunță că la un seminar istorico-astronomic, desfășurat în cadrul Academiei de Științe a U.R.S.S., L. Krupițkaia a prezentat o comunicare cu o temă puțin obișnuită: *Despre unele realizări ale astronomiei din epoca primilor Ptolemei, pe baza cercetării cameei Gonzaga*. Problema în sine are un iz de neverosimilitate, pentru că, automat, în mintea cititorului se naște întrebarea: ce are a face astronomia cu cameea familiei Gonzaga? Dar, deși supozițiile cercetătoarei sovietice sînt discutabile, ele par să ofere un răspuns acestei întrebări. Cameea — afirmă L.A. Krupițkaia — prezintă o „enigmă astrologică": prin diferite calcule ale dimensiunilor cameei, se obțin datele principalelor evenimente din istoria primilor Ptolemei, Ptolemeu I Soter (305-282 î.e.n.) și fiul său, Ptolemeu II Filadelful (282-246 î.e.n.).

Cel mai interesant aspect este însă că aceste date sînt confirmate de calendarul iulian... cu 228 ani înaintea introducerii lui oficiale de către Cezar, în anul 46 î.e.n. Concluzia posibilă? Calendarul pe care îl numim noi iulian aparține epocii primilor Ptolemei, deci ar trebui să i se spună mai degrabă ptolemaic decît iulian. Menționînd și faptul că, în epoca primilor Ptolemei, savanții cunoșteau sistemul metric decimal, sistem de măsură folosit pînă astăzi, afirmațiile cercetătoarei sovietice apar mai puțin îndoielnice. Totuși, participanții la simpozion nu au îmbrățișat în unanimitate opiniile colegei lor. Ipoteza ei a generat multe dezbateri. Poartă oare cameea casei Gonzaga un mesaj cifrat din vremuri îndepărtate? Încă o enigmă ce își așteaptă dezlegarea. ■

Florentina DOLGHIN

Memorii

privind:

întîmplări și oameni notați în timpul activității din

Serviciul Secret

până la 23 august 1944

de Nicolae D. Stănescu

- fost director general al S.I.S. -

Preliminarii

Am luat hotărîrea de a scrie aceste memorii cu

intenția de a încerca să aduc

1930-1940: ÎNTÎMPLĂRI ȘI OAMENI DIN SERVICIUL SECRET

N.D. STĂNESCU

„Încă sînt în plenitudinea forțelor creatoare și viermuiesc în subsolul vieții, fără drept de cetate, și ca un cadavru rămas neîngropat, pe deasupra cu un stigmat ce nu cred că îl merit. Ajung treptat la sentimentul inutilității persoanei mele, cu atît mai mult cu cît absența mea de 6 ani [citește detenție] a provocat stări care adîncindu-se au dus la dezmembrarea familiei mele. Nu sînt un irecuperabil și nici nu-mi sînt ruginite încheieturile minții, după cum cred că pot fi mai util în altă parte decît în actualul meu loc de muncă, deși nu aș dori să mai îndeplinesc sarcini de natura celor ce am îndeplinit în trecut și care, prin consecința lor, m-au dus la starea mea actuală".

Acest pasaj face parte dintr-o scrisoare adresată unei înalte persoane din conducerea partidului comunist, fiind datată februarie 1965. Autorul ei nu cerea decît o audiență. Citind rîndurile de mai sus, automat se nasc unele întrebări: cine era semnata-

rul?, ce sarcini îndeplinise şi de ce fusese privat de libertate? Vom încerca să găsim răspunsul folosindu-ne de datele cuprinse în memoriul autobiografic ce însoţea scrisoarea respectivă, ambele documente aflate în fondurile Bibliotecii Academiei Române, Arhiva istorică, Fondul XVII, dosar 2 097.

Nicolae D. Stănescu — autorul celor două documente — era fiul medicului Dumitru Stănescu, ardelean, înrolat voluntar în armata română şi căzut pe cîmpurile de luptă ale Moldovei, în fierbintea vară a anului 1917. Orfan de război, avînd ca singur mijloc de susţinere pensia pe care o primea de la stat, şi-a făcut studiile liceale, după care s-a înscris la Facultatea de filosofie din Capitală, luîndu-şi licenţa în 1933 cu menţiunea „magna cum laude". S-a înscris imediat la doctorat, pe care l-a obţinut de asemenea în bune condiţiuni. În 1934, un fost coleg de liceu şi prieten din copilărie, Ştefan Enescu, „aflînd că tatăl său, deasemeni mort pe front în primul război mondial, fusese prieten în tinereţea lui cu Moruzov, a parvenit să-l cunoască pe acesta, care l-a însărcinat să mai găsească un tînăr licenţiat, împreună cu care să înfiinţeze un birou de studii la Serviciul Secret de pe lîngă Marele Stat Major". Şi aşa, recomandat de prietenul său, N.D. Stănescu a ajuns să lucreze în cadrul Biroului de Studii al Serviciului Secret (S.S.), devenit mai apoi Serviciul Secret de Informaţii (S.S.I.), parcurgînd repede treptele şi gradele, pînă la cel de subdirector clasa I şi încredinţîndu-i-se o vreme şi misiunea de observator politic la Paris. În cadrul S.S. şi mai apoi al S.S.I. atribuţiile sale au fost de natură exclusiv redacţională, în sarcina lui căzînd redactarea şi stilizarea materialului informativ. S-a specializat în problemele legate de activitatea partidelor politice de centru, naţional-liberal şi naţional-ţărănesc.

Odată cu ascensiunea forţelor politice de dreapta, a început să întîmpine diverse dificultăţi în activitatea sa, fiind suspectat pentru vederile sale politice democratice şi pentru faptul că era căsătorit cu o evreică. După intrarea germanilor în ţară, reprezentanţii acestora, sprijiniţi şi de legionari, au încercat în mai multe rînduri să-i elimine din S.S.I. „Cît priveşte atitudinea faţă de forţele de dreapta — nota N.D. Stănescu —, relev rolul pe care l-am avut la înlăturarea regimului legionar în următoarele împrejurări. La începutul lunii ianuarie 1941, Eugen Cristescu, directorul general de atunci al S.S.I., mi-a încredinţat misiunea confidenţială de a verifica informaţiile după care numeroşi evrei, din care mi-a dat numai o listă de 10 nume, erau schingiuiţi de poliţia comunală legionară din Calea Rahovei. Recomandarea era ca, date fiind reacţiunile ce se puteau prevede, ale legionarilor ce erau la putere, să efectuez verificarea cu toată atenţia şi prudenţa, iar rezultatele să le transcriu singur la maşină şi să i le transmit personal".

Lucrarea întocmită pe baza datelor culese a fost discutată în cadrul Consiliului de Miniştri, provocînd dezbateri extrem de furtunoase, în urma cărora, dar, desigur, şi pentru alte motive, s-a produs ruptura totală dintre Antonescu şi legionari.

„Prin 1942, de comun acord cu şeful meu de atunci, [Traian] Borcescu şi cu N. Pătraşcu — conspirativ «Agronomu», şeful Grupei minorităţilor din S.S.I. — am iniţiat o acţiune de culegere de informaţii privind agentura germană de spionaj şi sabotaj din ţara noastră, pentru ca la momentul oportun să putem paraliza această agentură". Utilitatea acestei iniţiative s-a demonstrat din plin chiar din noaptea de 23 spre 24 august 1944, cînd, pe baza datelor de care s-a dispus, întreaga agentură de spionaj şi sabotaj hitleristă din România a fost arestată, înainte ca membrii ei să poată organiza vreo acţiune .

După 6 martie 1945, N.D. Stănescu a devenit director general al S.S.I., funcţie din care avea să demisioneze la începutul anului 1950. În acelaşi an, în luna martie, a suportat o primă arestare, dar după o săptămînă a fost eliberat. După şase luni, la 20 octombrie, a fost din nou arestat şi menţinut în această stare timp de şase ani. În 1956 a fost trimis în judecată, fără a i se stabili cu precizie vreo acuzaţie, ci doar făcîndu-se repetate aluzii la faptul că lucrase în cadrul S.S.I. A fost condamnat la şase ani, pe care îi executase cu anticipaţie! La 17 octombrie 1956 a fost pus în libertate. „Reexaminînd împrejurările ce au dus la arestarea şi judecarea mea — scria N.D. Stănescu — le consider ca una din consecinţele îndepărtate ale «epocii lui Teohari Georgescu»", satrapul impus de comunişti în conducerea Ministerului de Interne. Iar noi putem completa, avînd în vedere situaţia generală din acei ani, că N.D. Stănescu a fost unul din miile de cazuri în care membri ai fostului aparat de stat au fost înlăturaţi cu brutalitate după ce nu a mai fost nevoie de serviciile lor.

Cum deja bănuiesc cititorii noştri, aceste date biografice au menirea de a prefaţa unele extrase din lucrarea memorialistică semnată de N.D. Stănescu şi intitulată Memorii privind întîmplări şi oameni notaţi în timpul activităţii din Serviciul Secret pînă la 23 august 1944. **Manuscrisul olograf şi cele două copii dactilografiate, revăzute şi corectate de autor, se află în aceleaşi fonduri ale Bibliotecii Academiei Române. Titlul sub care publicăm aceste fragmente, ca şi acelea ale fragmentelor respective ne aparţin. Întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte; atunci cînd a fost necesar, am făcut unele completări în text, pe care le-am introdus între paranteze drepte, sau am dat note explicative în subsol.**

Marian ŞTEFAN, Gheorghe NEACŞU

A trăit mult timp sub nume fals

Încă înainte ca o societate organizată sub formă statală să resimtă nevoia înființării unei instituții, care să îndeplinească o funcție determinată în cadrul statului, funcția acestei instituții este deja îndeplinită, parțial și incomplet, de o secțiune a altei instituții, constituind prefigurarea ei.

Atunci cînd stadiul de dezvoltare statală, sau complicațiile evoluției istorice de durată mai lungă ajung la o etapă anumită, se resimte nevoia înființării unei instituții care să îndeplinească și mai complet funcțiile ce pînă atunci fuseseră îndeplinite de secțiunea altei instituții.

Mecanismul acesta al unei vieți prenatale a avut aplicare și în cazul instituției care în țara noastră a îndeplinit funcția de a culege, transmite, prelucra și a difuza restrîns — celor în drept, cu munci de răspundere superioare — informațiile care le erau necesare exercitării sarcinii lor, precum și de a apăra țara de acțiunea informativă din afară. Meritul lui Moruzov în istoria românească a informației va rămîne de a fi fost primul conștient despre necesitatea înființării unei instituții specializate și de a fi realizat, printr-o muncă tenace, instituționalizarea spionajului la noi, cît și autonomizarea instituției specializate.

Deosebit de acestea aș mai aduce precizarea că în concepția sa Serviciul Secret nu era numai o instituție, dar și o misiune, iar că orice abatere de la o îndatorire de serviciu, o cît de ușoară neglijență, chiar involuntară, sau lipsa de promptitudine în îndeplinirea unei sarcini, cît și chiar eventualul insucces în îndeplinirea sarcinilor, le aprecia cu o severitate care ne părea exagerată, dar care, azi îmi dau seama, că izvora tocmai din sensul de misiune superioară pe care-l acorda serviciului ce-l conducea.

Conștiința unei astfel de misiuni și exigențele ce le implica i-au fost permanent călăuzitoare și, alături de alți factori pozitivi, a stat la baza succesului său personal, a reușitei în cariera sa, dar și a progresului instituției.

Istoria Serviciului Secret român se leagă intim de persoana lui Moruzov, ceea ce nu doresc să se înțeleagă în sensul că fără acesta nu s-ar fi înființat la noi o astfel de instituție, dar istoria este făcută de oameni, iar acțiunea unei personalități nu trebuie omisă într-o expunere istorică...

De aceea sînt necesare cîteva cuvinte despre omul Moruzov, fiind de făcut de la început unele rezerve asupra unei astfel de teme.

Lui Moruzov nu-i plăcea să vorbească decît foarte rar despre el însuși, iar în dosarul său de la Serviciul de personal existau prea puține acte, după cum este de adăugat că în jurul său se țesuse o aureolă de mister, care prilejuiește producerea de legende.

A trăit mult timp sub numele fals de inginerul Mihail Ștefănescu, renunțînd la propria stare civilă, la care, oamenii cei mai puțin orgolioși, renunță cu greu...

Din motive tactice profesionale, sau dintr-o oarecare cochetărie, își reducea vîrsta cu vreo 7 ani, cifră asupra căreia nu m-aș putea exprima cu certitudine, așa încît mai mult presupun decît am certitudinea, că s-a născut prin 1885, la Tulcea, ca fiu al preotului paroh al bisericii lipovenești din localitate.

În rare momente de confidențe spunea că familia sa se trăgea din cazaci liberi, zaporoji, de pe Nipru, populație cu însușiri deosebite și căreia un trai îndelungat în care s-a bucurat de o serie de libertăți din partea autocratismului țarist față de celelalte populații din Rusia, în schimbul unei obligații militare suplimentare, i-a format un spirit de independență și de combativitate mărită.

Familia din care făcea parte se compunea din numeroși copii, mai multe fete, iar una din caracteristicile ei a fost longevitatea, tatăl său murind la 100 ani, în deplină putere a forțelor sale fizice și intelectuale, simțindu-și apropierea morții și dispunînd singur asupra măsurilor de diferite ordine ce trebuiau luate pentru încheierea vieții.

Se pare că membrii acestei familii, cel puțin partea bărbătească, erau dotați cu calități ce depășeau mijlocia.

Astfel, Afanasie Moruzov, fratele său, a fost un pictor de biserici talentat, iar alt frate, profesorul de muzică Ion Vania Moruzov, a avut un talent remarcabil de compozitor și de pedagog, fiind mi se pare, azi, profesor emerit.

Ca înfățișare fizică, Mihail Moruzov era de statură potrivită, lat în umeri și îndesat, ceea ce determina impresia că era mai scund decît era în realitate, cu nasul puțin turtit și cu o față aducînd într-o măsură cu tipul mongolic, explicabilă, poate, prin încrucișările ce s-au produs în decursul timpurilor în coltul european din care se trăgea.

Deși avea extremitățile membrelor mici, era dotat cu o forță fizică superioară și cu toate că nu părea suplu, putea fugi cu mare viteză.

Ca înfățișare generală, aducea uneori și într-o măsură cu Mussolini.

Avea ochi verzui, cu reflecții metalice, umbriți de sprîncene stufoase și cu putere de pătrundere magnetizantă, iar cînd te privea cu încordare, simțeai că te pătrund pînă în străfunduri, ceea ce cred că a contribuit la succesele sale profesionale.

Se îmbrăca sobru și fără variație, purtînd același costum cenușiu închis, cu un desen discret.

Avea o chelie frontală pronunțată pe care și-o astupa aducînd părul dintr-o parte în cealaltă a capului, ceea ce, pe cei tineri, înclinați spre glumă, ne făcea să spunem între noi că se pieptăna cu „împrumut intern". Își dădea seama că această mascare a unei deficiențe este susceptibilă de discuții și de mai multe ori l-am auzit spunînd că se va rade pe cap, ceea ce însă nu a făcut niciodată.

Era înzestrat cu o sănătate de fier, rezistentă la tot felul de eforturi prelungite și era dotat cu facultatea de a adormi spre a-și reface forțele oricînd voia, ceea ce dovedea și un organism nervos sănătos și pe care-l stăpînea la dorință.

Adormea cînd voia, oriunde, și dacă somnul îi era întrerupt, se deștepta perfect limpede mintal, putea lua orice hotărîri care necesitau deplină luciditate, după care putea adormi din nou, ca și cînd n-ar fi fost întrerupt.

S-ar putea spune că își domina și inconștientul organic.

În general, rîdea rar, zîmbea puțin, dar atunci cînd lua contact cu cineva pe care trebuia să-l capteze printr-o față surîzătoare, atunci era numai zîmbet încîntător; în general reușea și în alte împrejurări să-și facă un cap de circumstanță.

Aceasta nu înseamnă că era un simulant, dar că, atunci cînd nevoile profesionale impuneau o simulare, reușea pe deplin să-și valorifice însușiri actoricești și să mimeze expresiile feței și atitudinile de care avea nevoie pentru moment.

Cei care lucrau în jurul său, atunci cînd eram între noi, tinerii, făceam o apropiere între aceste însușiri pe care vîrsta noastră și lipsa de experiență ne determina să le considerăm greșit drept facultăți de prefăcătorie și să le punem în legătură cu rezoluțiile sale de pe unele documente, cînd, hotărînd ca materialul respectiv să fie transformat, scria „de prefăcut". Desigur că astfel de apropieri și aprecieri juvenile erau greșite și de altfel noi înșine le făceam fără a fi prea convinși, mai mult din spirit de glumă.

Mai degrabă ar fi trebuit să apreciem pozitiv astfel de manifestări, care — ca aproape toate manifestările sale — erau făcute în interesul și scopurile instituției cu care se identifica și care, alături de corpul său fizic, constituia a doua materializare a sa.

În rarele sale momente de destindere, de pildă cu prilejul meselor, cînd avea dispoziția sufletească necesară, era un povestitor dotat cu un talent fermecător, care ținea necontenit atenția încordată a auditorilor, știind să evite orice prolixitate și să redea numai aspecte și momente esențiale și interesante.

Fără să fie un gurmand, avea preferințe culinare pentru pescării și era mare amator de icre negre, a căror gamă o cunoștea la perfecție, preferință pe care unii din cei tineri o comentau cu discreție că s-ar lega de virtuțile afrodisiace ale acestui aliment.

Se spunea totuși că era o vigoare bărbătească deosebită și aprecia îndeosebi reprezentantele sexului slab mai plinuțe și dotate cu o carnație frumoasă.

Redau aceste detalii, care pot părea insignifiante și chiar depărtate de subiectul tratat, din grija de a nu omite amănunte privind viața aceluia care a fost atît de strîns legată de istoria spionajului din țara noastră.

Studiile primare și parte din cele secundare Mihail Moruzov le-a făcut la Tulcea, nereușind — se pare — să termine clasa a III-a liceală, din cauza limbii latine, detaliu pe care-l dețin de la un fost coleg de liceu de-al său, pe care l-am cunoscut prin primăvara lui 1935 la Cetatea-Albă, unde se statornicise de mulți ani și unde era medic de bună reputație locală. Ulterior am aflat că Moruzov poseda o diplomă de bacalaureat, dar pentru cineva care prin natura instituției ce o conducea dispunea de mijloacele tehnice de a avea după dorință sau nevoie fel de fel de acte, o diplomă de bacalaureat, aparent autentică, nu constituia o problemă.

Cu această pregătire teoretică oficială destul de sumară, poate părea curios nu numai cum cunoștea atît de bine problemele interne și internaționale, în detalii și aspecte nu de amănunt, analitic, dar și sub aspectul lor sintetic, vederile sale de ansamblu fiind, de obicei, personale, de neîntîlnit în soluțiile de circulație curentă pe vremea aceea — faptul nu este explicabil numai prin lecturile pe care le-a făcut în afara celor ale unei discipline didactice, prin citirea totdeauna foarte atentă a materialelor ce i se prezentau, dar denotă și o receptivitate și un aport de merit personal.

Atunci cînd redacta — de cele mai multe ori dictînd —, cîteodată lucrări cu o largă privire de ansamblu, care, prin tema lor sau prin modul cum expunea ideile, depășeau cele ale unui serviciu de specialitate, ajungînd la nivelul unor cuprinzătoare prezentări de politică internă sau internațională, o făcea într-un mod ireproșabil și cu o claritate cristalină, putînd fi înțelese și apreciate atît de persoane avînd o pregătire superioară, cît și de altele, lipsite de o astfel de pregătire.

Știa să prezinte la început aspectul general al problemei tratate, să analizeze apoi multiplele detalii ale acestora, fără a se depărta de esența problemei și să încheie printr-o sinteză totdeauna convingătoare, bazată pe miezul problemei tratate și pe care nu ai fi putut să o modifici sau măcar să o completezi. Dacă este adevărat că „stilul este omul însuși", atunci stilul său dovedea o minte care cuprindea problemele mari sub cele două mari înfățișări, la unii oameni contradictorii, ale minții cercetătoare — analiza și sinteza.

Noi, cei tineri, care veneam de pe băncile Universității, unde nu fusese-

răm codași, care făcuserăm, unii din noi, și o oarecare ucenicie de gazetărie sau chiar de beletristică, care luaserăm contact ani de zile cu personalități ale lumii universitare și ale căror preocupări intime erau cîteodată legate de probleme majore, aveam mereu ceva nou de învățat de la Moruzov, care nu terminase trei clase de liceu, din cauza latinei.

Era înzestrat cu mult gust artistic pentru pictură, înclinație poate vecină cu talentul de pictor bisericesc al fratelui său Afanasie și avea o colecție personală de tablouri selectate cu un discernămînt critic remarcabil. Vizita mai toate expozițiile de pictură și știa să rețină piesele mai reușite cu care nu numai că-și îmbogățea casa, dar în mijlocul cărora se simțea mai împlinit sufletește.

Așa după cum dintr-o privire știa să judece oamenii, tot așa dintr-o privire distingea opera artistică de surogatul ei sau piese avînd valoare efemeră, numai de modă trecătoare.

Aceasta nu înseamnă însă că nu avea și aspecte în care se vădea lipsa sa de pregătire sistematică, mai cu seamă în pronunțarea alterată a unor cuvinte sau noțiuni de circulație mai puțin frecventă. De pildă, pentru „justiție imanentă" spunea „emanentă" sau altele, dar care nu alterau întregul personalității sale.

Cred că unele imperfecțiuni sînt inerente personalităților complexe, că s-ar putea elabora chiar o istorie a imperfecțiunilor figurilor proeminente, după cum problema cunoașterii omului este în general o linie curbă și că încercarea de prezentare rectilinie este nesinceră și în orice caz o denaturare. Ca limbi străine Moruzov cunoștea, mai bine sau mai rău, pe cele balcanice și, contrariu a ce se acreditase, poseda rusa cu unele lacune, ceea ce făcea ca materialele primite în rusește să le dea mai întîi la tradus.

Cît privește începutul carierei sale, Moruzov a intrat de timpuriu în Siguranță ca agent cl. VIII, distingîndu-se imediat, parcurgînd cu rapiditate gradele ierarhice și ajungînd la cele de inspector de poliție la Constanța.

În tot acest interval, activitatea sa s-a desfășurat îndeosebi asupra acțiunilor de spionaj și contraspionaj, în perimetrul Bulgaria — Dobrogea — sudul Rusiei.În acea vreme nu exista o instituție specializată care să desfășoare o asemenea activitate care era îndeplinită, în ce privește agentura, de formațiile Siguranței, în colaborare cu Secția de Informații a Marelui Stat Major.

În perioada premergătoare primului război mondial aceste organe au conlucrat pe linie antibulgară cu serviciul țarist, din partea căruia colabora, cu autoritățile românești, cpt. Potoțki.

În Serviciul Secret Român de mai tîrziu, se povestea că în cadrul colaborării româno-rusești, cpt. Potoțki ar fi lucrat nu numai cu Mihail Moruzov, dar și cu Afanasie Moruzov — pictorul de biserici, despre care dr. Victor Bogonoleț, fost șef al agenturii Intelligence Service-ului din România, mi-a povestit că, spre deosebire de fratele său Mihail Moruzov, Afanasie avea avantajul de a putea lua masca naturală a unui idiot, pe cînd, cine îl privea pe Mihail Moruzov, își dădea seama despre puterea de pătrundere a minții lui, pe care nu și-o putea ascunde.

Căpitanul Potoțki, împreună cu Afanasie Moruzov, au organizat obținerea unor documente militare bulgărești foarte importante, cam la nivelul ordinei de bătaie a armatei bulgare, însă în momentul cînd se găseau pe chei, la Rusciuc, avînd asupra lor documentele, poliția bulgară i-a ajuns și i-ar fi prins dacă căpitanul vaporului românesc, Prafcu, zis Antonescu, care era pus în temă, fiind unul din cei care lucrau în organizația româno-rusească, nu ar fi dat mai devreme semnalul de plecare a vaporului, iar Potoțki și Afanasie Moruzov, făcînd un salt gimnastic de pe cheiul bulgăresc pe bordul vasului nostru, au scăpat de urmăritorii bulgari și și-au dus la bun sfîrșit misiunea.

Acest Prafcu-Antonescu, zis „Căpitanul", se va muta la București și va ajunge apoi unul din cei mai buni agenți ai lui Vintilă Ionescu, inspector general al Siguranței și șef al Corpului detectivilor. Va păstra însă și legături permanente cu Mihail Moruzov, cu care era intim, căruia-i spunea „Mișa" și căruia, deși făcea parte din Siguranță, îi furniza ocazional unele informații sau îi recruta uneori cîte un informator, în compartimentele în care Moruzov nu reușea pe alte căi să-și asigure informațiile.

De altfel Prafcu-Antonescu figura permanent sub nume conspirativ pe statele de plată ale Secției de contrainformații (Secția II), încasînd diverse sume și direct de la Moruzov, iar după moartea acestuia, a fost plătit în continuare de șeful Secției I, Florin Becescu-Georgescu cu care menținea legătura direct.

Prafcu-Antonescu a murit în jurul lui 1950, în detenție. Era unul din cei care au trăit direct primele începuturi ale Serviciului Secret român, împletite cu activitatea Siguranței și cunoștea multe amănunte ce ar fi putut fi interesante pentru o reconstituire a acestui compartiment al vieții de stat.

În afară de activitatea din sectorul bulgar, Mihail Moruzov a desfășurat o activitate și în sudul Basarabiei, în epoca tulbure din 1918, cît și dincolo de Nistru...

Cu toată acțiunea intensă pe care o desfășura în sectorul sud-basarabean și cu toate rezultatele acestei acțiuni — care fuseseră remarcate de gen. Averescu, a intrat în conflict cu Romulus Voinescu, care organizase Siguranța română în Basarabia și devenise apoi șeful Siguranței Statului. Datorită acestui conflict, și-a dat demisia din funcția de inspector regional.

În legătură cu această demisie reţin scena în care Voinescu, cerîndu-i lista informatorilor cu care lucrase, Moruzov, îndreptîndu-şi arătătorul spre frunte, i-a răspuns „aici este" — fără a i-o comunica.

Scena este caracteristică pentru că oglindeşte sistemul de lucru al lui Moruzov, care nu întocmea liste ce pot fi dezvăluite şi care, pentru motive conspirative, ţinea numai în memorie evidenţa informatorilor. Conspirativitatea dusă la limitele maxime va fi permanent stilul său de muncă profesional şi va demarca serviciul lui Moruzov de cel de mai tîrziu al lui Cristescu.

Întrucît la moartea sa, tatăl său care îl iubea cel mai mult, îi lăsase o parte de moştenire mai mare decît celorlalţi succesori, dispunînd astfel de un capital oarecare, s-a apucat de negustorie de peşte, luînd şi în arendă bălţi. De altfel, se spune că şi mai tîrziu, cînd ajunsese director general al S.S. avea cointeresări băneşti în afacerea cu icre negre a lui Luchian, care pe piaţa bucureşteană avea cel mai renumit magazin de icre negre.

O perioadă din viaţa sa, pe care nu am clarificat-o, deoarece despre ea făcea numai rare aluzii, a fost aceea în care, după cum se putea reconstitui din unele afirmaţii ale sale, ar fi făcut politică socialistă, perioadă în care eu însumi l-am auzit că a colaborat cu N.D. Cocea.

A fost însurat, soţia sa fiind născută Văraru, cu care a avut o fată, însă după un timp a divorţat, iar la procesul de divorţ a depus în favoarea lui propriul frate al soţiei sale. Cît priveşte pe fata născută din această căsătorie, Moruzov a încercat să nu o recunoască. Prin 1950 am auzit că această fată era funcţionară la Direcţia Generală a Canalului din Constanţa şi se pare că avea un fizic plăcut şi că semăna destul de bine cu Mihail Moruzov.

După această căsătorie, s-a însurat cu o profesoară de limba franceză — de liceu — Teodora Săndulescu, cu care de asemenea nu s-a înţeles, care avea catedră în provincie, la Craiova, şi pe care nu a voit să o transfere în Bucureşti — ceea ce lui i-ar fi fost uşor.

Atunci cînd a vrut să divorţeze şi, în acest sens, prin 1937-1938, l-a trimis la ea în provincie pe secretarul său, spre a discuta modalitatea divorţului, soţia sa nu a făcut nici o opoziţie.

Ar putea fi de reţinut faptul că nu s-a înţeles cu nici una din cele două soţii legitime, şi aceasta ar fi, cel puţin parţial, explicabil prin natura lui mai mult decît voluntară, dominatorie, care era înclinată să stăpînească şi în faţa căreia nu orice fiinţă omenească înţelege a se supune.

Dar aşa după cum o astfel de trăsătură de caracter poate crea complicaţii în viaţa intimă, tot ea poate fi de folos în cea publică şi desigur că l-a ajutat la înfiinţarea, conducerea şi ascensiunea importanţei Serviciului Secret cînd a trebuit să învingă inerţii, să convingă oameni, să organizeze şi să conducă o instituţie nouă, care implică acţiuni de voinţă intensă şi necontenite.

Încă din timpul primului război mondial, Moruzov fusese remarcat de gen. Averescu, care-l aprecia.

Averescu şi-a făcut o bună parte din cariera sa militară la Marele Stat Major, unde mulţi s-au contaminat de microbul informaţiei; era basarabean, deci îl interesa şi personal vecinătatea Rusiei şi poziţia acesteia faţă de Basarabia şi avusese misiuni oficiale superioare pe lîngă guvernul ţarist, aşa încît interesul pentru vecina noastră din Răsărit îi era mărit, deosebit de faptul că schimbările petrecute acolo îi reţineau atenţia ca om politic de răspundere.

De asemenea, activitatea lui Moruzov pe care îl cunoştea, desfăşurată în legătură cu Basarabia şi cu începuturile comunismului în acea regiune erau probleme care-l preocupau.

Datorită acestor elemente şi ţinînd seama de aprecierea bună pe care o avea despre Moruzov, l-a sprijinit pe acesta la înfiinţarea Serviciului Secret român, la început ca un departament civil al Marelui Stat Major, faţă de care treptat avea să se autonomizeze, instituţia ajungînd mai trîrziu, sub Eugen Cristescu, să se despartă complet de M.St. M., devenind subordonată Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, sau mai precis, personal şefului statului — Ion Antonescu... ■

(Va urma)

CE FACE UN FURUNCUL...

Regele Angliei Eduard VII (1901-1910), recunoscut drept un arbitru al eleganţei, un prinţ sportiv, nelipsit din saloanele pariziene din „belle epoque" era, bineînţeles, imitat cu multă docilitate. Odata, la celebrele curse de cai de la Epsom, cei din anturajul său au observat că prinţul (era numai prinţ de Wales, pe atunci) a salutat, strîngînd mîna într-o manieră particulară: fără să îndoaie braţul din cot şi îndepărtîndu-l de corp. Explicaţia era banală: viitorul rege avea un furuncul, care îi stînjenea gestul. Dar cei din jurul său n-aveau de unde să ştie. Şi, de atunci, bineînţeles, gentelmenii au considerat o probă de proastă creştere să saluţi fără să întinzi mîna cît mai departe de corp, aşa cum făcuse Eduard VII la Epsom.

Şi tot regele englez a mai introdus o modă: pantalonii cu manşetă. A plecat într-o bună zi la plimbare, uitîndu-şi-i suflecaţi. Suficient, pentru ca bărbaţii să poarte de atunci pantaloni cu manşetă.

Istoria creştinismului primar

„S-A ÎMPLINIT VREMEA ŞI ÎMPĂRĂŢIA LUI DUMNEZEU ESTE APROAPE“

Conf. univ. dr. RUS REMUS

Creştinismul este una dintre marile religii ale lumii şi singura pe care poporul român a cunoscut-o, adoptînd-o în mod firesc, fără a-i fi impusă de autoritatea politică, cum s-a întîmplat în cazul altor popoare formate în zorii Evului Mediu. Credem că nu săvîrşim o greşeală spunînd că astăzi prea puţini români — şi mai ales tinerii — cunosc istoria creştinismului. O asemenea lacună şi-a propus să acopere revista Magazin istoric, **începînd, aşa cum este firesc, cu începutul. Scopul suitei de articole care debutează în acest număr este deci să ofere cititorului interesat o desfăşurare concisă a istoriei Bisericii creştine primare, adică a Bisericii în primele patru veacuri şi jumătate, de la întemeierea ei şi pînă la fericitul Augustin — mare teolog creştin, a cărui gîndire reprezintă o piatră de hotar în dezvoltarea teologiei creştine. Nu intenţionăm să schiţăm o cronologie a unor evenimente majore sau a unor tendinţe teologice care au marcat cursul în istorie al Bisericii creştine, ci să le încorporăm într-o naraţiune care să redea cît mai inteligibil posibil miracolul creştin. Istoricilor, celor pasionaţi de istorie, cunoaşterea acestuia le este esenţială pentru a putea înţelege cum se cuvine mai ales pe-**

rioada de sfîrşit a Imperiului roman şi Evul Mediu. La fel, pătrunderea în universul istoriei artei medievale, moderne şi contemporane este de neconceput în absenţa unor solide noţiuni de teologie şi istorie a creştinismului. Iată deci tot atîtea raţiuni care ne-au îndemnat să purcedem la scrierea rîndurilor ce urmează.

În abordarea noastră vom face desigur apel la lucrări de referinţă, atît din istoriografia universală, cît şi din cea românească. Vom porni mai ales de la concluziile profesorului Henry Chadwick, de la Trinity College, Oxford, a cărui carte The Early Church **(Biserica primară) a fost considerată un moment de vîrf în literatura britanică de specialitate. Vom apela, de asemenea, şi la J.G. Davis,** The Early Cristian Church **(Biserica creştină primară), cît şi la opera lui Mircea Eliade, la scrierile pr. prof. dr. Ioan Rămureanu, pr. prof. dr. Milan Seşan şi pr. prof. dr. Teodor Bodogae.**

„Ţara Făgăduinţei"

Una dintre acuzele aduse creştinilor în sec. II d. Hr. consta în aceea că „doctrina lor a apărut recent". După părerea oponenţilor păgîni, creştinismul era o noutate şi deci învăţătura lui nu se putea compara cu vechile tradiţii greceşti şi romane. Apologeţii creştini au relevat faptul că, deşi creştinismul nu avea rădăcini în trecutul îndepărtat, el reprezenta împlinirea unui proces îndelungat de pregătire a omenirii pentru acest eveniment, ale cărui antecedente se regăsesc pe deplin în Scripturile iudaice. Aspiraţiile poporului evreu, care au ca temă făgăduinţele divine cuprinse în *Vechiul Testament,* deveniseră realităţi indubitabile prin împlinirea lor în Persoana şi lucrarea lui Iisus din Nazaret. Conştiinţa apartenenţei la o tradiţie religioasă, binecuvîntată cu venerabilitatea istoriei, o desluşim încă din primele documente creştine. Sf. Apostol Pavel, pe cînd era judecat de regele Agripa[1], a mărturisit: „Şi acum stăm la judecată pentru nădejdea făgăduinţei făcute de Dumnezeu către părinţii noştri şi la care cele 12 seminţii ale noastre, slujind lui Dumnezeu zi şi noapte, nădăjduiesc să ajungă" *(Faptele Apostolilor* 26, 6-7). Mesajul Bisericii primare era limpede: „Căci toate făgăduinţele lui Dumnezeu, în El [în Hristos — *n.n.*] sînt da" (II Corinteni 1,20). Este evident că pentru a înţelege istoria şi natura Bisericii creştine, cel puţin aşa cum o regăsim în paginile *Noului Testament,* trebuie să cunoaştem moştenirea evreiască, „făgăduinţele lui Dumnezeu", legămîntul lui cu Avraam, care au reprezentat speranţa poporului lui Israel, contextul iudaic în care s-a afirmat comunitatea creştină ca entitate de sine stătătoare. Pe de altă parte, chiar dacă poporul iudeu se considera un popor ales, el era inclus în sfera lumii greco-romane. Cu tot individualismul iudaic manifestat în planul vieţii spirituale, apartenenţa la *oikumene,* la comunitatea umană cunoscută atunci, nu a rămas fără urmă, atît în planul istoriei poporului iudeu, cît mai ales al Bisericii creştine.

Prin sec. XX î. Hr., grupuri de populaţie semită au coborît din zona Mesopotamiei spre ţărmurile Mediteranei, sub conducerea lui Avraam, ales de Dumnezeu să devină „părinte al multor neamuri". O parte au rămas în Palestina, alţii au ajuns pînă în Egipt. *Vechiul Testament* ne spune că Avraam a întreprins lungul drum după ce avusese o revelaţie divină, în cursul căreia a făcut un legămînt cu Dumnezeu. Poporul său a trecut de la politeism la monoteism.

În sec. XIII, în vremea faraonului Ramses II, triburile de evrei, nemaiputînd suporta muncile grele în construcţii la care erau obligaţi, au migrat prin nordul Peninsulei Sinai, ocolind Marea Moartă prin sud şi, trecînd Iordanul, au ajuns în Canaan (Palestina) — „Ţara Făgăduinţei", care le fusese promisă de Jahve (Dumnezeu). De acel moment se leagă numele lui Moise, chemat de Dumnezeu să-şi elibereze poporul. În timpul traversării deşertului Sinai, Moise şi-a dovedit în faţa poporului misiunea sa, înfăptuind mai multe minuni. Punctul central al acestei mari treceri din Egipt spre Ţara Făgăduinţei îl constituie însă permanentizarea legămîntului divin cu acest popor, prin descoperirea, pe Muntele Sinai, de către Dumnezeu a legii divine în cadrul celor „zece porunci".

Totodată, sub presiunea factorilor externi, a avut loc un proces de regrupare a celor 12 triburi, formînd „poporul lui Israel".

Cîntările slujitorului

Istoria poporului lui Israel are ca temă centrală, potrivit *Vechiului Testament,* alegerea lui de către Dumnezeu pentru a fi instrumentul prin care toate popoarele aveau să fie chemate la slujirea Creatorului. După cum se arată în cartea *Facerii,* omul, creat „după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu" *(Fac.* 1, 7), nefiind mulţumit de poziţia sa în relaţie cu Dumnezeu, în contextul ordinei create, încalcă porunca Creatorului şi astfel legămîntul s-a stricat, „deoarece tot trupul se abătuse de la calea sa pe pămînt" *(Fac.* 6, 12). Pentru a îndrepta situaţia, Dumnezeu a ales un om, pe Avraam, ai cărui descendenţi urmau să formeze nucleul poporului credincios. El avea să primească binecuvîntarea di-

[1]Numit de împăratul roman Caligula (37-41) rege al Iudeei. A fost un zelos apărător al iudaismului. A murit în anul 44 d. Hr., în timpul unei vînători, se pare şi cu ajutorul romanilor, nemulţumiţi de sporirea în prea mare măsură a puterii lui.

vină, fiind instrumentul prin intermediul căruia ea se va extinde asupra tuturor oamenilor. Alegerea divină, confirmată prin legămîntul lui Moise, ratificat pe Muntele Sinai, nu a fost un privilegiu, ci o datorie. Ea a depins de voința suverană și de nepătruns a lui Dumnezeu. Datoria poporului lui Israel era să se arate credincios față de voința lui Dumnezeu. Drept răsplată, El i-a adus în „Țara Făgăduinței", punîndu-le un conducător ales, căruia i-a promis că „tronul său va sta în veci" *(II Regi* 7, 16).

Începea ceea ce, pentru evreii de mai tîrziu, avea să reprezinte epoca de aur a istoriei lor: perioada regatului lui David, unsul Domnului, a lui Solomon, cînd statul s-a întins de la Kadesh, în nord, pînă la Eziongeber, în sud, și cînd a fost zidit Templul din Ierusalim. Documentele vechi-testamentare ne spun însă că perioada aceasta de pace, libertate și independență, care trebuia să dureze veșnic, nu a dăinuit prea mult. În urma morții lui Solomon (933), regatul evreu s-a separat în două state: de Sud (Iudeea) și de nord (Israel). Dar, ceea ce a fost și mai grav, poporul a uitat datoria de a fi credincios lui Dumnezeu și s-a închinat la zei păgîni, îndepărtîndu-se de calea dreptății. Iată deci manifestîndu-se toleranța religiei mozaice față de un fenomen specific Orientului Antic, sincretismul religios. Începe acum, în sec. VIII î.Hr., perioada marilor profeți, deschisă de Amos, Osea și Isaia. Ei criticau injustițiile sociale și infidelitatea religioasă, decadența morală, subliniind amărăciunea lui Dumnezeu față de trădarea poporului său. Drept pedeapsă regatul Israel a căzut sub loviturile asirienilor. Sargon II cucerea Samaria, lichidînd regatul de Nord. Iudeea s-a păstrat ca regat mai bine de un secol. Dar cum nici populația sa n-a ascultat sfaturile și îndemnurile lui Ieremia Profetul, a fost cucerită, în 597, de Nabucodonosor II. În urma unei revolte contra babilonienilor, Ierusalimul a fost devastat în 587 și o mare parte a populației a fost dusă în robie, în Babilon.

Căderea Ierusalimului și distrugerea Templului au avut consecințe decisive pentru poporul lui Israel. Lua sfîrșit monarhia davidică, iar distrugerea Templului a devenit simbolul distrugerii națiunii. A apărut sentimentul profund al păcatului și a fost acceptată interpretarea profetică a evenimentelor ca pedeapsă pentru neascultarea poruncilor divine. De altfel, în perioada exilului, scrierile profeților au jucat un rol esențial în menținerea sentimentului național și religios. Ei au fost cei care au păstrat speranța în reîntemeierea regatului, cînd toate națiunile aveau să îi fie supuse și el avea să fie binecuvîntat în veșnica sa domnie în dreptate și pace. Tot în perioada exilului s-a produs o revenire la vechile legi, reinterpretate, codificate și aplicate fiecărui aspect al vieții. Totodată, Scripturile sacre n-au mai fost considerate un simplu document istoric, care păstrează amintirea legăturilor poporului ales cu Dumnezeu, ci o carte a legii sacre. Asemenea reîntoarcere la trecut, interpretat ca dimensiune sacră, a dus la o rupere de prezent. Dumnezeu nu mai era considerat doar ca Dumnezeu al istoriei. El devine Dumnezeul timpului ce va să vină, iar poporul ales nu mai era conceput ca popor care avea o misiune de îndeplinit, ci ca neam sacru, detașat de orice interese și idealuri pămîntești. Căci pedeapsa odată ispășită, Jahve își reînnoise legămîntul, care avea să fie veșnic și răscumpărarea irevocabilă! Patru poeme, numite *Cîntările slujitorului*, exprimă această concepție. „Slujitorul lui Jahve a fost pedepsit pentru mîntuirea noastră și prin rănile lui toți ne-am vindecat" (53,5). Iisus Hristos putea veni de acum!

Aveau să treacă încă 500 ani. În 538 î. Hr., regele perșilor, Cirus, a cucerit Babilonul și le-a permis evreilor să revină și să reconstruiască Ierusalimul și Templul. Primul grup revenit se afla sub conducerea lui Zorobabel, moștenitor legitim al Casei lui David. După înlăturarea lui, s-a năruit și speranța restabilirii monarhiei unite. Dominația persană a luat sfîrșit odată cu Alexandru cel Mare, care a inclus, în 332 î. Hr., Palestina în imperiul său. El i-a favorizat pe evrei, folosindu-i ca un element de colonizare în orașele întemeiate. După moartea sa însă, odată cu împărțirea imperiului, Palestina a intrat în zona controlată de Ptolemeii din Egipt, iar din 198 î. Hr., sub stăpînirea Seleucizilor din Siria. Intoleranța manifestată, mai ales de cei din urmă, a determinat fenomenul de emigrare evreiască (diaspora), la care au contribuit și cauze de ordin economic și social. Au apărut colonii importante, de la Cadiz, în Spania, și pînă în Crimeea. Ele au căpătat o serie de drepturi, întemeindu-și sinagogi, aplicînd propria justiție, păstrîndu-și tradițiile. Totodată, au făcut prozeliți, convertind la mozaism numeroși păgîni, atrași atît de aspectele religioase și morale, cît și de privilegiile pe care le căpătau. Comunitățile iudaice din diaspora au jucat un rol deosebit în răspîndirea creștinismului, căci misionarii creștini s-au adresat lor în primul rînd.

Frămîntări în „Casa lui David"

Confruntarea cu elenismul s-a intensificat în vremea lui Antioh IV (175-164), care s-a făcut vinovat de numeroase sacrilegii, jafuri și persecuții contra evreilor. Semnalul revoltei a fost dat de un mare preot. Mișcarea a fost continuată de frații Maccabei, care au urmărit să cucerească și libertatea politică, pe care au obținut-o aproximativ prin anul 128 î. Hr. După multe secole, evreii aveau din nou regi proprii. Dar domnia lor

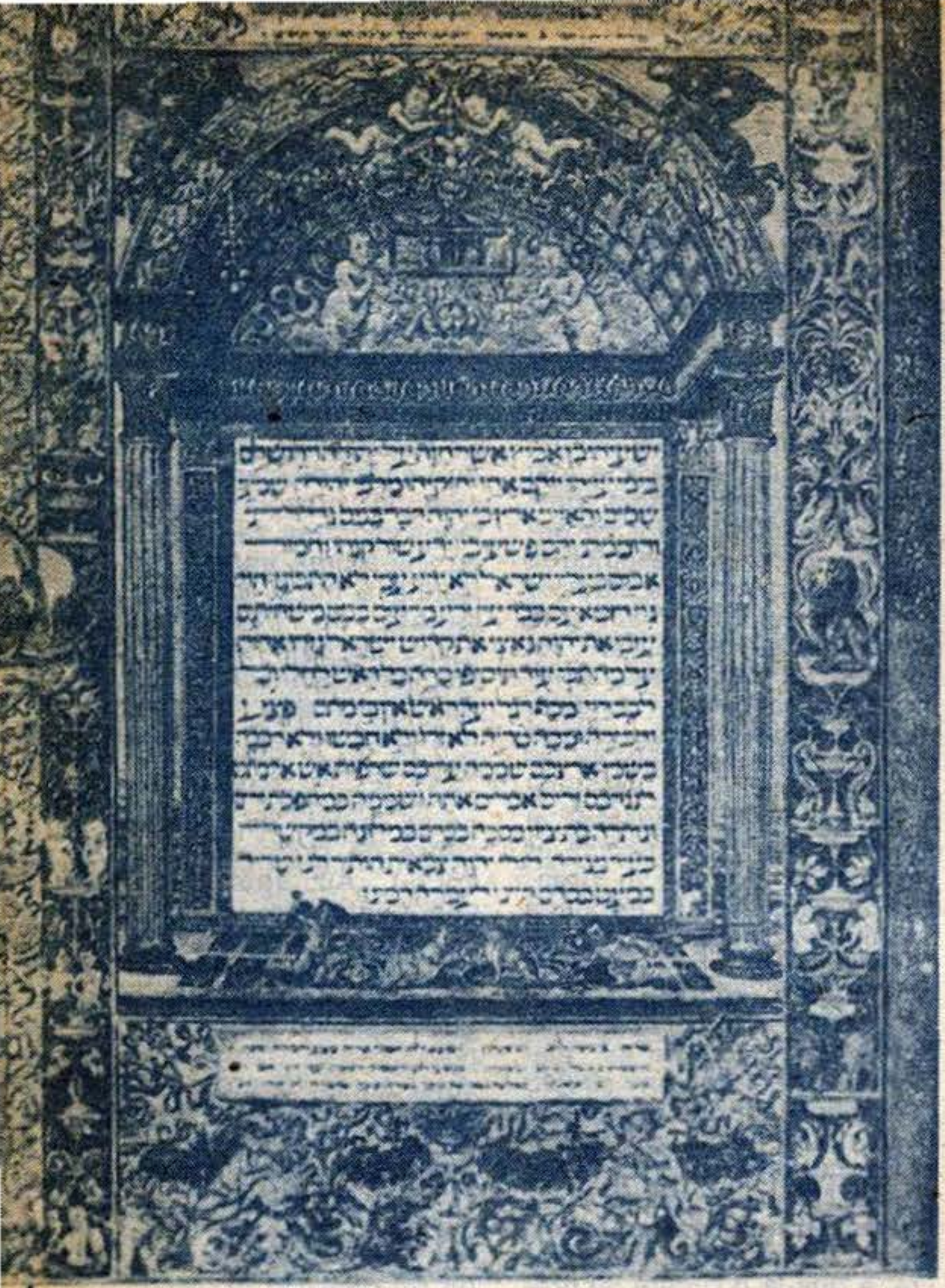

Prima pagină din „Cartea lui Isaia"

În p. 69: *trimiși ai regelui israelian Yehu aduc tribut suveranului asirian Salmanasar III*

s-a dovedit un nou dezastru, așa încît, la apariția romanilor în zonă, populația i-a acceptat cu un sentiment de ușurare chiar. Recunoașterea dominației romane s-a făcut în 64 î. Hr., cînd Iudeea a devenit regat clientelar. Din nou, realizarea vechilor aspirații era amînată.

Perioada dintre revolta Maccabeilor și cea de a doua distrugere a Templului, în urma revoltei evreiești din anii 66-70 *(Magazin istoric,* nr. 6/1985), caracterizată de fermentul spiritual al nădejdilor mesianice, este esențială pentru a înțelege propovăduirea lui Iisus si avîntul creștinismului. Visul unui imperiu neo-davidic și redobîndirea unei epoci de dreptate și pace se destramă în timpul lui Irod cel Mare, impus de romani, care a domnit în Iudeea, între anii 37 î. Hr.-4 d. Hr. După moartea lui, regatul a fost împărțit între fiii și nepoții săi. În vremea lui August, evreii au cerut înlăturarea propriilor regi, care se purtau în mod tiranic. În locul lor au fost numiți procuratori romani.

Oprimarea, suferințele îndurate, mîndria națională rănită, pe de o parte, făgăduințele divine cuprinse în Sfînta Scriptură, pe de altă parte au determinat o atitudine profund pesimistă. Singura speranță o constituia intervenția lui Dumnezeu, care să pună capăt nedreptăților, să răstoarne forțele răului și să restabilească legămîntul său cu „Casa lui David". Aceste speranțe au fost întreținute în special de literatura apocaliptică. Ea propovăduia viziuni despre viitor, adeseori considerate iminente, exprimînd certitudinea triumfului ultim al lui Dumnezeu și speranța glorificării poporului lui Israel. Noua epocă de aur era concepută ca începînd odată cu stabilirea împărăției lui Dumnezeu, cînd va sosi Mesia cel făgăduit. Dacă exista o unanimitate de vederi în ceea ce privește aspirațiile de viitor ale poporului evreu, au apărut o serie de interpretări divergente în cazul legii, concretizate într-o serie de partide. Exista astfel gruparea *saducheilor*, formată din reprezentanți ai aristocrației, favorabili stăpînirii romane; ei acceptau autoritatea legii scrise. Totodată, ei negau providența, învierea, viața veșnică, existența îngerilor și a demonilor. *Fariseii* acceptau, pe lîngă autoritatea legii, și tradiția, fiind ostili stăpînirii romane. Marea majoritate a populației îi sprijinea pe farisei. Deși antagonice, cele două grupări făceau front comun împotriva *esenienilor*. Aceștia duceau o viață cumpătată de asceți, practicînd comunitatea bunurilor. În plus, existau și *zeloții*, militanți rebeli contra dominației romane și adepți ai speranțelor mesianice.

Mesia cel așteptat

Acesta este fundalul pe care a apărut Iisus din Nazaret.

Data exactă a nașterii lui este controversată. Textele sacre ne spun că la nașterea lui s-a arătat în Bethleem steaua magilor. În anul 15 al domniei lui Tiberiu (14-37) un ascet, Sfîntul Ioan Botezătorul, a început să proclame, prin ținuturile din preajma

Iordanului, iminența Împărăției, fără a revendica pentru el titlul de Mesia. Chemarea lui a avut un mare succes, atrăgîndu-i ura ierarhiei politice și religioase evreiești. Iisus a fost și El botezat de Sf. Ioan, după care s-a retras în pustiu, mînat de Duhul lui Dumnezeu pentru a fi ispitit de Satana, precizează Evangheliile. Aflînd de arestarea Sf. Ioan, Iisus a părăsit Iudeea pentru Galileea. Aceasta se afla în apropierea orașelor grecești ale Decapolisului, fiind mai deschisă influențelor străine decît Ierusalimul, locul unde se afla Templul, simbol al iudaismului strict. La sosirea sa în Galileea, a propovăduit Evanghelia, adică vestea cea bună: „s-a împlinit vremea și împărăția lui Dumnezeu este aproape". Mesajul era cel așteptat de mentalitatea religioasă evreiască. Iisus predica și învăța în sinagogi și în aer liber, adresîndu-se mai ales celor oropsiți. Unul dintre episoadele cele mai spectaculoase și mai interesante relatate de *Evanghelii* este cel menționat de Luca (9, 11). Într-o zi, Iisus predica la aproape 5 000 oameni pe malul lacului Tiberiada, vorbindu-le despre Împărăția lui Dumnezeu. A aflat apoi că oamenii aceia nu aveau ce mînca și înmulțind miraculos cîteva pîini și cîțiva pești au mîncat cu toții. Este un act ritual străvechi, prin care se afirma sau se restaura solidaritatea mistică a unui grup. Minunea a fost luată de cei prezenți drept o nouă dovadă că Iisus era Mesia cel așteptat și care avea să îl mîntuiască pe Israel. Dar el i-a împrăștiat, spunîndu-le că aveau să vină să-l ia. Avem aici nuanțarea conflictului ce va produce o ruptură profundă între evreii care vor rămîne credincioși religiei mozaice și creștini. Iudeii dădeau și un înțeles politic misiunii lui Mesia. Ei așteptau un rege pentru poporul lor, care să marcheze începutul Împărăției lui Dumnezeu pentru poporul lui Israel, nu un Mesia care, sacrificîndu-se pentru omenire, în general, să o salveze și să-i aducă învățătura lui Dumnezeu.

În jurul lui Iisus au mai rămas doar cei 12 apostoli. În primăvara anului 30 (sau 33), au hotărît să sărbătorească Paștele în Ierusalim. Iisus a fost primit în oraș ca un rege mesianic; i-a alungat pe vînzătorii și negustorii din Templu și a propovăduit mulțimii. A doua zi a intrat din nou în Templu și a rostit parabola cu lucrătorii la vie, care au omorît pe trimișii stăpînului și apoi și pe fiul acestuia. Semnificația era clară: Israel continua să fie via lui Dumnezeu, dar ierarhia sa religioasă trebuia înlocuită; Israel avea să aibă alte căpetenii. Cei amenințați erau obligați să acționeze repede și în taină.

În ajunul Paștilor, Iisus Hristos a participat la ultima cină cu discipolii; va deveni apoi ritualul central al creștinismului — euharistia. După Cina cea de taină, El s-a retras în grădina din Gethsemani, împreună cu ucenicii săi. Deși i-a rugat să vegheze alături de El, Apostolii au adormit. S-au auzit apoi zgomote și voci: era straja Marelui Preot, condusă de Iuda. Curînd după arestarea și răstignirea lui Iisus, credincioșii s-au răspîndit. Ce soartă ar fi avut propovăduirea lui Iisus și numele lui dacă nu s-ar fi produs un episod singular și de neînțeles în afara credinței: învierea celui răstignit? În ziua Praznicului Cincizecimii, asupra Apostolilor s-a pogorît Duhul Sfînt. Credința în Iisus Hristos înviat a transformat o mînă de fugari demo-

Monedă ebraică din sec. I d.Hr.

ralizați într-un grup de oameni hotărîți și convinși de invincibilitatea misiunii și chemării lor.

Apostolul Neamurilor

Încă din primele zile ale existenței ei, Biserica creștină a păstrat un profund sentiment al filiației cu tradiția iudaică. În *Evanghelia* lui Matei, Mîntuitorul Iisus Hristos este „noul Moise", iar învățătura Sa sublinia principiile morale care păstrau același ton cu cele mai înalte tradiții ale iudaismului. Impactul creștinilor asupra poporului iudeu a fost apreciabil. Mulți iudei, din diferite pături sociale, au devenit creștini. Credința creștină s-a răspîndit cu rapiditate, ajungînd la Damasc și chiar pînă la Antiohia. Acolo, păgînii i-au numit pe adepții noii religii „creștini", de la numele grecesc pentru Mesia. Numele evreiesc era de nazarineni.

Activitatea Apostolilor a speriat ierarhia iudaică. Apostolii au fost arestați și judecați. Curajul cu care a vorbit Petru și prezența unui paralitic vindecat de el i-a determinat să îi elibereze. Nu după mult timp, ei au fost din nou arestați, fiind salvați de rabinul Gamaliel. A apărut și primul martir, Ștefan. El și-a atras mînia unor evrei din diaspora, fiind ucis cu pietre. A fost semnalul declanșării unei prigoane armate contra comunității creștine. Din porunca lui Irod Agripa, a fost ucis Apostolul Iacob.

Unul dintre cei mai înverșunați prigonitori era un discipol al rabinului Gamaliel, pe nume Saul sau Pavel din Tars. Pe cînd se îndrepta spre Damasc însă, i s-a arătat Hristos cel Înviat. În urma acestei minuni, el a trecut la creștinism și a început să predice Evanghelia, mai ales la Neamuri — adică la popoarele neiudaice. Deși probabil că Pavel nu a fost primul care a făcut-o, a rămas personalitatea cea mai de seamă în această lucrare, fiind considerat „Apostol al

Neamurilor". Dacă epistolele pauline şi faptele Apostolilor ne vorbesc despre răspîndirea şi dezvoltarea Bisericii în sînul Neamurilor, ele nu dau detalii despre Biserica Mamă din Iudeea. De altfel, majoritatea celor 12 Apostoli dispar din istorie. Tradiţia Bisericii va vorbi mai tîrziu despre activitatea misionară a Sfinţilor Apostoli, atribuind fiecăruia regiuni misionare: Toma în Persia şi India, Andrei în Scitia şi Rusia sudică etc. În aceste împrejurări, va fi pătruns creştinismul şi în teritoriile dacice, preluat întîi de păturile sărace ale populaţiei. Vestigiile timpurii (dar nu din primul secol, ci începînd cu sfîrşitul sec. III) atestă în orice caz răspîndirea rapidă a creştinismului la Dunărea de Jos, preluarea lui de o masă tot mai largă de oameni, odată cu procesul de naştere a poporului daco-roman, ulterior român.

Care a fost relaţia dintre Petru şi Pavel nu ştim cu certitudine. Ştim că amîndoi au suferit moarte martirică la Roma, în vremea împăratului Nero (54-68). Fără îndoială, prezenţa lui Petru la Roma arată preocuparea lui pentru Biserica Neamurilor, însă nu avem informaţii despre activitatea desfăşurată în Cetate. Ştirea că el ar fi stat 25 ani la Roma este de fapt o legendă din sec. III-IV, care îl numeşte „episcop"; pe ea s-a bazat primatul papal.

Tot în perioada Apostolilor are loc şi ruptura definitivă dintre religia mozaică şi Biserică. În lucrarea de predicare a Evangheliei în rîndul Neamurilor, era necesar să se clarifice dacă elementele specifice cultului mozaic erau obligatorii şi pentru creştini. Au apărut două curente: conservatorii (care susţineau respectarea prevederilor) şi universaliştii (susţineau necesitatea predicării necondiţionate a Evangheliei tuturor popoarelor). Potrivit acestora din urmă, Hristos Dumnezeu a venit pentru a reconcilia întreaga omenire şi pentru a sfărîma barierele nu numai dintre păcătoşi şi Dumnezeu, ci şi dintre oameni. Tensiunea care s-a născut între cele două curente a determinat ţinerea la Ierusalim, în anul 50, a primului Sinod *(F.A.*, 15). Hotărîrile finale, cu oarecare compromisuri, au fost în favoarea universaliştilor. Sf. Pavel a opus Legii iudaice milostivirea şi iertarea divină oferite omului în Hristos. Prin botez, credinciosul se uneşte cu Hristos, el intră într-o relaţie nouă cu Dumnezeu, pe temeiul „faptelor bune", putînd astfel înainta spre sfinţenie. Creştinul este eliberat de Legea lui Moise, care devine „îndrumar spre Hristos". Pentru Sfîntul Apostol Pavel, Biserica este o comunitate în care bariera dintre iudei şi Neamuri a fost sfărîmată, fără a duce însă la confundarea celor două grupări. A fost încă un pas, decisiv, pe calea rupturii dintre religia mozaică şi cea creştină.

Desolidarizarea creştinilor de destinul naţional al lui Israel s-a produs în timpul răscoalei antiromane a evreilor, din 66-70. Creştinii au refuzat să se angajeze în războiul mesianic. Răscoala a fost înfrîntă şi Templul distrus, în anul 70.

Toate aceste evenimente au dus la dezvoltarea creştinismului neiudaic şi la detaşarea lui de Biserica mamă din Ierusalim. În Palestina, creştinii, deşi persecutaţi, s-au menţinut în sînul poporului lui Israel. Ruptura nu va întîrzia şi în anul 85 a fost dată o anatemă formală împotriva creştinilor din Iudeea. Excluşi din comunitatea iudaică, creştinii iudei au continuat să observe sabatul, circumciziunea şi alte sărbători iudaice, ceea ce a neliniştit gruparea creştină neiudaică. Închistarea primilor a determinat şi o detaşare doctrinară de linia generală creştină. Importanţa lor în istorie s-a diminuat, permiţînd creştinilor din sînul celorlalte popoare să preia conducerea destinelor Bisericii creştine, identificată de acum cu Împărăţia lui Dumnezeu. ■

(Va urma)

CONSTANTIN STERE ÎN PRAGUL UNUI DECENIU INFERNAL

(Urmare din p. 57)

Brătianu), l-o fi distrus? Cine poate şti astăzi? La urma urmei, ce putea conţine acel dosar decît cîteva răspunsuri la interogatoriile lui Stere, cîteva acte şi mărturii adresate la repezeală? Sau, reformulînd întrebarea, ce putea adăuga piesele acestui subţiratec dosar atîtor dezvăluiri din presă sau Camera deputaţilor de la 1919 pînă în 1928? Absolut nimic. Iar „rătăcirea" dosarului, datorată lui Kirileanu, nu este cauza neimplicării lui Stere în procesul niciodată deschis dar cu care era mereu ameninţat. Nedeschiderea procesului Stere s-a datorat voinţei lui Ionel Brătianu şi a regelui Ferdinand. Brătianu nu a pornit acest proces din raţiunile dezvăluite de I.G. Duca în memoriile sale, şi probabil, şi datorită vechilor sale sentimente amicale faţă de hulitul de astăzi. Iar Ferdinand nu era de acord să fie implicat într-un proces cel al cărui nume era legat de unirea Basarabiei şi pe care, de aceea, îl decorase în aprilie 1918 la Iaşi. Şi Ferdinand era greu de urnit din deciziile sale, oricît insistau pe lîngă el N. Iorga şi încă alţii. Dacă se intenţiona declanşarea unui proces public, dosarul din 1919 — despre care atîta s-a vorbit — putea fi lesne reconstituit şi mult completat. Invocarea dispariţiei acestui enigmatic dosar a fost o diversiune ca atîtea altele. Regăsirea lui n-ar fi elucidat nimic. Încît gestul lui Kirileanu — sublim în omenia lui — nu a „salvat" nici destinul nici bunul renume ale insurgentului din Soroca. Dosarul şi procesul n-au fost decît sperietori diversioniste, utilizate de cam aceleaşi persoane pentru a întreţine în jurul lui Stere o atmosferă de blam şi ostracizare. ■

REBUS

LUMEA LUI HOMER

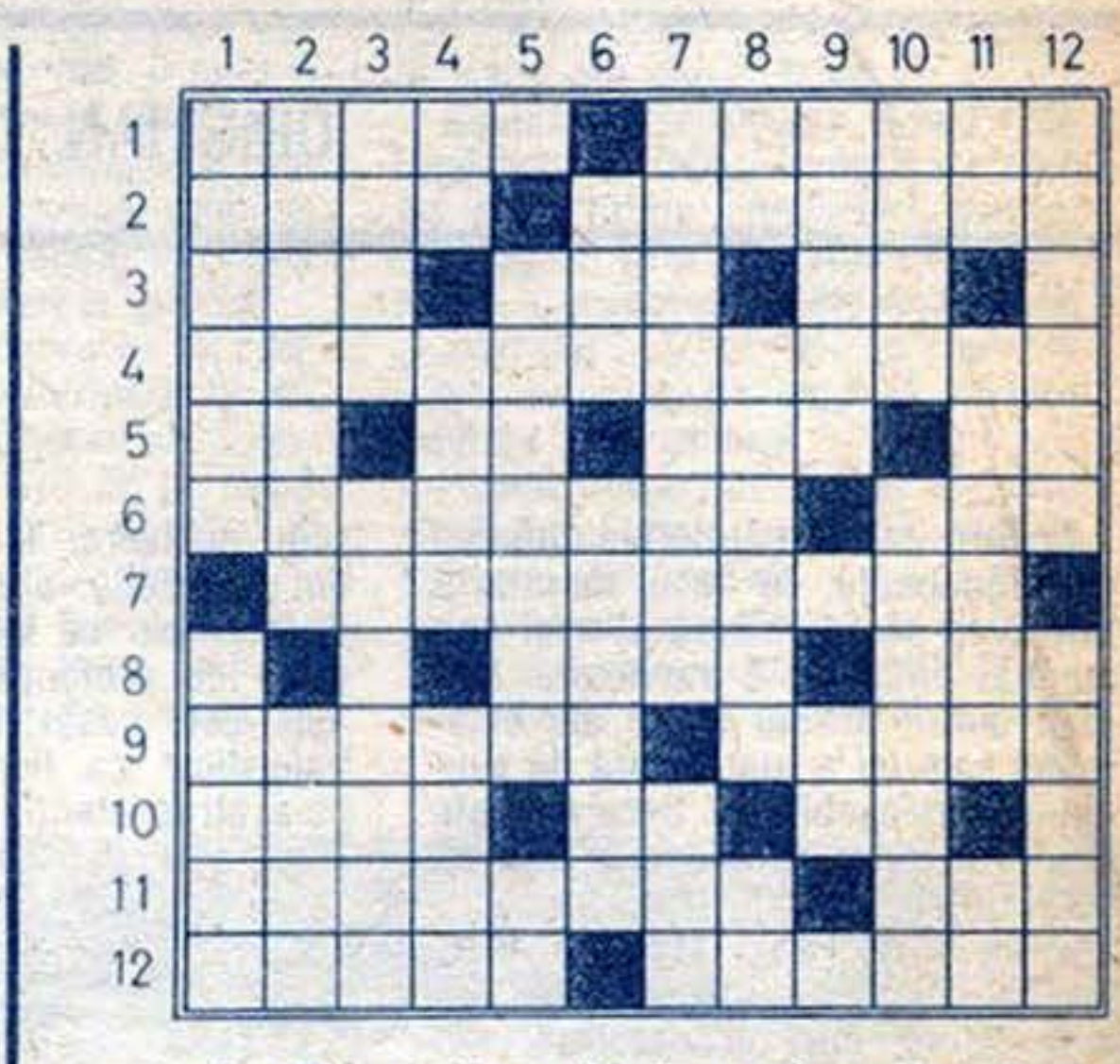

ORIZONTAL: 1. Pe cît de celebru, pe atît de ipotetic autor al celor mai vechi opere ale antichității grecești — Perfida soție a regelui Proitos din Argos, care, respinsă de frumosul Belerophontes, îi ceru regelui moartea viteazului pretextînd că acesta ar fi atentat la onoarea ei. 2. Fiul lui Laios și al Iocastei, rege al Thebei din Beoția (Grecia continentală), a dezlegat „enigma sfinxului" și constituie personajul principal al mai multor tragedii, atît ale anticilor Eschil, Euripide sau Seneca dar și ale autorilor moderni ca Voltaire, Corneille sau André Gide — Tatăl lui Amyntor și bunic al lui Phoinix, Preceptorul lui Ahile Peleidul. 3. Formație în succesiune — „Argo"... neterminată! — Prefixul repetiției. 4. Într-un fel, confrați moderni ai lui Homer, cu mai puțină imaginație, dar mult mai scrupuloși în privința datelor și interpretării evenimentelor. 5. Olimpiu Ene — Final pelasg! Un „alo"... cam încurcat! — Literă grecească, frecvent utilizată ca simbol în fizică. 6. Patronimic al celebrului Idomeneu „cel cu părul încărunțit", căpetenia cretanilor (neart.)— Final de proces! 7. Rege al Cariei (ținut în sud-vestul Asiei Mici), aliat al troienilor și tată al războinicilor Atymnios și Maris. 8. Chiar după intrarea în Siracusa! — Registru de control intern (abr.). 9. Printre cei citați de Nestor în această situație, posibilă de altfel pentru orice luptător, figurau nume dintre cele mai celebre: vestitul Odiseu, feciorul lui Tydeus,... regele Agamemnon... și Euripilos lovit în coapsă de nemiloasa săgeată (fem. pl.) — Survenit pe neașteptate. 10. Unul din însoțitorii lui Enea — Trifon Barbiri — Literă grecească strîns legată de cerc. 11. Locuitor din Tenedos, tatăl sclavei Hecamede cea „cu chipul de zeiță" — Crustaceu cu clești. 12. Cel invocat în războiul troian a fost actul pirateresc al lui Paris de răpire a frumoasei Elena, soția lui Menelau, regele Spartei — Una din operele atribuite prin tradiție lui Homer, în care se povestește războiul troian.

VERTICAL: 1. Poet grec arhaic, autor al *Teogoniei* și al poemului *Munci și zile* — Regele Troiei, fiu al lui Laomedon și tată al lui Hector și Paris. 2. Altă operă atribuită de tradiție lui Homer, în care acesta descrie peripețiile iscusitului Ulise, în drumul său spre patrie — Prefix relativ la Africa. 3. Arbust ornamental mediteranean cu flori mici și albe, plăcut mirositoare — Spirit care lipsește cu desăvîrșire eroilor arhaicei lumi homeride, care socoteau forța și dibăcia în mînuirea spadei și a lancei merite universale. 4. Elena Polihroniade — Vechi popor care trăia pe malurile Tibrului — Unitate de măsură de cca. o jumătate de litru (reg. pl.) 5. Sinonim de orgine greacă pentru tăbăcit — Nicolae Vasile. 6. Sau — Localitate de coastă în California. 7. Zonă din nord-estul Peloponezului, incluzînd și patria celebrului rege Agamemnon, fratele lui Menelau — Animale pe care vestiții războinici homerizi le sacrificau adesea și din a căror piele se confecționau platoșe și scuturi. 8. Nicos Marulis — Au fost sacrificați de porcarul Eumeu, pentru a-l ospăta pe „bătrînul cerșetor", înfățișare sub care Atena îl travestise pe Odiseu — Simion Licu. 9. Corespondentul latin al Geei — Intrare în Sparta! 10. Fiu al regelui Anchise al dardanilor, coborîtor din legendarul Troas și rudă cu Priom, este eroul principal al unui celebru poem epic de Virgiliu — Insulă în Marea Ionică, în a cărei zonă sud-estică s-ar afla locul Korakos petre, citat de zeița Atena în convorbirea sa cu Odiseu. 11. Fiica lui Inachus, transformată de Zeus în juncă — Opera lui Homer constituie o astfel de imagine „picturală" a societății arhaice grecești (fig.) — Sfîrșitul vadului. 12. Războinic aheu, ucis de Hector — Insulă în Marea Ionică, cunoscută ca patrie a lui Odiseu.

Doru IONESCU

Soluția careului *Unire-n cuget și-n simțiri*: MARAȘEȘTI - AS; AVERESCU - OLT; NAVALI - RUSIA; I - ODA - UTI - AT; UEL - RENUMITA; MUT - CICIO - L; OITUZ - TATRA; ANI - ALAI - GAC; ȘEIC - ATACA - O; ES - ICUI - E - JS; CATAR - CASIN; BUCOVINA - SUA.

22 septembrie 1917: SCUFUNDAREA MONITORULUI AUSTRO-UNGAR INN

CRISTIAN CRĂCIUNOIU

Construit la şantierele navale din Budapesta, în 1915, monitorul INN avea să servească ulterior sub nu mai puţin de 5 paviloane. Fiecare dintre aceste etape ale existenţei sale nu a fost lipsită de evenimente deosebite şi fiecare poate constitui un subiect aparte de cercetare istorică.

Intră în serviciul activ în 1916, sub pavilion austro-ungar, suferă mai multe mici transformări în şantier. După numai un an, sare în aer pe o mină, în septembrie 1917. Epava este ranfluată (scoasă la suprafaţă) în iarna 1917–1918 şi transportată în şantierul constructor pentru reparaţii. După prăbuşirea imperiului, la bordul navei, acum cu numele UJVIDEK, este ridicat pavilionul revoluţionar comunist maghiar, în prezenţa lui Bela Kun. În baza prevederilor Tratatului de la Trianon (4 iunie 1920) monitoarele fostei marine austro-ungare sînt repartizate României şi Iugoslaviei. Cu numele de BASARABIA, fostul monitor INN rămîne în serviciu pînă în 1942, cînd intră în şantierele din Galaţi unde este complet reconstruit. Din vechea navă nu rămîn decît corpul şi foile de blindaj. Modernizat prin montarea unor turele duble Skoda-Bofors de 120 mm universale (pentru trageri antiaeriene şi contra ţintelor terestre), cît şi a unui puternic armament secundar, monitorul BASARABIA devine în 1943 cea mai puternică şi cea mai modernă unitate a marinei militare române de pe Dunăre. Era o excelentă realizare a inginerilor navali români ce nu va întîrzia a fi amănunţit studiată după trecerea sa neaşteptată sub pavilion sovietic (se va numi ISMAIL), în septembrie 1944.

Revenit în România, în 1951, cu indicativul M 406 va fi din nou modernizat, fiind adaptat luptei în condiţiile create de apariţia loviturilor nucleare. Mai multe imagini din perioadă prezintă echipe de dezactivare ce exersează în costume de protecţie antiatomice. În 1960 este casat, fiind demontat şi valorificat ca fier vechi. Ceea ce ne-a atras atenţia în mod deosebit este însă publicarea unor fotografii şi date în legătură cu scufundarea monitorului INN la 22 septembrie 1917. Evenimentul a fost puţin comentat în presa vremii şi în lucrările de specialitate. Cea mai importantă lucrare românească din perioadă, *Comment on fit la guerre sur le Danube* (Cum s-a dus războiul pe Dunăre), a contraamiralului Nicolae Negrescu, Bucureşti, 1938, nu menţionează nimic pe această temă. Cartea căpitanului de fregată Hans Sokol – *La marine austro-hongroise dans la guerre mondiale 1914–1918* (Marina austro-ungară în războiul mondial 1914–1918) apărută la Paris în 1933, menţionează la pagina 211: „În septembrie [1917], INN s-a scufundat la nord [de fapt la sud] de Brăila, lovind o mină derivantă, ieşită probabil de pe unul dintre numeroasele braţe ale fluviului". Este varianta cea mai cunoscută a evenimentului.

Cea mai amplă versiune este dată de către viceamiralul Olaf Richard Wulff, fost comandant al

Fotografii inedite, din colecţia autorului, ce prezintă imagini din timpul operaţiunilor de ranfluare a monitorului INN, în iarna 1917–1918

Flotilei de Dunăre austro-ungare în lucrarea sa *Oesterreich-Ungarns Donauflottile in der Kriegsjahren 1914–1918* (Flotila de Dunăre austro-ungară în anii războiului 1914–1918), Viena, 1918, cît și în ediția ulterioară a acestei lucrări din 1934: „La ordinul comandantului general Mackensen, atît vedetele de patrulare BARSCH (Bibanul) și VIZA, cît și iahtul ZSOFIA HERCEGNÖ au fost puse la dispoziția împăratului german pentru o călătorie pe Dunăre. Iahtul împreună cu Diviziunea I-a monitoare trebuia să ajungă cu Alteța Sa la Cernavodă. În același timp, urma să ajungă acolo regele Ferdinand al Bulgariei cu suita, pentru convorbiri. În timpul călătoriei de întoarcere a Diviziunii de monitoare de la Cernavodă la Brăila, la 22 septembrie, Dunărea fiind acoperită de o ceață deasă, unitățile navigau la o distanță de cîte 1 000 de metri una de alta. Primele trei monitoare au ajuns la Brăila către prînz; monitorul INN, cu comandantul flotilei la bord, a lovit o mină și s-a scufundat. INN a efectuat o manevră de evitare a unui șlep ce emitea în ceață semnale de ajutor și a lovit, la 14 km de Brăila, la ora 11.45 mina, ce a explodat puternic, șocul aruncînd în aer o coloană de apă mai înaltă decît catargul. Teuga și puntea blindată au început să intre imediat sub apă. Nava s-a scufundat în cîteva minute...".

Au fost două victime, șeful de stat major al Flotilei de Dunăre, căpitanul de corvetă Max von Förster, și telegrafistul, surprinși de explozie în cabine. Aflăm ulterior că a doua zi, la 23 septembrie, din același loc au fost dragate alte cinci mine. Din păcate, încercările ing. Friederich Prasky din Viena – un pasionat al istoriei monitoarelor de Dunăre, care ne-a furnizat fotografiile recuperării monitorului, planurile sale și numeroase alte date – de a găsi raportul ofițerului ce a efectuat dragajul din 23 septembrie au rămas infructuoase și nu putem spune ce tip de mină a fost folosit. Nu putea fi vorba de o mină românească model locotenent-comandor Rădulescu și nici de o mină austro-ungară de tipul celor ce scufundaseră în decembrie 1916 vedeta românească No. 8-Valter Mărăcineanu, pentru simplul motiv că a doua zi ar fi trebuit să fie găsite în aval de epava lui INN. Contraamiralul Nicolae Negrescu menționează în lucrarea sa (p. 342) că la 21 decembrie 1916 a ordonat sublocotenentului Ulic să așeze un baraj de 40 mine ancorate în șase linii la 17 km de Brăila. Retragerea flotei române dincolo de Galați în anul următor și ocuparea Brăilei de către trupele Puterilor Centrale au dus la mutarea unei părți a forțelor navale austro-ungare în acest port, dar numai după efectuarea unor operațiuni ample de dragaj.

În aceste condiții, nu există decît două posibilități: INN a lovit o mină din vechiul baraj românesc, rămasă totuși, în ciuda operațiunilor de dragaj, sau o mină, dintr-un nou baraj, plantat acolo cu bună știință și cu o intenție precisă.

Nu am avut posibilitatea să consultăm materiale referitoare la acțiunile Serviciului Special de Siguranță al Deltei Dunării de pe lîngă Marele Cartier General Român, în cadrul căruia a activat atunci Mihail Moruzov, cu atît mai puțin documentele legate de acest incitant personaj, a cărui viață și activitate rămîn încă foarte puțin cunoscute. A trebuit deci să ne mulțumim cu mențiuni indirecte privind o acțiune a serviciilor speciale românești contra unei unități navale austro-ungare. Scopul nu putea fi decît compromiterea convorbirilor dintre Kaiserul Wilhelm al II-lea și țarul Ferdinand al Bulgariei.

Principalul scop al întîlnirii celor doi monarhi îl constituia, pentru partea germană, realizarea unei participări bulgare sporite la eforturile de război, iar pentru partea bulgară, împărțirea teritoriilor românești aflate sub ocupație. Scufundarea monitorului ce servea ca navă-amiral a flotilei austro-ungare de Dunăre a creat, evident, o stare de nesiguranță celor doi șefi de stat aflați pe teritoriu străin.

În așteptarea unor documente care să ne lămurească pe deplin, iată cum credem că s-au desfășurat lucrurile, pe baza informațiilor la care am avut acces.

Agenți ai Serviciului Special de Siguranță al Deltei Dunării au aflat de proiectatele convorbiri germano-bulgare prin contactele lor germane. Cunoscînd datele exacte ale proiectatei vizite, ei au pus la punct un plan de atac al navelor militare din escortă.

Planul trebuie să fi fost elaborat cu ajutorul unor cadre din marina militară. Beneficiind de condițiile de ceață specifice zonei la sfîrșitul lunii septembrie, organizatorii au emis de pe malul opus cîmpului de mine semnale de sinistru cu ajutorul unei sirene cu aburi, mizînd pe reacția firească a timonierului și ofițerului de cart, ce au ordonat imediat o schimbare de drum pentru a evita coliziunea. Ajuns în cîmpul de mine, monitorul a fost grav avariat și s-a scufundat. A doua zi au fost găsite și alte mine, dar nici urmă din șlepul care lansase semnalele. Mesajul politic era clar: România nu a fost încă înfrîntă, lupta continuă, pretențiile teritoriale ale inamicilor ei nu își aveau rostul. ■

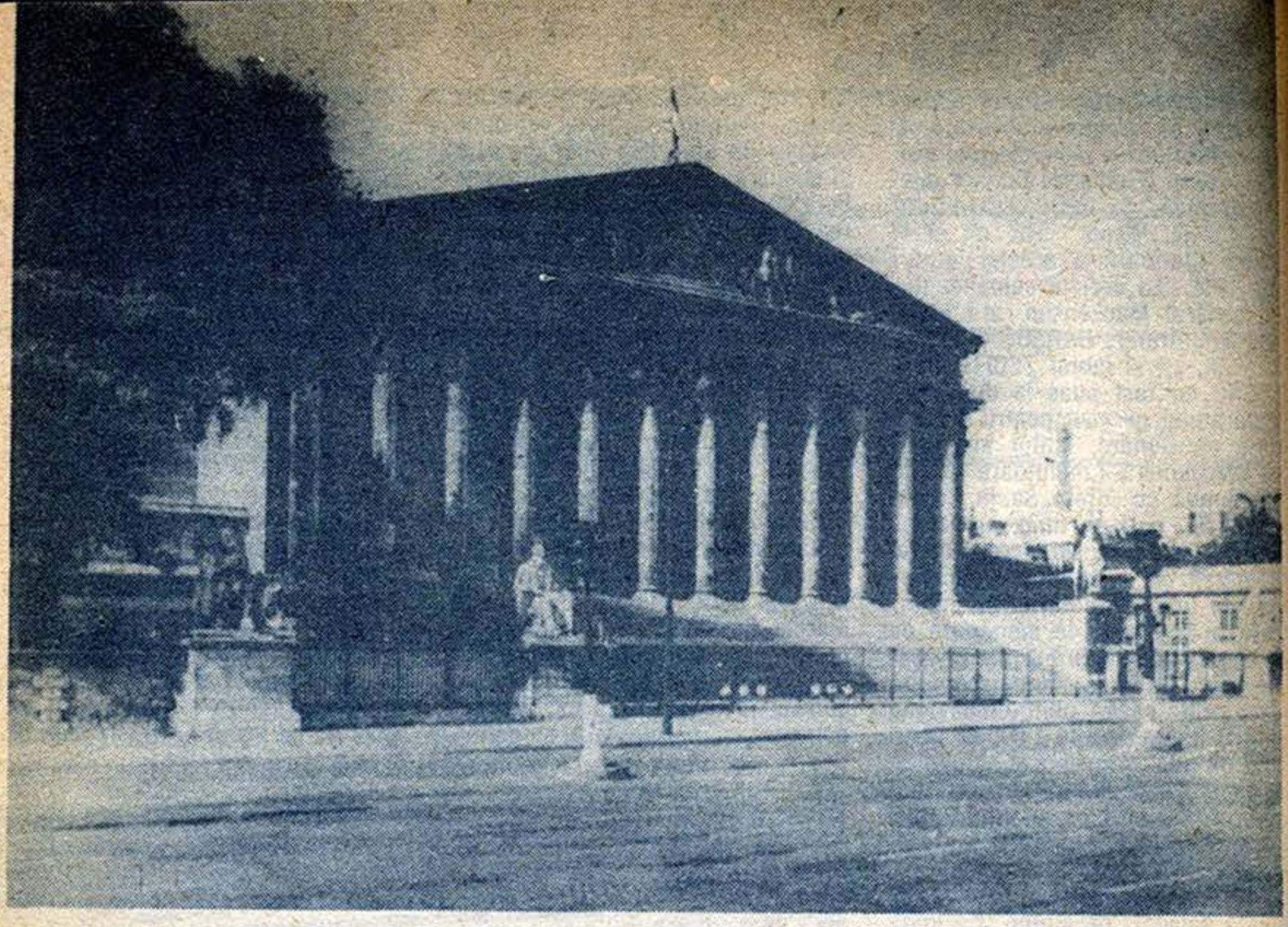

ÎN CULISELE PALATULUI BOURBON

DUMITRU HÎNCU

Interesul pentru viaţa parlamentară franceză are la noi o lungă istorie. S-ar putea spune chiar că începuturile lui au coincis cu perioada formării spiritului public, a opiniei publice din Principatele române.

Momentul trezirii acestui interes şi în straturi mai largi ale populaţiei poate fi destul de exact datat: deceniul trei al veacului trecut. A fost, printre altele, stimulat de înfiinţarea, de către librarul Walbaum, a primului cabinet de lectură a jurnalelor franţuzeşti şi nemţeşti, în catul de jos al caselor lui Dinicu Golescu, cumpărate mai tîrziu de stat pentru instalarea Palatului domnesc de pe Podul Mogoşoaiei (fostul Palat regal). Amintitul cabinet a însemnat o noutate ieşită din comun şi a atras numaidecît un mare număr de cititori. Sau, cum s-a exprimat un contemporan: „În adevăr era un ce extraordinar să fi văzut mulţimea persoanelor ce se aduna în acel local şi setea cu care se arunca asupra gazetelor străine, în dorinţa ce se deştepta atunci, de a se ţine în curentul politicei din afară".

Şi, cum în Franţa centrul vieţii publice era Parlamentul, mulţi români puteau lua astfel cunoştinţă de performanţele oratorice şi de ideile unui Victor Cousin, Louis Molé sau François Guizot, Louis Thiers sau Odilon Barrot. Pe de altă parte, tot atunci, începeau să plece la studii în Franţa mulţi tineri români, iar cei stabiliţi la Paris îşi făceau o datorie de conştiinţă din a asista la şedinţele Parlamentului. „Urmînd studiile mele — avea să relateze astfel Nicolae Kretzulescu (1812-1900), primul medic român, iar apoi şi om politic, iar către sfîrşitul vieţii preşedintele Academiei Române —, găseam minute de a merge cîteodată şi la Camera deputaţilor, unde un camarad care avea pe tatăl său deputat îmi procura bilete de intrare; asistam la dezbaterile instructive şi de cel mai mare interes ale eminenţilor bărbaţi de stat ai acelei epoci..."

Ulterior, cînd relaţiile dintre ţările române

În imagine: Palais Bourbon — sediu al Camerei deputaţilor şi martor de secole al istoriei Franţei.

și apoi dintre România și Franța au luat amploare, pe cele mai variate planuri, iar între cele două națiuni s-au stabilit și legături afective, interesul de care aminteam mai sus nu numai că s-a menținut, dar a fost jalonat și de schimburi regulate de delegații parlamentare, de înființarea grupurilor România-Franța în Parlamentul român și Franța-România în cel francez ori de alte forme de conlucrare.

Mai mult, uneori ei se răsfrîngea chiar și asupra laturilor anecdotice, adiacente ale activităților parlamentare franceze. Astfel, în deceniul patru al veacului nostru, într-un ziar bucureștean de mare tiraj, Adevărul, **din 11 octombrie 1936, se putea citi chiar în pagina întîi sub titlul** Petits fours, **o cronică asupra... bufetului Camerei franceze. „Acest bufet — nota cronicarul — este o instituție democratică, pe care o apreciază și adversarii regimului libertăților constituționale. Cînd dezbaterile se înfierbîntă, deputații se pot răcori în voie". Și, mai departe: „În noaptea memorabilă cînd s-a procedat la... alinierea vițelului de aur [exprimare perifrastică pentru devalorizarea francului francez — n.n.], deputații de dreapta și de stînga, adînc impresionați de această operație salutară, au golit 4 000 cești de cafea. Reprezentanții departamentelor viticole au deșertat sute de sticle de vin, iar reprezentanții departamentelor din nord și est tot atîtea halbe de bere. La un loc, și de comun acord, au consumat o cantitate enormă de sandviciuri, de pateuri, șuncă, brînză și fructe".**

În timp, interesul pentru viața parlamentară franceză a rămas constant. Numai că între Palatul Bourbon din vremea lui Nicolae Kretzulescu și cel din preajma celui de-al doilea război mondial erau mari deosebiri, iar de atunci încoace ele s-au înmulțit și mai mult.

În ziua eliberării Parisului

Cu o anume afectuoasă familiaritate, francezii numesc impunătorul edificiu care adăpostește Camera deputaților Palais Bourbon. Rațiunile lor sînt vechi și bine întemeiate, dat fiind că primul proprietar și locatar al acestui monument istoric a fost nurlia ducesă de Bourbon, fiică a lui Ludovic XIV (1643-1715) și a ducesei de Montespan.

Rămasă de timpuriu văduvă și foarte bogată, într-o bună zi frumoasa ducesă a simțit că singurul lucru care-i mai lipsea în viață era un amor statornic, întrucît din fața altora, trecătoare — șoptea zvonul public — nu se dăduse niciodată în lături. Și, după îndelungi căutări, s-a stabilit asupra lui Léon, conte de Lassay, bărbat bine făcut și doar cu zece ani mai tînăr decît dînsa. General de infanterie, contele a preluat numaidecît și comanda afacerilor ducesei și, ajutat de arhitectul italian Giardini, a purces la ridicarea — pe un întins domeniu, cuprins între Sena și Rue de l'Université și între Rue de Bourgogne și Invalides — a două superbe palate, cu o arhitectură rafinată, cu mobilă și tablouri de preț; unul pentru ducesă și altul pentru el, unite — se spunea — printr-o galerie subterană, perfect superfluă de altfel, dat fiind că legătura dintre ei era de notorietate publică.

În 1743, ducesa de Bourbon a trebuit să se mute într-un lăcaș mult mai strîmt și mai puțin luxos. Contele i-a supraviețuit șapte ani. Odată cu aceste întîmplări ineluctabile și cu dificultăți financiare brusc survenite, spre a se despăgubi creditorii au început să ceară scoaterea la vînzare a celor două palate. Palatul de Bourbon a fost salvat, temporar, de regele Ludovic XV (1715-1774). Însă în urma Războiului de șapte ani (1756-1763) l-a cedat prințului de Condé, nepotul ducesei de Bourbon, ca răsplată pentru faptele sale de arme. În scurt timp, prințul a recuperat și palatul de Lassay și s-a lansat în completarea construcțiilor existente — supraetajări, extinderi, pe care, în 1783, le-a schimbat în cea mai fastuoasă reședință aristocratică a Parisului. Serbările, balurile, recepțiile au început să se țină lanț. Nu pentru multă vreme totuși...

După izbucnirea Revoluției franceze, prințul s-a expatriat în Italia, iar încăperile palatelor sale — devenite bunuri naționale — au fost transformate, succesiv, în închisoare, birouri pentru Administrația convoaielor militare sau săli de curs ale Școlii centrale de lucrări publice, antecesoare a viitoarei Politehnici. Pînă cînd, în 1795, Convenția Națională a afectat cea mai mare parte a clădirilor Consiliului celor Cinci Sute, iar arhitecții Lecomte și Gisors au construit prima sală de ședințe special destinată unei adunări legislative franceze. Ședința inaugurală a Consiliului celor Cinci Sute (adunare ce alcătuia, împreună cu Consiliul bătrînilor, corpul legislativ) a avut loc la 21 ianuarie 1798, cînd se aniversau cinci ani de la executarea lui Ludovic XVI. În ipostaza ei de atunci — în formă de semicerc cu, evident, cinci sute de locuri, dispuse pe opt rînduri și dominate de biroul președintelui —, sala a fost utilizată pînă în 1829. Nu e mai puțin adevărat însă că, în 1806, sub Napoleon I, s-au întreprins ample lucrări la fațadă și că, după căderea imperiului, prințul de Condé, revenit din exil, s-a reinstalat în Palatul de Lassay. Printr-o hotărîre a lui Ludovic XVIII (1815-1824), Palatul Bourbon a rămas mai departe sediu al noii Camere a deputaților.

Avatarurile prin care trecuseră cele două palate făcuseră însă necesare importante lucrări de refacere a interioarelor și chiar de consolidare a zidurilor. Ele au fost

conduse de arhitectul Jules de Joly, care a adoptat soluții provizorii pentru sesiunile din 1830 și 1831 și mai cu seamă pentru ședința de la 9 august 1830, cînd Ludovic Filip d'Orléans s-a urcat pe tronul multisecular al regilor Franței.

Noua sală a fost terminată în 1832 și, cu excepția intervalului 1871-1879 și a perioadei de după catastrofa din 1940, toate adunările legislative franceze alese prin vot universal și-au ținut ședințele între zidurile ei. În 1843 a trecut în proprietatea Camerei deputaților și Palatul de Lassay.

În cursul celui de-al doilea război mondial, Palatul Bourbon a fost ocupat de germani, iar în încăperile Palatului de Lassay, reședința privată a președintelui Camerei deputaților, au răsunat cumplitele sentințe ale tribunalelor militare ale ocupantului. Singura cruțată a fost Biblioteca Camerei deputaților, care însă, printr-un nefericit joc al hazardului, a avut mult de suferit tocmai în ziua eliberării Parisului; un proiectil a lovit aripa ei dinspre Rue Bourgogne și incendiul produs a calcinat circa 20 000 volume. Din fericire, grație unor măsuri de precauție, cele mai importante documente au rămas intacte, întrucît au fost duse în provincie, în locuri sigure.

Ducesa de Bourbon și contele de Lassay au motive să fie mulțumiți acolo unde se află. Proprietățile le-au fost conservate, îngrijite, restaurate, ba chiar și sporite, întrucît — în 1974 și 1983 — două noi imobile s-au adăugat zestrei inițiale: unul, cu șase etaje, în Rue de l'Université 101, rezervat deputaților din provincie și din teritoriile de peste mări, iar celălalt, în Boulevard Saint-Germain 233, pentru birouri.

Fața nevăzută

După acest sumar excurs în timp, să vizităm interioarele Palatului Bourbon. Cele ale fostului Palat de Lassay sînt inaccesibile, întrucît — cum am amintit — acesta din urmă e reședință privată. Deși nici Palatul Bourbon nu poate fi cercetat oricînd și oricum, ci numai în zilele cînd nu sînt ședințe și atunci mulțumindu-te doar cu o traversare grăbită a hemiciclului și a încăperilor învecinate. Impedimentul poate fi totuși ocolit, dacă apelăm la admirabilul ghid, oferit cu grație și afabilitate de Philippe Balland și Danielle Messager, doi jurnaliști care, după ce au descoperit marelui public „Reversul medaliei" televiziunii din patria lor, ne ajută — prin intermediul unei alte lucrări, *La séance est ouverte* (Deschidem ședința) — să răzbim în viața lăuntrică a uneia dintre cele mai celebre dar, în multe privințe, și mai misterioase instituții franceze: Camera deputaților.

Să începem chiar cu „rotonda", în care se poate face, la rigoare, un scurt popas în librăria-tutungerie, aprovizionată cu ultimele ziare și reviste; cei mai mulți turiști zăbovesc însă în magazinul în care pot alege suvenirurile ce vor certifica trecerea lor pe acolo: farfurii tricolore, ceramică cu motive inspirate din arhitectura clădirii, fulare, fotografii, port-chei etc.

Din rotondă se poate trece în Sala pașilor pierduți sau Salonul păcii, ornat cu frize, două grupuri statuare și o impresionantă Minervă. În cursul sesiunilor parlamentare, în acest salon se desfășoară zilnic un ceremonial, perpetuat încă din vremea lui Ludovic Filip. Precedat de doi ușieri și doi ofițeri, președintele Camerei se îndreaptă solemn spre sala de ședințe, printre două șiruri de guarzi republicani, care prezintă armele. Pînă acum cîțiva ani, guarzii republicani erau înzestrați cu puști, dar de cînd o armă s-a descărcat accidental — găurind, din fericire, numai tavanul —, onorul e dat cu spada.

Însă și aici, ca mai pretutindeni în Cameră, se văd semnele neîndoielnice ale activității instituției. Două telexuri recepționează telegramele agențiilor de presă, un televizor mut transmite imagini din hemiciclu, iar un sistem de „sunet și lumină" joacă rolul de prețios avertizor. Patru beculețe care clipesc alternativ anunță: „guvernul", „scrutin", „articole" sau „suspendarea ședinței", iar două bătăi de clopoțel vestesc scrutinurile publice, cinci bătăi — întreruperile ședințelor și trei — sfîrșitul acestora.

Următoarea etapă: Sala celor patru coloane. Pardosită cu dale albe și negre, împodobită cu statui de personaje antice și, desigur, cu coloanele ce-i dau numele, e o adevărată placă turnantă a Palatului Bourbon, întrucît face legătura între aripa unde sînt instalate comisiile, grupurile parlamentare și serviciile administrative, și saloanele ce înconjură hemiciclul. Dar mai e socotită de mare însemnătate și pentru alt motiv, căci e locul unde se adună ziariștii, care încearcă să înghesuie în colțuri cîte un reprezentant al majorității sau al opoziției, în speranța de a-i smulge o declarație revelatoare sau, măcar, o mică indiscreție.

Apoi, o mică cotitură spre dreapta și, iată, salonul Delacroix. Odinioară popas regal — în care tronul era plasat într-o nișă, ce acum adăpostește doar o democratică banchetă îmbrăcată în catifea roșie —, salonul, fastuos decorat de marele pictor cu alegorii ale Justiției și Industriei, Agriculturii și Războiului, cu reprezentări simbolice ale fluviilor Franței și mărilor ei limitrofe, este acum locul de unde au acces, direct către băncile lor, deputații stîngii parlamentare. Cei de dreapta se regrupează, evident, în salonul din partea opusă, așa-numitul salon Pujol.

Să nu ne abatem însă din itinerar. Din salonul Delacroix se deschide marele vestibul al bibliotecii, cu vitrine în care se pot admira stindarde-trofeu dăruite de Napoleon I Adunării legislative. O seamă de deputați — ne încredințează informații noștri ghizi — consideră că în lumea de astăzi și în perspectiva „casei europene", am-

bianța este totuși un pic prea marțială și consideră că în această încăpere s-ar putea afișa, de pildă, cursul francului peste hotare, indicatorii bursieri sau ora exactă în cele mai diverse colțuri ale globului. De altfel, deputații din Palatul Bourbon și întrețin o strînsă legătură cu lumea din afară. În timpul sesiunilor, fiecare dintre ei are dreptul să expedieze zilnic o sută de scrisori nefrancate. Cine depășește acest număr riscă să fie admonestat de chestorii Adunării. Oficiul poștal al Palatului Bourbon, aflat în imediata apropiere, afirmă că desfășoară cotidian o activitate egală cu aceea a unui oraș cu 50 000 locuitori.

Cum să ne depărtăm însă fără a arunca măcar o privire în bibliotecă, vast spațiu privilegiat, cu cinci bolți suprapuse de cupole — de peste 400 m² —, rezervat exclusiv aleșilor națiunii, asistenților lor și unui foarte redus număr, de cercetători? Rafturile sînt din stejar natur și cuprind 70 000 lucrări sau circa 600 000 volume. La rafturile de sus se poate accede numai grație unei balustrade care face ocolul sălii la patru metri deasupra dușumelii, dar nu prea departe de plafon, pictat tot de Delacroix.

Stil „fin de siècle"

O haltă utilă pentru deputați este, neîndoios, și salonul de frizerie și coafură, modernizat în 1987. Pentru restul muritorilor, el face însă numai un efect de surpriză. Încît ei se grăbesc spre Sala de conferințe... unde descoperă că acolo nu se țin totuși nici un fel de conferințe, întrucît e un salon în care se fumează și se citește, mai ales corespondența primită, păstrată într-o mobilă clasor în formă de pian. Întreaga ambianță — ne sugerează Philippe Balland și Danielle Messager — este mai degrabă aceea a unui club englez, dar cu tapiserii de Beauvais, un mare tablou cu o temă din istoria Franței și un șemineu monumental. Dacă vreunul dintre aleșii națiunii simte nevoia unei băuturi întremătoare ori numai răcoritoare, el nu are decît să împingă o ușă, aflată lîngă șemineu, și intră direct în „bufetă", decorată în stil „fin de siècle", cu basoreliefuri în porțelan de Sèvres, dar cu numai șase mese.

Sala de conferințe dă în salonul central sau Casimir Périer, prin care își fac intrarea membrii guvernului. Bolta salonului se reazimă pe opt coloane corintice, iar un mare relief, turnat în 1891 și reprezentîndu-l pe Mirabeau la tribuna Statelor Generale, în ziua de 23 iunie 1789, a făcut ca el să mai fie numit și „sala de bronz".

De aici nu mai trebuie coborîte decît cîteva trepte, împinse două uși batante și, în fața ochilor, se deschide hemiciclul, inima Palatului Bourbon. Văzut la televizor, el pare imens, copleșitor. În realitate, are un diametru de 32 metri, care este totuși — trebuie să admitem — cît se poate de respectabil. Privirile sînt izbite mai ales de profunzimea marmurei și de diferitele culori ale catifelelor. Tribuna oratorilor — și ea din marmură — este ornată cu un basorelief ce glorifică Faima și Muza istoriei. Deasupra ei, biroul președintelui Camerei domină întreaga sală. Îndărătul președintelui, se așțin secretarul general, funcționarii care asistă la ședințe, iar ceva mai jos, de o parte și de alta, secretarii aleși ai Adunării. Iar și mai jos de ei, redactorii dărilor de seamă analitice ale ședințelor și stenografii.

Se înțelege, cea mai mare parte a hemiciclului este ocupată de băncile deputaților, îmbrăcate în catifea roșie și dispuse în semicerc.

Așezarea deputaților în sală, după opțiunile lor politice, are o vechime de 202 ani. Căci își trage originea din ședința de la 27 august 1789, cînd aleșii în Adunarea națională au dezbătut problema dreptului de veto al regelui asupra deciziilor lor. Partizanii veto-ului regal s-au plasat în dreapta președintelui, adversarii lor în partea opusă, ceea ce permitea o lesnicioasă numărare a voturilor.

Acum, pe pupitrul fiecărui deputat există o claviatură cu trei clape, pe care sînt înscrise trei litere: P = pentru; C = contra; A = abținere. O instalație electronică contabilizează instantaneu voturile, iar rezultatele apar în cîteva secunde pe trei tablouri.

Față în față cu președintele Camerei, dar în partea opusă a sălii, deasupra ultimelor rînduri de bănci ale deputaților, douăzeci de coloane de marmură se sprijină pe un zid scund. În spatele lor, două etaje de galerii și tribune sînt rezervate publicului, corpului diplomatic și presei. ■

(Va urma)

Contele și croitorul

Capriciile și toanele vestimentare ale contelui d'Orsay (1801-1852) — unul dintre cei mai eleganți dandy londonezi făceau imediat sute de prozeliți. Într-o bună zi, acasă la acest cunoscut nobil s-a prezentat un obscur croitor francez, recent stabilit la Londra, care i-a adresat rugămintea să-l sprijine pentru a-și face un nume la Londra. Croitorul i-a sugerat contelui — ca o verificare a măiestriei sale — să-i dea de lucru orice, apoi să-l recomande drept croitorul casei. Cu atît mai mult cu cît erau conaționali: contele d'Orsay se născuse la Paris și fusese locotenent în corpul de gardă al lui Ludovic XVIII. Cu cel mai spontan gest, contele a arătat cu degetul spre un material grosolan în care meșterul avea învelit un obiect. „Fă-mi pantaloni din asta", i-a spus el francezului. Pe moment, croitorul a rămas înmărmurit, apoi și-a revenit și i-a luat respectuos măsuri noului și înaltului său client. Curînd, toată Londra aristocratică purta pantaloni din același material.

MAHATMA GANDHI — ÎN CĂUTAREA DESTINULUI

GHEORGHE MAGHERU

La 12 martie 1930, din mica aşezare indiană Sabarmati, 78 de persoane, bărbaţi şi femei, porneau într-un marş avînd ca destinaţie satul Dandi, aflat la litoralul Oceanului Indian. Ei aveau de străbătut drumurile pîrjolite de soare ale Indiei. Pentru a asista la plecarea lor se strînseseră mii de persoane, printre care şi zeci de ziarişti indieni şi străini. În timpul fiecărei etape (parcurgeau zilnic aproximativ 20 km) celor 78 li se adăugau alţi şi alţi oameni, astfel încît după 24 de zile, cînd au ajuns la mare, se făcuseră cîteva mii. Pretutindeni, în întîmpinarea coloanei, drumul era stropit cu apă, aşternut cu frunze, iar pe margini, mulţimea flutura drapele în culorile naţionale indiene. În fruntea marşului se afla un bărbat de 61 ani, bine făcut în pofida slăbiciunii, îmbrăcat sumar în tradiţionala ţesătură albă şi încălţat în sandale, care îşi cadenţa mersul sprijinindu-se într-un toiag lung din bambus, cu vîrful de fier.

Era Mahatma Gandhi, apostolul non-violenţei.

La 6 aprilie 1930, în zori, Mahatma (suflet mare, cum îl numise Tagore) intra în apa oceanului, se întorcea pe plajă şi ridica în mîini cîteva cristale de sare. În acel moment s-a auzit un strigăt: „Slavă eliberatorului!". Gandhi încălcase legea britanică. Era o crimă să posezi sare din orice altă sursă în afara monopolului instituit de guvernul colonial. La Tropice, pentru ţăranul care asudă din greu pe ogor, ca şi pentru viţa de muncă, sarea este indispensabilă ca aerul sau apa. Iată de ce marşul sării, cum avea să intre în istorie, captivase imaginaţia milioanelor de truditori, „infamul monopol", cum îl denumise Gandhi, fiind o expresie concretă şi dintre cele mai detestate ale stăpînirii britanice.

După gestul lui Gandhi întreaga Indie fusese cuprinsă de revoltă. Fiecare sătean de pe întinsul litoral al Indiei mergea pe plajă sau intra în mare cu o tingire pentru a obţine sare. În oraşe voluntarii vindeau fără să se ascundă sarea de contrabandă. Jawaharlal Nehru, preşedintele Congresului Naţional Indian, împreună cu alţi conducători de frunte ai mişcării naţionale, respectînd consemnele lui Gandhi, încălcau legea sării. Au fost arestaţi. Mişcarea sării şi alte forme ale mişcării de nesupunere (încetări totale ale activităţii — hartal —, manifestaţii, neplata taxelor funciare, boicot al mărfurilor engleze şti, demisia demnitarilor patrioţi din posturile oficiale) se întindeau cu repeziciune de la Madras în Punjab şi Carnatic, din Bihar pînă la Karachi, în Bengal, în Provinciile Unite şi Gujarat. Pretutindeni aparatul de represiune făcea uz de violenţă: bătăi cu bastonul, şarje de cavalerie, uneori chiar gloanţe. Pretutindeni opoziţia maselor era paşnică, nu se ripostă la lovituri, nu se rezista arestărilor, dar legea era încălcată cu aceeaşi hotărîre. La fabrica de sare Dharasana, de exemplu, 25 000 manifestanţi s-au îndreptat spre intrarea păzită de forţe înarmate. Val după val, grupe de cîte 25 voluntari s-au apropiat cu mîinile goale, în tăcere, spre poarta păzită — o dezarmantă şi paşnică falangă. Rînd pe rînd, ore întregi, toţi au fost loviţi necruţător. Singurele sunete erau pocnetele bastoanelor, gemetele răniţilor. În noaptea de 4 spre 5 mai 1930, după o lună de ezitări ale guvernului britanic al Indiei, Gandhi a fost arestat şi el. În acel an bilanţul arestărilor în întreaga Indie s-a ridicat la 60 000 persoane.

La 17 mai 1930 ziarul The Guardian **scria: „Pentru Europa, cele întîmplate reprezintă de fapt o mare înfrîngere morală. Deşi Asia**

este fiziceşte încă slabă şi incapabilă să se protejeze de agresiune cînd îi sînt ameninţate interesele, totuşi acum îşi poate permite să privească Europa dintr-o poziţie de superioritate, de unde, pînă acum, o privea din poziţia de inferioritate".

Dar cine era Mahatma Gandhi, omul care după sfîrşitul primului război mondial devenise, pentru nenumăratele milioane de locuitori ai Indiei şi pentru opinia publică mondială, simbolul Indiei noi în curs de eliberare şi un apostol al non-violenţei? Ce îl determina pe Tagore, în 1921, să scrie aceste rînduri: „Era firesc ca Mahatma Gandhi, firav la trup şi lipsit de orice resursă materială, să trezească imensa putere care aştepta dintotdeauna în sufletul dezmoşteniţilor noştri, insultaţi şi obidiţi. India şi-a ales drept aliat în făurirea destinului său forţa sufletului şi nu cea a muşchilor. Ea arată calea străbătută de om de la nivelul nămolos al conflictelor fizice către o altitudine morală superioară".

Răspunsul ni-l sugerează Gandhi însuşi: „Viaţa mea este mesajul meu".

Să ne aplecăm puţin asupra începuturilor acestei vieţi.

Un procedeu incorect

Mohandas Karamchand Gandhi, viitorul Mahatma, s-a născut la 2 octombrie 1869 în micul principat Porbandar (72 000 locuitori în 1872) din peninsula Kathiawad, aflată la jumătatea distanţei dintre gurile Indusului şi oraşul Bombay.

Familia Gandhi — cuvîntul înseamnă „băcan" — aparţinea castei Vaishya a negustorilor, a treia în tradiţionala diviziune hindusă, după brahmani şi kshatrya, dar înaintea castei shudra a meseriaşilor şi agricultorilor.

Bunicul, Uttamchand Gandhi, fusese prim-ministru în Porbandar, funcţie pe care au preluat-o şi fiii săi, Karamchand (tatăl lui Mohandas) şi Tulsidas. Bărbaţii din familia Gandhi aveau un puternic simţ al demnităţii. Bunicul lui Gandhi, silit să-şi părăsească funcţia din cauza intrigilor de curte, a fost exilat în micul stat Janagadh, unde l-a salutat pe *hawabul* local cu mîna stîngă, argumentînd că dreapta jurase credinţă principelui din Porbandar. La rîndul său, tatăl lui Gandhi, pe vremea cînd era demnitar în principatul Rajkot, auzindu-l pe agentul politic britanic vorbind jignitor despre principele local, a sărit indignat să-şi apere suveranul. Mînios, agentul britanic l-a pus pe Karamchand să-şi ceară scuze. Cum acesta a refuzat, l-a arestat, fără să-l convingă să retracteze. Fiul său Mohandas va scrie despre el: „cinstit, brav şi generos, dar iute la mînie, era incoruptibil şi îşi cîştigase reputaţia unei stricte imparţialităţi atît în familie, cît şi în afara ei".

Fiinţa pe care a iubit-o Gandhi mai presus decît pe oricine în copilărie a fost mama sa, Putbilai, care era profund ataşată tradiţiilor vişnuite, ale căror precepte le respecta cu spirit de sacrificiu.

Mohandas, ultimul dintre cei patru copii (o fată şi trei băieţi) a urmat şcoala la Rajkot, unde tatăl său fusese numit judecător. În autobiografia sa Gandhi scrie despre primii ani de şcoală: „nu ţin minte să fi spus vreodată o minciună nici profesorilor, nici colegilor. Eram foarte timid şi mă feream de lume. Nu aveam alţi tovarăşi decît cărţile şi lecţiile [...] de la şcoală alergam cu sufletul la gură pînă acasă de teamă să nu intre cineva în vorbă cu mine". Judecîndu-se aspru, Gandhi aprecia că în copilărie avea o minte înceată şi o memorie slabă. Semnificativ, în cursul unei inspecţii la ora de engleză, Gandhi a fost singurul elev care a greşit ortografierea unui cuvînt englez (kettle — ceainic), fiindcă a respins îndemnul învăţătorului de a copia, un procedeu care nu i s-a părut corect.

După vechiul obicei hindus, Gandhi a fost logodit la 7 ani şi căsătorit la 13. „Căsătoria la indieni nu este o problemă de rînd. Părinţii miresei şi ai mirelui se ruinează pentru nuntă. Îşi irosesc avutul şi timpul. Pregătirile durează luni de zile — veşmintele, podoabele, bugetul pentru ospeţe. Care mai de care se întrece în varietatea şi numărul bucatelor alese. Femeile, fie că au sau nu voce, cîntă pînă răguşesc sau li se face chiar rău şi tulbură liniştea vecinilor. Aceştia, la rîndul lor, rabdă cuminţi toată zarva şi foiala, toată murdăria şi gunoaiele rămase de la petrecere, deoarece ştiu că va veni ziua cînd şi ei vor face la fel".

Kasturbai, tînăra fată cu care se căsătorise Gandhi la 13 ani, avea să fie mama a 4 băieţi şi vreme de 62 ani a fost alături de soţul ei, urmîndu-l cu discreţie şi stoicism pe calea destinului său neobişnuit. În februarie 1944, cînd ea a murit în închisoare, unde îl însoţea pe Gandhi în ultimul său termen de detenţie sub regimul britanic, acesta a spus: „Nu-mi pot închipui viaţa fără Ba[...]. Trecerea ei din viaţă a lăsat un gol care nu va mai fi umplut niciodată...". Gîndindu-se probabil la ea, Gandhi va scrie la maturitate că numai după ce a înţeles esenţa *ahimsa* (non-violenţa sau nevătămarea) şi a pătruns esenţa *brahmacharya* (stăpînirea de sine sau autocontrolul) şi-a dat seama că nevasta este tovarăşul, şi nu sclavul bărbatului.

Plecarea în Anglia — o ambiţie

În anii liceului, după mărturia lui Gandhi, deşi era silitor şi punctual (aşa va fi toată viaţa), n-a fost un elev strălucit. Cu toate acestea a rămas cu pasiunea pentru geometrie, „un subiect care nu solicită decît pur şi simplu utilizarea propriei puteri de judecată", şi tot atunci şi-a însuşit primele noţiuni de sanscrită, limbă pe care mai tîrziu o va considera indispensabilă oricărui tînăr hindus pentru a permite accesul la textele esenţiale ale culturii indiene.

Contactul lui Gandhi cu tradiţia literară hindusă a avut însă loc în primul rînd în casa părintească, unde adolescentul Mohandas, un fiu devotat, îşi veghea tatăl bolnav (acesta a murit în 1885). Zilnic în camera tatălui asculta un bătrîn învăţat venit să recite versurile *Ramayanei*, populara epopee indiană, care a rămas textul cel mai drag inimii lui. Tot în casa tatălui a citit *Legile lui Manu* şi a auzit pentru prima oară fragmente din *Bhagavat Gita*, marea carte a înţelepciunii hinduse. Asistînd la numeroasele vizite primite de tatăl său la care veneau oameni de tot felul, Gandhi a luat cunoştinţă de diversitatea credinţelor din India, ceea ce l-a înclinat spre toleranţă şi i-a stimulat preocuparea pentru problemele morale. „Un lucru a prins rădăcini adînci în mine — convingerea că moralitatea reprezintă temeiul lucrurilor şi că adevărul reprezintă sub-

stanța oricărei moralități. Adevărul a devenit singurul meu obiectiv".

În 1887 Gandhi a absolvit liceul din Rajkot și s-a înscris la Colegiul din Bhavnagar unde, după cum recunoștea el însuși, s-a plictisit așteptînd să se hotărască pentru o profesiune acceptabilă. Cînd și-a exprimat dorința de a studia medicina, fratele său mai mare i-a interzis această opțiune care contravenea preceptelor vișnuite ale familiei, deoarece ar fi trebuit să facă disecții pe cadavre. La sfatul unui bătrîn brahman, prieten al familiei, Gandhi s-a hotărît să plece în Anglia pentru a studia dreptul. Mama și unchiul patern s-au împotrivit, iar șeful comunității *(sheth)* l-a exclus plin de indignare din castă, deoarece plecînd în Anglia ar fi încălcat preceptele împotriva călătoriilor peste mări, expunîndu-se, poate, și altor abateri. În cele din urmă mama și-a dat asentimentul în schimbul jurămîntului lui Gandhi de a se abține de la vin, femei și carne, jurămînt pe care fiul îl va respecta cu inima ușoară. După îndelungatele preliminarii („greutățile pe care le-am întîmpinat la Bombay sînt indescriptibile"), cu sprijinul financiar și moral al fratelui său mai mare care preluase conducerea numeroasei familii, la 4 septembrie 1888, Gandhi s-a îmbarcat în portul Bombay pe o navă cu destinația Plymouth via Aden, Port Said, Brindisi, Malta și Gibraltar. În 1920, la Londra, cînd va fi întrebat de un reprezentant de la ziarul *The Vegetarian* ce anume l-a determinat să vină în Anglia, Gandhi va da următoarea explicație: „Într-un cuvînt, ambiția [...]. Mi-am spus: dacă plec în Anglia nu numai că voi deveni avocat (profesie despre care aveam o foarte bună părere la vremea aceea), dar voi putea vedea Anglia, țara filosofilor și a poeților, centrul civilizației".

Receptiv la noutăți, Gandhi a înregistrat impresiile sale de călătorie în jurnalul londonez (1888-1891), redactat în engleză, pe care l-a început la 19 ani. Noaptea, între Suez și Port Said, făcea următoarele considerații: „Pentru prima oară am văzut lumina electrică aprinsă la prova vasului nostru. Lumina ca luna. Se vedea foarte frumos către prova vasului. Cred că se vede cu atît mai frumos cu cît privitorul se află mai detașat de locul pe care îl privește așa cum nici noi nu ne putem aprecia propria frumusețe față de cei care ne pot privi. Nu pot înțelege construcția Canalului Suez. Este cu adevărat minunată. Nu pot cuprinde geniul omului care l-a inventat. Nu-mi dau seama cum de a reușit să-l facă. Cu adevărat se poate spune că s-a luat la întrecere cu natura. Nu e treabă ușoară să unești două mări".

Bucuria sufletului

În 1901, la sfîrșitul domniei reginei Victoria, împărăteasa Indiei (1819-1901), comitatul administrativ al Londrei număra patru milioane și jumătate de locuitori, fără a-i mai pune la socoteală pe cei 2 045 000 locuitori din „centura exterioară". Într-o monografie londoneză din același an putem citi: „un oraș este ca o mare imensă și înfometată care curge, curge neîncetat, umplînd orice estuar și revărsîndu-se peste maluri, după care inundă toate cîmpiile învecinate". Londra nu era doar capitala unei țări, ea era și capitala unui imens imperiu colonial. În „metropola universului", cum o numea un gazetar new-yorkez în 1883, coexistau două lumi: una întunecată și misterioasă a săracilor (East End), cealaltă (West End) uluitoare prin ostentație, a aristocraților, a plutocraților coloniali și a milionarilor americani. În această Londră a contrastelor, a politicii imperiale conservatoare, a reformelor liberale și a experimentelor socialiștilor fabieni, pe fondul conflictelor de clasă și al expansiunii industriale și urbane a descins cu circumspectă curiozitate tînărul Gandhi, la 27 octombrie 1888. A doua zi, după o scurtă călătorie cu trenul, ajungea la Londra, iar la orele 16, împreună cu doi concetățeni, se prezenta la Victoria Hotel: „N-am văzut în viața mea asemenea fast. Pretutindeni numai lumini electrice [...]. După ce am arvunit camerele trebuia să luăm un lift pînă la etajul 2. Nu știam ce este. Băiatul care ne însoțea a atins ceva, un fel de zăvor, credeam eu. Mai tîrziu am aflat că îl sunase pe omul de serviciu să coboare cu liftul. Cînd s-au deschis ușile am crezut că vom sta într-o cameră de așteptare. Spre surprinderea mea însă am ajuns la etajul 2".

Gandhi, alături de membrii Societății vegetarienilor din Londra și, în p. 82 un portret al său tot din vremea cînd se găsea în orașul de pe malurile Tamisei

Despre primele zile londoneze, afectat de șocul transplantării, Gandhi își amintea: „Noaptea mi se prelingeau lacrimile pe obraji, iar amintirile de acasă nu mă lăsau să dorm [...]. Nu puteam suporta Anglia, dar nici vorbă să mă pot întoarce în India..."

Ajuns la Londra cu scrisori de recomandare către membrii de frunte ai comunității indiene, tînărul Gandhi a primit primele noțiuni de comportament în raporturile cu englezii de la un anume doctor Mehta: să nu atingi obiectele personale ale altuia, să nu fi indiscret, să nu spui „Sir" ca o slugă stăpînului. În tot cursul ședерii sale în Anglia,

Gandhi va studia de altfel cu o precizie chirurgicală moravurile europene, păstrîndu-şi nealterat spiritul propriu. În anii '20, cînd îşi scria autobiografia, pe vremea în care autorităţile britanice îi acordaseră un „răgaz" în închisorile din India, îşi amintea amuzat cum tinerii colegi englezi, aspiranţi la intrarea în barou, îşi disputau privilegiul de a-l avea vecin de masă, deoarece le ceda cu amabilitate din porţia sa de vin şi carne. De atunci a început Gandhi să-şi manifeste înclinaţia pentru un trai simplu şi frugal. Era conştient de altminteri că orice cheltuială nejustificată reprezenta un efort suplimentar pentru familia care îl ţinea la studii. Sacrificiul personal nu îl deranja, dimpotrivă, „viaţa mea a devenit cu siguranţă mai adevărată, iar sufletul meu cunoştea o mare bucurie".

Timidul avocat

După o scurtă perioadă de adaptare, Gandhi a hotărît „să se transforme într-un student serios. Mi-am organizat orarul la minut". Pe lîngă materia universitară, Gandhi, un cititor pasionat, descoperea printre altele teoria utilitarismului prin Jeremy Bentham, cultul eroilor prin Thomas Carlyle şi avea prima întîlnire cu opera lui Lev Tolstoi. Paradoxal, prin intermediul cunoscuţilor săi englezi interesaţi de originalitatea tradiţiei indiene, Gandhi a avut revelaţia istoriei şi spiritualităţii Indiei. Versiunea integrală a *Bhagavat Gitei*, pe care la maturitate o va traduce din sanscrită în limba maternă gujarati, a citit-o iniţial în engleză.

Contactul cu cultura occidentului nu numai că nu l-a inhibat pe Gandhi în afirmarea identităţii culturale proprii, ci dimpotrivă l-a stimulat spre reîntoarcerea la surse.

În 1890, Gandhi, care devenise un cititor asiduu al ziarelor londoneze *(The Daily Telegraph, The Daily News, The Pall Mall Gazette)*, a urmărit cu interes pregătirile expoziţiei universale şi, deoarece oricum îşi dorise de mult să meargă la Paris, acesta i s-a părut prilejul potrivit. Ajuns acolo, s-a suit de două-trei ori în turnul Eiffel şi, „pentru a avea ce povesti", a luat masa la mare înălţime, într-un restaurant amplasat pe o platformă unde a cheltuit 6 şilingi. Mai nuanţat decît Tolstoi, a cărui opinie negativă o citează, Gandhi, căruia pare să-i fi plăcut vizita, comenta astfel despre turnul Eiffel: „omul a rămas un copil, are nevoie de jucării".

Primit în baroul englez la 10 iunie 1891, Gandhi a fost admis la Înalta Curte de Justiţie o zi mai tîrziu. La 12 iunie 1891, cu o grabă sugestivă, s-a îmbarcat spre patrie pe nava Assam.

Sosit la Bombay în iulie 1891, tînărul avocat a trăit aproape doi ani o perioadă de insatisfacţii şi incertitudini, care păreau să-i conducă destinul spre o fundătură. Imediat după debarcare, a aflat de la devotatul său frate mai mare că i-a murit mama. Relaţiile sale cu notabilităţile castei, pe care le înfruntase cînd a îndrăznit să plece în Anglia, tot nu se ameliorară. Căutînd de lucru, fie la Rajkot, fie la Bombay, el şi-a dat seama de propria inadecvare atît la lumea amorţită a „Indiei prinţilor", cît şi la societatea colonială din India britanică propriu-zisă.

La Bombay, unde a încercat vremelnic să-şi facă un rost, Gandhi a ajuns să-i gătească propriului bucătar, un brahman sărăcit şi nepriceput. A renunţat la primul caz pe care l-a avut de apărat în justiţie deoarece, din cauza timidităţii sale, ce avea să devină celebră, nu a putut deschide gura în apărarea clientului. Adeseori adormea în cursul şedinţelor de tribunal, de plictiseală. Avea o singură pasiune: mersul pe jos. În cele din urmă a revenit la Porbandar, oraşul natal. Dar nici acolo nu a fost mai fericit.

La începutul anului 1893, prin intermediul fratelui său, lui Gandhi, membru al baroului londonez, i s-a propus o deplasare în Africa de Sud, ca jurisconsult al firmei Dada Abdulla & Co din Durban. Plecat în luna aprilie 1893 pe ruta Bombay, Lamu, Mombasa, Zanzibar, Mozambic, el a sosit la Durban în luna mai a aceluiaşi an. Tot drumul a jucat şah împreună cu căpitanul navei.

În linişte, Gandhi se apropia de întîlnirea cu destinul. ■

(Va urma)

AUGUST 1940: DIN CULISELE MARII NEDREPTĂŢI ISTORICE

(Urmare din p. 22)

latoare, pe care a depus-o la Marele Stat Major. În această scrisoare, un fost bucătar de la hotelul „Pallatinus" îi spune că nu a înţeles să o otrăvească, ci de cîte ori îi servea masa îi punea o doză mai mică de otravă decît i se cerea, aceasta pentru motivul că avea o deosebită simpatie pentru dînsa...

În rezumat, subsemnatul cred că s-au făcut repetate tentative pentru intoxicarea membrilor comisiei spre a le micşora capacitatea de lucru, de atenţie sau poate pentru a-i suprima cu încetul. Unii membri din comisie se plîng şi astăzi de consecinţele toxicelor pe care le-au primit.

Nu m-am mirat că eu personal am fost urmărit în mod special, deoarece atît presa din Budapesta, cît şi radio Budapesta şi Londra au făcut contra mea o campanie susţinută şi îndelungată, acuzîndu-mă de dîrzenia atitudinilor mele.

Faţă de ceilalţi delegaţi, atitudinea ungurilor era dictată de o ură permanentă pe care o au contra românilor, ură alimentată de propaganda maghiară, care atribuie românilor ororile pe care de fapt ungurii le comit în teritoriul răpit.

În legătură cu aceste procedee nepermise, reamintesc cazul raportat Domniei Voastre, în care 3 membri ai delegaţiei de frontieră maghiare au invitat la masă pe doi din membrii delegaţiei române şi abuzînd de calitatea lor de gazdă, după ce i-au adus într-o stare de totală ebrietate, le-au propus bani pentru a trasa linia de frontieră în avantajul ungurilor...

Purtarea delegaţilor români a fost demnă, respingînd cu indignare propunerile şi raportînd cazul". ■

AŞA VĂ PLACE ISTORIA?

CRONICA DE LA MICHOACÁN

J.M.G. Le CLÉZIO

Dregători ai lui cazonci *(stînga sus); la sosirea spaniolilor,* cazonci *le oferă daruri bogate, sperînd să-i convingă să plece (dreapta sus); viceregelui Noii Spanii i se prezintă manuscrisul* Cronicii. *Miniaturi din anul 1541, păstrate la Palatul Escorial, din Spania*

Nu am şti astăzi mare lucru despre civilizaţia tarascilor[1] — una dintre populaţiile precolumbiene[2] care au locuit pe teritoriul Mexicului — dacă nu ni s-ar fi păstrat Cronica de la Michoacán. **Cartea a fost scrisă în limba spaniolă, în jurul anului 1540. Un scrib necunoscut a notat, din porunca viceregelui Noii Spanii, istoria, credinţele şi numele eroilor acestui popor, aşa cum i le-au dictat ultimii supravieţuitori. Forţa verbală şi poetică a acestei opere o situează la nivelul celor mai mari creaţii epice din literatura universală.**

[1] În articolul pe care îl reproducem, într-o formă prescurtată, din revista *The Courier* (august 1985) editată de UNESCO, scriitorul şi eseistul francez Le Clézio foloseşte denumirea *porhepechea* pentru poporul şi statul creat în jurul capitalei Tzintzuntzan. Marile dicţionare şi lucrările consacrate civilizaţiei precolumbiene — dintre care unele au apărut şi în versiune românească — folosesc denumirea *tarasci*, pe care am adoptat-o şi noi.

[2] *Magazin istoric*, nr. 6,9/1968, 4/1985, 9,10/1986.

Marile povestiri istorice vorbesc despre începuturi: cum a luat naștere pămîntul, cum au apărut primii locuitori, zeii etc. Evenimentele acestea sînt relatate foarte simplu, ca și cînd lumea s-ar fi limitat la un anumit teritoriu, locuit de un anumit popor, iar dincolo de granițele sale ar fi existat un alt mod de viață și alte vremuri, ireale și pline de primejdii, ca visele. Aceste texte ne oferă o primă explicație — primitivă, este adevărat — a începuturilor lumii. *Cronica de la Michoacán* se numără printre puținele texte care ni s-au păstrat de la populațiile precolumbiene. Ea surprinde farmecul trecutului legendar al foștilor locuitori din vestul Mexicului de astăzi. Această scriere anonimă din sec. XVI este ilustrată cu miniaturi naive, o combinație între simbolurile indiene și tradiția manuscriselor miniate din timpul Renașterii.

Tarascii ar fi sosit — la fel ca și aztecii — de pe alte meleaguri, stabilindu-se pe teritoriul actualului stat federal al Mexicului numit chiar Michoacán[1]. Ținutul avea o întinsă salbă de lacuri cu apă dulce, printre care vestitul Patzcuaro, care și astăzi asigură hrana cîtorva sute de pescari. În fruntea statului se afla un monarh absolut, numit *cazonci;* el își alegea din timpul vieții urmașul. Suveranul era ajutat de sfetnici care se ocupau de problemele militare, juridice etc.

Sosirea conchistadorilor europeni[2] a dat o lovitură teribilă tarascilor, ca de altfel tuturor locuitorilor Americii. Acest popor războinic a rămas împietrit de groază în fața invadatorilor. „De unde au apărut noii veniți, dacă nu din cer?" — i-a întrebat *cazonci* pe sfetnicii săi. „Oamenii spun că cerbii aceștia [caii] pe care îi aduc cu ei din locul unde cerul se întîlnește cu marea. Oare cine sînt?" Amerindienii au fost îngroziți, în egală măsură, și de armele de foc ale europenilor.

În semn de salut, au trimis ofrande acestor noi „zei": „piei în culori din cele patru colțuri ale lumii" și aur. Curînd însă, *cazonci* și-a dat seama că înfricoșătorii mesageri nu veniseră doar să le primească ofrandele; ei veniseră să îi cucerească.

Vestea distrugerii imperiului rival al aztecilor l-a îngrijorat și mai tare pe *cazonci.* „Cine ești?", l-a întrebat el pe Montaño, primul spaniol care a pus piciorul pe pămîntul lui. „De unde vii? Ce cauți! Noi nu am auzit și nu am văzut vreodată oameni ca voi. De ce ați venit tocmai din locuri atît de îndepărtate? Nu aveți mîncare și băutură în țara voastră, de ați venit peste popoare necunoscute vouă? Și ce v-au făcut mexicanii [o altă denumire sub care erau cunoscuți aztecii] de i-ați nimicit cînd v-ați dus în orașul lor?"

Setea de aur a noilor veniți nu putea fi potolită cu simple daruri. Ei vroiau tot mai mult și au început să profaneze mormintele și să jefuiască templele. Orașul de graniță Taximaroa a fost ars pînă în temelii. Boli necunoscute (pojarul, vărsatul de vînt), în fața cărora indienii se dovedeau fără apărare, au decimat populația, făcînd să dispară sate întregi.

Timas, conducătorul armatei, i-a spus lui *cazonci:* „Stăpîne, poruncește să se aducă aramă pe care ne-o vom pune pe umeri și ne vom scufunda în lac; astfel ne vom atinge mai repede sfîrșitul și îi vom regăsi pe cei care au murit deja". Iar locuitorii se întrebau: „De ce nu se înfurie zeii? De ce nu îi blestemă pe acești oameni?" Totul dispărea de îndată ce apăreau cuceritorii, totul se afunda în tăcere. Ultimul *cazonci* a fost torturat și ucis de conchistadorul Nuño de Guzmán, după o parodie de proces. I s-a reproșat faptul că a refuzat să predea tezaurul regal.

Tot ce ne-a rămas astăzi moștenire, datorită *Cronicii* anonime, este amintirea acelei măreții, legenda impresionantă a unei epoci trecute, cînd poezia și istoria erau una și aceeași. ■

Versiune românească de
Oana CHIȚORAN

(Reprodus după Le Figaro Magazine*)*

[1] Michoacán este denumirea în limba nahuatl — folosită în mod oficial în Imperiul aztec — pentru a desemna capitala statului tarascilor, pe care aceștia o numeau Tzintzuntzan, „Orașul păsărilor colibri".

[2] *Magazin istoric,* nr. 8/1967, 4/1978, 3/1982.

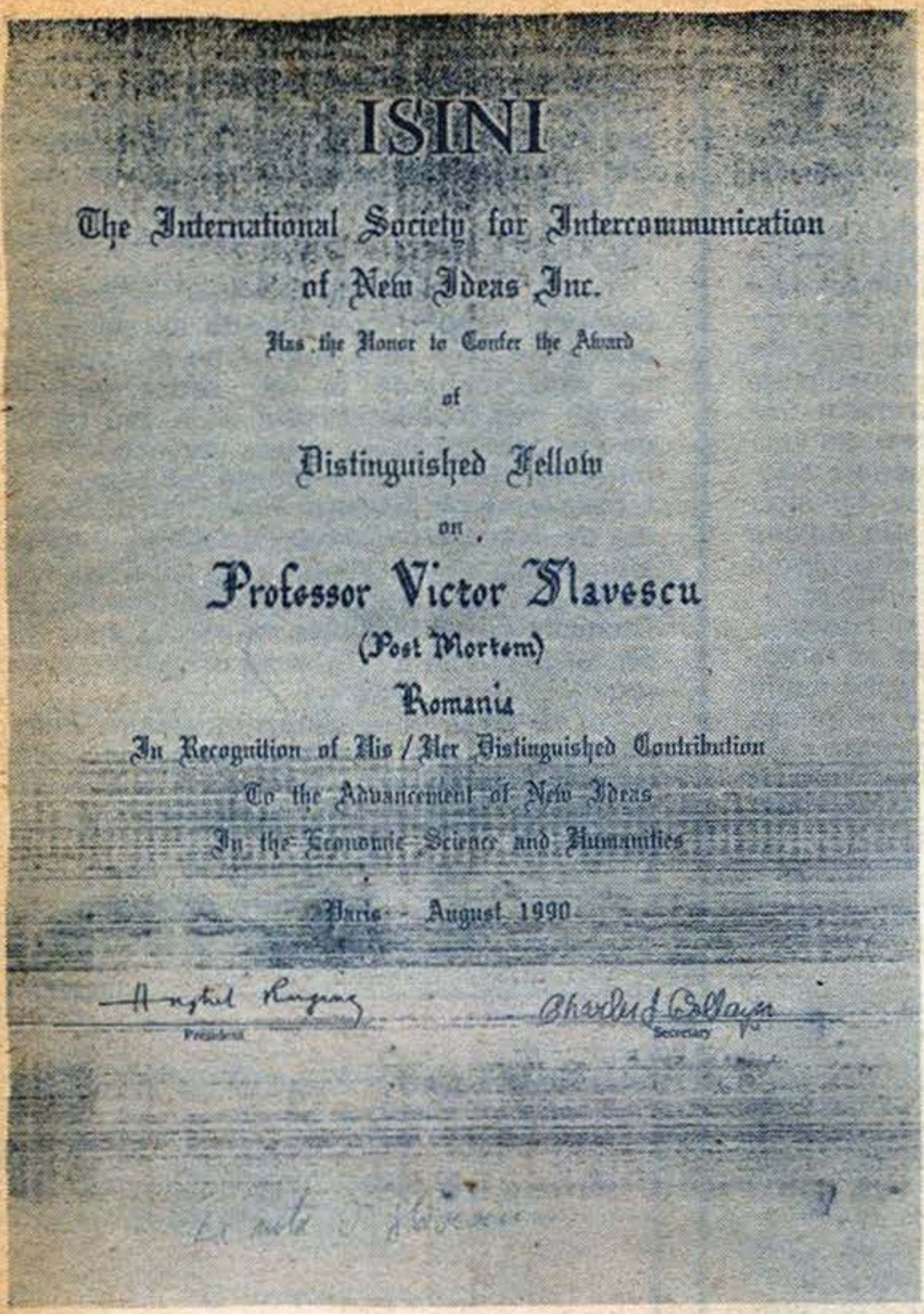

ISINI

The International Society for Intercommunication
of New Ideas Inc.

Has the Honor to Confer the Award

of

Distinguished Fellow

on

Professor Victor Slavescu

(Post Mortem)

Romania

In Recognition of His / Her Distinguished Contribution

To the Advancement of New Ideas

In the Economic Science and Humanities

Paris - August 1990

President

Secretary

Fotografia de mai sus reproduce diploma prin care International Society for Intercommunication of New Ideas — societate al cărei președinte este distinsul om de știință american de origine română, prof. dr. emerit Anghel Rugină, de la North-Eastern University, din Boston — îl acordă, post-mortem, profesorului și omului politic Victor Slăvescu titlul de Distinguished Fellow, **ca recunoaștere a contribuției sale la progresul ideilor noi în științele economice și umaniste.**

Aflat în vizită în România, în luna septembrie a anului trecut, prof. dr. Anghel Rugină a prezentat, în Aula Academiei Române, o comunicare avînd ca temă personalitatea lui Victor Slăvescu (ale cărui Note zilnice **cititorii revistei noastre le-au putut urmări în nr. 10/1988-9/1989; iar articolul despre afacerea Strousberg în nr. 2-5/1979).**

Tot într-un septembrie, dar acum opt ani, prof. dr. Anghel Rugină omagia astfel, la Academia de studii economice din București, personalitatea celui dispărut: „În ultimii 30 de ani din viață sub regim socialist, el mergea aproape zilnic la Biblioteca Academiei Române sau la Arhivele statului, unde avea păstrat un scaun liber de prieteni devotați, care aveau înțelegere pentru lucrul lui științific. Acolo, în liniștea bibliotecii, mîinile delicate ale profesorului, cu o adîncă pietate și plăcere intelectuală, ștergeau praful de pe documente și lucrări vechi în care se cuprindea o parte din istoria neamului românesc... El a început o viață nouă de muncă și mai virtoasă în lumea ideilor, în știință".

O CAPODOPERĂ A CIVILIZAȚIEI MINOICE

Arheologii britanici — anunță ziarul londonez *Times* — au descoperit în nordul insulei Creta torsul, brațele și capul unei statuete din timpul civilizației minoice, precursoare a celei elenice și vestitoare a viitoarei glorii a Greciei antice. Datată 1450 î.e.n., statueta — afirmă specialiștii, membri ai Școlii britanice din Atena, în urma analizei fragmentelor descoperite — este cea mai veche și mai mare dintre toate statuetele găsite pînă acum în Creta și, totodată, una dintre cele mai rare capodopere ale strălucitei civilizații minoice.

Descoperirea, care reprezintă un tînăr cu pumnii strînși la piept, are 16 țoli înălțime (cca. 40 cm). Torsul, brațele și palmele, executate din fildeș, cît și cele 30 fragmente de îmbrăcăminte, din foițe de aur, au fost găsite în ruinele unui edificiu cu un etaj, distrus, probabil, de un cutremur ce șterse de pe fața pămîntului așezarea minoică.

Zi de zi, vreme de două luni, arheologii au cernut 4,5 tone de pămînt, descoperind, în final, capul statuetei, spart în trei bucăți, sculptat cu mare măiestrie, cu doi ochi din cristal și o singură sprînceană, și peste 100 bucățele de foițe de aur.

Dintotdeauna, arheologii greci avansaseră ideea că oamenii epocii minoice, posesorii unei tehnologii avansate — dovedite de giuvaerurile lor din aur și vasele din piatră fin lucrate —, au folosit procedeul combinării mai multor materiale în execuția statuetelor, dar abia acum — și pentru prima oară — a fost descoperită dovada ce le susține teoria. Se presupune că statueta reprezintă un fel de „zeu fără barbă", deci o divinitate tînără, căreia i se închinau minoicii în vechime.

REGATUL KUŞ: O PUNTE ÎNTRE AFRICA CENTRALĂ ŞI MEDITERANA

A. A. HAKEM

O simplă privire aruncată unei hărţi a Africii este suficientă pentru a înţelege importanţa anticei Nubii[1], zonă de legătură între Marile Lacuri şi bazinul fluviului Congo din Africa Centrală, pe de o parte, şi Marea Mediterană, pe de altă parte. Situată în nord-estul continentului, Nubia se întindea pînă la prima cataractă a Nilului în nord, pînă la Marea Roşie în est, pînă în apropierea oraşului Khartum de azi în sud, iar în vest era mărginită de deşertul libian. Valea Nilului, care o străbătea de la sud la nord, a facilitat contactul dintre vechile civilizaţii ale Mediteranei şi Africa neagră. Desigur, călătoria prin această zonă de deşert nu se desfăşura prea uşor. Navigaţia pe Nil era mult îngreunată de cataractele dintre Aswan şi Omdurman. Dar Nubia a constituit, în toată perioada antică, un punct de întîlnire al civilizaţiilor africane, cît şi al celor din Orientul Apropiat sau Îndepărtat ori din zona mediteraneană. O dovadă o constituie şi descoperirea la Meroe, capitala Nubiei, aşezare situată la aproximativ 200 km de Khartum, a unui cap de bronz, reprezentîndu-l pe împăratul roman Augustus.

Prima menţiune a acestui teritoriu — numit în izvoarele vremii şi ţara Kuş — datează din vremea faraonului Snefru (2613-2589 î.e.n.). Bogatele resurse minerale ale regiunii prezentau un interes deosebit pentru puternicul vecin din nord. Faraonii egipteni au ocupat Nubia încă din timpul domniei lui Thutmose (1525-1512 î.e.n.), instalînd aici un vicerege.

În anul 750 î.e.n., Kashta — a cărui descendenţă este controversată — s-a proclamat rege al Nubiei, cu capitala la Napata. El a cucerit apoi Egiptul de Sus, întemeind dinastia XXV (745-650 î.e.n.) sau kuşită. Urmaşul său Peye (sau Pianki) şi-a extins stăpînirea asupra întregului Egipt, în jurul anul 730 î.e.n. Dar curînd după aceea, în urma unei lupte cu asirienii, soldată cu o înfrîngere dezastruoasă, Taharka, al doilea fiu al lui Peye, a evacuat Egiptul. Dinastia kuşită şi-a menţinut stăpînirea la Napata pînă în anul

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1984.

590 i.e.n., cînd oraşul a fost prădat de o expediţie egipteană. Capitala regatului a fost mutată la Meroe, important centru administrativ din ţinutul sudic; Napata a rămas pe mai departe capitala religioasă a statului.

Civilizaţia creată de regatul Kuş în intervalul cuprins între anii 800 i.e.n.- 300 e.n. este descrisă de istoricul sudanez A.A. Hakem în volumul II al lucrării General History of Africa **(Istoria generală a Africii), publicată sub auspiciile UNESCO. Prezentăm în continuare acest capitol într-o formă prescurtată, cu titlul şi subtitlurile redacţiei** Magazin istoric.

Puterea politică instaurată în Nubia s-a caracterizat, în primul rînd, printr-o remarcabilă stabilitate. Spre deosebire de alte regate antice, statul a fost condus, din sec. VIII î.e.n. pînă în sec.IV e.n., de aceeaşi dinastie. Asupra originii ei, istoricii nu au căzut încă de acord. Unii au afirmat că regele Kashta se trăgea din descendenţii unor sacerdoţi fugiţi din Teba. Alţi specialişti au avansat ideea unei origini libiene. Dar argumentele pe care se sprijină aceste teorii sînt slabe şi mulţi oameni de ştiinţă contemporani sînt înclinaţi să considere că dinastia a avut o origine locală. În sprijinul acestui punct de vedere se pot aduce mai multe argumente, între care: trăsăturile somatice ale celor reprezentaţi de statuile regale, sistemul succesiunii la tron, rolul însemnat al reginei-mamă, obiceiurile funerare etc.

Una dintre trăsăturile specifice ale sistemului politic din regatul Kuş a constituit-o modalitatea de alegere a suveranului. Iată cum descria Diodor din Sicilia, în sec. I î.e.n., ceremonia: „preoţii aleg mai întîi pe cei mai buni dintre candidaţi şi dintre aceştia poporul primeşte ca rege pe cel ales de zei, care este purtat în procesiune... Imediat poporul i se închină şi îl onorează ca şi cum ar fi un zeu, de vreme ce regatul i-a fost încredinţat prin voinţa divinităţii". Autorul antic relata, fără îndoială din auzite, doar ceremonia oficială; desfăşurarea alegerii propriu-zise a rămas un secret pentru vizitatorii străini, fiind foarte rar menţionată în izvoare. Astfel, într-o inscripţie din sec. IV î.e.n., Amani-nete-yerike (431-404 î.e.n.) relata că a fost ales rege de şefii armatelor sale şi că a purtat o luptă înainte de a porni spre Napata. Cînd a ajuns acolo, a intrat în Palatul regal, unde a primit coroana *Ta-Sti* ca pe încă o confirmare a preluării puterii. Apoi a intrat în templu pentru ceremonie şi i-a cerut zeului să-i acorde regalitatea, ceea ce zeul a îndeplinit ca pe o simplă formalitate. Inscripţii mai vechi confirmă faptul că succesiunea la tron era fixată înainte ca regele să intre în templu.

Ştim că viitorul rege trăia la Meroe, alături de fraţii săi. După instalarea pe tronul regatului, el călătorea la Napata, unde se desfăşurau ceremoniile religioase. Stela (monument funerar) regelui Aspelta (593-568 î.e.n.) ne oferă mai multe amănunte asupra acestei ceremonii. El a urmat fratelui său Anlamani, fiind ales de un grup de 24 înalţi dregători civili şi militari. Ceremonia desfăşurată în interiorul templului, unde se găseau sceptrele şi coroanele predecesorilor săi, este descrisă cu multe amănunte. În finalul acesteia, lui Aspelta i s-a pus pe cap coroana care aparţinuse fratelui său.

Un rege plus alţi 45

În regatul Kuş, titlul regal se transmitea în cadrul aceleiaşi familii, dar nu după regula tată-fiu, care reglementa succesiunea faraonilor egipteni. Coroana trecea, de obicei, la fratele sau fraţii regelui. Iniţiativa de a alege un nou suveran o aveau dregătorii militari sau civili şi şefii de triburi. Candidaţii a căror abilitate politică era pusă sub semnul îndoielii şi cei care nu se bucurau de suficientă popularitate erau respinşi. Confirmarea sacerdotală era de fapt doar o ratificare formală a alegerii anterioare, avînd mai mult un caracter simbolic, pentru poporul de rînd, convins că zeul însuşi făcuse alegerea. Regele, odată ales, conducea în acord cu voinţa zeului. În teorie, puterea lui era absolută; practic însă, el trebuia să respecte cutumele locale, de la care nu avea voie să se îndepărteze. Existau şi numeroase *tabu-uri*, care îi îngrădeau libertatea de mişcare. Tot autorii greci — Strabo şi Diodor din Sicilia — ne-au transmis ştirea că unii sacerdoţi, pretextînd că acţionau din poruncă divină, au silit pe rege să se sinucidă.

Absenţa unui dregător de tipul marelui preot sau a vizirului din Egiptul faraonic — pentru a ne referi la vecinul cel mai apropiat şi mai puternic — este o dovadă că regele nu era totuşi complet lipsit de putere. O altă dovadă o constituie faptul că regele, care de obicei nu participa la campaniile militare, ci încredinţa comanda armatei unui general, era cel care culegea, după război, laurii victoriei, în vreme ce generalul respectiv dispărea din inscripţiile comemorative.

Reşedinţa regală constituia centrul sistemului administrativ. Aici se găseau grupaţi numeroşi dregători, mulţi dintre ei purtînd titulaturi egiptene. Într-una din inscripţii sînt pomeniţi dregătorii vistieriei, purtătorii sigiliului, păstrătorii arhivelor, şefii hambarelor, scribul şef din Kuş şi ajutoarele sale.

În diversele provincii ale regatului au fost descoperite urmele altor palate regale. Fiecare dintre acestea consituia centrul unei unităţi administrative, condusă, se pare, de un purtător de sigiliu, care păstra şi evidenţa veniturilor încasate şi a cheltuielilor. Din ultima perioadă a regatului,

cam de pe la sfîrșitul sec. I î.e.n., ni s-au păstrat suficiente documente pentru a putea reconstitui mai bine organizarea administrativă a provinciilor din nordul regatului. Acolo avusese loc o reorganizare determinată de amenințarea ce se profila din partea romanilor, care cuceriseră Egiptul și își îndreptau privirile spre Nubia. În Nubia inferioară a fost creată o administrație specială, pusă sub autoritatea unui *pakar*, o personalitate de vază la curte, poate un prinț de neam regal. El răspundea — ajutat de alți dregători și scribi — de căile de comunicație vitale, dar insuficiente, de asigurarea fluxului comercial cu Egiptul, de controlul frontierelor și de stăvilirea mișcărilor periculoase ale nomazilor la estul și vestul Nilului.

La apogeul puterii sale, regatul Kuș era atît de întins, iar mijloacele sale de comunicație atît de reduse, încît putem presupune că un proces de reorganizare și descentralizare a avut loc în întreg regatul. Autorul roman Pliniu (23-79) nota că, în afară de suveran, mai existau încă 45 regi, iar alți autori clasici aminteau despre tiranii care erau supuși monarhului din Kuș.

Activitatea economică desfășurată în regat era tot atît de variată pe cît de diferite erau condițiile geografice și de climat ale diverselor sale regiuni. Tipul de agricultură era cel practicat în mod uzual în valea Nilului. Spre deosebire de Egipt, în Nubia inferioară nivelul apelor fluviului era scăzut, mai ales pentru că acea zonă a regatului se afla în afara centurii de ploi. S-a emis chiar ipoteza că, în perioada de început a regatului Kuș, Nubia inferioară era nelocuită și că a fost populată abia din sec. III sau II î.e.n. Clima și insuficiența terenului fertil au influențat deci dezvoltarea agriculturii aici. Locuitorii acestei zone nu au construit, ca în Egipt, un sistem unic de irigații. Ei au folosit, pentru a uda solul, mai întîi *șaduf-ul*, înlocuit mai tîrziu de *sakiya*. Folosirea acestei „mașini de irigat" a avut o influență hotărîtoare asupra dezvoltării agriculturii, căci ea putea ridica apa la trei pînă la opt metri înălțime, cu mai puțin efort de muncă, într-un timp mai scurt.

1 600 000 kg aur pur

În Nubia superioară, existența unor vaste cîmpii, peste care apele Nilului se revărsau periodic, fertilizîndu-le, a permis dezvoltarea mai puternică a agriculturii și ridicarea unor însemnate centre urbane. Inscripțiile fac dese referiri la plantațiile de curmali și de viță-de-vie.

De altfel, una din rațiunile mutării capitalei de la Napata la Meroe pare a fi fost de natură ecologică, respectiv stepele întinse din jurul acestei așezări, care ofereau condiții economice mult mai bune. Odată cu mutarea centrului imperiului spre sud, a crescut și suprafața irigată, așa cum o dovedește și rețeaua de canale și bazine de irigații descoperite. Una dintre stemele regilor meroitici din acea perioadă era un sceptru în formă de plug. După cum rezultă din izvoare, produsele agricole (orezul, grîul, sorgul, lintea) nu se exportau, căci ele abia acopereau consumul intern. Între plantele tehnice, primul loc îl deținea bumbacul, cultivat aici cu mult înainte de introducerea sa în Egipt. De altfel, exportul de textile constituia una din sursele de venituri ale regatului.

Cu timpul și „insula Meroe" — cum mai era denumită zona respectivă — a început să sufere din cauza secetei și a ofensivei deșertului, care a redus aria de pășunat. Schimbarea i-a determinat pe nomazii din deșertul estic să se mute în valea Nilului și să intre în conflict cu populația de aici. Asemenea ciocniri au fost semnalate în vremea lui Amani-nete-yerike și a urmașilor săi.

Creșterea animalelor avea o tradiție milenară, constituind, împreună cu agricultura, principala sursă de hrană a populației. Importanța acestei ocupații rezultă atît din reprezentările iconografice, cît și din textele care ni s-au păstrat. Astfel, într-o inscripție din acea perioadă, o armată lipsită de un conducător priceput era comparată cu o turmă fără păstor. De asemenea, darurile către temple constau mai ales în vite, iar bogăția se măsura după numărul de capete de animale deținute.

În afară de vitele cu coarne lungi sau scurte, se creșteau oi, capre și într-o mică măsură cai și măgari, ca animale de povară. Cămilele au fost aduse mai tîrziu, la sfîrșitul sec. I e.n. Începînd din acea vreme, pășunile de la sud de Meroe nu au mai putut întreține populația numeroasă de păstori și mulți dintre ei au fost obligați să se mute spre vest sau spre nord. Această evoluție a constituit, probabil, unul din principalele motive ale decăderii și prăbușirii statului Kuș.

În antichitate, acest regat a fost considerat printre cele mai bogate teritorii ale lumii cunoscute. Acest renume se datora, în primul rînd, resurselor minerale concentrate în ținuturile de frontieră de la est de Nil, unde se găsea una din principalele zone producătoare de aur. Mare parte a ei intra în posesia preoților. Astfel, Taharka a înzestrat unul din numeroasele lui temple cu 110 kg aur, în timp de nouă ani. Săpături efectuate la Meroe și Mussawwarat al-Sufra au dat la iveală temple cu ziduri și statui acoperite cu foi de aur. S-a calculat că în regatul Kuș, în epoca antică, s-au obținut aproximativ 1 600 000 kg aur pur. Toate aceste bogății au atras și numeroși invadatori. După egipteni au urmat persanii, apoi romanii, care au prădat în anul 23 e.n. orașul Napata. În anul 350 e.n., o expediție trimisă de regele din Aksum a distrus capitala regatului, orașul Meroe, eveniment care a marcat și sfîrșitul statului Kuș. ■

Traducere de
Victor ANGHELESCU

18 NOIEMBRIE 1883

ZIUA CÎND A BĂTUT LA TIMP ORA 12

WILLIAM H. EARLE

Pentru cel ce călătorește astăzi în lume, orientarea în timp se face relativ ușor. Știm cu toții că există 24 fuse orare — un fus orar reprezintă suprafața globului pămintesc dintre două meridiane despărțite de 15° longitudine — care dau ora locală. Putem afla cu ajutorul unei banale agende de buzunar care este diferența orară între două puncte de pe glob. Dar lucrurile nu au stat întotdeauna așa. Uneori, în cadrul aceluiași stat existau, de la oraș la oraș, ore diferite. O astfel de situație putea fi întîlnită, pînă în ziua de 18 noiembrie 1883, și în Statele Unite ale Americii. Pe teritoriul acestora existau 56 fuse orare (altele decît cele prezentate mai sus) neregulat conturate. În articolul care urmează, preluat într-o formă prescurtată din numărul pe luna noiembrie 1983 al revistei Smithsonian, **publicistul William H. Earle prezintă haosul pe care îl crea acea situație și modul cum s-a impus unificarea fuselor orare pe teritoriul Statelor Unite.**

Duminică, 18 noiembrie 1883. Sîntem cu puțin înainte de amiază. Un grup de oameni posomorîți se îndreaptă către clădirea oficiului poștal dintr-un oraș nord-american. Nu are importanță care anume, pentru că scena s-a repetat aproape în toate orașele importante ale S.U.A. Ei intră și așteaptă. Se aude doar țăcănitul aparatelor morse.

Deodată, zgomotul capătă un ritm sacadat. Telegrafiștii încetează lucrul. Toată lumea ascultă cu încordare. După cîteva secunde, aparatul emite semnale regulate, din care o ureche exersată poate distinge trei litere: O-R-A. Cuvîntul este transmis timp de 20-30 secunde. Urmează, vreme de 50 secunde, cîte un țăcănit pe secundă, o pauză de zece secunde, din nou un țăcănit pe secundă pentru alte 50 secunde și, în fine, alte zece secunde de liniște. Un sunet final pune capăt succesiunii.

Starea de tensiune dispare. Izbucnesc glume și bancuri, în vreme ce fiecare își potrivește ceasul de buzunar. Telegrafiștii reiau lucrul, iar spectatorii se reîntorc la treburile lor. Fuseseră martori la apariția orei oficiale și la dispariția unuia dintre cele peste 50 fuse orare care existaseră în Statele Unite la răsăritul soarelui, în acea dimineață. După ora 12, au rămas doar patru fuse orare.

Sistemul de pînă atunci, cînd fiecare comunitate își stabilea ora proprie după poziția soarelui, produsese mare confuzie. Fusele orare locale nu difereau unele de altele printr-un număr egal de ore sau minute. Orașul Albany, din statul New York, de exemplu, era cu un minut și o secundă înaintea orașului New York. Orașul Baltimore, din statul Maryland, era în urmă cu 10 minute și 27 secunde. În schimb, Hagerstown, același stat, deși se afla cam la 60 mile vest de Baltimore și ar fi trebuit să fie în urma orei din acest oraș, era cu aproape șase minute înainte.

Observatoare particulare urmăreau rotația pămîntului, studiind mișcarea stelelor. Ele difuzau „ora exactă" prin telegraf diverșilor beneficiari. Între aceștia, se numărau și lucrătorii căilor ferate. După procedeul descris la începutul articolului, ei aflau cînd „bătea" ora 12 în orașul lor și își potriveau ceasurile. Am văzut cu cîtă neregularitate „bătea" de 12. Și lucrul acesta afecta mai ales pe călători. Astfel, cineva care mergea de la Boston la Washington ar fi trebuit să își potrivească ceasul de cinci ori, pentru a-l pune, de acord cu diferitele ore locale.

Înainte de a porni la drum, călătorul trebuia să calculeze diferența între ora locală a orașului său și ora folosită de diferite societăți de cale ferată. Dificultățile cele mai mari apăreau în orașele deservite de mai multe societăți, fiecare dintre ele avînd propria oră oficială.

Au existat, desigur, și propuneri de reformă. Unele erau fanteziste. S-a propus, de exemplu, înlocuirea orei cu o nouă unitate de măsură, care ar fi împărțit ziua în zece părți egale. Alte idei porneau de la premisa că se putea folosi în paralel o oră oficială, aleasă după un singur meridian, pentru uzul căilor ferate, alături de diversele ore locale. S-au alcătuit chiar și schițe pentru ceasuri de mînă sau de perete cu două cadrane, care indicau atît ora locală, cît și pe cea oficială.

Prima propunere cuprinzătoare de standardizare a timpului a fost făcută de Charles F. Dowd, directorul unei școli particulare. În anul 1869, el a propus să se împartă țara în patru „centuri de timp" — practic, cele patru fuse orare adoptate ulterior. Dar societățile de cale ferată au cerut amînarea planului, „pînă va apărea evident că interesul public îl cere".

În 1879, Cleveland Abbe, primul meteorolog oficial al guvernului federal și președinte al Societății metrologice americane, a reluat ideea. El a trimis companiilor de cale ferată un raport, care le-a convins de necesitatea schimbării orei. Apoi, în 1881, Societatea metrologică americană a prezentat raportul Abbe Convenției generale asupra timpului. Aceasta a încredințat problema spre rezolvare secretarului ei, Allen. El a întîmpinat o serie de obstacole din partea unor reprezentanți ai căilor ferate, cît și din partea unor funcționari ai Observatorului naval al S.U.A. Dar, pe ansamblu, propunerea de modificare a sistemului fuselor orare pe teritoriul Statelor Unite a fost primită cu entuziasm. În cursul verii, Allen a socotit milele de cale ferată controlate de directorii care fuseseră de acord cu planul propus. În luna octombrie, tot în 1881, el a informat Convenția generală asupra timpului că își dăduseră acordul pentru noul sistem de măsurare societăți care controlau aproximativ 125 000 km cale ferată. Drept urmare, Convenția l-a aprobat, stabilind ora 12 pe meridianul de 75°, iar ca moment al schimbării ziua de 18 noiembrie a anului 1883. Totodată, la propunerea lui Allen, Convenția a sugerat „ca timpul folosit în toate orașele, acolo unde e posibil, să fie conform noului standard". Prin această formulare, Convenția recunoștea că, în fond, nu avea autoritatea de a hotărî o asemenea transformare.

Precauția nu a reușit însă să îi potolească pe cei care s-au revoltat împotriva „tiraniei căilor ferate". Într-un ziar din Indianapolis, de exemplu, a apărut următorul comentariu: „Ora căilor ferate trebuie să fie ora viitorului... 55 milioane oameni trebuie să mănînce, să doarmă, să muncească și să călătorească după ora căilor ferate. Este o revoltă, o rebeliune. Se va cere soarelui să răsară și să apună după ora căilor ferate. În viitor, planetele trebuie să se rotească după ore hotărîte de magnații căilor ferate".

Foarte mulți dintre locuitorii Statelor Unite se temeau că schimbarea ce urma să aibă loc la 18 noiembrie 1883 periclita stabilitatea universului. La Boston, unde se opriseră acele ceasornicelor timp de 15 minute, pentru a se pune de acord cu noul fus orar, se putea auzi zgomotul produs de căderea unui ac. În alte părți, reacțiile au fost diferite. La Philadelphia, mulțimea se strînsese în Independance Hall și aștepta să vadă schimbarea, care trebuia să dureze 36 secunde. După o jumătate de oră, au plecat foarte dezamăgiți. Nu văzuseră nimic.

În aprilie 1884, Allen a putut raporta Convenției generale asupra timpului că numai cinci milioane de americani rămăseseră adepți ai orei locale. Un caz celebru l-a constituit orașul Bangor, al cărui primar s-a opus cu înverșunare introducerii orei oficiale. El a anunțat în mod public faptul că oricine avea să încerce să modifice arătătoarele ceasurilor publice din oraș urma să fie arestat de poliție. În următorii 10-15 ani au cedat și ultimii susținători ai orei locale. Totuși, abia după 35 ani, în 1918, a votat Congresul american legea privind ora oficială obligatorie. Concomitent, s-a aprobat și ora de vară, dar asta este o altă poveste[1]. ■

Traducere de
Victor ANGHELESCU

---

[1] Pe care cititorii revistei *Magazin istoric* o pot afla din nr. 4/1984.

În p. 92: *peste trei minute va fi ora 12! (ilustrații de Mike Smollin, reproduse din revista* Smithsonian)

În orașul Bangor, poliția este gata să intervină împotriva oricărei tentative de modificare a acelor ceasornicelor

DIALOG CU CITITORII

SEDIU

Statornicul nostru cititor şi colaborator VALERIU CHIŞIU, din Oradea, **ne trimite fotografia unui edificiu orădean amintind de înălţătoarele momente cînd se pregătea Unirea cea Mare. Este vorba despre casa dr. Aurel Lazăr, de pe strada D. Petrescu, nr. 13, în care, la 29 septembrie/ 12 octombrie 1918, a avut loc şedinţa Comitetului Executiv al Partidului Naţional Român în cadrul căreia s-a redactat şi adoptat în unanimitate o declaraţie privind hotărîrea naţiunii române din Transilvania de a-şi hotărî singură viitorul** (Magazin istoric, **nr. 12/1978). În această clădire, şi-a avut sediul, de asemenea, Comitetul Naţional Român din Oradea şi Bihor.**

PASIUNE

O scrisoare din Craiova **care, credem, îşi conţine comentariile în ea însăşi:** Sînt plutonierul major **AILUŢOAIEI NECULAI** (M.Ap.N.), colecţionar de mai multe publicaţii (printre care revista **Magazin istoric,** la zi, ziare şi reviste ale vremii sub anii 1950, cîteva sute de cărţi vechi sub anii 1944. După anii 1950, am colecţionat alte cîteva sute de cărţi cu tematică istorică. Colecţiile (de medalistică, numismatică, armament alb şi obiecte diverse etc.) sînt mult mai vaste şi cu diferite ocazii am executat expoziţiile cu tematică istorico-militară.

În prezent, după Revoluţia din decembrie 1989, posed la zi 10 colecţii de reviste şi ziare şi intenţionez să organizez o sală de documentare-muzeistică, cu documente şi materiale din această perioadă.

SUGERAT DE REVISTA NOASTRĂ

Dl. IANA VASILE, din Bucureşti, **ne relatează despre acţiunea de refacere a Monumentului Eroilor din com. Ciofringeni, jud. Argeş, acţiune organizată de un comitet de iniţiativă, cu contribuţia voluntară a locuitorilor comunei.**

Corespondentul nostru îşi încheie astfel scrisoarea: Vă propunem a insera în paginile revistei dv. o scurtă informare despre această acţiune, subsemnatul fiind secretarul comitetului de iniţiativă. Mărturisesc că iniţiativa refacerii monumentului mi-a fost sugerată de o scurtă notă, apărută în **Magazin istoric,** nr. 5/1982, p. 62.

G. BARIŢIU ŞI CĂILE FERATE

Ing. RADU BELLU, de la Regionala C.F. **din** Braşov, **după ce ne mărturiseşte că** încă de la primul număr, din aprilie 1967, citesc cu plăcere lună de lună revista dv. şi am trecut cu greu peste o parte din sumarul ei din ultimii ani ce aţi fost obligaţi să-l publicaţi, **ne trimite două completări pe marginea articolului** George Bariţiu şi... ştiinţele tehnice, **publicat în nr. 7/1990. Cele două completări se referă la preocupările cărturarului ardelean privind dezvoltarea transportului feroviar în ţara noastră, avînd titlurile** Contribuţia lui George Bariţiu la construcţia de căi ferate în Transilvania, centenarul liniei Braşov-Zărneşti **şi, respectiv** Memorial pentru cel dintîi drum de fier din România unită.

Reţinem din acest al doilea articol, informaţia că, în 1862, G. Bariţiu a publicat la Braşov, în editura Ioan Gött, un Memorial **de 14 file,** pentru cel dintîi drum de fier din România unită, **în care susţine că prima cale ferată ce se va construi în Principatele Unite să urmeze traseul Giurgiu-Bucureşti-Ploieşti-Buzău. Dezvoltarea ulterioară a liniilor ferate în Principatele Unite va configura pe deplin previziunea lui Bariţiu: în 1869 s-a dat în funcţiune linia Bucureşti-Giurgiu, iar în 1872 au intrat în exploatare traseele Bucureşti-Ploieşti-Bucureşti-Buzău şi Galaţi-Tecuci-Roman.**

MONEDE

Prof. OCTAVIAN MĂRCULESCU din Bucureşti, **ne trimite descrierea a**

două monede bizantine de bronz, din timpul lui Justinian I, descoperite una, din 538-565, în com. Vama Veche, jud. Constanţa, alta, din 544-545, în satul 2 Mai, din acelaşi judeţ.

Alăturat, fotografiile primei dintre aceste monede.

DIALOG CU CITITORII

PRIETEN CONSTANT

Redăm din scrisoarea elevului DAN IOAN MUREŞAN, din Zalău, **care semnează „credincios şi constant prieten al revistei":** Am îndrăgit istoria de prin clasa a III-a şi aş vrea să devin profesor de istorie. Revista **Magazin istoric** a avut un foarte mare rol în cultivarea pasiunii mele pentru istorie. Nu am avut însă o colecţie completă; cînd nu aveam abonament, revista se epuiza prea repede; cînd eram abonat, nu funcţiona bine poşta. Nu au constituit acestea piedici în citirea revistei, împrumutînd-o de la alţi cititori şi abonaţi. **Magazin istoric** mi-a bucurat, înainte de alte reviste — pentru copii — copilăria.

În ceea ce priveşte propunerea prietenului nostru din Zalău de a scrie în nr. 6/1990 despre Basarabia — am realizat-o. Celelalte cîteva propuneri privind tematica viitoare a revistei le-am reţinut.

ABONAMENT NEONORAT

Din com. Şişeşti, jud. Mehedinţi, **dl. colonel (r) PETRE UNTARU ne comunică bucuria sa — ca de altfel a tuturor cititorilor noştri — de a vedea revista revenită la vechiul ei format de 96 pagini.** Sînt un statornic abonat al **Magazinului istoric — scrie dl. Untaru** —, de la primul său număr şi pînă în prezent. De la apariţia sa, în aprilie 1967, am intuit că această revistă ne va prezenta istoria adevărată (aşa cum o învăţasem şi eu în primii ani de şcoală, în 1938-1944) şi nu m-am înşelat, cu excepţia unor articole ce apăreau în primele pagini, în perioada cea mai cruntă a dictaturii ceauşiste, pe care de altfel nici nu le citeam.

În continuare, dl. Untaru, ne sesizează faptul că nu a primit nr. 7/1990, primindu-le în schimb pe cele următoare. Am transmis scrisoarea sa, ca şi în alte asemenea neplăcute situaţii, Direcţiei generale a poştelor şi difuzării presei spre soluţionare.

ARTICOLE

Primim, în corespondenţa sosită pe adresa redacţiei, şi multe articole trimise de cititorii noştri, în dorinţa de a colabora în paginile revistei, articole care, deşi fac dovada realei pasiuni pentru istorie a semnatarilor lor, nu întrunesc condiţiile publicării, din motive felurite (am mai scris pe tema abordată, subiectul nu este pe specificul revistei, articolele respective nu se încadrează, ca dimensiuni şi redactare, în profilul nostru publicistic etc.). Felicitîndu-i pe autori pentru strădania documentării şi alcătuirii materialelor respective, amintim cîteva dintre aceste titluri: Satul românesc, spaţiu de cultură şi permanenţă, **de preot prof. N. COJOCARU, din** Cîmpulung Moldovenesc; Etimologia cuvîntului „valah", **de PETRE DĂNCIU, din** Cluj **(pe această temă am scris în nr. 12/1968, 10, 12/1969, 10/1970);** Tendinţe de recucerire şi Agresorii **de A. APOSTOLESCU, din** Cîmpina.

CITIND ARTICOLE DIN MAGAZIN ISTORIC

Primim multe scrisori în care cititorii noştri ne exprimă aprecierile şi opiniile lor despre articole publicate în revistă, scrisori vorbindu-ne, de fapt, de atenţia şi interesul cu care sîntem citiţi.

Astfel dl. D. ISĂRESCU, din Bucureşti, **inspirat de consideraţiile filosofului Anton Dumitriu din articolul** Bonum et malum **(nr. 7/1990), ne trimite însemnări pe această problematică umană, a confruntării dintre bine şi rău. La rîndul său, CIPRIAN GHEORGHE BUMBU, din** Roman, **ne trimite cîteva aforisme şi versuri din care reţinem această cugetare a lui N. Iorga: „Omul face istoria, iar istoria îl făureşte pe om".**

DIN 1915

Prof. DAN TOCOIAN, din oraşul Ştei, Jud. Bihor: Deşi am absolvit Facultatea de filologie, sînt un pasionat de istorie şi urmăresc cu mult interes şi plăcere revista dv.

Fiind în vacanţă, am descoperit întîmplător în biblioteca părinţilor mei o serie de cărţi poştale ilustrate color sau alb-negru, vechi de peste 50 de ani, cu imagini din felurite aşezări transilvănene, pe care le socot a avea şi o valoare documentar-istorică. Alăturat, vă trimit, o astfel de ilustrată, din 1915, reprezentînd gara din Oradea. Vă pot trimite şi altele.

Mulţumim pentru ofertă şi aşteptăm, în continuare ilustratele promise.

DIN SEC. III-XI

Preot IOAN SPIRU, din Alexandria, **statornic abonat şi colaborator al revistei noastre, preocupat de arheologia aşezărilor teleormănene, ne trimite cîteva însemnări privind mărturii din sec. III-XI, atestînd continuitatea de locuire pe aceste meleaguri.**

Astfel, descoperirile de la Dulceanca, Oltenі, Zimnicea, Sfinţeşti, Orbeasca, Lăceni, Alexandria, Balaci, Belu, Bragadiru, valea pîrîului Nanov etc. au adus preţioase informaţii privind viaţa acestor locuitori, care practicau agricultura, creşterea vitelor, olăritul de veche tradiţie geto-dacă, metalurgia fierului.

O serie de mărturii arheologice, cum ar fi cimitirele de la Oltenі şi Păuleasca (sec. VI-X), vasele de la Dulceanca, Oltenі, Sfinţeşti, Lăceni, decorate cu cruci, dar mai ales atelierul de turnat cruci şi iconiţe de la Oltenі (sec. VI), atestă vechimea creştinismului şi pe aceste meleaguri.

Cercetările arheologice au dat la iveală, de asemenea, mărturii relevante pentru marea densitate a aşezărilor în perioada amintită, circulaţia monetară şi schimburile comerciale etc.

MULŢUMIRI

Din corespondenţa sosită în ultimul timp pe adresa revistei noastre, am reţinut şi opiniile, sugestiile, propunerile şi informaţiile cuprinse în scrisorile următorilor cititori, cărora le mulţumim: SCHEIN ARMIN, din Bucureşti; **VINTILĂ MIHAI, din** Brăila; **MIRCEA RUSNAC, din** Reşiţa; **V. C. AVRAMESCU, din** Bucureşti; **GEORGE SESERMAN, din** Bucureşti; **ALEXANDRU-CRISTIAN SURCEL, din** Bucureşti; **ing. DORIN I. CRISTEA, din** Bucureşti; **VASILE LAURIC, din** Braşov; **NICULAE VULPOI, din** Bucureşti.

CONTENTS (Romanian History) **A. Goşu** June 1864. Prince Cuza in Istanbul • **B. Brezianu** Elena Cuza's Last Will • **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Diary (IV) • **I. Ştefiea** 1915. Special Mission in Braşov • **C. Troncotă** Behind the Closed Doors of the Vienna Diktat • In Bucharest 50 Years Ago • **A. Simion, V. Popescu, A. Alexandrescu, C. Antip, E. Preda** January 21-24, 1941. The Iron-Guard Putsch in Surveys, Documents and Recollections • **R.R. Rosetti** Historical Records of the Years 1917 and 1944 • **A. Şiperco** June 1941-August 1944. René de Weck — the Swiss Minister, Cables from Bucharest ... (X) • **Z. Ornea** 1920-1930. Dramatic Destiny of a Politician: C. Stere (IV) • **N.D. Stănescu** 1930-1944. From the History of the Secret Service • **C. Popişteanu** The International Congress of Historical Sciences of Madrid (Hélène Ahrweiler, E. De La Torre Villar, E. Benito Ruano, M. Espada Burgos, François Bédarida, T.C. Baker)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **A. Goşu** Juin 1864. Le prince Cuza à Istanbul • **B. Brezianu** Le dernier désir d'Elena Cuza • **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Journal (IV) • **I. Ştefiea** 1915. Mission spéciale à Braşov • **C. Troncotă** Dans les coulisses du Diktat de Vienne • A Bucarest il y a 50 ans • **A. Simion, V. Popescu, A. Alexandrescu, C. Antip, E. Preda** 21-24 Janvier 1941. La révolte légionnaire (de type fasciste) dans des recherches, documents et mémoires • **R.R. Rosetti** Mémoires historiques des années 1917 et 1944 • **A. Şiperco** Juin 1941-Août 1944. Les rapports confidentiels de René de Weck, le ministre de Suisse à Bucarest (X) • **Z. Ornea** 1920-1930. Le drame d'un homme politique: C. Stere (IV) • **N.D. Stănescu** 1930-1944. De l'histoire des Services Secrets • **C. Popişteanu** Le Congrès International des Sciences Historiques de Madrid (Hélène Ahrweiler, E. De La Torre Villar, E. Benito Ruano, M. Espada Burgos, Francois Bédarida, T.C. Baker)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **А. Гошу** Июнь 1864. Князь Куза посещает Стамбул • **Б. Брезияну** Последнее желание Елены Кузы • **Г.Т. Кириляну** 1914-1918. Дневник (IV) • **И. Штефля** 1915. Специальная миссия в Брашове • **К. Тронкотэ** За кулисами Венского Диктата • В Бухаресте 50 лет тому назад • **А. Симион, В. Попеску, А. Александреску, К. Антип, Е. Преда** 21-24 января 1941 г. Бунт легионеров (членов фашистской организации „Железная Гвардия") в исследованиях, документах и воспоминаниях • **Р.Р. Россетти** Исторические пометки о 1917 и 1944 гг. • **А. Шиперко** Июнь 1941-август 1944 г. Донесения Рене де Века, министра Швейцарии в Бухаресте (X) • **З. Орня** 1920-1930. Драма политика: К. Стере (IV) • **Н.Д. Стэнеску** 1930-1944. Из истории Секретных Служб • **К. Попиштяну** Мадрид. Международный конгресс исторических наук (Елен Арвейлер, Е. Де Ла Торре Виллар, Е. Бенито Руано, М. Еспада Бургос, Франсуа Бедарида, Т.К. Бейкер).

INHALT (Rumänische Geschichte) **A. Goşu** Juni 1864. Fürst Cuza in Besuch in Istanbul • **B. Brezianu** Elena Cuza letztes Wunsch • **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Tagebuch (IV) • **I. Ştefiea** 1915. Ein besonderer Auftrag in Braşov • **C. Troncotă** Aus den Hintergründen des Wiener Diktats • In Bukarest, vor 50 Jahren • **A. Simion, V. Popescu, A. Alexandrescu, C. Antip, E. Preda** 21-24 Januar 1941. Der Putsch der Eiserner Garde in Studien, Urkunden und Erinnerungen • **R.R. Rosetti** Historische Aufzeichnungen aus den Jahren 1917 und 1944 • **A. Şiperco** Juni 1941-August 1944. Der schweizerische Gesandte in Bukarest, René de Weck, berichtet... (X) • **Z. Ornea** 1920-1930. Das Schicksal eines Politikers: C. Stere (IV) • **N.D. Stănescu** 1930-1944. Aus der Geschichte des Geheimen Dienst • **C. Popişteanu** Der Madrider Kongress der Geschichtswissenschaften (Hélène Ahrweiler, E. De La Torre Villar, E. Benito Ruano, M. Espada Burgos, François Bédarida, T.C. Baker)

SUMARIO (Historia rumana) **A. Goşu** Junio de 1864. El Prencipe Cuza de visita a Istanbul • **B. Brezianu** El último deseo de Elena Cuza • **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Diario (IV) • **I. Ştefiea** 1915. Misión especial en Braşov • **C. Troncotă** De entre los bastidores del Diktat de Viena • En Bucarest, hace 50 años • **A. Simion, V. Popescu, A. Alexandrescu, C. Antip, E. Preda** El 21-24 de enero de 1941. La rebelión fascista reflejada en estudios, documentos y recuerdos • **R.R. Rosetti** Apuntes históricos sobre los años 1917 y 1944 • **A. Şiperco** Junio de 1941 - Agosto de 1944. Los informes del ministro de Suiza en Bucarest, René de Weck (X) • **Z. Ornea** El drama de un político: C. Stere (IV) • **N.D. Stănescu** 1930-1944. De la historia del Servicio Secreto • **C. Popişteanu** El Congreso internacional de ciencias históricas de Madrid (Hélène Ahrweiler, E. De La Torre Villar, E. Benito Ruano, M. Espada Burgos, François Bédarida, T.C. Baker)

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 18 lei, abonamentul pe 6 luni — 100 lei, pe un an — 200 lei.

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex: 10376 prsfir.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic — Bucureşti 42 427

Lei 18